

G. ASACHI

NUVELE
ISTORICE

MINERVA BUCUREȘTI

NUVELE ISTORICE

GH. ASACHI

NUVELE ISTORICE

CU UN STUDIU, INDICE DE CUVINTE ȘI FORME

DE

PETRE V. HANEȘ

PROFESOR SECUNDAR

„MINERVA”, BUCUREȘTI

1915
www.dacoromanica.ro

DE PETRE V. HANEȘ:

1. Alexandru Russo, o pagină ignorată din literatura română (tipărită cu cheltuiala Fundațiunii Universitare Carol I-in), București, 1901	2.—
2. Din ineditele lui Nicolae Bălcescu — Manualul Bunlei Român , București, 1902	1.—
3. Desvoltarea limbii literare în prima jumătate a secolului al XIX-lea (premiată de Universitatea din București cu premiul Hillel de 1.000 de lei), București, 1904	3.—
4. Alexandru Russo, Scrieri (tipărite cu cheltuiala Academiei Române), București, 1908	5.—
5. Studii de literatură română , (Cum trebuie scrisă istoria lit. rom. — Edițiuni de texte rom. — Din ineditele lui Gh. Asachi. — M. Kogălniceanu. N. Bălcescu. — O polemica între Ardeleni și Moldoveni. — B. P. Hasdeu. — Iliada în românește. — Ion Ghica și Ion Creangă. — Delavrancea portretist literar. — Scriitorii și războiul independenței. — C. Negruz și prozatorii de astăzi. — Vlahuța și limba lit. rară. — Motivele lit. p. p. în lit. cultă. — Al. Lahovari ca orator). vol. I-in, București, 1910 . . .	2.—
6. Evangelismul românesc din 1561 în comparație cu cel slavonesc , București, 1913	1.—
7. Curs de limba română pentru învățământul secundar al băieților (cl. I—VIII), București, 1904—1915	26.50
8. Idem, pentru învățământul secundar al fetelor (cl. I—IV, București, 1910—1913	12.—

IN BIBLIOTECA SCRITORILOR ROMÂNI (Minerva).

1 ^o . M. Kogălniceanu, Scrieri (1834—1849)	2.—
2 ^o . B. Katarșiu, Discursuri Parlamentare	3.—
3 ^o . Ion Ghica, Scrieri , vol. I-in. — Partea I-a din Convorbiri Economice	2.—
4. „ Idem , vol. al II-lea. — Partea I-a și a III-a din Convorbiri Economice	2.—
5. „ Idem , vol. al III-lea. — Scrieri către V. Alecsandri	2.—
6. „ Idem , vol. al IV-lea. — Amintiri din Priegie, Academice, O cașetare politică, Pamântul și omul, Ochire asupra științelor, Despre căile noastre de comunicație, Învățătura Publică, etc.	2.50
7. Antim Ivireanu, Predici și Cuvântări funebre	2.—
8. Const. Golescu, Însemnare a călătoriei mele	2.—
9. Cezar Boliac, Meditații și Poezii	2.—
10 ¹ . D. Bolintineanu, Călătorii , vol. I (Pe Dunare și în Bulgaria în Egipt și Palestina	2.—
11. „ Idem , vol. II. (La Românii Macedoneni. — În Asia Mică. — În Moldova)	2.—
12. „ Romane (Emanoil, Elena)	8.—
13 ^o . Gh. Slon, Proză (Suvénire Contemporane)	2.—
14 ^o . „ Poezii	2.—

GHEORGHE ASACHI

PREFAȚĂ

ÎNTRE NUVELĂ ȘI ISTORIE.

PATRIOTISMUL LUI ASACHI.¹

În vremea lui, Asachi a fost judecat cu multă părtinire, ca toate personalitățile de seamă, părtinire în bine sau în rău. Prietenii și discipolii îl ridicau în slavă, adversarii îl scoborau jos de tot. Adversarii nu l-au iertat nici după moarte. Unul din ei nu s'a sfiit să ridice glasul contra lui chiar când i se ridică la Iași monumentul comemorativ. Acela a scris că meritele atribuite lui Asachi sunt exagerate: ca profesor, inginer, arhitect a fost mediocru; lucrările lui științifice nu i-au făcut nici un nume; ca scriitor, a produs în toate genurile, dar n'a excelat în nici unul, nici în poeziile lirice, nici în cele epice, nici în fabule, nici în nuvele, nici în teatru; producțiunile lui literare sunt «searbăde și indigeste, nici nu ne-au desfătat, nici nu ne-au luminat»; și ca și cum n'ar fi destul, se adaugă: «posteritatea nu va putea citi din voluminoasele sale publicațiuni nici două rânduri scrise cu stil românesc,

¹ Notele fiind de astă dată mai numeroase nu se vor mai pune în josul paginilor, ci în text, la finele fiecărui subtitlu.

cu frază măcar corectă, cu limbă bună, cu spirit sau cu vreo naltă cugetare».

În acelaș timp când Sion — el e autorul părerilor de mai sus — scria în tonul acesta, alții formau la Iași o revistă și o societate cu numele de Asachi.

Un lucru nu i s'a contestat însă lui Asachi, patriotismul. Ba încă, în zilele noastre, i s'a recunoscut cu multă căldură. Patriotismul lui Asachi s'a ivit în mijlocul bunei educațiuni primite în familie și a crescut la Roma, unde Asachi a stat trei ani, consacându-se în deosebi arheologiei.

E adevărat că Asachi n'a stat alături de generațiunea naționalistă dela Iași și că față de un Kogălniceanu și Russo el reprezintă uneori tabăra adversă, dar aceasta din alte considerațiuni decât cele patriotice. El era mai în vârstă decât aceștia și lucra pentru cultura și literatura țării cu vreo două decenii înainte. Ținea prin urmare să fie el urmat, nu să urmeze. Apoi el apucase vremuri mai grele și trebuise să se plece câte odată; dar plecându-se apăra cultura națională, smulgea dela Ruși aprobarea celui dintâiu ziar românesc din Moldova, întemeia școala românească la Iași și obțineă posturi oficiale, în cari nu lucra pentru interesele rusești, ci pentru ale noastre. Lupta aceasta cu el însuși se reflectă și în nuvele. Când Rușii și Turcii sunt încă primejdioși pentru Moldova, el deschide o nuvelă cu rândurile următoare: «Această țară (Moldova) azi încungiuată de proteguitoare monarhii și de vecini pacinici, cari doresc liniștea și fericirea ei...» Așa începe *Elena Moldovei*, publicată în 1851. Dar după ce prin tractatul dela

Paris am trecut sub garanția puterilor europene, el nu se sfiește să aducă aminte acelorași vecini și monarhii protectoare despre răpirea Bucovinei și a Basarabiei, fiindcă iată cum se încheie *Petru Rareș*: «Rareș se încredință că țara mai multe nevoi și pericole avea a suferi dela vecinii creștini, decât dela Turcii depărtați; drept tristă mărturie ne este înstreinarea Bucovinei și a Basarabiei».

De altfel nuvelele istorice nu odată ne oferă pasaje de 'cald' patriotism. Într'un loc e vorba de cântecele populare, a caror melancolie reamintește și lui Asachi, ca mai târziu lui Russo, durerea țării noastre, și iată în ce împrejurări:

Când țarul Ioan Vasilievici al Moscovei cere lui Ștefan cel Mare pe fiica sa Elena pentru fiul său Ioan cel Tânăr, voevodul moldovean se decide să trimeată în Rusia în ascuns pe sihastrul Leon, ca să aducă informațiuni. Leon pornește prin Bugeac și Cafa. În Bugeac e găzduit la un Tătar și noaptea aude cântece de jale, cari veniau dela un Moldovean luat rob :

«Mai 'nainte de a ajunge la Cafa, petrecând noaptea în cortul unei familii tătare, ce dădu ospitalitate cuviosului bătrân, răsună afară din cort un viers moldovean din cele melancolice, cari atât de chiar¹ zăugăvesc starea patriei noastre l... (pag. 79).

Cântecele populare mai sunt amintite cu multă duioșie și în alt pasaj:

«La umbra sălcilor răsunau în fluierile lor doinele armonioase ce pe fiecare Român îl pătrund acum de melancolie, văzând că simțământul de naționalitate s'a refugit numai în sânul acestor fi ai naturii, la cari, ca oratori nemuritori, muntele și râurile aminteză și întrețin suvenirul gloriei strămoșești l... (pag. 111).

¹ clar.

În alte două pasaje este înfățișat Ștefan cel Mare, eroul pe care nu l-a uitat mai nici un scriitor român și pe care nu-l putea uita nici Asachi. Odată e vorba de personalitatea eroului : în fața primejdiei, fără frică, iar în fața izbândeii, fără mândrie, și realizând fapte mari prin mijloace mici :

«Luceafărul lui Ștefan strălucia în lucoarea ¹ cea mai mare atunci când cuteză a rădica arma asupra lui Mahomed al II-lea, victorul ² imperiei Orientului și al Constantinopolului, și prin nenumărate triumfuri înșiră numele său pe lângă acele ale mai faimoșilor eroi. Neînsălmântat în miezul ³ pericolelor și în nenorociri, modest în triumfuri, ce le atribuia numai lui Dumnezeu, protectorul virtuții, prin geniul și talentul extraordinar de a urzi prin mijloace mici, lucruri mari; Ștefan, precum au însoțit spaimă în dușmani, așa au atras asupra-și admirarea și respectul suveranilor și a popoarelor» (pag. 76).

Altă dată ni se descrie înfățișarea lui și a suitei, când locuitorii din Chilia l-au primit în fața bisericii :

«Venirea domnului fu propășită ⁴ de un nou de pulbere, din sânul cărula, ca niște fulgere, scânteiau armele aprozilor, călări pe armăsari sireapi, cari făceau a ribomba pământul de tropotele copitelor ferecate. Congiurat de un stol de parcalabi, de spatari de casă și panțiri înzeoți în fier sclipicios, Ștefan călăria în floarea și vârtutea vârstei, ca de 40 ani; vestmănte sale simple se asemănau cu acele ale oștenilor săi, numai spada era obiectul cel mai prețios, câștigată fiind în memorabila bătălie dela Racova; un tabar lat învălă formele sale cele robuste, și pe cap purta o căciulă turcană; dar aerul cel majestos, focul ochilor săi restrălucia mai mult decât aurul și oțelele bravilor capitani ce-l încungiurau. Un sunet general de urare l-a întâmpinat la trecerea sa prin îndesirea poporului. El descălecă, salutând împregiur, și pași pe gios către biserică (pag. 116—117).

Nu se poate spune că pasajele acestea nu dovedesc o curată și puternică dragoste de țară la Asachi. Eroul

¹ lumina.

² învingătorul; ³ mijlocul.

⁴ precedată.

dela Rahova și dela Valea-Albă ne apare în acelaș cadru de simpatie și de admirație ca și la Kogălniceanu ori Alecsandri.

Mai este un pasaj și mai caracteristic. Al. Russo în *Decebal și Ștefan cel Mare* spune că Ștefan cel Mare a ridicat spada sângeroasă căzută din mâinile lui Decebal și încheie cu întrebarea plină de înțeles : Cine va ridica oare spada căzută din mâinile lui Ștefan cel Mare ? Găsim și în nuvelele lui Asachi un moment tot așa de bine prins :

Petru Rareș, părăsit de boieri, se vede nevoit să nu mai încerce lupta cu Soliman, sultanul Turcilor, și se decide sa fugă singur în Ardeal; dar ca flamura țării sa nu cadă în mâinile păgânilor, o ascunde într'un puț. Imprejurul puțului, ostanii îngrămădesc câte o piatră și astfel se ridică un munte care ascunde flamura de vederea dușmanului. Apoi Asachi adaugă, ca și Russo :

«depozitul acela sfințit rămase acolo, până când un alt viteaz ostaș al României va scoate din întunec flamura, spre a conduce Patria pe calea gloriei strămoșești» (pag. 224).

Patriotismul a fost călăuza întregii activități a scriitorului nostru.

NOTE. — Gh. Sion a vorbit despre Asachi în *Suvenire Contemporane*; v. ed. «Minerva», 1915, pag. 351—353. — Despre patriotismul lui Asachi a vorbit Ov. Densusianu în *Ist. lit. rom. contemp.*, curs litografiat vol. I-ii. — Despre șederea lui Asachi la Roma v. mai departe, pag. 2—3.

**CERCETĂRILE EPIGRAFICE,
ARHEOLOGICE ȘI ISTORICE
ALE LUI ASACHI.**

Asachi și-a manifestat patriotismul atât în direcțiunea învățământului, cât și într'a cercetărilor privitoare la trecutul țării. La Roma se ocupase în deosebi cu arheologia și când vine în

țară, cu toate ocupațiunile lui numeroase, nu uită să facă cercetări în direcțiunea aceasta. N'a ezistat să publice și să descifreze și inscripții, privitoare la epoca colonizării romane în Dacia.

Preocupările lui pur istorice sunt însă mult mai întinse. Încă înainte de 1827 redactase o istorie a imperiului roman, care însă a ars în acel an la Iași într'un mare incendiu, rămas vestit. În 1832—33 traduce în românește istoria rusească a lui Kaidanov. În 1841 publică viața lui D. Cantemir în *Spicuitorul*. La 1845 publică Lupta Moldovenilor cu cavalerii cruciați. Câțiva ani după aceasta publică biografiile cronicarilor Ureche, Miron și Nicolae Costin, fără să omită a cită simpla și totuși mișcătoarea descriere pe care Ureche o face figurii lui Ștefan cel Mare și din care însuși Asachi s'a inspirat când a zugrăvit la rândul său pe eroul moldovean. În 1865, sub titlul de «Istoria veche și nouă a Moldovei», publică o cronologie a evenimentelor mai de seamă din istoria Moldovei, începând cu anul 510 a. Chr.

În afară de acestea, Asachi a publicat fără să semneze numeroase articole istorice în ziarele și calendarele pe cari le-a redactat. Sunt însă cu siguranță ale lui după locul unde s'au publicat și după stilul lor. Astfel în 1850 un articol despre marca Moldovei. În 1866, un studiu despre Miron Costin, o reproducere dezvoltată a studiului lui Bălcescu din 1845.

Preocupările istorice ale lui Asachi au mai produs și tablouri istorice. În direcțiunea aceasta autorul *Nuvelor istorice* este un inițiator fericit. Păcat că nu s'a găsit cine să-l continue. El luă scene celebre

din istoria noastră și făcea din ele tablouri, însoțite de explicarea necesară. În 1841 pune astfel la îndemâna publicului tablourile «Mama lui Ștefan cel Mare», «Cetatea Neamțului» și «Testamentul lui Ștefan cel Mare» și publică odată cu ele în *Spicuitorul* descrierea lor. Cu prilejul primei descrieri ne spune că ideea tabloului cu mama lui Ștefan cel Mare i-a venit încă din 1812 la Roma și că s'a adresat pentru aceasta la un pictor italian celebru. În 1864, el anunță că are de vânzare alte 6 tablouri istorice: Bătălia Românilor la Marienburg, Bătălia lui Ștefan Vodă la Cetatea-Neamțului, Monumentul proiectat al lui Știrbei, Două surori moldo-române, O Româncă cu fiul ei și Vasile Lupu.

Scene istorice ilustrate s'au publicat și anonim de Asachi în ziarele și calendarele lui. În 1851 a apărut lupta dela Baia, desemn în peniță; în 1863, lupta dela Călugăreni, de asemenea ilustrată; în 1866, prezentarea ambasadorului lui Ferdinand I-ii, împăratul Germaniei, la P. Rareș.

Prin această activitate se consacrase ca bun cunoscător al trecutului Moldovei și în 1857 caimacanul Th. Balș îl numește în comitetul pentru ridicarea unei statui lui Ștefan cel Mare.

NOTE. — Articole de arheologie ale lui Asachi se găsesc în *Albina Românească* și în *Spicuitorul moldo-român*, 1841, Iulie-Sept., pag. 60 — 67. — Un articol de epigrafie al lui Asachi se găsește în *Gazeta de Moldavia*, 1851, pag. 159. — Despre istoria imperiului roman a lui Asachi v. *Albina Românească*, 1829, no. 5 din 13 Ianuarie, pag. 19, articolul «Despre literatură»: «...Însa focul din 1827 au înghițit osteneala de 12 ani a alcătuitorului, care a pierdut în acea zi manuscrisurile traghediilor *Alzira* și *Saul* și una originală numită *Mithall*, domnul și iroul Romanilor, o istorie a împărăției Romei...» — Limba traducerii lui Kaidanov am cerce-

tat-o în *Desvoltarea l. literare*, Buc. 1904, pag. 46 și 61. — Vieța lui D. Cantemir s'a publicat în *Spicuitorul*, 1841, Oct.-Dec., pag. 18—70. — Biografia cronicarilor s'a publicat în *Gazeta de Moldavia* în ordinea aceasta: Gr. Ureche, no. 60 (pag. 97) și 80 (pag. 115); M. Costin și adnotatorii lui, no. 81 (pag. 119), no. 82 (pag. 224), no. 83 (pag. 227), no. 84 (pag. 233), no. 86 (pag. 239), no. 88 (pag. 247); no. 92 (pag. 263); N. Costin, no. 93 (pag. 266). — Cronologia Moldovei a apărut în *Almanah de învățătură și petrecere*, partea 1-a, pag. 5—34, alipit la *Calendar pentru Români*, Iași, 1865. — Articolul despre marca Moldovei a apărut în *Gazeta de Moldavia*, 1850, pag. 209. E intitulat «Marca țării Moldovei». — Studiul despre Miron Costin a aparut în *Almanahul* din 1866, pag. 8—18, alipit la *Calendarul p. Români*, din acelaș an. Studiul lui Bălcescu apăruse în *Magazinul istoric pentru Dacia*, 1845, pag. 138—143. — Descrierea celor trei tablouri istorice a apărut în *Spicuitorul*, 1841, Martie—Mai, pag. 74—84 și Iulie—Septembrie, pag. 73—80. — Anunțarea celor șase tablouri istorice s'a făcut în *Almanahul* din 1864, partea II-a, pag. 89, alipit la *Celendarul p. Români* din acelaș an. — «Lupta dela Baia» a aparut în *Gazeta de Moldavia*, 1851, suplem. la no. 49. — Lupta dela Calugareni a aparut în *Almanahul* pe 1863, pag. 17—18, alipit la *Calendarul p. Români* din acelaș an. E intitulată «Actul eroic al lui Mihai Bravul la Călugareni». — Ambasadorul lui Ferdinand I-ii, cu titlul «Ambasadorul lui Ferdinand, imperatorul Germaniei, prezentase lui P. Rareș a sale creditive» (scrisorile de acreditare), a apărut în *Almanahul* pe 1866, pag. 107—108, alipit la *Calendarul p. Români* din acelaș an. — Despre numirea lui Asachi în comitetul pentru ridicarea unei statui lui Ștefan cel Mare v. *Almanahul* pe 1859, p. 124—125, alipit la *Calendarul p. Români* din acelaș an.

ȘCOALA ISTORICĂ Predilecțiunea lui Asachi de a privi
A LUI ASACHI. cu admirație trecutul țării, de a releva mici crâmpie, de a le publică uneori ilustrate, ori de a publică numai ilustrațiuni însoțite de text explicativ a găsit imitatori între 1840 și 1860, și se poate vorbi astfel de «o școală istorică» a lui, care a trăit alături de școala istorică a lui Kogalniceanu și Bălcescu. Această școală nu oferă cercetări noi, ci scotea din ceeace se publicase ori se publică părțile atractive. Eră deci o școală de răspândire, de popularizare a cunoștințelor istorice, pe cari le luă la în-

ceput din scriitorii streini cari vorbeau și despre noi, iar mai în urmă și dela ai noștri. Un quasi-program al școalei acesteia apăruse încă din primul an al *Albinei Românești*. Scoțând acest ziar, Asachi s'a gândit să-l utilizeze pentru scopuri mult mai frumoase decum i se îngăduise să anunțe. Reiese aceasta dintr'un articol publicat chiar în no. 6 al ziarului. Se spune acolo, ceeace va repetă Kogălniceanu mai târziu, că istoria noastră numără eroi și epoci glorioase, cari merită să fie cunoscute de urmași și că ziarul le va da succesiv la lumină. Chiar se și începe cu episodul Mamei lui Ștefan cel Mare; dar nu se continuă munca decât depe la 1840 înainte, dată dela care atât Asachi, cât și discipolii săi lucrează rodnic.

Discipolul cel mai de seamă al acestei școale a fost N. Istrati, care a lucrat mereu alături de Asachi, publicând articole despre Ștefan Tomșa, despre Veniamin Costachi ori despre ultimele evenimente ale cetații Neamțu. Găsim apoi pe Al. Asachi, care publica descrierea unei călătorii la Mănăstirea Putna, cu două ilustrații, reprezentând: una, exteriorul mănăstirii; și alta, interiorul cu mormântul lui Ștefan cel Mare. De asemenea pe G. Meledon cu «Trei cuvinte pe mormântul lui Ștefan cel Mare» și pe Ir. Porumbescu cu «Desmormântarea domnitorilor Moldovei în catacombele mănăstirii Putna».

Aceluiăș mediu se datorește traducerea din rusește a unui articol despre Antioh Cantemir la Paris și nuvela istorică, imitată din polonește, Edmond conte de Ostrorog, ambele nesemnate, dar datorite probabil

unuia dintre apropiații lui Asachi, fiindcă au apărut în publicațiile lui.

NOTE. — Pasajul cel mai important din quasi-programul școalei istorice a lui Asachi este următorul: «Moldova încă n'au fost lipsită de epoe strălucite în cari au stătut prințipi iroi în rășboaie, iară în timpuri de pace făcători de bine patriei și supușilor săi; deci faptele aceloră să cuvine a fi cunoscute și cu serios și mirare păstrate în aducerea aminte și în inimile tuturor compatrioților. Pentru aceasta noi ne vom învrednici a da uneori ecstracturi din istoria patriei, făcând acum început cu iroica mărire de suflet a doamnei Elenei, mumei Marelui Ștefan...» (*Alb. Rom.* 1829, no. 6 (16 Iunie), pag. 23, art. «Din Istoria Moldovei»). — Articolele istorice ale lui N. Istrati sunt: Despre Ștefan Tomșa I-ii în *Foaia p. minte*, 1845, no. 21, sub titlul de «Colecția documentelor vechi»; despre Ștefan Tomșa al II-lea în *Almanahul* pe 1850, pag. 54—71, alipit la *Calendarul p. Români* din acelaș an; Veniamin. Costachi în *Almanahul* pe 1851, pag. 15—26, alipit la *Calendarul p. Români* din acelaș an; «Cele din urmă evenimente a cetățuiei Neamțu» în *Almanahul* pe 1852, pag. 50—69, alipit la *Calendarul p. Români* din acelaș an. — Articolul lui AL Asachi despre mănăstirea Putna a apărut în *Almanahul* pe 1851, pag. 116—118, alipit la *Calendarul p. Români* din acelaș an. — Articolul lui G. Meledon a apărut în *Almanahul* pe 1857, pag. 61—63, iar al lui Ir. Porumbescu tot acolo, pag. 64—84. — «Prințul Antioh Cantemir la Paris, tradiție istorică», a aparut în *Almanahul* pe 1852, pag. 75—91, iar Edmond în *Spicuitorul*, 1841, Martie-Mai, pag. 85—102.

INFLUENȚA RUSEASCĂ O altă notă caracteristică în **ASUPRA LUI ASACHI.** școala istorică a lui Asachi este străduința de a găsi în istoria noastră figuri și scene la înălțimea celor din istoria universală, în deosebi franceză, străduință împrumutată din romantismul vremii și în deosebi din literatura rusească.

Influența rusească este ușor vizibilă în limba operelor lui Asachi. Am relevat-o și altă dată. Forme ca *armie, custodie, genie, gvardie, imperie*; apoi *coronă, costium, epohă, țermonial* o vădesc îndată.

În concepția istorică a lui Asachi se vede imediat influența istoricului rus Karamsin, care a inspirat

și o bună parte din Cuvântul introductiv la cursul de istorie națională al lui Kogălniceanu. Karamsin eră mult citit la Iași și-l citează și Asachi în nuvelele istorice. Pe de altă parte concepția lui domină toată literatura istorică rusească pe la 1840, literatură pe care Asachi nu odată o citează și nu odată o utilizează în nuvelele lui istorice: *Elena Moldovei*, de pilda, este întreagă un capitol din istoria rusă. Karamsin e caracterizat prin două însușiri: apropierea istoriei de roman și relevarea din istoria rusească a acelor scene și figuri cari se pot apropia de istoria universală. Încă din 1789, când întreprinde o călătorie în Europa, Karamsin publică în *Gazeta Moscovei* o serie de articole, întitulate «Scriitori dela un călător rus», și se desemnează depe atunci cu pornirea de a concepe trecutul național ca un subiect de roman. În adevăr mai târziu în Istoria Rusiei a aplicat peste tot acest procedeu. Tot astfel cu paralela dintre istoria rusă și cea universală: Vladimir eră Carol cel Mare; Ivan Vasilievici, Ludovic al xi-lea; Godunov, Cromwell, etc.

Nu suntem departe de Asachi. Și el alege din istorie episoadele mai captivante, și el apropie istoria Moldovei de cea universală. Ce sunt tablourile lui istorice decât scene de roman? Ce altceva sunt nuvelele lui istorice? Pornirea lui Dragoș contra Tătarilor e descrisă ca o cruciadă. Ca și Petre eremitul, care predică în toate orașele din apus organizarea expedițiunii sfinte, întâlnim și aici pe sihastrul Coma:

«Coma în piețele publice invită pe poporul român de a lua parte la această sântă expedițiune, spre a alungă pe tiranii împie-

surători din țările, vechea moștenire nemuritoare a Romanilor. Atât în biserică, cum și în adunarea poporană, Coma zugrăvia cu coloruri infocate pătimirile creștinilor; el spunea de crucile abătute depe bisericile descoperite și arse, ce se făcură acum staule de fiare sălbatice, cari în vizuniile lor făcură loc creștinilor ce se adunau pentru închinarea adevăratului Dumnezeu. El istoria cum din an în an Tătarii secerau în țară împoporarea ¹ cea jună, fetele și fiii nu mai erau ai părinților, ce ² din naștere meniți sclăviei; el arată mâinile și picioarele sale roase de obezile ce în curs de mai mulți ani însuși le-au fost purtat în sclăvie, de care nu l-au putut apăra epanghelma sa; lanțuri de cari numai prin minune scăpă!» (pag. 30).

Am avut și noi o hansă teutonică: tovărașia cetăților comerciale Chilia, Cetatea Albă, Tighina, Bender și Cafa din Crimeia. Găsim aceasta în nuvela *Alexandru cel Bun*.

Petru Rareș nu odata e apropiat de Napoleon. Când se desparte de oastea lui, ca să plece singur în Ardeal, seamănă cu Napoleon în grădina dela Fontainebleau. Când sta închis la Ciceu, reamintește exilul dela S-ta Elena. Când se întoarce iar în Moldova la a 11-a domnie, se întoarce doar cu câțiva credincioși și apare la Dunare întocmai ca Napoleon la Toulon.

NOTA. — Asupra influenței romantice la Asachi, v. C. Damianovici, *Artă și Literatură*, Buc. 1914, pag. 134 și urm. (art. reproduse din *Vieața nouă*, 1909—1910). — Despre infl. rusească în limba lui Asachi v. ce am spus în *Desvoltarea l. literare*, Buc. 1904, pag. 54, 246—248. — Despre infl. lui Karamsin asupra lui Kogălniceanu v. ce am spus în *Studii de lit. rom.*, Buc., 1910, pag. 44 și urm. — Între cărțile pe cari un librar din Iași le aduce dela Paris este și istoria lui Karamsin (v. Pompiliu Eliade, *La Roumanie au XIX-ème siècle*, Paris, 1914, pag. 327) — Asachi citează pe Karamsin la pag. 45. — În *Elena Moldovei*, Asachi spune odată: «Istoriografii Rusiei nu dau o lămurire despre toate împrejurările», (pag. 90) iar alta dată: «Evenimentele aici descrise sunt în parte scoase

¹ populațiunea.

² ci.

din istoriile Moldovei, ale Rusiei și ale Poloniei» (pag. 93). — Iată ce se spune despre Karamzin în *Littérature russe* de K. Waliszewski (Paris, Calin, 1900): «Spiritul viitorului istoric se anunță chiar din aceste scrieri: o pornire de a concepe trecutul național ca subiect de roman și de a găsi tablouri atrăgătoare» (pag. 137).

LITERATURA ISTORICĂ A LUI ASACHI.

Concepția aceasta de istorie popularizată cu speciaia privire la scenele și momentele mai emoționate l-a dus pe Asachi la literatură propriu zisă cu inspirație istorică: nuvele istorice și drame istorice. Primul punct de plecare al lui au fost istoricii streini, în deosebi poloni și ruși. Citindu-i, găsiă acolo numeroase amintiri despre oameni și fapte moldovenesti. Este cări nu putea trece, fără să le extragă și să le aducă la cunoștința cititorilor vremii. Iată cum începe el nuvela *Svidrighelo*: «Istoria Moldovei, ce-i plină de evenimente interesante, e țesută cu acele ale popoarelor învecinate, cu cari se află în relațiuni politice și sociale. Deaceea în neajunsul hronografilor vechi pământenii, analele Bizanțului, Ungariei, Poloniei și Rusiei ne înfățișează o mănoasă obârșie cuprinzătoare de fapte vrednice de aducerea noastră aminte».

Al doilea punct de plecare au fost D. Cantemir și cronicii Ureche și Miron Costin, aceștia din urma publicați de Kogălniceanu în 1852. Asachi a publicat nuvelele lui istorice în ordinea cronologică a evenimentelor ce povestiau: *Dragoș*, *Alexandru cel Bun*, *Svidrighelo*, *Elena Mazepa*, *Moldovei*, *Valea Albă*, *Bogdan Voevod*, *Petru Rareș*, *Ruxanda Doamna*. E foarte instructiv însă să cunoaștem ordinea aparițiunii nuvelilor. Trei din ele sunt dinainte de 1852: *Ruxanda Doamna*, *Svidrighelo* și *Elena Moldovei*; restul după 1852. Cele

anterioare anului 1852, când Ureche și M. Costin nu erau încă publicați, nu au nimic din acești croniciari, fiindcă povestesc evenimente din istoria Moldovei până la Vasile Lupu, evenimente povestite tocmai de Ureche și Miron Costin. Comparând astfel istoria lui Vasile Lupu din Ruxanda Doamna cu aceea din M. Costin nu găsim nici o asemănare, doar câteva nume proprii, pe cari Miron Costin le luase din istoricii poloni, de unde le-a luat mai târziu și Asachi; iar unele din aceste nume proprii au forme deosebite, cum e Bogdan Hmielnițchi, despre care este vorba atât la Asachi cât și la Miron Costin și căruia acesta din urmă îi păstrează forma Hmil. Comparând de asemenea evenimentele din Svidrițhelo, referitoare la urmașii lui Alexandru cel Bun, cu cele din Ureche, de asemenea nici o asemănare. Tot astfel cu Elena Moldovei: istoria lui Ștefan cel mare de aici nu seamănă cu cea din Ureche. Deaceia Asachi se plânge, cum am văzut mai sus, de «neajunsul hronografilor vechi pământeni».

În 1852, apar Ureche și Miron Costin și Asachi scapă de neajunsul de până atunci. Toate nuvelele lui de acum înainte au ca punct de plecare cronicarii, întregiți firește și cu izvoare streine, dar în măsură mult mai redusă.

Astfel *Dragoș* are ceva din Ureche și completat în mare măsură cu legende.

Bogdan are foarte mult din Ureche și chiar pe Trifail, personajul nuvelistic al bucății. Cronicarul ne spune următoarele despre Trifail: «În anul 7022 Februarie 27, în al zecilea an a domniei lui Bogdan

Vodă, fără veste au venit un Trifăilă, ce se făcea fecior de domn, cu oaste din Țara Ungurească iarna, când eră toți oștenii pre la casele lor» (*Letopisește*, ed. Kog. 1-a. vol. I, pag. 151). Asachi a întregit această figură, dându-i un rol mai mare și bine desfășurat de intrigant, iar din vorbele din urmă privitoare la iarnă a creat un întreg cadru pentru tot sfârșitul bucății.

Petru Rareș, mai ales în partea II-a a lui, urmează de aproape pe Ureche. La acesta a găsit Asachi împrejurările în cari Rareș a fugit în fața Turcilor, descrierea fugii (pe care a utilizat-o cu și mai mare succes Delavrancea în *Luceafărul*), șederea în cetatea Ciceu cu întâmplările referitoare la pârcălabul Simeon și la episcopul Anastasie (Ureche zice «vlădică»), primirea la Suceava a soției și a copiilor lui, după ce Rareș ajunge iar domn, și luptele cu Mailat în Ardeal. A mai luat și din N. Costin partea privitoare la uciderea lui Mailat dar nu direct din cronică, ci din nota adausă de Kogălniceanu la textul lui Ureche.

Partea personală este însă și ea destul de însemnată și constituie elementul pur literar al bucății: toată viața de pescar a lui Rareș, cu descrierea lacului Brateș și a ocupațiunii pescărești de acolo (din aceasta la Ureche găsisse doar că Rareș eră pescar și fiul unei târgovețe din Hârlău, nevasta unui Rares); toată partea privitoare la alegerea ca domn a lui Mihai Hatmanul (la Ureche găsisse doar numele) și partea cea mai atractivă a bucății, având ca centru al acțiunii pe călugărul-bandit Malaspina.

Valea Albă se găsește în nucleu tot la Ureche. Ștefan cel Mare e înfățișat aici după cronicarii noștri, pe când în Elena Doamna eră înfățișat după cei streini.

Acelaș lucru cu *Alexandru cel Bun*. *Mazepa* este iarăși de inspirație streină.

Acestea sunt nuvelele din ediția dela 1867, în număr de 9. Asachi a mai publicat însă alte două nuvele, cari lipsesc din acea ediție și cari nici în ediția de față nu s'au introdus: una *Lopușna*, apărută după 1867 și după moartea lui Asachi, dar cealaltă, *Mihai Viteazul*, apărută încă din 1856; de ce n'o fi introdus-o el în ediție? La aceste două s'ar putea adăuga și *Ziua din urmă a municipiului Iașenilor* (1858). Influența cronicarilor este evidentă și în *Lopușna* și în *Mihai Viteazul*.

NOTE. — Nuvelele lui Asachi au apărut: 1°) *Ruxanda Doamna* în *Spi-culorul moldo-român*, Iași, 1841, Ianuarie-Februarie, pag. 52—80; 2°) *Svidrighelo* în *Almanah p. inv. și petrecere*, Iași, 1850, pag. 33—53, alipit la *Calendarul p. Români* din acelaș an, cu două ilustrații: «Svidrighelo mare ducă de Litvania» și «Svidrighelo păstor în Moldova». La urma calendarului, sub capitolul «Descrierea stampelor» (pag. 106), prima ilustrație este explicată astfel: «Portretul prințului Svidrighelo, după cronica Litvaniei»; 3°) *Elena Moldovei* a fost anunțată la finele nuvelei Svidrighelo astfel: «Elena, fiica eroului nostru Ștefan cel Mare, au strălucit în Moscova pe tronul cel puternic a țarului Ioan al III-lea, despre care dorim a putea descrie în decursul anului» (pag. 53 din *Almanah p. învățătură și petrecere*, Iași 1850, alipit la *Calendarul p. Români* din acelaș an). În adevăr în almanahul anului următor (pag. 27—63) apare «Elena de Moldavia — din istoria patriei», cu o ilustrație «Purcederea Elenei de Moldavia». La tabla de materii a almanahului, ilustrația este explicată mai desvoltat astfel: «Luarea de ziua hună a Elenei de Moldavia în miezul curții de Suceava, în care o binecuvinteaza a ei părinte Ștefan cel Mare, la purcederea ei cu ambasadorii Moscovei.» 4°) *Dragoș* în *Almanahul* pe 1852, pag. 14—49, alipit la *Calendarul p. Români* din acelaș an, cu 7 ilustrații: «Vasfrângerea și răpirea», «Urgia Tatarului», «Fagul proteguitor», «Bătălia și moartea Bo-urului», «Branda înaintea Dochiei», «Viziunea lui Bogdan», «Înturnarea Românilor în Moldova». La Ureche

se găsește : *Letopisește*, ed. Kog. 1-a, vol. I, 1852, pag. 97 ; 5°) *Bogdan* în *Almanahul* pe 1853, alipit la *Calendarul p. Români* din acelaș an [la unele nu mai pot da și indicația paginilor, fiindcă nu le-am mai putut avea la dispoziție în Biblioteca Academiei, fiind împrumutate]. La Ureche se găsește : *idem*, pag. 146-152 ; 6°) *P. Rareș* în *Almanahul* pe 1854 și în cel pe 1857, alipite la *Calendarul p. Români* din același ani. În cel pe 1857 se găsește la 85—120, cu 4 ilustrații : «Vedenia lui P. Rareș în mănăstirea Bistriței», «Fuga lui P. Rareș», «P. Rareș între pescari» și «Atențatul de omor asupra lui P. Rareș.» La Ureche se găsește : *idem*, pag. 161, 162-163, 164-165, 170, 171 ; 7°) *Valea Albă* în *Almanahul* pe 1855, alipit la *Calendarul p. Români* din acelaș an ; 8°) *Mazepa* în *Almanahul* pe 1859 (an. al XVIII-lea), pag. 90-120 cu 1 ilustrație «Defăimarea călătoarei de credință» ; 9°) *Alexandru cel Bun* în *Almanahul* pe 1864, pag. 1—11, alipit la *Calendarul p. Români* din acelaș an. La Ureche se găsește : *idem*, pag. 37. — *Lopușna* s'a publicat în *Calendarul p. Români*, 1870 (an. (XXIX), pag. 16-32 cu trei ilustrații : «Moartea lui Iacob Despotul», «Măcelarea boierilor la festinul Lăpușneanului» și «Otrăvirea lui Lupușneanu» — *Mihai Viteazul* s'a publicat în *Almanahul* pe 1856, alipit la *Calendarul p. Români* din acelaș an. — *Ziua din urmă a municipiului Iașenilor* s'a publicat în *Almanahul* pe 1858, alipit la *Calendarul p. Români* din acelaș an. — Pref. ed. din 1867 a nuvelor istorice ale lui Asachi spune că bucățile acestea s'au publicat în *Albina Românească*. E probabil o greșală de memorie.

RELEVAREA LATINITĂȚII NOASTRE.

Patriotismul lui Asachi și predilecțiunile lui arheologice l-au îndrumat și spre afirmarea continuă a latinității noastre, afirmare de care se resimt și nuvelele lui istorice. În primul rând, Asachi a recurs la termeni latinești : *aratru* (plug), *crimen-crimine* (crimă-crime), *dignitate*, *finiț*, *mur*, *regn*, *relicvii*, *sânt* (sfânt), etc. ; sau la formațiuni artificiale cu caracter latinesc, *armistare* (armistițiu) *resbel*, *resbelnic* (răsboinic).

El a venit din Roma cu aceleași concepții istorice cu cari plecaseră tot de acolo mai înaintea lui frunțașii școalei latiniste. Întărit apoi, de sigur, prin operele acestora, el a reprezentat în Moldova cu destulă autoritate ideile acelei școale : că suntem Latini, că re-

prezentăm la N. Dunării tradițiunea latină, etc. Chestia, atât de mult desbătută de latiniști, că Aurelian și-a retras din Dacia numai armata și funcționarii, iar coloniștii au rămas și au dat naștere poporului român acolo la N. Dunării, o întâlnim și la el, chiar în prima nuvelă, *Dragoș*: «totuși nu puțin coloni și cetățeni romani rămaseră locuind prin cetăți și șesuri, când partea cea mai însemnată dintr'înșii se așează între munții Carpați, unde, apărați de nestrăbătuta lor pozițiune, păstrau sub propriii lor Domni naționalitatea, atârând une ori de străinii mai puternici decât dâșii și unindu-se alte dăți cu rivalii acestora, spre a combate pe asupritorii comuni și a păstra până în zilele noastre dreptul peste vechea lor patrie» (pag. 10).

În sensul acesta găsim la el o accentuată stăruință de a găsi în vieja noastră, în resturile istorice și în numele localităților amintiri romane. Pentru el *telegar* derivă din *tela gerens* (purător de săgeți), movila *Găiata* dela cetatea *Gaeta* de lângă Neapole. Numele nelatinești le evită: *Bistriței* îi zice *Aurar*; *Ceahlăului*, *Pion*, termen care a mai rămas încă prin unele cărți. În loc de *Cetatea Neamțului* ar prefera «Cetatea Sf. German». Râul *Moldova* se numea astfel și sub Romani. Cetatea Ghertina e din vremea Romanilor și se numea «Caput Bovis». Soldații lui Bogdan, fiul lui Ștefan cel Mare, amintiau pe Romani :

«Acești oștași cu armele și portul lor se păreau re'nvieți din secolele Romei» (pag. 155).

și tot astfel toți Moldovenii :

«Moldovenii, popor deodată oștean, păstor și lucrător de pământ, și care de șaptesprezece veacuri aruncat în depărtare de 306 mii dela Roma, în miezul popoarelor neamice, după nenumărate întâmplări și-au păstrat limba, deprinderile și acel amor pentru agricultură și arme, ce era izvorul virtuților de căpitanie ale strămoșilor celor plini de faimă, și care acum au păstrat Moldovenilor o rămășiță de neatarnare în o epohă când alte națiuni au fost îngenunchiate înaintea puterii otomane» (pag. 298).

Asachi a îndeplinit în Moldova rolul școalei latine, a cărei influență s'a resimțit mai mult în Ardeal și Țara Românească. Nu a exagerat însă în gradul acesteia. Exagerările lui sunt prea neînsemnate, față de partea bună a activității lui în direcțiunea aceasta. Cu dispariția exagerărilor n'a dispărut toată munca lui, ci a rămas acea parte de mândrie înălțătoare a latinității noastre, care, alături de roadele aduse și de latinizării ardeleni, a statornicit pentru totdeauna convingerea strălucitei noastre origini.

NOTĂ. — *telegar* = *tela* + *gerens*, v. pag. 154, notă ; — *Găeata* = *Gaeta* v. pag. 152. — *Ceahlău* = *Pion* : «Asachi cel dintâiu a introdus și numele Pionul alături de Ceahlău... până la Asachi nu era vorba de Pion» (Ov. Densusianu, *Ist. lit. rom. contemp.*, curs litografiat, I, 399). — Pentru «Cetatea Sf. German» și râul Moldovei v. nuvela *Alexandru cel Bun*.

CUPRINSUL BUCĂȚILOR. *Dragoș.* — Dragoș, căpetenia Românilor din Maramureș, luând pildă dela Negru-Vodă, care din Făgăraș se scoborise peste Carpați, voiă și el să se coboare în Moldova și să gonească de acolo pe Tătarii cari mai rămăsese sub conducerea lui Haroboe. Pentru aceasta se găndește să însoare pe fiul său Bogdan cu Branda, fiica lui Susman, căpetenia Româno-Bulgarilor. Înțelegerea se face și Branda, însoțită de unchiul ei depe tată,

Caliman, pleacă pe Dunăre cu o corabie, ca dela un loc să lase corabia și să meargă pe uscat la mirele său. Pe Dunăre începe o furtună care-i aruncă la gura Siretului, unde sunt prinși de hoți. Aceștia erau datori ca din prăzile lor să dea zeciuială lui Haroboe. De astă dată îi deteră între altele și pe Branda. Intre hoți eră și un Român tânăr, Gramen, care, înduișat de lacrimile Brandei și de frumusețea ei, s'a întors la Caliman, în locul unde rămăsese aproape mort de loviturile hoților, și luându-l l-a dus la o gazdă bine cunoscută lui, Reveca. Bărbatul acesteia, Humă, se găsiă la curtea lui Haroboe, împreună cu un alt Român, Negrilă. Caliman, crezând că moare, a jurat pe Gramen să-și dea și viața pentru scăparea Brandei. În acelaș timp, Rebeca chiamă pe un sihastru, Coma, și-l sfătuește să se ducă tocmai în Maramureș și să anunțe ce s'a întâmplat Brandei.

Lui Haroboe îi prezisese o ghicitoare că dragostea lui pentru o sclavă frumoasă, prin multe peripeții, îl va duce pe tronul Cumaniei Mari. Prezicerea îi veni îndată în minte la vederea Brandei și în inima lui începù să prindă loc un sentiment puternic de iubire. Ca să se înțeleagă cu Branda, se serviă de Negrilă. Nu izbuti însă nici cu amenințări, nici cu vorbe bune; și recurse la închisoare. De aici Branda fu scăpată de Negrilă, care o trimese cu Gramen și cu Humă la Reveca, pentru a se întâlni cu unchiul său Caliman. Haroboe plecă după Branda, îndată ce descoperi fuga ei.

În vremea aceasta, Caliman, însănătoșindu-se, își găsisse lângă casă un fag scorburos, unde se ascundeă

ori de câte ori simția că se apropie cineva. Acolo l-a găsit Branda, când a sosit cu tovarășii săi. Dar și Haroboe cu Tătarii se apropiau. Atunci s'a luat hotărîrea ca Branda cu Humă și Gramen să se ducă la Ceahlău — Asachi zice mereu Pion — și să se ascundă în grota Dochiei, unde se adăpostiau de barbari numai fetele. Caliman nu s'a putut duce și el, nefiind deplin vindecat.

Haroboe, nemulțumit că nu dase de urma Brandei, ajunge și la Reveca. Caliman se ascunde în fag. Haroboe, ne mai avînd la ce se sluji de Negrilă, îl leagă tocmai de fagul unde eră ascuns Caliman și lasă pe un Tătar să-i dea foc cu arbore cu tot. Caliman atunci iese, omoară pe Tătar, se face cunoscut lui Negrilă și-i spune că Branda se găsește în grota Dochiei pe Ceahlău. În acelaș timp însă :

«cerul se acoperi de nouri, un vuet depărtat rimbombă¹ din munte în munte, cu șuerul vîntului se amestecau sunetele buciului de aramă, și printre freahătul copacilor se auziră par'că glasuri omenesti, nechezări de cai, formînd toate acestea un vuet confuz, care sporiă, căci un eveniment extraordinar se repeziă cu pasuri înaripate» (pag. 29).

Caliman și Negrilă au rămas îngroziți, crezînd că vine un nou atac tătărăsc. În realitate eră sihastrul Coma, care-și îndeplinise misiunea lui. El ajunsese la curtea lui Dragoș, luase ajutoare și acum se coboră în fruntea cetei sale, purtînd în mână și lancea, dar și crucea. Aici are prilej autorul să descrie drumul lui Coma din Moldova în Maramureș :

«nepăsător de pericolele ce-l puteau amenința, nici de osteneala unei îndelungate și repede călătorii, după ce prin rugi fierbinți

¹ răsună.

chemă ajutorul cerului asupra întreprinderii sale, puse desagi pe umăr, și apucând toiagul, păși în calea sa, ferindu-se de orice întâlnire străină. Râurile, ce cu apele lor cristaline se descind din sânul munților și adapă șesurile țării, erau călăuze călătorului până la obârșia lor. De aici din platul în plaiu, urmărind colnicii și cărările cerbilor și ale vânătorilor, aflând uneori adăpost pe la alți sihastri singuratici, trecu Coma în urmă culmea Alpilor¹ în neguri învăluite, descinse în șesurile Maramureșului și repede se îndreptă la curtea lui Dragoș» (pag. 29).

În urma lui Coma, ajunse și Dragoș cu oastea lui. În lupta care se încinse, Moldovenii sunt învingători, Haroboe ucis.

În vremea aceasta, Branda ajunsese la grotă Dochiei. Acolo era îngrijită de Nona, femeie sihastră, care ținea oarecum locul Dochiei. Bogdan ajunge și el la grotă. Înainte de a se întâlni cu Branda, vede în vis viitorul Moldovei: pe Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Vasile Lupu, stăpânirea Semilunii și a Rusiei și departe de tot, abia putându-se lămuri un frumos viitor:

«Văzu semiluna în tăria ei și mai în urmă și luceafărul-nordic răspândind lucoarea² lor, și sub auspiciile ambelor văzu semne de reînflorirea patriei; dar în depărtare nemăsurabilă i se părură răsărind un viitor strălucit, pe care în zadar se nevoia a-l recunoaște între negurile îngănânde» (pag. 37).

Bogdan ia pe Branda, se duc în Maramureș și sărbătorește odată cu nunta și învingerea Tătarilor. Se dă apoi semnalul strămutării în Moldova.

Alexandru cel Bun. — Este mai mult o istorie a domnitorului Moldovei, cu elemente ce ne sunt și azi cunoscute. Partea pur literară lipsește, afară, dacă

¹ Carpaților.

² lumina.

vrem, de descrierea primirii făcute de Alexandru cel Bun fiului împăratului din Bizanț, Ion fiul lui Manuel :

«Alexandru, acompaniat de mitropolitul Iosif, de curtea și gvardia sa, mersese spre întâmpinare până la marginile țării cu o ceremonie religioasă, la care se adună un număr mare de popor din toate părțile Moldovei. Înconjurat de toată pompa bisericească și precedat de oameni de oaste, imperatorul intră în Suceava, fiind călare; costumul său era foarte simplu; și drept semn de doliul patriei sale, purta un veșmânt de mătase albă; capul îi era acoperit de un coif cu capătul ascuțit și cu aripi late, precum se vede reprezentat în o vignetă ce s'a conservat în descrierea aceste. solemnități. Imperatorul admiră frumusețea, varietatea și fertilitatea țării; el recunoscă acolo și ceremonialul bisericii dela Constantinopol, evlavია și onestitatea locuitorilor, amorul și venerațiunea pentru principele lor, ce era atât de bun cât și puternic» (pagi 49—50).

Svidrighelo. — Vladislav Iaghello, ducele Litvaniei, luând în căsătorie pe Hedviga de Anjou, regina Poloniei, deveni regele acestei țări, sub numele de Vladislav al II-lea, și lăsa Litvania sub conducerea vărului său Vitold. Dar frații lui Vladislav, Schirghelo și Svidrighelo, supărați că n'au fost lăsați ei să domnească, provoacă lupte, cu ajutor din afară.

În Moldova în această vreme se luptau pentru domnie Iliș și Ștefan, fiii lui Alexandru cel Bun, până când și-au împărțit Moldova: cel dintâiu a luat partea de sus, celălalt pe cea de jos până la Marea Neagră.

În Polonia, Vitold murise și Litvania se dase lui Svidrighelo. Dar el nu se mulțumi și mai ceru Podolia. De aci noi lupte, în cari Svidrighelo e bătut și redus să se mulțumească numai cu o parte din Podolia; pe tronul Litvaniei ajunge Sigismund Cheistuta, alt văr al lui Iaghello. Noi lupte, Svidrighelo e din nou

bătut așa de rău, încât a trebuit să se facă nevăzut. Se și răspândise șvonul că a murit

El însă s'a refugiat în Moldova. Refugiul formează partea pur literară a bucății. Intovărașit de credinciosul său Cunos, trecu Nistrul și ajunse în partea Moldovei de sub stăpânirea lui Iliăș. Acolo întâlni pe un păstor bogat, Neago, care luase parte la asediul Marienburgului și acum își purtă turmele lui numeroase dela munte la vale. Svidrighelo se înfățișă ca un soldat litvan, care se vede silit să-și părăsească țara. Neago îl sfătuește să rămână cioban la el, ceeace refugiatul primi bucuros, fiindcă sub forma aceasta eră mai sigur că nu-l va descoperi Cheistuta. La Neago el atrase simpatia tuturor, până și a fetei acestuia, Anca, din cauza bunătății lui. Pe Anca o iubiă și el, fiindcă-i aducea aminte de propria lui fată, rămasă în Polonia. Prin Cunos, el întrețineă încă legături cu partizanii săi de peste Nistru și chiar a ajuns să obțină împăcarea cu regele Poloniei. Dar Cheistuta a anunțat că se va opune cu armele la întoarcerea lui Svidrighelo și a trimes chiar emisari să-l descopere și să-l omoare. Emisarii erau doi călugări, cari au și izbutit să dea de urma lui. Dar pe când stau de vorbă într'o peșteră, aproape de casa lui Neago, Anca aude ce plănuiau ei și aduce veste lui Svidrighelo. Acesta pregătește cu Cunos o cursă. Emisarii fură primiți tocmai în casa lui Svidrighelo, dar noaptea arseră cu locuință cu tot.

Trecu cât trecu dela această întâmplare și iată că dela domnie s'a trimes vorbă prin sate să se caute un Litvan pripășit de peste Nistru. Toți au înțeles că

s'a aflat arderea călugărilor, iar Svidrighelo simția apropiindu-se ura lui Cheistuta. Neago cu toți ai casei, plini de mâhnire, se văzură nevoiți să conducă chiar ei pe pârcalab cu oștenii și cu castelanul polon la poiana unde Svidrighelo pășteă oile. Dar minune, castelanul ingenunchiază în fața lui Svidrighelo și-i anunță că a devenit iar duce de Litvania, Cheistuta murind. Svidrighelo ia cu el pe Neago cu toată familia și pe Anca o mărită cu un nepot al său.

Elena Moldovei. — Cu nuvela *Dragoș*, Asachi vorbise de istoria Tătarilor, cu *Alexandru cel Bun* și *Svidrighelo* de a Polonilor, cu cea de față ne vorbește și de a Tătarilor și de a Rușilor. Facem cunoștiință cu puternicul țar Ivan al III-lea Vasilevici, contemporanul lui Ștefan cel Mare.

Ivan al III-lea luă de soție pe Sofia, principesă bizantină din familia Paleologilor, aceasta prin intermediul Papei, care voia să atragă pe țar într-o cruciadă contra lui Mahomed al II-lea, care după ce luase Constantinopolul amenința și restul creștinătății și chiar Roma

«unde împăratul acela trimisese zicere că va nutri pe armăsarul său în biserica Sfântului Petru».

Se expun amănunțit tratativele între Papă și țar și evenimentul nunții.

În acelaș timp, Ivan al III-lea, prin fiul său Ivan cel tînăr, bătù pe Tataři și ramase independent, deoarece până acum le eră tributar. Tataři fură mai apoi bătuți și ei de Turci și rămaseră la rîndul lor tributari acestora.

Atunci Ivan al III-lea se gîndi să-și facă aliați contra Turcilor și-și îndreptă privirile spre Ștefan cel Mare.

El și ceru pentru fiul său Ivan cel tânăr pe Elena, fiica domnitorului moldovean. Înainte de a răspunde, el se duse la un sihastru, învățat și umblat, anume Leon :

«În toate diregerile¹ sale, atât publice cât și private, Ștefan avea o mare evlavie și încredere în ajutorul proriei, de care simțimânt cercă să se însufle atât poporul, cât și oastea sa ; această evlavie și încredere, de care martori sunt cele 40 biserici zidite de dânsul și dănuite², au avut o mare înrăurire în politică și întreprinderile sale militare. Drept aceea, mai înainte de a da o hotărîre definitivă în acel interes mare, Ștefan după ce prin rugă evlavioase au chemat ajutorul cerului, spre a-i arăta calea de a ajunge la acel scop, i s'au vederat că în o grotă a munților petrece un sihastru, ce ar fi organ nemerit al planului său» (pag. 77).

Ni se descrie drumul sihastrului la Moscova pe la Cetatea-Albă, Kiev și Cafa (Crimea) și întoarcerea prin Cafa, de unde pe o corabie la Chilia și de aici la Suceava. Sihastrul trebuia să se informeze despre persoana viitorului mire. Știrile aduse fiind bune, Ștefan răspunde că primește. O deputațiune din Moscova, în cap cu «boierul Mihail Pleceiev», vine să ia pe Elena, aducând și daruri pentru socru și mireasă. Se face logodna, după care Elena pleacă la Moscova și devine soția lui Ivan cel tânăr și avu după aceea un fiu, Dmitri. Puțin mai înainte și Sofia născu un fiu, Vasile-Gavril, pe care mai târziu Ivan al III-lea, neplăcându-i conduita, îl gonî în Polonia. În acest timp, moare Ivan cel tânăr și Ivan al III-lea proclamă moștenitor pe Dmitri. De aci rivalitate de moarte între Sofia și Elena, rivalitate care constituie miezul bucății. Sofia triumfă.

¹ actele.

² dăruite cu moșii.

Înainte de desnodământ, Asachi găsește prilej să povestească lupta lui Ștefan contra Polonilor în Codrul Cosminului cu legenda Dumbrăvii-Roșii, eveniment întâmplat tocmai în acele vremi.

Valea Albă. — Incepe cu o scurtă descriere a Crimeii și cu un rezumat al istoriei sale: amintiri din mitologia greacă, colonizarea grecească, centrele comerciale venețiene și genoveze stabilite aici (Cafa, etc.). Se vorbește apoi despre relațiunile dintre Genovezi și Tătari, despre dinastia Ghereiilor la aceștia din urmă și legătura politică dintre Mengli-Gherei și Ștefan cel Mare al Moldovei. În vremea aceasta, Mahomed al II-lea atacă Moldova și Crimeea; în Moldova, oastea lui e înfrântă la Podul Racovei, dar Crimeea o cucerește, distruge Cafa și ia de acolo mai mult de o sută de băieți și fete, să-i ducă la Constantinopol:

«Această lucrare, despărțirea părinților de fii și de familia lor, înfăptușă o icoană mai cumplită decât florile asediului, și Italianii o asemănau în parte cu răpirea Sabinelor din Roma. S'au văzut scene de amor matern și disperare, ce ar fi umplut de oțerire pe călăi, dacă nu s'ar fi impus învingătorilor o asemenea sălbatică însărcinare. Mumele numai leșinate se puteau despărți de copiii lor, altele se târau până la galere, pe cari le urmăreau în not până când obosite se înecau. S'a întâmplat ca un părinte, spre a feri pe fiul său de sclăvia, ovelită și sacrilegă (lepădarea credinței lui Hs.), l-a străpuns cu pumnul înaintea răpitorilor și însuși căzu sub loviturile lor» (pag. 105).

Ca supraveghetor și conducător al tinerilor a fost desemnat un bătrân, anume Radaman, un Român care se adăpostise la curtea lui Mengli-Gherei. Între cadănele acestui han eră și o Româncă, dela care rămăsese o fată, Fatme, crescută de mama ei în res-

pectul religiunii creștine. Între copiii și copilele ce aveau să fie duși la Constantinopol erau și Fatme cu fiul lui Radaman. Corăbiile cu prăzi, ca și corabia cu copii, pornesc spre Bosfor. Pe drum o furtună le risipește, iar Radaman îndreaptă pe a lui spre Moldova și se oprește la insula Șerpilor. Acolo, cu un narcotic, adoarme pe Turcii cari îl ajutau la supravegherea copiilor și îi omoară. Ajunge apoi la gurile Dunării, la insula Mocanu, unde cu ajutorul unor cio-bani debarcă pe copii. De aici să ducă la Chilia, unde se găsiă Ștefan cel Mare. Fatme e luată la curtea domnească, iar ceilalți au fost făcuți copii de casă sau luați de boieri pe lângă ei.

În acest timp Turcii atacă Moldova și Ștefan încearcă fără succes să li se opună la Valea-Albă. Lupta a dat și titlul bucății. În luptă moare Radaman, ucis de săgeata unui Tătar.

Aici Asachi introduce sub titlul de «credință și fanatism» un episod: un Tătar — acelaș care a ucis pe Radaman — sub haine de călugăr, întâmpină pe Fatme chiar în grădina palatului domnesc și-i aduce aminte că ea nu e creștină și că trebuie să fugă. Fatme se opune, Tătarul se repede s'o ucidă, dar intervine băiatul lui Radaman, care ucide pe Tătar. Fata ia de bărbat pe salvatorul ei.

Pe locul luptei dela Valea-Albă, Ștefan cel Mare a hotărât să facă în curând o comemorare a celor morți. Din toate satele din cari căzuseră soldați au fost chemați preoții cu pomelnicele celor morți și în fața armatei și a lumii adunate s'au slujit trei zile:

rugăciuni. S'au pus apoi temeliile bisericii, s'au strâns acolo oasele morților.

«Cele întâte raze ale soarelui din 26 lunie luminaseră peste Valea Albă un popor întreg, învăscut în doliu și împlântat în lacrimi; nu sunetul bronzurilor sânte, nici rugile înfocate purtătoare de moarte caracterizau astă solenitate, ci ruge fierbinți din inima domnitorului și a credinciosului popor se înălțau către înduratul Dumnezeu, spre iertarea păcatelor acelor uciși și împărtășirea lor de cununa nemuririi (pag. 132).

«Adevărat măreț și unic spectacol au fost acesta, de a vedea un popor întreg îngropând deodată pe un alt popor! Aice se vede o mumă bătrână, bocind moartea a trei filii săi, bătrânul lăcrămă pentru pierderea unicului său fiu, văduvele, orfanii, plângeau pe ai lor; încât Ștefan Vodă, deși deprins la toate scenele crunte, vărsă și el lacrimi de compătimire, și aceasta au fost lauda cea mai mare pentru acei ostași, că după faptele lor, nu li s'au plăns vieța, ci moartea!...» (pag. 133).

Bogdan Voevod. — Cuprinde istoria acestui domnitor al Moldovei. Partea literară se referă la evenimintele în legătură cu cererea în căsătorie, de către voevod a Elisabetei, sora regelui Poloniei. În aceste evenimente se distinge, ca personaj bine ales și bine schițat, boierul Trifail. El a fost luat de copil ca prins de războiu de Ștefan cel Mare, când acesta a atacat Țara Românească. A fost trimes la învățătură în Polonia și s'a remarcat prin deșteptăciunea lui. Ca peșitor al lui Bogdan, el a văzut că cererea stăpânului său nu va fi primită și atunci i-a venit în minte să obțină sprijinul Poloniei, ca să ia el tronul Moldovei, pe care apoi să-l unească cu al Țării Românești, la care pretindea că are drept de moștenire. Izbutește să convingă în adevăr curtea polonă la intențiile sale și de acum înainte devine chiar el protivnic cererii stăpânului său. Bogdan mai găsește un adversar și în Po-

lonia, pe un membru al familiei Strusilor, Felix, care iubiă pe Elisabeta. Acesta organizează o expedițiune în Moldova, dar e învins și ucis lângă Hârlău. Iată descrierea luptei :

«Spre a agiunge mai siguri la scopul lor, ei luară portul cavalerilor germani, din cari în vechime eră un stol în serviciul ostășesc al Moldovei. Invăscuți ¹ în zale oțeloasă și depe creasta coifului fluturându-le pene negre, ce umbriau ascuțitul lăncilor puternice, cavalerii se lunecară în Moldova, sub conducerea fraților Strusi, și agiunseră aproape de Botoșeni, cu scop a se înainta până la Hârlău, unde pe atuncea petreceă Bogdan. Aice descoperindu-se strategemul străinilor, o ceată de călăreți din oastea moldovană îl atacă; surprinși în planul lor, fără a se înspăimânta de numărul atăcătorilor, cavalerii poloni încaleră o harță încruntată. Felix, mai înfocat, străbate cu lancea sa pe căpetenia cetei. Atuncea atacul e general, toți se amestecă; săbiile și lăncile scapără și scântează de loviturile puternice ale măciucilor ferecate, pavezile remboambă ² și aerul răsună de strigatele luptătorilor, mintenele cele albe ale Moldovenilor se pătează de sânge, zalele cavalerilor se străbat de lănci, și din răni răurează sângelui lor. Furia și disperarea poartă armele lor; și nu târziu cu gemetele murinzilor, răsturnați în pulbere, se amestecă nechezatul armasarilor, ce se împărtășesc de furia călăreților. Felix se încruntă ca un leu giune, care întâia oară au ieșit la pradă; neputând să-și afile pe rival ³, vra în sângele ostășilor lui să-și stângă setea de vendetă, și cu sumeție se înaintează unde fierbea lupta mai tare. Mai mult decât armele cele strălucinde și scutul său, împodobit cu sturzul, stema familiei sale, bravura cea sumeță și stărpitoare a acestui giune atrage asupra-i deodată trei Moldoveni miliani ⁴, cari, încingându-l într'un cerc îngust, detunau asupra-i lovituri mortale. Deși spata cea fulgerătoare, cu măiestrie cavaleră ⁵ mânuată, îl apără, totuși, văzându-se în pericol, cu un glas detunător, de care au amuțit sunetul săbiilor, chemă în agiutor pe fratele său. Acesta dă pîntenii armasarului, și cu furia unei furtuni se repezi pîntre dușmanii ce-i închideau calea, dar un arcan, cu ghi-

¹ îmbrăcați.

² răsună.

³ Bogdan.

⁴ voînici.

⁵ cavaleriească.

băcie aruncat de un Moldovan pe capul armasarului, îl face să poticnească, să se răstoarne, și sub povara sa să țină încâtușet pe cavalier. În acel minut, Felix capătă două lovituri de moarte, încât mai înainte de a-și da sufletul, nu-i rămâne timp decât a striga: «frate, spune că mor pentru Elisabeta și amorul ei!» (pag. 149—150).

După această luptă, Polonia acceptă propunerile lui Bogdan, dar, murind regele, se amână executarea. Noul rege nu consimte și de aici noi lupte. Ba Trifail provoacă și un alt atac contra lui Bogdan, și anume din partea Țării Românești. Bogdan învinge aici și-și îndreaptă apoi armele numai contra Poloniei. După izbânzi succesive de o parte și de alta se încheie pace.

Trifail se vede silit să fugă din Polonia în Ungaria, ca de acolo să pregătească noi atacuri contra lui Bogdan. Neizbutind, recurge la o stratagemă: se face mort, pune pe prieteni să-l îngroape de formă, ca să i se piarză urma și ca astfel să lucreze mai cu succes. În adevăr, în 1513, pe o iarnă grozavă, răsună în țară strigătul de «trăească Petru Voevod», nume sub care se proclamase Trifail domn al Moldovei. Bogdan îi iese înainte, îl bate și-i taie capul.

Petru Rareș. — Nuvela începe printr'o descriere a lacului Brateș și a pescăritului care se taceă pe el:

«aceste ape, fiind amestecate cu acele ale Mării Negre, ale Dunării și ale râurilor Carpatului, formau o adunătură mănoasă de peste ales a acelor trei regioane; și asta au atras pe malurile lacului numeroase colonii de păsări, cari, practicând mesteria¹ lor, duceau o vieță ostentitoare, voioasă și folositoare. Râpa răsăriteană a lacului se mărginea cu codrii Tigheciului, spre amiazăzi se deschidea luciul apelor lacului, unde pe câteva arinșuri și insulețe

¹ meseria.

tufaoase, se vedeau colibi pascărești, între cari întrețineau comunicațiunea luntri ușoare, ce ca suveice înaripate brăzduiau neconținut fața lacului: iară râpa apusană eră presurată de mai multe cătunuri pascărești, între cari se înălță pe un muncel o casă mai mare, ce prin construcțiunea ei sămănă, și în adevăr eră, a proprietarului acestui lac.

«Îndeletnicirea unuiașă mare număr de oameni în o industrie folositoare înfășoșă în toate zilele un tablou interesant, căci fiecare anotimp eră însemnat de o neîntreruptă lucrare. Staneștiile peștilor erau îngrădite cu palance până în fața apei; pe la vaduri erau așezate vârșe și etere țesute din vergele tinere de sălcii, unde peștele, atras de curgerea apei, încăpea în cursă; aproape de râu erau înființate peștine,¹ în cari se păstră peștele cel mai ales de fiecare fel. Se vedeau păsări nervoși, cum descindeau depe luntri rețele manine² până în fundul apei, când alții, după ce le credeau pline, înotând trăgeau capetele rețelelor spre mal, unde femeile și copiii, ce până atunci se îndeletniciau cu undițe, alergau cu panere, spre a culege vânătoarea de pește, care, mai nainte de a-și părăsi elementul cel umed, prin fel de fel de sărituri și opintele se nevoia de a scăpa de prinsoarea lui; chiar și noaptea nu conțineau asemenea lucrări; deseori, în liniștea ei, la lucoarea³ lunii, și, în lipsa acesteia, cu fanire, se întreprindea o asemenea vânătoare; și nu arareori astă mesterie pașnică se încheia cu o luptă cruntă, căci dând preste un moron, cegă sau viză mare, acestia, ce erau spaima peștelui mărunț, opuneau o rezistență mare și uneori primejduiau pe sumeții vânători, de nu li se nimeria prin puternice și ghibace lovituri cu măciuci și cu ostii a ameți și a străpunge pe acești monștri ai lacului» (pag. 172—173).

Proprietarul lacului și al ținuturilor vecine eră Țerinat, fost în tinerețe vrednic soldat al lui Ștefan cel Mare. El trăia acolo cu sora sa, Domnina, care avă de la voevod un copil, viitorul domn al Moldovii, Petru Rareș. Nuvela e încheată tocmai împrejurul faptului cum din pescar, acesta a ajuns domn. Restul e pură istorie: faptele lui Rareș ca voevod.

¹ piscine.

² plăși mari, grcle.

³ lumina.

Domn eră acum Ștefăniță. La curtea lui se găsiă vrăjitoarea Arifta. Când eră pe moarte, ea a destăinuit domnitorului că în țara de jos a Moldovei se găsește un pescar, care râvnește să-i ia tronul. I l-a descris în puține cuvinte și i-a atras atenția că la mâna dreaptă are un semn. Ca să prindă pe rival, Ștefăniță s'a adresat unui străin, Malaspina, călugăr italian stabilit la curtea lui și venit mai înainte din Ardeal, trimis de Gritti, care urmăriă să ajungă domn peste Ardeal și peste Moldova. Malașpina pornește prin țară, dându-se ca închinător al Sf. Mormânt, și ajunge la Brateș chiar în casa Domninei. Aici ana pe fiul acesteia foarte curajos și întreprinzător. O grozavă furtună pe lac. În mijlocul valurilor furioase, o barcă se luptă cu valurile. Văslășul izbuteste totuși s'o aduca la mal. În barcă eră și o femeie, aproape în nesimțire. Vâslășul eră Rares. Într'o vânătoare dincolo de lac, a dat cu oamenii lui de un schit ascuns și acolo peste două femei închise din porunca lui Ștefăniță: bunica și nepoata. Bunica moare, iar nepoata. Ileana e rădită și adusă la Domnița. Când Rares povestește cum s'au petrecut faptele, Malaspina înțelege că el este pescarul după care unduia și se convinge definitiv când observă și semnul dela mână.

De acum își urmărește planul. Vrea să otrăvească pe Rares, dar e împiedicat de Ileana. Rares, luându-i gluga de pelerin din cap, descoperă că e venit anume în contra lui. În acest timp, oameni domnești anunță moartea lui Ștefăniță. Rares se decide să plece la Suceava, ca să ceară dreptate pentru Ileana, ale cărei

averi fuseseră confiscate, și ca să se înroleze în oastea țării. Domnina primește să se ducă și ea la Suceava, cu gândul ascuns de a încerca aducerea la tron a fiului său. La plecare, Rareș dă ordin să lege pe Malaspina și să-l arunce într'una din corăbiile cu cari aveau să treacă lacul. Malaspina avusese însă grijă să arunce un praf incendiar în corabia cea mai mică, în care bănuia că va ședeă Petru cu ai lui, dar tocmai în acea corabie e aruncat Malaspina. Pe drum, corabia ia toc și Malaspina cade în apă. El însă își desfăcuse legăturile și în not a izbutit să scape.

Toată partea aceasta e intitulată *Lacul*.

Urmează acum partea II-a, *Direptatea*. Boierii erau împărțiți în două tabere : una, organizată de vornicul Troțșanu, cerea domn de hatmanui Mihai, în varstă de 84 ani, cealaltă nu avea nici un candidat, dar ar fi ales numai pe cineva demn de tronul țării. Autorul ne înfățișază aici sala în care s'au urmat desbaferile :

«Iacă sosi și ziua cea mare a alegerii domnului ; după ascultarea unei liturghii solenele, se întruniră în sala curții domnești Senatul, deputații și dregătorii țării. Acea curte, cuprinsă în cetățula Sucevei pe înălțimea ce dominează asupra poltitei¹, eră încă din adâncă antichitate urzită, însă în starea de față adusă de Alexandru cel Bun. Arcade gotice se răsăreau în sală pe coloane de acelaș stil, între cari pe trei trepte se înălța tronul domnesc, cungiurat de paveze, de scuturi luate în bătălii dela dușmani, și cari stau acațate pe darde, și alte unelte de resbel, toate umbrite de bandlerile națiunilor învinse ; deasupra spetezelor tronului se vedeă pe pârte portretul lui Ștefan cel Mare, iar tronul eră învâlit cu o horbotă neagră, în semn de doliu public. Două rânduri de jălturi erau înșirate de ambele părți ale tronului, înaintea cărui sta postelnicul Șerpe, ținând în mână un pergament și dresurile²

¹ oraș.

² actele.

oficiale. Mai întâi intrară mitropolitul și episcopii de Rădăuți, de Roman și de Huși, apoi boierii, părinții țării, în fruntea cărora pășia Mihul hatmanul, care cuprinsă un loc deadreapta tronului, după el Trotușanul, Cosma, Hur Bărlădeanul, Vartic, vornicul mare, portarul Balica, Cucoră și Matieș, iar spre stânga se așezară post[e]lnicul Brut, Hărea, Petru Vartic fiul și într'un semicerc cu aceștia s'au așezat deputații aleși și trimiși din partea polițiilor ¹ țării» (pag. 200—201).

Se alege Mihul Hatmanul. Se dă ahoi voie să intre Domnina, care voia să ceară dreptate pentru Ileana. Ea însă arată actul prin care Ștefan cel Mare recunoștea pe Rares de fiu al său. Rareș e proclamat domn. Primul său act este căsătoria cu Ileana.

Partea III-a a nuvelei e de domeniul istoriei. Expune faptele voevodului. Partea literară se referă la cei doi copii ai lui Gritti și la mama lor. După ce Gritti e ucis, copiii sunt luați la Suceava și închiși. Pe când mama lor plângea după ei, i se înfățișază un om — Malaspina — și o sfătuiește să se ducă la soția lui Rareș și s'o roage să-i dea copiii. Ea plecă cu Malaspina: acesta, cu gând de a uide pe Rareș; ea, cu altul mult mai frumos, de a-și regăsi copiii; și pe când acela, ajuns la Suceava, eră preocupat numai de gândul lui criminal, ea se străduia să descopere dacă sunt sau nu în Suceava copiii ei:

«Mama cea neferice însă nu se putu reține de a nu căută, cu toată fecirea, a se înștiința de mai sunt în viață copiii ei și de petrec aice, precum se auziă. Furișându-se în giurul cetății, unde prepunea că filii săi puteau fi închiși, instinctul de mamă sau întâmplarea o conduse spre seară chiar sub murl² cei înalți ai închisorii, unde la o fereștrică recunoscu pe copii, cari în limba

¹ orașe.

² zidurile.

italiană adresau rugi către lună, pe care, văzând-o aplecată spre munți, o însărcină a duce mamei lor salutările și chemările de a-i mântui din închisoare!» (pag. 213—214).

Mama se duce îndată la palatul domnesc și obține dela doamna eliberarea copiilor săi, fără știrea lui Rareș, travestindu-se copiii lui Gritti cu hainele copiilor doamnei. După aceasta Malaspina se prezintă și el la închisoarea în care steteseră copiii lui Gritti și în care acum se aflau chiar copiii lui Rareș, cari le luase locul. Malaspina urmăria uciderea copiilor lui Rareș. Temnicerul însă a arestat pe Malaspina până la sosirea voevodului. Când vine Rareș, află de fapta bună a soției sale și se duc amândoi să-și scoată copiii dela închisoare. Pe Malaspina îl găsesc ucis de propria-i mână.

Se trece acum iar la partea pur istorică : atacul lui Soliman contra lui Rareș și fuga acestuia în Ardeal. Dar și aici Asachi nu uită elementul literar. Avem întâi pregătirea de luptă a țării contra Turcilor, din care cităm aceste rânduri :

«Atunci toată țara sămână o tabăra înarmată ; ostașii veterani își ascuțeau armele și învățau pe cei giuni¹ ; uneltele de pace fură prefăcute în omoritoare ; fierul aratrului (plugului) luă formă de spadă și de săgeată ; falcea (coasa), care era destinată a secera grâne și iarbă, schimbându-și forma, se făcu armă omucidală² ; păstorii încredințară femellor și giunților îngrijirea turmelor ; buciumul de aramă și sunetul bronzurilor chemă la arme pe apărătorii patriei» (pag. 221).

În al doilea rând, fuga lui. El trece Siretul, Moldova și Bistrița și se oprește la mănăstirea cu acelaș nume, apărând în biserică în mijlocul călugărilor, ca o fan-

¹ tineri.

² omoritoare.

tomă, tocmai când aceștia se rugau. Noaptea îi apare și lui Rareș, o fantomă, Alexandru cel Bun, și-l în deamnă să poarte grijă de așezămintele bisericești. În vremea aceasta, în țară bântuia războiul :

«Dară pe când domnia aici încă mirarea și liniștea, furia resbelului, cu torța aprinsă și cu sabia în mână, cutrieră țara ; și focul, pe aripi de furtună, mistuia biserici, monumente vechi și stârpiă osteneala sărmanilor locuitori. Mai răi însă decât străinii neamici, câțiva fii desnaturați încruntau ¹ mâinile lor în mănunchiurile maicii, numai ca să sature poftile lor fantastice de ambițiune și de interes personal, pe care li îmbrobodiau cu manifestări și cuvinte de virtute și de onor de patrie. Invidia și gelozia produceau desbinare frățească, patria se făcu pentru dânsii numai un nume deșert ; cadavrul statului sta încă, dar sufletul era aproape să-l părăsească !» (pag. 227).

Iată și o furtună în munți, pe când Rareș era urmărit de trimișii domniei :

«Nourii cei întunecați acoperiră toată atmosfera, tunetele duriau, apele Bistriței mugiau cu înfiorare, și unite cu freacățul codrului, făceau un concert înfricoșat. Din sânul munților, cu un gemăt funerar, sburau frunzele și ramurile dărâmate, la care în-tonau urlete fiarele spăriete ; printre șiroaiele de ploate, fulgerul discarcă săgețile sale asupra stâncilor detunate, căile și râpile se împlură de ploate, care deodată întrerupsă toată comunicațiunea între alungători și între fugari» (pag. 231).

Dela Bistrița, Rareș ajunge la Bisericiani, și de acolo pe Bistrița în sus se afundă în codri :

«Rătăcind între munți fără călăuz, ne auzind decât sunetul undelor, freacățul vântului și uneori căderea pinilor putrezi, agiunse la o vale unde pășteă o turmă de oi ; și unde, la umbra fagilor, un bătrân păstor țesea din vergi de lozie panere și etere de pes. cuit» (pag. 230).

Rareș izbutește să treacă în Ardeal și ajunge la Ciceu, tocmai când soția, copiii și curtea de acolo

¹ înroșiau.

luau parte la slujba mortuară făcută în amintirea lui — ca unuia pe care-l credeau ucis.

Se povestește apoi revenirea la tron al lui Rareș și a doua lui domnie, introducându-se câteva pagini despre Ardeal.

Mazepa în Moldova. — Partea istorică a bucății e privitoare la istoria lui Petru cel Mare: luptele lui cu Carol al XII-lea și cu Turcii; iar partea pur literară, la Mazepa. Acesta era un paj al Luizei, soția regelui polon Ioan Casimir. În vremea acestui rege s'a întâmplat o mare revoluție a Cazacilor, sub căpetenia lui Bogdan Hmielnițchi, contra Poloniei. Descoperit că are legături amoroase cu soția unui castelan polon, Mazepa fu legat pe un cal sălbatic din stepele Ucraniei și lăsat în voia soartei. Calul a pornit-o nebunește spre stepe :

«Uneori ajungând pe o culme, sta, ascuți urechile, necheză, ca cum ar fi chemând ajutor și ca cum ar fi așteptând vreun răspuns; apoi neauzind alta, decât gemetele nenorocitului Mazepa, calul, spăriet de ele, se repeziă iar la fugă; spuma sa se amestecă cu sudorile cele reci ale nenorocitului și cu sângele ce roură ¹ din sagnele ² sale» (pag. 266).

Forma aceasta a unui om legat pe spetele calului era așa de ne mai văzută, încât și lupii se speriau de ea; iar când calul a ajuns în mijlocul stepei, caii sălbatici, deși la nechezul lui s'au apropiat, văzând o formă așa de ciudată, s'au depărtat. Calul de prea multă alergătură a căzut mort; iar pe Mazepa l-a deslegat un Cazac, care făcea vânătoare pe acolo. În

¹ curgea.

² rănile.

curând Mazepa s'a întremat și a rămas cu o ură neîmpăcată contra Polonilor.

Ca și el, Tereza, castelana necredincioasă, a avut să sufere. A fost pusă într'un car mortuar, tras de doi tauri negri, precedat de un servitor al contelui, călare tot pe un taur negru și purtând pe un steag explicarea uritei conduite a femeiei. Astfel a fost dusă la o moșie îndepărtată a castelanului, lângă Prut, și închisă într'un schit.

Mazepa și-a răsbunat în curând. A intrat în avangarda expedițiunii Cazacilor, comandată de Hmielnițchi, contra Polonilor și a dărâmat până la pământ palatul castelanului polon. Din Polonia, Cazacii, sub conducerea lui Timuș, fiul lui Hmielnițchi, și a lui Mazepa, au atacat Moldova, cerând de soție pentru Timuș pe Ruxanda, fiica lui Vasile Lupu. Domnitorul fu silit să cedeze.

Se povestesc luptele lui Matei Basarab cu Vasile Lupu, în care Mazepa este iarăși eroul unui episod cavaleresc. În oastea lui Matei Basarab erau și Unguri, sub comanda lui Kemeni. Ceata aceasta ungurească furase pe fiica unui boier moldovean. Mazepa își propuse s'o elibereze. Deaceea pleacă cu câțiva credincioși înainte, lăsând oastea lui Vasile Lupu în urmă. Ajunge pe Kemeni și-i spune că a răpi o ființă care nu se poate apăra nu e demn de un cavalier și propune ca răpitorii să se lupte cu el. Răpitorii erau trei frați. Asachi are prilej aici să povestească o scenă identică cu a Horațiilor și Curițiilor. Mazepa ucide pe adversari și ia înapoi pe fata ră-

pită. Pe locul victoriei, el a plantat trei brazi, cari au dat apoi numele satului Brazii.

Acum vine rândul luptelor dintre Carol al XII-lea și Petru cel Mare, înțeleite de Mazepa, precum și al luptei dela Stănilești. Intr'un drum al său din Ucraina la Constantinopol, ca să convingă pe Turci a da ajutor lui Carol al XII-lea, Mazepa trece pe la Brazi. Acolo găsește un schit de maici. Oprindu-se să se odihnească, află dela stăriță că schitul a fost întemeiat de un boier moldovean, în amintirea eliberării fiicei sale din mâna Ungurilor. Eră deci amintirea propriei sale vitejii. Intrebând apoi pe stărița de unde a venit aici, descoperă că ea eră chiar fiica lui și a Terezei, castelana pentru care suferise atâta în tinerețe. Se decid apoi amândoi să se ducă la Sf. Mormânt pentru iertarea păcatelor și după aceea să se stabilească la Brazi; dar în drum, Mazepa moare la Galați.

Ruxanda Doamna.—Vasile Lupu a făgăduit de soție pe fiica sa Ruxanda nobilului polon Coribut. În acelaș timp, Timuș, fiul lui Bogdan Hmielnițchi, șeful Cazacilor, auzind de frumuseța Ruxandei, a venit la Iași și în ziua de Florii a oferit Ruxandei o ramură de salcie, zicându-i «acela căruia cerul te-a menit îți hărăzește acel simbol al pasiunii sale și jură a te avea de femeie sau de a muri», apoi a dispărut. Ruxanda crezuse că e Coribut.

În acest timp, are loc răscoala Cazacilor contra Poloniei, cum s'a spus și în nuvela precedentă. Regele Poloniei începe tratări de împăcare, dar Coribut cu o ceată de nobili atacă, fără știrea regelui, pe Cazaci, tocmai când se urmau tratările. Hmielnițchi în-

furiat se întoarse în Ucraina, ca să pregătească o nouă oaste. Cu aceasta înconjură oastea polonă, care cere pace. Hmielnițchi pune ca primă condiție predarea lui Coribut. Acesta, ca să scape pe regele său, își face loc printre Cazaci și dispare, așezându-se în Moldova; dar ca să nu expună și pe Vasile Lupu, viitorul lui socru și bun prieten cu Polonia, își ia numele de Arghir. A ajuns apoi la curtea lui Vasile Lupu, unde a fost bine primit, din cauza manierelor, culturii și frumuseții sale.

Hmielnițchi, după ce a bătut pe Poloni, s'a întors contra lui Vasile Lupu și a cerut pe Ruxanda pentru Timuș. Coribut a sfătuit atunci pe domnitorul Moldovei să nu cedeze, căci va avea sprijinul Poloniei, și s'a retras în munți; dar Vasile Lupu forțat de Cazaci consimte la condițiunile lor, între cari eră și căsătoria Ruxandei cu Timuș la doi ani după încheierea păcii. Coribut însănătoșit pleacă la Vasile Lupu, care atunci se găsea la Soroca. În drum dă de apele Siretului umflate de ploi și furtună și de populațiunea din vecinătate fugind din case și adăpostindu-se pe înălțimi. Pe malul celălalt al râului două ființe, amenințate de înec, se rugau lui Dumnezeu în genunchi. Coribut cu un slujitor al său se reped cu cai cu tot în râu, și le aduc dincoace. Ele erau chiar Ruxanda și un călugăr. Silită să ia cu de nevoie pe Timuș, pe care nici nu-l cunoștea, cum credea ea, nici nu auzise decât rău de el, se dusesse la Iași să se închine moaștelor sf. Paraschive, ca întremare sufletească, și se întorcea acum cu un călugăr înapoi. Coribut, pe care Ruxanda îl cunoștea numai sub nume de Arghir, plecă înaintea

ei la curtea lui Vasile Lupu, ca să îndemne pe voevod a nu respecta condițiunile stabilite cu Hmielnițchi. Izbutește. O nouă luptă a Polonilor cu Cazacii aduce victorie celor dintâi. Coribut anunță acum pe Vasile Lupu că va veni să-și serbeze nunta. Ruxanda eră și ea fericită. Timuș însă nu se lasă. Scoate din robia Tătarilor pe tatăl său, Bogdan Hmielnițchi, și face o nouă expediție, de astă dată norocoasă, contra Polonilor și contra lui Vasile Lupu. După victorie vine la Iași să serbeze nunta. Când se apropie de Ruxanda, îi adresează aceleași cuvinte ca la întâlnirea lor dintâi și domnița recunoaște că acesta este adevăratul ei iubit.

**INSEMNĂTATEA NUVELELOR
ISTORICE ALE LUI ASACHI.**

Nuvelele lui Asachi au fost cu prea multă asprime judecate. D-l Ov. Densusianu le contestă titlul de lucrare literară, din cauza neîngrijirii stilului și a lipsei de compoziție. Sunt mai mult o lucrare istorică:

«Ceeace merită să ne oprească un minut din activitatea în proză a lui Asachi sunt nuvelele sale. Aceste nuvele au fost considerate chiar și de Asachi ca una din operele lui mai însemnate, dar și de astă dată Asachi și-a făcut numai iluziune. Asachi ce face? Ia câteva legende pe cari le-a cules de ici și de colo dela cronicari, privitoare la cutare sau cutare personaj: Ștefan cel Mare, Alexandru cel Bun, Dragoș, etc. și le înghebează la un loc, sub titlul de «Nuvele istorice». Citindu-le, nu avem absolut de loc impresiunea că avem dinaintea noastră o lucrare propriu vorbind literară, absolut de loc. Stilul este cât se poate de neîngrijit și sunt după aceea o mulțime de detalii penibile de citit într-o lucrare cu pretențiuni estetice. Așa de exemplu toate detaliile pe cari le-a găsit la Ștefan cel Mare sau Dragoș, pe toate a căutat să le introducă în nuvele, făcând astfel din ele mai mult o lucrare istorică, decât o compunere pur literară. Nici aceste compuneri prin urmare nu

pot fi considerate ca compuneri de o deosebită valoare» (Ov. Densusianu, *Ist. lit. rom. cont.*, curs litografiat, I, 403—404).

După d-sa, d-l N. Iorga le-a judecat și mai sever. Nuvelele lui Asachi n'au nici merit literar nici istoric. Ca literatură sunt inferioare chiar nuvelele «Sobieschi și Români» a lui Negruzzi. Ca istorie, nu sunt rezultatul unor cercetări serioase în trecutul nostru. Au numai «meritul însemnat» de a fi primele încercări de nuvelă istorică în literatura noastră :

«nu-și ating scopul : nici pe cel literar, nici pe acela de a înfățișa în episoade romantice o istorie a Moldovei... Ca prozator, Asachi n'are mlădiere... n'are nici acea putere de emoție care se desface din cunoașterea deplină și iubirea adevărată a timpurilor dispărute, nici aceea, de un caracter deosebit, pe care o poate produce un scriitor care, fără a fi pătruns prin muncă și familiarezare treptată în tainele unei epoci dispărute, află în el puterea de a crea tipuri omenești, cari prin adevărul umanității lor pot face parte din toate vremurile și cari au nevoie numai de un decor schițat în linii ușoare, pentru a fi primite în lumea unde-i trimete, nuvelistul, romancierul. Păstrând meritul, însemnat, de a fi cele dintâi încercări de nuvelă istorică, paginile așa de multe, ale lui Asachi n'au nici măcar valoarea literară a unei înșelături așa de fugitive cum e «Sobieschi și Români» a lui Negruzzi» (*Ist. lit. rom. în veacul al XIX-lea*, III, 125).

Cu mai multă simpatie le-a judecat d-l C. Damianovici într'un studiu despre evoluția nuvelei istorice la noi. După d-sa trebuie să nu uităm că Asachi a făcut doar o tranziție dela istorie la nuvelă, știind totuși să aleagă momentele cari puteau înlesni încheierea unei opere literare :

«autorul își alege numai acele momente cari sunt mai apte pentru literatură, în care jocului fanteziei naratorului îi e îngăduit să se bucure de o mai mare libertate, pasiunile sunt mai vii, mai dramatice» (*Vieța Nouă*, III, 109 și *Artă și Literatură*, Buc. 1914, pag. 141).

Se citează apoi un pasaj reușit din nuvela *Dragoș*, lupta dintre Dragoș și Haroboe.

Din nou sever le judecă apoi d-l E. Lovinescu în articolele sale despre Asachi, reproducând, dezvoltând și întărind cele spuse de d-nii Densusianu și Iorga (*Conv. Lit.*, 1913 pag. 394, 515 și urm.).

Înainte de a cercetă părerile acestea, să ne oprim asupra chestiunii dacă Asachi ne-a dat în adevăr primele încercări de nuvelă istorică, dacă deci el a precedat pe Negruzzi. D-l Iorga, tocmai din aceasta, face un merit lui Asachi. D-l Damianovici spune acelaș lucru: «Începătorul este Gheorghe Asachi» (*Vieața Nouă*, III, 108 și *Artă și Literatură*, pag. 141). De altfel aceasta este ideia generală astăzi. Totuși prima nuvelă istorică a lui Asachi a apărut în 1841, pe când *Alexandru Lăpușneanu* al lui Negruzzi a apărut în 1840. Negruzzi deci rămâne creatorul nuvelei istorice la noi nu numai calitativ, dar și cronoligește vorbind. Asachi a continuat să scrie în genul favorit lui până la moarte, fiindcă la un an în urmă apare *Lopușna*, ultima lui nuvelă istorică. Asachi a sfârșit tocmai cu ce a început Negruzzi.

Să admitem că Asachi n'a cunoscut nuvela lui Negruzzi, când și-a scris pe *Ruxanda Doamna*, prima lui nuvelă, să admitem că a redactat-o înaintea anului 1840, deși a publicat-o în 1841. Dar pentru celelalte nuvele, cari au apărut mereu până la 1870, nu mai putem admite lucrul acesta. De ce Asachi nu și-a modificat procedeul, de ce ultimele lui bucăți sunt construite la fel cu cele dintâi? Să mai remarcăm de altfel că Neguzzi slujise de model încă din 1857 lui

Al. Odobescu, care publicase atunci *Doamna Chiajna*. Nuvelele publicate de Asachi după 1857 sunt în număr de 5 și nici ele nu se depărtează de construcția celorlalte. Nu putem admite că el a rămas strein de progresele nuvelei istorice românești, nici că ea le-a ignorat anume. Așa insuficient în aprecierea valorilor literare n'a fost Asachi, ca să-și închipue că nu Negruzzi și Odobescu, ci el a găsit adevărata cale a nuvelii noastre istorice.

Să trecem apoi dela ipoteze la fapte. Bucata *Alexandru cel Bun* se termină cu un fel de reclamă despre tablourile istorice ale autorului. Asachi spune el însuși că a întocmit un tablou în care Alexandru cel Bun e reprezentat primind isigniile și coroana Paleologilor din Bizanț — tablou ajuns prin reproducere până în zilele noastre — și a mai întocmit multe asemenea tablouri «cari în multe exemplare răspândite în Moldova împodobesc camerele patrioților, formează gustul estetic de armonie și servesc junimii de subiect de învățătură, iar societății de conservare și petrecere». Incape asemenea procedeu într-o nuvelă istorică? Și bucata apăruse doar cu mult în urma nuvelei lui Negruzzi, *Al. Lăpușneanu*, și a lui Kogălniceanu, *Trei zile din istoria Moldovei*.

Bucata *Petru Rareș* este întreruptă de un capitol referitor la Ardeal, un istoric al luptelor dintre Români și Unguri.

Bucata *Dragoș* începe prin a arăta că istoria mai tuturor popoarelor se deschide prin câte o alegorie: Grecii cu Tezeu, Romanii cu Romulus și Remus, Moldovenii cu Dragoș. Aceste alegorii s'au explicat apoi de is-

torici. Tot astfel va face și el, va explica alegoria lui Dragoș, va face deci istorie.

Sunt interesante, în această privință notele, care cuprind explicații filologice, istorice și economice (chestiunea mierei, a cerei). Incap acestea într'o nuvelă istorică ?

Și în sfârșit cele mai multe bucăți sunt pur istorice, iar defectul cari i s'a imputat mai mult lui Asachi, cu privire la aceste bucăți, este că face prea mult istorie și prea puțin literatură.

Conchidem deci că Asachi n'a vrut să scrie nuvele, ci istorie atraktivă, și că a recurs la expresiunea «nuvele» în lipsa altui termen. De aici toată neînțelegerea și toată nedreptatea ce s'a făcut autorului, când a fost invinuit de lipsă de talent. Chestiunea aceasta se poate discuta cu privire la poeziile lui, nu și la bucățile intitulate «nuvele»: aici nu poate fi vorba de talent literar în înțelesul estetic al cuvântului, ci numai dacă a cunoscut izvoarele istorice și dacă a ales din ele ceea ce era mai caracteristic și mai atraktiv pentru fiecare epocă.

În această privință nu i s'a făcut de nimeni vreo învinuire. Dintre vechii noștri cronicari și istorici se publicase până la aparițiunea *Ruxandei Doamnei* numai o parte din D. Cantemir. Pe aceasta a utilizat-o. În lipsa altor izvoare românești, a recurs la streine: bizantine, maghiare, polone și rusești; iar când au apărut cronicarii, i-a utilizat cu prisosință. Din lectura îndelungată a izvoarelor, a rămas cu o înțelegere mai justă a trecutului decât Bolintineanu și Alecsandri, de pildă. Și când a trebuit să reconstitue unele epoci

sau unele părți din viața poporului nostru, s'a găsit mult mai aproape de realitate decât aceștia. Așa, este de pildă viața Românilor sub Tătari în *Dragoș*, cu preponderentul rol al regiunii. Așa sunt toate amănuntele cari nu se pot găsi în istorici. Iată de pildă ce daruri duc trimișii lui Bogdan la curtea Poloniei, de unde cereau pe Elisabeta, sora regelui :

•El îi prezentă darurile domnești și anume : Un port complet de doamnă, compus din o cămeșă lungă de mătase cu în țesută, ferecată la guler și la mâneci cu solzi de aur, având alțițele cusute cu flori și diamanturi ; o fustă albastră fără mâneci mai scurtă, cu flori de aur impestrită, un brâu cu colane, din cari unul cu rubin, altul cu smarand, un fabar porfiriu fără mâneci cu buchete de aur, două brățare de aur cu medalioane antice găsite în Moldova între monumente romane, iar pentru cap un conlu cu măiestrie țesut din felurite stofe de aur și cu perle în formă de diadem, prin cari aveă a se prevedea părul capului, cu găte incunat, un voal prevezlu cu franse (țarjămuri) de aur, și un gherdan prețios în care strălucă stema Moldovei, un sac de piele de bour, plin cu fire de aur, culese din Bistrița și din râul Bogata, ambră neagră mirositoare din munții Carpați, covoară de țară, ce rivalizau în vioșia coloarelor cu acele ale Persiei, două părechi turturele în cusce de aur, și două gaițe, din cari una vie, iar alta de argint cu smalt fabricată, însă cu așa măiestrie, încât deosebirea între ambele numai atunci se înțelegea. când una dintre el răsuna cuvântul *Bog-dan* ! Se mai prezentară și iaguri de miere de Vaslui, așezați în un știubeiu, durat din lemn de teiu și pe dinafară împodobit cu o fașă de icoane, de mâna unui săhastru sculpte, și cari în alegorie înfățișau îndeletnicirile albinei industriease și pacinice, înarmată de ghimp numai în contra celui ce o atacă (pag. 143).

Iată de asemenea pregătirea unei expedițiuni a lui Bogdan în Polonia :

•Voind Bogdan să facă a simți Polonia pavoara vârlutei sale, orându-i a se adună oaste din toate olaturile Moldovei. Câmpulungenii, Cumanii și Vrâncenii trimiseră îndoit număr de arcași, purtând fiecare în cucură câte 100 săgeți, iar la coapsă câte un număr cu îndoit ascuțit. Între acestia se deosebiau stoluri de se-

neferi¹ Săcul, cu arma cea cumplită, de curând introdusă și în munții lor. Țara de mijloc adună cete numeroase de pedestri lăncieri, cu măciuci ferecate, cu securi înarmați și cu pavăze de piele de bour. Hotărânicii și Codrenii dela Thigeciu au trimis călărima, ce prin ghibăcie și regegiune, eră spaima dușmanilor; dela Suceava și dela Baia se scoase un număr însemnat de tunuri, cu artileri sași, sub povățuirea unui Genovez. Amunițiunile și proviziunile erău încărcate pe telegari de munte. Acești osfași cu armele și portul lor se păreau re'nvieți din seculile Romei, având o cămeșă pân la genunchi, o cingătoare, un tabar scurt pe umere aninat, opinci în formă de sandal, în cap o pălărie mică sau o căciulă ce acoperia părul cel comos. Astă oaste, sub Bogdan, o comandau boierii Cârja, Patric, Arvat, Dinga, Sbiera, Șendrea, Telab și Săcucanul» (pag. 155).

În *Elena Moldovei* ni se înfățișază astfel logodna fetei lui Ștefan cel Mare :

«Ștefan conchemând adunarea boierilor din țară, spre a fi martoră la actul solemn al logodnei fiicei sale, la această ocaziune se se înșiră înaintea ochilor ambasadei tot nervul puterii Moldovei : parcalabii, hatmanii de Suceava, de Chilia, de Hotin, vornicii de țara de sus și acei de gios și cu deputați, — umplură toate încăperile capitalei ; iar pe malurile Sucevei se întinsă o tabără a oastei alese, companionii și organele triumfului lui Ștefan. Logodna între Elena și Ivan cel june, reprezentat aici de Pleceiev, se plini de mitropolitul și de naltul cler după orânduiala bisericii și datina antică a țării, care, desfigurată și ovelită², au rămas astăzi numai între săteni. După serbarea bisericească au urmat ceremonia civilă la curte, unde Elena fu urată de marea principesă de Moscva, apoi se făcură ospețuri, în cari domniau strălucirea și voia bună, acompaniate de cântări ce amintiau faptele eroice ale suveranilor vechi ai Moscvei și Moldovei, și altele ce făceau aluziune la sporirea puterii ambelor staturi, prin astă îndoită legătură. După aceea oștenii, ieșind în câmp din tabără, disvoldau ghibăcia lor. Miliani nervoși ca în epoca cea veche se luptau : arcașii în nemerirea la țintă, călăreșii în călărit și harță, și spre mirarea oaspeților, tunul, unealta cea de nou descoperită în arta resbelului, ce încă nu eră la Moscva cunoscută, vârsă din gura info-cată spaimă și surpare, acolo unde nemeria» (pag. 66).

¹ pușcași.

² umilită.

Că a ales momente atractive din istoria noastră este de asemenea evident. Ele predomină în majoritatea bucăților : *Dragoș, Elena Moldovei, Svidrighelo, Petru Rareș, Mazepa în Moldova și Ruxanda Doamna*. Având libertate de mișcare, Asachi și-a dat silința să mărească printr'o muncă personală frumusețea lor. Un tablou frumos este de pildă porțirea Românilor din Maramureș, ca să colonizeze Moldova :

«Ca odinioară poporul lui Israil, ce îndelung suspinând în străinătate după dorita patrie, cu bucurie se îndruma sub conducerea lui Moise spre pământul făgăduinței, de asemenea acești Români, ce cu mulți ani mai nămie, fugind de cruzia barbarilor, se adăpostiră pe la compatrioții lor, la chemarea domnului, părăsiră foculării¹ ospitalieri, spre a se înturna în vechea lor patrie. În acele timpuri nestatornice nu eră lucru rar a vedeă popoare întregi strămutându-se din țară în țară, unele cu arma în mână căutând pământuri mănoase și averi, altele cercând prin fugă mântuirea lor. Dar astă emigrare aveă un alt caracter. Români se îndrumară spre moșiile lor, de unde preaputerea² i-a fost alungat. Urmând deci peste plaiurile munților Carpați, prin codrii verguri³, unde securea stărpitoare încă nu străbătuse, înlăturând stânci și arbori în calea lor, ei descinseră pe la Cârli-Baba la obârșile Moldovei, și de aici în șesurile mănoase se răspândiră dealungul râului. Un cuvios călugăr cu crucea în mână călăria în fruntea șirului, după care urmau cete de armași, și apoi oameni de toată vârsta și starea, unii călări, alții pedestri, în rădvane cu telegari, în cară cu bol, pline de pojiții și de averi, între cari ședeau mumele cu fiil lor și cu moșnegli cei neputincioși, în a căroră întâmpinare veniau depe la cătunurile depărtate junii și femei cu ramuri și cu cununii de flori, spre urarea bunel lor veniri» (pag. 30).

Sunt la Asachi multe descrieri de lupte. Să cităm pe a celei dela Valea Albă :

«Atuncea reîncepu nu lupta, ci măcelăria, căci zece Turci năpusti asupra unui Moldovan ; cel mai mari boieri, cu aproziil lor, fiil,

¹ gazdele.

² forța.

³ virgini, neumblați.

căpiteniile, călugării cu crucea în mână, au pierit de sabia cea ageră a Turcilor, cari însufleșiți de ființa marelui Sultan, desvăliau o bravură și netemere de moarte extraordinară. Ștefan vederă minuni de eroism și de înțelepciune întru conducerea oastei; cunghiurat de o ceată de aprozi și de stolul giunilor genovezi, conduși de bravul Radaman, Domnul se purtă pretutindenea ca fulgerul, dar în o amestecătură agiungând în miezul dușmanilor, armasarul său fu rănit, și el însuși căzând, eră aproape că încapu în mâna Turcilor, dacă credinciosul bătrân Radaman nu i-ar fi dat calul său, care l-au depărtat din acel pericol; însă lovirea săgeții pregătită lui Ștefan nemeri în ochi pe mântuitorul său, care căzû mort. După aceasta, -oastea Moldovei fu în urmă nu învinsă, ci stropșită de numărul Turcilor, cari cu preț mare și-au rescumpărat învingerea, căci cadavrele lor acoperiau toată poiana, din Valea Albă» (pag. 125).

Iar înainte de luptă, găsim și la el procedeul așa de obișnuit la istoricii antici, procedeu trecut la istoricii poloni și ruși și ajuns până la istoricii noștri, de a se pune mici discursuri în gura luptătorilor. Ca și Mihai Viteazul la Călugăreni, Ștefan cel Mare pronunță la Valea Albă cuvântarea următoare :

«Oamenilor de oaste, pentru apararea țării noastre, pe-care soarta au făcut-o mai mult frumoasă, decât puternică, noi trăim neîncetat învinși cu arme flecare ; cu agiutorul celui de sus, până amû am mântuit-o de încercările cele crunte ale dodăitorilor noștri. Amintiți-vă că voi, ca și înainte părinții voștri, ați înfrânt pe Albreht al Poloniei, pe Mateeș al Ungariei, pe Vlad al României și pe Manica al Tatarilor. Toți aceștia pe rând ne invidiază țara mănoasă și bărbăția oastei noastre ! Puternicul Sultan Mohamed, cel ce au supus împărașia grecească, de nou adunând gloata numeroasă de oaste, iata aice ne-au agiuns, și mâne va să cerce soarta armelor ! Dara dușmanul este tot acela căruia i-ați smult Cetatea-Albă și Chilia, acela pe care voi, în anul trecut, cu sunet l-ați înfrânt la Racova, pentru care triumf numele Moldo-Român au resunat până la apus și s'au serbat chiar în cetatea Roma ! Acea amintire glorioasă, sânta cruce, în al căria semn pururea ați învins, și care azi vă umbrește cu lucoarea ¹ ei părinții, copiii și femeile voastre,

¹ lumina.

a cărora singură tărie este pieptul vostru și care tremurând așteaptă dela voi mântuirea lor, vă conduc la învingere. Ziua aceasta va fi aceea care pe totdeauna va întemeia pacea ; fiecare din voi, ostașilor, pe lângă laudă și mângâiere, se va împărtăși de prăzile avușilor răsăritului, de cari este plină tabăra dușmanului. Vlu este Dumnezeu și vie fie pe totdeauna Moldova !» (pag. 123).

Intr'o astfel de istorie atractivă evident că nu puteau lipsi și elementele pur literare, dar numai ca accesorii. Astfel nu puteau lipsi descrierile, fiindcă evenimentelor povestite le trebuia un cadru. Acest cadru este al Moldovei, cu frumusețile ei vestite. Tot lui Asachi îi revine meritul de a le fi înfățișat printre cei dintâi scriitori ai noștri : apar Ceahlăul și Rarăul, după cari apune soarele înflăcărat, apare Siretul, apar vechile cetăți ale Moldovei la Nistru. În Ceahlău este grotă Dochiei, unde numai fetele se puteau refugia de urgiile barbare și unde bărbații plăteau cu vieața nesocotința sau îndrăzneala de a pași :

«În urmă ajunse în partea cea sălbatică a muntelui Pion, unde codril de pini și de brazi cu stânci de formă bizară, de cutremuri surupate și de fulger săgetate, încingeau în fioroasa tăcere locul cel misterios, ce din vechime era vergurilor ¹ azilul scăpării de sclăvia barbarilor» (pag. 25).

Siretul e descris revărsându-se :

«Acele din urmă raze ale soarelui înaurau încă culmile munților, a cărora gene se despicau din orizon pe un fund porfiriu și auriu ; stelele scânteietoare îndemnau pe natură către repaus, când un mugur confuz, gemând dealungul Siretului, menia o revoluțiune apropiată a elementelor.

«Nu târziu râul, care curgea liniștit în îngusta sa albie, începe a-și umfla cu replegiune undele sale spumoase, sporite de disgrearea ² nourilor și desfacerea omăturilor tâmplată între munți.

«Puțin timp fu de ajuns apelor, spre a se revărsa pe șes, în

¹ fecioarelor.

² descărcarea.

care cu spaimă se vedeau copaci desrădăcinați, bordeie și mori răpite de unda cea înfuriată. Pentru a scăpa de neașteptatul pericol, locuitorii satelor învecinate, bărbați și femei, ducând în brațele lor copii și icoanele sfinte și umplând aerul cu gemete și cu bocete, se nevoiau să ajungă pe la locuri mai înalte, când totodată și vitele, trase de instinctul firesc al pericolului, mugind, se adunau din toate părțile, spre a afla un adăpost între oameni» (pag. 299—300).

De acest înec scapă Coribut pe Ruxanda, când ea se 'ntorcea dela Iași.

Ni se descrie și o iarnă grozavă sub Bogdan, fiul lui Ștefan cel Mare :

«Anul 1513 eră înșămnat de o iarnă foarte grea și cumplită ca aceea ce, cu 300 ani mai în urmă, au căpătat nemurire prin catastrofa încălcărilor ¹ Rusiei. Munții se păreau strămutați în șes, căci pe alocure neaua asemenea văile cu culmile dealurilor. Pădurile dispoete de coamele lor se păreau stahii negre, clătindu-se de vânturi deasupra gulgiurii mortale, și astă scenă posomorită se turbură încă și de urletul crivățului, care cu furie dărmă stejarii cei mai anoși ². Gerul cătușisă ³ cursul râurilor, fiarele sălbatice, înblânzite de o putere mai mare, ca în timpul deluviului (poto-pului), căutau societatea omului și petreceau cu dânsul în dumesnicie. Numai răutatea inimii nu se plecă înaintea furiei elementelor» (pag. 165—166).

Partea finală face aluziune la ingratitudea lui Tri-fail, care încearcă să răstoarne pe domnul și bine-făcătorul său Bogdan.

În contra ingratitudei are o frumoasă invectivă :

«Între vițiile oamenilor, nemulțămitorul stă în fruntea tuturor ; nemulțămitorul derâde îndatoririle cele mai sfinte ale omenirii și e mai gios decât animalele, cari dau exemple de recunoștință. El vinde politia ⁴ și patria cari l-au nutrit ; ca Iuda, vinde cu sărutare pe amicul său cel mai credincios ; el sapă groapa binefăcătorului său, spre a pune mâna pe avutul cu care l-au agiutat. Pe învățătorul ce i-au arătat calea mântuirii îl acopere cu defălmare, și

¹ Campania lui Napoleon în Rusia ; ² bătrâni ; ³ încătușase.

⁴ orașul.

; așuncă în foc arborul, a căruia poame l-au săturat. Nemulțămitorul rădică brațul cel saerilegiu asupra capului părintelui său, care au încăruntat îngrijindu-se de dânsul, și deșiră¹ sânul mamei la care au supt. Toate popoarele, toate religiunile au pentru nemulțămire un blăstăm osebit; toți oamenii au pentru tot felul de criminali o lacrimă de îndurare; dar pentru nemulțămitori, numai oțerire² și dispreț; căci asemenea ființă, ori de ce stare ar fi, are numai formă de om» (pag. 235).

Dacă elementele pur literare sunt reduse, faptul se explică prin natura istorică a lucrării. Ea trebuie considerată ca o continuare a vechilor noastre cronici, înregistrând însă numai faptele unor eroi mai de seamă și din faptele lor numai pe cele cari deșteptau mai multă mirare și curiozitate. Asemenea opere nu țin propriu zis nici de istorie, nici de literatură dar pot sluji ca punct de plecare și pentru una și pentru cealaltă, ca unele ce stau la mijloc între amândouă.

ASACHI IZVOR DE INSPIRAȚIE. Cum cronicarii au inspirat numeroase opere poetice și chiar pe unele de seamă dela jumătatea secolului trecut, tot astfel și Asachi a inspirat pe unul din nuveliștii noștri de seamă dela finele secolului al XIX-lea, pe N. Gane. Am atras atențiunea încă din 1904 asupra asemănărilor izbitoare dintre nuvelele *Petru Rareș* și *Domnița Ruxanda* ale acestuia cu cele corespunzătoare ale lui Asachi. Chestiunea a fost apoi studiată de aproape de d-nii Vasile V. Haneș și C. Damianovici. Când dela Asachi s'a luat nu numai subiectul, dar și multe situațiuni și chiar pasaje întregi și când în asemenea condițiuni s'au produs

¹ sfășie.

² indignare.

bucăți din cele mai izbutite ale lui Gane, aceasta însemnează că originalul merită în istoria literaturii române altă considerațiune decât aceea de până acum.

Inspirațiunea aceasta a produs prea puțin, dar nu pentru că n'ar fi fost capabilă de mai mult, ci fiindcă a stat închisă într'un volum rău tipărit, cu înfățișarea barbară a unor litere vechi urite și de două ori schimbate, cu o hârtie de nesuferit și cu greșeli de tipar nepermise ca *Sighesmod* pentru *Sigismund*, *inscriu* pentru *înscriș*, *el* pentru *cel*, etc. Îl mai întâlnești apoi și pe la anticari murdar și prăfuit, fiindcă curat nu mai există, și iată cum nu e cu puțință ca opere de acestea să fie citite și să slujească de izvor de inspirație. În astfel de condiții, ediția de față capătă o însemnătate deosebită, tinzând să popularizeze nu numai un nume de seamă ca al lui Asachi, dar mai ales fapte vrednice de luare aminte din istoria țării noastre.

NOTE. — Asemănarea dintre Gane și Asachi am relevat-o în manualul didactic *Literatura română modernă*, Buc. 1904, la cap. despre N. Gane. — Articolul d-lui Vasile V. Haneș s'a publicat în *Vieața Nouă*, 1907, pag. 135—140; al d-lui C. Damianovici în *idem* și reprodus în volumul *Artă și Literatură*, pag. 172—173.

Observațiuni asupra ediției de față.

TEXTUL. Textul este al volumului din 1867, cu limba de acolo, dar cu ortografia actuală, nu prea departe nici ce de a originalului. S'au admis aceste mici modificări: *aliat* (în loc de *aleat*), *care* (în loc de *carele* și *careă*), *cei* și *ei* (în loc de *cii* și *ii*), *său* (în loc de *său*) și sufixul *-tor* (în loc de *-toriu*, *ascultător* nu *ascultătoriu*). Avem astfel sub ochi chiar limba lui Asachi, care nu e firește întocmai cea de

astăzi. Pentru cititorii neobișnuiți cu altă românească decât cea actuală, lectura va prezenta oarecare greutate; dar numai la primele pagini, căci odată cu citirea lor vine și obișnuința, care te smulge apoi cu totul din vremurile de azi, ca să te ducă înapoi în trecutul neamului nostru.

CLIȘIELE. D-l Th. Petrescu, șeful atelierelor «Minervei», a avut buna idee să ceară pictorului Stoica câteva ilustrații ca en-tête pentru fiecare bucată din volum. În felul acesta, Asachi apare într'o haină mai îngrijită și mai atrăgătoare decât în 1867.

PETRE V. HANEȘ.

27 Octombrie 1915.

PREFAȚA EDIȚIEI DIN 1867

În cursul anilor în cari se publică aceț dintâu ziar al României, intitulat *Albina Română*, aceă foaie cuprindea mai multe nuvele istorice. Aceste se editează acum în un volum, la care s'a adaos biografia autorului și portretul său.

Sunt câțivă ani când un amic al autorului începuse ediția acestor nuvele cu litere pe atunci uzitate¹, deaceea eră nevoie a continuă acel mod.

¹ Cu alfabetul mixt (latin și cirilic).

BIOGRAFIA AUTORULUI

— DIN EDIȚIA DELA 1867 —

Gheorghe Asaki este născut la Herța, târgușor în Moldova de sus, la anul 1788 Martie 1, ziua sfintei Dochii, humonimă cu Dachia sau Dacia, pe care el a ilustrat-o prin balada *Dochia și Traian*.

Părintele lui Gheorghe, care după moartea soției sale a intrat în tagma călugărească, cu nume de Leon, bărbat învățat, apreluind o educație clasică pentru creșterea fiilor, s'au mutat cu familia sa la Leopold în Galiția. Din etatea de nouă ani, Gheorghe a urmat acolo cursul studiilor în limbile polonă, latină și germană; și la 1804 l-a încheiat la Universitate, căpătând și gradul de doctor de filozofie.

Dar tot odată el s'a aplicat la specialitatea ingineriei civile; și în etatea de 17 ani a căpătat diploma de inginer și arhitect. În astă însușime a ridicat planuri geodezice și a construit în Leopold o casă mare în suburbul Halisth. Întorcându-se la Iași, el s'a aplicat în lucrările artei sale, și după al său plan s'au construit casele d-nei principese Elena Sturza-Pastrovano.

O grea pătimire, urmată după friguri îndelungate, l-a îndatorit, după consultul doctorului Velter, a schimba clima. Drept care, în luna August 1805, a călătorit la Viena, unde a urmat studiul înaltelor matematici, sub direcția celebrului astronom Burg, carele fu de Napoleon i-lu distingat pentru calculul tablelor lunare, atât de folositoare navigațiunii.

Dar aceste studii fură întrerupte de invazia Francezilor și bătălia dela Austerlitz, zisă a trei împărați, între Napoleon i-lu, și imperatorul Rusiei și al Austriei. După restatornicirea păcii, Asaki a urmat la Viena studiile matematici și pictura până la anul 1809.

În acea epohă, Moldova era ocupată de armia rusiană, și admiralul Ciceagof, supra-comandantele ei, prin intervenția părintelui lui Asaki, au fost propus acestuia în corpul inginerilor post cu gradul de locotenent; dar el preferând învățătura clasică, în loc de a se înturna în țara sa, a

purces la Roma, unde s'au aplicat la studiul arhiologiei și al limbii italiene, în care a publicat mai multe compuneri, între cari și sonetul inserat în jurnalul oficial, *Il Campodoglio*, no. 154, după care societatea literară din Roma l-a admis de membru extraordinar.

La anul 1812, când Napoleon I-^u, a întreprins a sa mare expediție în Rusia, generalul Miollis, comandantul garnizoanei franceze din Roma, a îndemnat pe Asaki a se întoarce în Moldova, unde, după zicerea sa, armata franceză avea din Rusia să treacă spre a restatornici imperiul antic al Daciei.

Astă idee a electrizat pe Asaki, dar cu întoarcerea sa la Iași, a auzit despre memorabila catastrofă în Rusia; și în loc de Francezi a aflat pe principele Scarlat Calimaki, cungiurat de o ceafă de fanarioți, cari, în mândria lor, disprețuiau tot sentimentul de naționalitate română; și Asaki se văzu străin în patria sa. Toate dregătorile erau cuprinse de acești Greci. Pe una numai nu puteau pune mâna, adică pe acea de hotarnicii de moșii împresurate, și care cerea nu numai cunoștința limbii române, ce încă și discifrarea vechilor documente.

Asaki se folosi de această încungiurare, spre a espune nevoia ca hotarnicii, chiar pentru a lor propriu interes, să aibe cunoștințe geodezice. O asemenea propunere s'au adoptat, și Asaki fu numit la 1813 profesor științei teoretico-practice al artei de inginer. Spre ist scop, cu toata greutatea terminelor tehnice, el a compus cea întâia dată în limba română un curs de matematică, și anume: aritmetica, algebra și geometria, cari mai în urmă fură și tipărite¹. Treizeci și trei elevi, fii de boieri, între cari și fiul domnitorului principele Alexandru Calimah, ce este azi² ambasador otoman la Viena, au urmat acel curs, până la anul, 1819, când un examen public și o espoziție de planuri geodezice și arhitectonice civile și militare, au meritat aprobarea generală; și acel rezultat s'au considerat ca un eveniment care au însemnat începerea periodului de cultură. Un mare număr dintre acel elevi a exercitat această artă și d-l Oețu Fotaki, și astăzi³ inginer de stat, este încă o probă vie.

În cursul domniei prinților fanarioți, boierii moldoveni, nu erau liberi a călători în străinătate. Cel dintâiu boier care a trecut peste marginile țării a fost Gheorghe Bogdan. Ca dușman declarat al fanarioților, el a refuzat a scoate șlicul înaintea domnitorului, carele i-a trimis răspuns că șlicul i-l va scoate împreună cu capul⁴. Nevoind a se supune

¹ Amfilohie, episcopul Hotinului, a publicat la 1791, o filadă, în care prin semne de nule a înfașoșat câteva figuri geometrice (nota ed. 1867).

² 1867, ³ 1867.

⁴ Care ar fi putut și ezechută, fiindcă mai nainte boierii Cuza și Bogdan, cari să rădicase asupra abuzelor și a tiraniei prinților fanarioți, prin a lor vieță a rescumpărat stângerea patriotismului lor (nota ed. 1867).

unei asemenea operații, Bogdan a fugit la Paris și apoi s'a așezat la Roma, unde a și murit. Mărginiți a petrece în țară, boierii nu aveau nici o idee de scena dramatică, și sub acest nume considerau priveștiile cari dau trupele de pelevenie¹ umblătoare din loc în loc. La 1817, Asaki a organizat pe a sa cheltuială un teatru de societate în salonul hatmanului Costaki Ghica. El au angajat pe a sa cheltuială un pictor de decorații și un mașinist, casa lui se prefăcu în adevărată fabrică. Cortina principală s'a picturat după un model adus dela Roma. Ea înfățișă pe Apolon cu muzele, care tindeă mâna Moldovei spre a o ridica. Copiii boierilor Ghica și Sturza au reprezentat mai multe piese în limba română și franceză. Doamnele Șubina, născută Ghica, Agripina Sturza, d-l Iacovaki Leon și d-l M. Cerkez au mai rămas vii martori.

Revoluția grecească din anul 1821, care s'a fost născut în Moldova, se facu leagănul libertății eline, unde se formasă combatanți, cari se răspândiră peste toată Turcia, și cruziile făptuite de cetele Grecilor numiți Eteriști au ocazionat emigrarea acelei mai mari părți din locuitori. Asaki cu a sa familie deasemenea a urmat istui povoii și s'a refugit în Besarabia.

După ce Turcii, prin congresul dela Laibach, s'au autorizat a înfrâna rescoala grecească — alcea² propusă, încât această țară a fost leagănul re-nașterii eline — Poarta a numit de domnitor pe Ioan Sandu Sturza, carele chemă pe Asaki și-l rândui agent diplomatic al Moldovei la curtea de Viena. În curs de cinci ani a petrecerii sale în acea capitală, el avu norocire a descoperi în mai multe politii³ a Galiției hrisoave a domnilor Moldovei, pe cari Mitropolitul Dosoftei în anul 1687 le-a fost luat cu sine în Polonia, unde se refugi în cursul resbelului regelui polon Ioan Sobieschi⁴. Aceste documente, după moartea Mitropolitului Dosoftei se

¹ Pehlivănie, saltimbanci.

² Aici lipsește de sigur ceva.

³ Orașe.

⁴ Tot din acea epohă se află împrăstiate pe la domnii particulari în Galiția o mulțime de hrisoave a Prinților Moldovei, atingătoare de interese a statului și de a particularilor. Din epoha noastră se află acolo rătăcit manuscrisul dicționarului complet al lui Budai,¹ și un poem epic Țiganaida, cel întâiu în limba română, cari tezaure zac înmormântate pentru literatura română, fără ca Ministerul Cultelor să se ocupe de a le cumpără din sumele ce se zice că se află rânduite pentru asemenea. Dar de urgență s'a declarat a trimite pe un literator cu merit până la coloana lui Ercule, spre a aduce de acolo documente cari descoper și constatăcă că Românii Principatelor se trag dela anticii Romani (nota ed. 1867).

¹ I. Budai-Deleanu.

făcură proprietatea persoanelor particulare. La astă ocazie, Asaki a avut norocire de a cumpără documente originale, cari adevărau că călugării greci a Mănăstirii Trei-Ierarchi, și-au fost apropiet de una sută cincizeci ani veniturile unor trei moși, cari Prințul Vasile-Lupu au fost dănuit Academiei de el fondată în cuprinsul acei mănăstiri, de asemenea de el făcută. Asaki, în a sa însușime de referendar sau director a școalelor, a deschis un proces călugărilor greci, în al cărui curs acei călugări întrebuițau protecția consulatului rusian și pre lângă Asaki toate mijloacele de corumpere. Spre a înlătură cazul de paragrafie, el a regulat ca la fiecare dare de seamă a cheltuielilor și a venitului casei școalelor, la rubrica de venit să se adaoze fraza: «afară de venitul a trei moși».

În fine, cu toate intrigile opozațiilor a binelui public, Înalta Curte (Divanul Domnesc), după o trecere de optsprezece ani, a fost nevoit a procedă la revizia Istui proces.

Asaki a pronunțat în 10 Iunie 1839 cea dintău orație forensa (pledoriul¹) asti cauze celebre înaintea Curții complete și a unui numeros public. Dar prin uneltirea călugărilor greci, sentința a ieșit defavorabilă pentru școale, însă ea nu a căpătat întărirea domnească, pentrucă președintele curții, Ioialul Conștantine Balș, a fost de altă socotință.

Spre a paraliză uneltirile acelor călugări, Asaki a redigiat un-memuar cu anexe de documente, care în mii de exemplare s'a împărțit în public și care deadreptul l-a supus generalei adunări. Acest corp, convins de dreapta reclamare și neputând a se opune opiniei publice, a îmbrățișat cu energie astă cauză, și printr'un raport către Domnitorul a cerut revizia procesului.

Într'un Consiliul de Stat extraordinar, prezidat de Domnitor și compus din două Divanuri și de toți miniștrii, către care s'a adaos și Asaki, astă mare cauză, atât de însemnătoare pentru propășirea școalelor, după un curs atât de îndelungat de optsprezece ani, și susținută fără nici un ajutor numai de Asaki, s'a decida în 27 Martie 1846, încât după acel îndelungat period școalele au reintrat în proprietatea acelor moși: Tomașenii, Agiudenii și Răchitenii, situate în districtul Roman, a edeficiilor dănuite de Prințul Vasile-Lupu, și cari călugării greci și-au fost însușit. Cătră cari moși, prin îngrijirea și stăruința lui Asaki se, adaoze și Vălenii, cari tuspătru moși sunt unica proprietate a școalelor publice.

Asaki, în a sa însușime de referendar sau director al școalelor, a secheștrat o parte din casele mănăstirii, unde îndată a deschis școala primară.

În cuprinsul acestei mănăstiri s'a statornicit și colegiul în care d-l Gheorghiu Săulescu predă întâia dată gramatica și filologia română de el

¹ În original, *pledoelul*.

compuse, d-l Fabian matematica și geografia, și d-l G. Filipescu geodezia. În curgerea anilor 1829—1831, Asaki s'a ocupat la București și la Petersburg, ca secretar a Comitetului Ad-hoc, de redacția constituției politice a Moldovei, cunoscută sub numele de «Regulamentul organic», care a reintrodus în țară guvernul reprezentabil și care în mare parte a servit de bază la facerea Convenției din 7 (19) August 1858.

La 1831. el fu numit arhivist de Stat și se ocupă cu culegerea documentelor vechi, privitoare la drepturile țării; la 1821, pe când presa era în fașă, găsindu-se numai la Mitropolie un teasc pentru cărți bisericești, și pe când locuitorii țării nu aveau alt mijloc de a afla ce se petrece în afară, dar chiar și înăuntrul, decât veștile din gură în gură, el a fost carele cel dintâiu a avut inspirația și curajul dintre toți a lua inițiativa și d'a pune mâna pe stindardul presei, fondând cea întâi foaie periodică intitulată: *Albina Română*, urmată de *Patria*, care a continuat 33 de ani, și *Buletinul Oficial* a guvernului. La 1839 el a instituat Conservatorul Filarmonic, a cărui elevi a putut cu succes reprezenta românește opera Norma. Între multe alte piese teatrale, de el prelucrate, cari fu reprezentate pe teatrul de societate și cel public, el mai adăose a sale originale compuneri precum: dramele naționale Petru-Rareș, Elena-Dragoș și Turnul-Butului; comedile Pedagogul și Țigani, la ocazia liberării lor de sclăvie etc. El a dat la lumină din istoria patriei mai multe broșuri ilustrate de tablouri litografice, și foaia periodică *Icoana Lumii* însoțită cu stampe, un atlas geografic, un tablou istoric, lucrări cari au contribuit la deșteptarea spiritului național și la răspândirea cunoștințelor folositoare, dintre cari n'au lipsit și acele pentru tragerea neamului român. Și prin fondarea unei întâi fabrici de hârtie pe a sa mică proprietate, antica Petrodava, a deșteptat industria națională, însă și daramarea stării sale financiare.

Pentru a da la străini o idee despre istoria țării, el a tradus și a publicat în limba franceză nuvelele istorice ale României, o culegere a poeziilor sale, compuse după regulile prosodiei, cari le-a adoptat la caracterul limbii, și mai multe fragmente originale în limba italiană, franceză și germană. Imperatori Rusiei, Austriei și a Turciei l-au onorat cu a lor ordine respective.

El este membru al Academiei din Roma, a societății scandinave, al artelor frumoase din Austria și al societății de agricultură română.

Printre aceste se cuvine a adăogi că pe lângă cunoștința limbii mume, Asaki cunoaște acea polonă, rusiană, latină, germană, italiană, franceză și acea engleză.

¹ originea.

DRAGOȘ

DRAGOȘ

RESTATORNICITORUL DOMNIEI ROMÂNILOR ÎN DACIA TRANSALPINĂ,
NUMITĂ DUPĂ ACEEA MOLDOVA, LA ANUL 1352

Et plus est patriæ facta referre opus.

Cuvios lucru este a aminti faptele patriei

OVID. TRISTIVM.

INTRODUCERE ISTORICĂ.

Toate națiunile ca și familiile ambiționează a da începutul lor un uțic strălucit și minunat, învălit deseori în negura mitologiei sau a alegoriei. Nu numai popoarele Asiei, ce încă Greții și Romanii ne-au dat asemenea exemple. După istorie: Tesëus, eroul Atinei, au întemeiet puterea patriei sale prin lupta cu un taur numit *Mino-Taur*; gemenii Romulus și Remus, dela cari derează începutul și numele Romei, s'au alăptat de o lupoaie. De asemenea tradițiunea și manuscrisele noastre datează întemeierea statului moldo-român dela uciderea bo-urului sălbatic de Dragoș Vodă. Deci, precum istorienii moderni dau acelor două uricuri de mai sus, o espicare mai naturală, și noi vom cercă a da evenimentului prin care Dragoș au restatornicit domnia Românilor

în astă țară, o esplicare mai adevăro-asemănată. Neputându-să da crezare tradițiunii că Dragoș au ieșit numai la vânătoare cu câteva mii de jûni din munții Maramorușului pân în miezul Moldovei, în depărtare de vreo 100 mile ! Pe acest temei, în formă de novelă, vom reproduce, după altă tradițiune, acest eveniment important, dela care derează restatornicirea și esistența statului moldo-român de o *miazi-mie de ani*¹.

CAP. I.

R o m i d a v a.

După căderea domniei și a puterii Romanilor în Dacia, astă țară fu pe rând cutrierată și ocupată de multe popoare venite unele dela nordul, altele dela răsăritul Europei și al Asiei. Dar deși dregătorii publici ai Romei și legioanele, neputând sta în contra preputerii, trecură parte în Dacia Aureliană peste Dunăre, parte în Italia ; totuși nu puțini coloni și cetățeni romani remaseră locuind prin cetăți și șesuri ; când partea cea mai însemnată dintr'înșii se așeză între munții Carpați, unde, apărați de neștrăbătuta lor pozițiune, păstrau sub propriii lor domni naționalitatea, atârând uneori de străinii mai puternici decât dânșii și unindu-să alte dați cu rivalii acestora, spre a combate pe asupritorii comuni și a păstra până în zilele noastre dreptul peste vechea lor patrie.

De asemenea se tâmplă la 1351, când Românii, în unire cu Ungurii și cu cavalerii cruceri² au învins oardele tătare

¹ Istoriografii pământeni și acii străini diferează în data acestui eveniment. Vornicul Ureche și Miron Logofatul îl pun la 1326, străinii la 1359. Noi ne-am ținut deodată de hronologia publicată în zările mitropolitului Iacov (GH. A.).

² *Cavaleri*. — Acești cavaleri compuși din cete de Italieni, Francezi, Germani și Englezi, se chemau ioarfiți sau cavaleri de Malta, a cărora tagma s'au înființat încă la 1048 pentru apararea perigrenilor (hagii) ce călătoriau la Palestina. O ceafă de acești cavaleri compusă de Germani s'au fost îndrumat prin Ungaria, unde întâmpinând împiedicare de a călători înainte, au rămas întrebuințata de regii Ungariei, pentru combaterea și

între munții Carpatului, unde fu ucis și Atilamos șeful lor. Astă învingere au fost așa de sunătoare, și decizivă, că cea mai mare parte de Tătari s'au retras din șesurile Daciei transalpine¹ în părțile mării Azove, de unde veniseră, rămânând numai în Cumania mică² o oardă, sub comanda unui emir, numit Haroboe³ om crud și monstruos, care rezidua în cetatea Romidava⁴.

După exemplul acelor Români, cari sub conducerea lui Negru Vodă, mai înainte, retrecușă din munți în șesurile Argeșului, unde înfloriă domnia lor, Românii din Maramureș, asupriți de Unguri și de Ruteni, atât în privirea politică cum

sterpirea păgânilor în Dacia. Dela aceștia se trage și înflințarea cetății Germanu sau Neamțu pe la 1220. Ordinul de cavaleri maltezi există astăzi încă, sub altă formă.

¹ *Dacia Transalpină* se numia țara între munții Carpați și Tiras (Nistru), ce apoi fu numită Moldova. Transalpina vra să zică: dincolo de Alpi Carpați. Romanii i-au dat acest nume în privirea poziției Italiei, noi însă, cari locuim dincoace de Alpi, șar duveni să o numim Cisalpina (dincoace de Alpi).

² Între popoarele asiene, ce împresurau pe rând această țară, erau și Cumanii. Pe aici din Asia i-au stârpit la 1222 Cingis-Han. Cumanii ce erau așezați dincoace de Carpați, spălmântați, cerură de la Unguri a se boteza. Episcopul Robert dela Gran, de nație German, au cerut dela Papa a nu face parte la expedițiunea Crucierilor în Palestina, având el nevoie a creștină pe Cumani, care lucrare o și întreprinse prin monahii dominicani, dintre cari Teodorit se numi episcop de Cumania; acest popor era concentrat mai cu samă în partea unde azi este poliția Neamțu, care ca și cetățuia se denumi după misionarii urzitorii ei. Cumanii sub nume de Mocani catolici, și astăzi încă locuiesc în poliția Neamțu, în număr peste 400 familii.

³ *Haroboe* în limba hună sau besă (besarabiană) înseamnă păzitor de margine.

⁴ *Romidava*. — De Slavi numită Smerodava, cetate antică a căruia urmă se vede aproape de Roman lângă Gidinți dincoace de Siret. Cetatea a fost urzită de Romani cuprinsă și surpată de barbari, restaurată de Stefan cel Mare și mai în urmă delăsată. Nu de mult materialul ei fu mai ales întrebuințat la zidirea curții din Gidinți. Cuvântul Dava în limba dacică însemnează cetate, polis, bourg, care cuvânt și modernii adaog la numele polițiilor; Constantinopol, Petersburg, Romidava (cetatea Romanilor).

și în acea religioasă, s'au văzut nevoiți a recerca șesurile cele mănoase, care amu în cea-mai mare parte de barbari se eliberasă.

Asupra acestor Români domniă din dinastia Dragosizilor principele lor *Dragoș*, care plănuise reîntoarcerea în țară. Mai înainte de a realiza strămutarea sa cu o parte a poporului, au căutat a să alie cu Susman, domnul româno-bulgar din Mizia, și spre închegarea acestei legături politice, Bogdan, fiul lui Dragoș, s'au logodit cu Branda, fica lui Susman, încât la anul 1352, Caliman, fratele acestuia, s'au însărcinat a conduce pe Branda la Maramureș către mirile ei. După o pregătire convenită pentru asemenea călătorie îndelungată, principesa Branda, cu unchiul ei și cu un cortej strălucit, s'au imbarcat pe Dunăre, spre a ajunge în un port al României, de unde aveă să înainteze călătoria la Maramureș. Un zefir lin, ce la început abia umflă vântrelele vasului, peste zi s'au prefăcut în o furtună înfricoșată; cerul și pământul se coperiră de întuneric, puterea undelor rumpsă cârma, de care fiind vasul lipsit, fu nevoit a urmă cursului celui repede al apelor întărite. Cine poate descrie pozițiunea periculoasă și starea cea amară în care se află Branda, îngrijirea lui Caliman și disperarea marinarilor cari nu aveau nici un mijloc de ajutor. A doua zi către seară alinându-să furtuna, vasul fu împins la mal, aproape de gura Siretului. Vasfrânșii¹, cuprinși de spaimă și de osteneală, se retraseră către un tufar apropiat, unde în genunchi mulțemiau lui Dumnezeu de a scăpării; și spre a nu da prepus în acele locuri, ce le erau necunoscute, Branda și Caliman își schimbă vestmintele în alte ordinare; când deodată se văzură atacați de o bandă de pirați Bârlădeni².

¹ Naufragiații.

² Bârlădul eră pe la începutul veacului al XII-lea o politie mare și împorpată, zidită lângă ruinele unei cetăți daciene, a căria urme și astăzi să văd în partea de amiază a politei. În acea epohă, Bârlădenii se ocupau mai cu samă cu piraterie (hojie) pe malul Dunării și a mării Negre. Bârlădenii aveau o flotilă cu care se înaintiau pân la gura râului Nipru, unde au luat cu asalt și au prădat Leșă, renumită politie de comerț, depozitară de manufacture grecești și italiene. Bârlădenii erau de nație Beseni sau Besarableni.

Bravura extraordinară a lui Caliman și a custodiilor, cari deși erau obosiți făceau vrednice de mirare opintele întru apărarea fiicei domnitorului lor, însă n'au putut scăpa pe Branda, care n'avea altă armă, decât lacrimi și cuvinte înduioșite, ce în românește le adresa către hoji. Caliman, care ca un leu luptându-să, cu mâna sa au omorât câțiva din pirați, însuși fiind lovit de mai multe lănci, căzu în urmă peste trupurile armașilor și a curtenilor, între cari numai Branda fu păstrată în viață.

Din câtimea odoarelor, a stofelor și a altor obiecte prețioase, cari formau averea Brandei, pirații giudecând că au prădat un vas de comerț al Genovezilor, ce neguțau pe atunci în aceste țări, se fericiau de prada lor, fără a ști încă ce obiect mai prețios decât acele odoare au căpătat în persoana fiicei lui Susman, a căria plângere și durere, pentru omul, ce combătând s'au răpus, nu li lăsa vreo îndoială a crede că ea era fiica crezutului neguțitor. Spre a avea învoire și apărare de a esercita meseria lor, Bârlădenii erau datori a da lui Haroboe zeciuială din toate lucrurile și persoanele prădate și răpite. Pentru asemenea scop se aflau între dâșii doi Tataři bătrâni ai lui credincioși, însărcinați a controla acest venit hoșesc și a trage partea cuvenită domnului lor. După ce au adunat dară toate obiectele din vas scăpate, căruia-i dederă mai în urmă foc, bătrânii au ales porțiunea cea mai bună, între care figură sclava, a cărei frumuseță și delicateță de toți fu declarată ca tributul cel mai vrednic chiar însuși hanului oardei de aur, care tribut îl și trimisă la rezidența lui Haroboe. În ceata Tatarinilor se află și un june Român, anume Gramen, care atât din simpătia naționalității, cât și din neaplicarea meseriei infame, nu luasă parte activă la atacul ce se făcu vasfrânșilor, deși prin oarecari demonstrațiuni se nevoia a nu da Tatarilor prepus de compătimirea sa. De frumusețile cele rare ale Brandei, de plânsul ei cel pătrunzător și de cuvintele cele înduioșit rostite în limba română, inima lui Gramen fu electrizată de un simțimânt duios, dar totodată și invitată de urgie asupra barbarilor, încât în câteva rânduri,

uitându-și pozițiunea și neputința sa, umblă cu spada în mână să se arunce întru apărarea ei; înfrânându-și însă pornirea sa vătămătoare, au amânat la altă ocaziune mai favorabilă cercarea de a mântui pe acea neferice jună, gemândă acum în sclavie.

Indată ce hoții, cu prețioasa lor pradă, se retraseră la apropieta cetățue Ghertina, spre a serbă infamia lor învingere, Gramen, cu favorul umbrelor nopții, se înturnă la locul luptei, unde zăceau corpurile Românilor slânși întru apărarea doamnei lor. Intre acestia au cunoscut pe șeful lor, ce și el l-au fost crezut părintele junei, și a căruia bravură întru apărarea ei foarte au fost admirat. Cercetându-l mai de aproape, a aflat în el încă semne de vieajă, căci, deși lovit de mai multe săgeți și lănci, ce amețit îl oborisără la pământ, pieptul lui eră apărât de zale, ce le purtă sub vestmântul cu care după vasfrângere se învălisă. Pierderea mulțimii sângelui i-ar fi precumurat vieaja, dacă ar fi întârziat ajutorul. Juncle trezindu-l din acea amețală îi înfășură ranele, îl rădică pe calul său și pe încet se depărtă cu dânsul prin căi ascunse, transportându-l la un cotun în miezul pădurii, unde petrecea o femeie a lui cunoscută, anume Reveca, care plângea în acea singurătate pe fiii răpiți în sclavie, și de care ea numai prin bătrânețea ei au fost scăpată; pe când bărbatul său Humă, casnic credincios a lui Negrilă, petrecea cu acesta în cetățuia Romidava. În îngrijirea acestei femei fu incredințat Caliman, care, parte din mulțimea sângelui pierdut, parte din ostineala călătoriei, simțindu-să aproape de oara lui depe urmă, rugă pe mărinimosul său mântuitor a se îngriji de nepoata sa, a-i ușura soarta sclăviei și a cercă ca sa o scape de păgâni, spre a o conduce la Maramureș în sinul familiei, a căria mulțămită va covârși toată așteptarea. Aceste cereri, mușindul Caliman, prin giurământ a îndatorit pe Gramen a le realiza, chiar cu pericolul vieții sale; cu atâta mai mult că pre lângă simțământul patriotic și nobil de a mântui o jună din sclavie, scânteia de amor, ce i se aprinsese în inimă, sporiă în pericolul de care vedeă împresurată pe acea ființă neferice.

Plin de sfințenia îndatoririi și a împatimirii sale, Gramen au purces spre a cercă moduri de a o putea realiza; căci pre lângă aceste, cruziile cu cari împilătorii patriei sale tratau pe Români cari purtau giugul ovelitor de mult deșteptasă în nobila sa inimă un simțimânt de vendetă (răsbunare), care simțimânt în astă ocaziune s'au aliat cu acel al amorului, deseori producător de lucruri vrednice de mirare.

Patimirea lui Caliman se părea agiunsă la capătul ei, încât Reveca, dorjînd a da oaspei o mângâiere depe urmă, chemă pe Coma, un săhastru cuvios, petrecător în acele prejmene, și care în tot timpul incalcarii barbarilor în ascuns răspîndeă și alimentă între Români învățăturile sfintei evanghelii; pentru-că ei nu cutezau a practică în public cultul religios, ce prin vizunii adunându-să, preoții pliniau leturghii sfinte și îndemnau pe popor a suferi în răbdare pîn la apropieta lor mîntuire prin un bărbat, care cu lucrări minunate va restaura în patrie drepturile strămoșești. Acestui săhastru, Caliman mărturisî numele sau și soarta și îl congiură a încunoștința pe Dragoș despre evenimentul și despre sclavia Brandei.

Mângâierea spirituala și oarecare mursală, stoarsa din ierburî minunate, a căroră putere eră sahastrului cunoscută, produsă deodată în stîrea sănătății lui Caliman o prefacere neașteptată; și peste puține zile, cu trecerea pericolului, se înturnă în el treptat simțurile și vîrteala. După aceea sporindu-i sănătatea, afară de lîngezimea picioarelor suferinde din străpungerea lancilor, el induplecă pe săhastru a călători la Maramureș, spre a încunoștința pe Dragoș și pe Bogdan despre astă tragică tâmplare și a combină cu dînșii modul scăpării Brandei, mai nainte de a fi ea condusă în Cumania mare.

Dragoș însă și fiul său, neștiutori de o asemenea tristă catastrofă, făceau pregătiri pompoase pentru neîntârzieta sosire-a Brandei și pentru nunta domnească, căci așteptându-să venirea ei prin țara Transilvaniei, un cortej strălucit mersăse pîn la margine întru întîmpinarea ei. Dar departe de bucuria familiei și de fericirea ce o așteptă la curtea so-crului ei, fiica domnitorului Susman, căzută în sclavia Tata-

rilor, se apropiă de Romidava. Toate manierile respectuoase ale acestor răpitori, ținătoare a o imblânzi, mai mult oțărău inima cea delicată a vergurei.

Haroboe, capul Tătarilor, nu eră numai păgân, ce la stat și fizionomie monstru înfricoșat din vița Calmucilor, mai înalt decât oricare dintre ai săi, el eră în vârsta virtutei. În o față lată și brună, două sprânceni îmbinate se inarceau peste niște ochi rotunzi, între cari nasul turtit cu nări late eră din ambele părți mărginit de niște musteți, cari întrunindu-să cu barba și zulufii capului, informau o coamă de fiară sălbatică. Aceste și coiful, răpit dela unul din cei mai faimoși cavaleri germani, pe care îl ucise el după o luptă singuratică, și drept semn al triumfului său giurasă a-l purta cât va trăi, și preste care coif, după modul cavaleresc, se înălțau două aripi ce aveau formă de coarne, îl asămănau cu fiara sălbatică numită bourul, de care erau pe atunci impoporați munții Daciei. Deaceea Români, pentru sălbătăcia lui, asămănându-l cu astă fiară, l-au fost denumit *bourul* tatar.

Când Branda, strălucindă de frumusețe și cu aer maiestos, se adusă înaintea lui Haroboe, acesta se simți cuprins de un simțimânt necunoscut până atunci, pentru că deodată îi răsări în aducerea aminte prezicerea care în junețile sale îi făcū o magă cumană: «că amorul unei frumoase sclave creștine, prin mari greutăți și evenimente vrednice de mirare, îl va conduce și îl va înălță pe tronul Cumaniei mari». Infătoșarea Brandei, cu frumusețea ei fermecătoare și condițiunea ei de sclavă creștină, dișteptă într'insul menirea strălucitului său viitor și-l făcū a crede aproape realizarea fatalismului,¹ în care până atunci s'au fost increzut. În asemenea idee cearcă a imblânzi manierele sale cele sălbătice, și prin toate modurile se nevoia a câștiga amorul acestei sclave. Ascunderea numelui ei și rugămintea de a fi răscumpărată oțerirea

¹ *Fatul*. — La nașile antice, precum astăzi la Turci, se numia soarta neurnită a omului rânduită din nașterea sa și de care în nici un mod nu putea scapa; cei ce se încred în asemenea se zic «fatalisti» (GH. A.).

ei pentru asemenea propunere întăreau pe Haroboe în prezicerea magăi, cum că prin greutatea va ajunge la fericirile lui, încât ziua triumfului său avea să fie ziua martirului Brandei, și această criză fatală se apropia, căci barbarul nu încetă a-i prosforă cu titlul de unică soție și corona asupra Cumaniei mari.

Organul prin care Haroboe, în neștiința limbii române, făcea Brandei propunerile sale, eră bătrânul Negrilă, legat de tâmplare a-i fi credincios, și totodată neapărat în dregirile sale. În epoha când Romidava ce află încă în puterea Românilor, Negrilă fu unul din burgarii cetății. La asaltul ei de către Tataři, trei din fiii lui căzură de moartea barbarilor, numai unul singur rămăsese; și când în măcelărie nu eră nici o putință de scapare, Negrilă coperindu-și cu persoana sa pre fiu, întinsă totodată pavăza asupra lui Haroboe; care căzând depe cal avea să fie străpuns de o săgeată, ce se repezi asupra-i. Pentru această faptă, Tatařul îi giurul recunoștință, sub condițiune ca spre siguranța credinței sale, el să așeze pre fiul său în ceata aleasă a ostașilor, ca să învețe și mesteria resbelului, la care condițiune sârmanul părinte fu nevoit a se supune pentru păstrarea vieții unicului său fiu, și de atunci căpătă favorul și toată încrederea lui Haroboe, căruia fu și de folos însemnător, în privire că cunoștea nu numai toate cele ale cetății, ce și acele din țară, unde deseri fu însărcinat a fi mijlocitor între locuitorii români, între Comani și între Tataři.

122247
Dar toate îndemnările și propunerile, ce Negrilă făcea Brandei din partea domnului său, rămâind zadarnice, barbarul, având întipărită în cugetul său prezicerea magăi, au cercat în urmă prin moduri spre a o realiza; așa dară după ce în zadar i-au propus cele mai măgulitoare giurui, Haroboe fățarnicind urgie și moarte pentru nesupunerea către noul ei domnitor și soț de soartă menit, orândui a să conduce Branda la o închisoare, ca în singurătatea înspăimântătoare să afle mântuirea ei prin prefacirea simțimăntelor. Principesa încă cu toată frăgezimea anilor înarmată de credința și religiunea

ei, desprețuind amenințările ca și toate propunerile măgulitoare, au decis a se face jertfă virtutei și în închisoarea cea înfricoșată păstră o inimă romană.

În miezul acestei neînduplecări, Haroboe, învins de ambițiunea ce sporiă prin prezicerea fatală și fermecat de harurile Brandei, părăsind toate îndatoririle pozițiunii sale ca ostaș, nu se îngrijiă de altele decât de pasiunea sa, de viața sa mărire și de modul de a o câștiga; întâmpinând apoi o asemenea opunere, se enfuriă și umpleă cetatea de urletele sale. Totuși spre cea' depe urmă cercare, trimise Brandei prin Negrilă, diademu de emiră cu voalul de mireasă și multe odoare prețioase, ale cărora strălucire aveau în urmă a o înduplecă; el încunoștință că în ziua a doua eră prescris a se face ȣermonialul măritării după ritul tatar, și prin urmare îmbrățșoarea ei a unei religii străine.

Inchisoarea Brandei eră în unul din turnurile cetății, chiar pe malul Siretiului, aproape unde în el se răvarsă râul, ce mai în urmă se denumi Moldova. Ziua eră posomorită, și soarele răsbăteă uneori nourii cu lăncedele lui raze, iar bolta închisorii se lumină de o lumină ce aruncă lucoarea ei melanhonică peste Branda, acufundată în lacrimi și în durere. Sub povoaara unor întristate împrejurări, omului este de mângâiere a-și aminti fericirea trecută; deaceea sărmana își aduceă aminte de cele mai duiosase momente ale vieții, a căria floare eră amenințată de furtuna cea turbată. Acufundată în o visare, ea revedeă în fantasie patria, părinții, giucăriile copilăriei sale, purcederea ei din casa părintască, fericita ei călătorie și sosirea în patria mirelui. Pompa nunții sale, la care deseori au fost cugetat, i se zugrăvi cu atăta vioșie, încât ea se trezi de aclamațiunile poporului ce cu bucurie ură¹ pe juna lui doamnă. Astă vedenie eră atât de puternică, că înțelegându-să apoi singură, sub bolta cea posomorită și cungiurată de tăcerea funerală, nu știă deodată care din două eră vis? Fericirea trecută, au mizeria de față? Nu târziu însă, adevărul înfricoșat i se înfățșoă cu toată asprimea

¹ îl făceă -urări.

sa. Diademul de emiră, ce răspândia o lucoare ademenitoare, îi aminti viitorul amenințător: ea căută cu dispreț și cu oțărare la odoarele barbare întinse înaintea ochilor ei și sărută velul cel român, care investia castitatea ei. Scoțând apoi din sân o cruciță, în care se conservă și lemn din crucea Mântuitorului, s'au giurat pre sfântul acel semn, a muri pentru adevăr și pentru patrie, și au decis că de va fi nevoie la actul însoțirii cu barbarul, apoi trecând din închisoare la curte preste o punte ce unia turnul cu cetatea, să se arunce în apa Siretului, și în ist mod să se ferească de călcarea religiunii părinților și a giurării către Bogdan; dar voind a lăsa viitorului o amintire despre soarta ei, în un unghiu ascuns al închisorei scrisă pe scurt numele ei, istoria ei, un adio către mirele ei și dorința sa ca undele Siretului să-i care măcar trupul cel stâns către țermul patriei sale. Dureră și plânsul nesecat îi amorțise simțurile și un somn lin o cuprinsese pe stratul suferințelor sale.

Negrilă, îmboldit de Haroboe, de a o pregăti pentru apropieta solemnitate a nunții, discinsă la închisoare, și găsiind pe Branda ațipită în somn, au cercetat localul și un atare unghiu misterios, pe al căruia părete, spre cea mai mare spaimă și mirare a lui, discopere înscrisul Brandei. Din cuprinsul acelor rânduri înțelege, dar abia crede ochilor, descoperirea unui asemenea mister. Ca unui Român, deși încungiurat de gintă străină, nu eră lui Negrilă necunoscut numele fiicei lui Susman, nici legătura ei cu Bogdan, deaceea bătrânul rămasă ca împietrit înaintea unei june strălucite prin viața familiei și mai mult prin mărinimia ei, nu mai puțin prin o soartă atât de crudă. Importanța cazului și scurtimea timpului îl nevoiră a lua o grabnică deciziune. Acel întâiu gând l-au țântit la fiul său, a căruia simțimânt, opiniune și curaj îi erau bine cunoscute, însă în acest minut critic nefolositoare, din cauza depărtării sale, fără să prepue că Cramen, de când au giurat lui Caliman că să va îngriji de soarta nepoatei sale, n'au încetat a plănui mii mijloace de a o putea mântui din sclăvie. Deși asemenea lucrare se părea din cele neputincioase, to-

tuși răspândindu-să auzirea despre neîntârzieta ei însoțire cu Haroboe, el decisă a disprețui orice pericol cu costul vieții sale, și chiar în noaptea aceea sosi la Romidava, ca să descopere părintelui său acest caz, giurământul său și pasiunea inimii sale, cari îl îndatoriau a cercă toate mijloacele pentru mântuirea junei Române, duple un plan ce el l-au urzit și pentru a căruia aducere într-o plinire a fost luat toate măsurile convenite. Așa Negrilă ieșind din turnul închisorei, acufundat în gânduri la fiul său, să și întâlnească cu dânsul, și acest hazard îl crezută de ogor bun pentru împlinirea planurilor sale. Graba ce împingeă pe amândoi de a-și comunica ideile, au înlesnit înțelegerea între părinte și fiu, și ist din urmă mai cu seamă, ce cunoșteă principiile aspre ale născătorului său, mult se miră că au aflat în cazul de față o înduplecare atât de ușoară, și cu atâta mai mult, că astă întreprindere nu se puteă plini decât prin fuga lor a câte trei, și chiar cu pericolul lor vederat. După ce au pus la cale modul și ora întâlnirii, fiecare se înturnă într-o pregătirea combinată care se favoră și de apropierea nopții.

Soarele apuind înauriă culmele munților Pion și Rarău, și raza sa depe urmă lunecă prin ferestruica închisorei, în care mărînimoasa vergură o luă ca cel depe urmă adio al vieții ce apuneă pentru dânsa.

Acufundată în asemenea triste cugetări și consfințind cele depe urmă minunte într-o aducerea aminte a iubiților ei, repetă în genunchi rugăciunile, singura ei armă și pavăză, când auzirea de pasuri străine o deșteptă din meditația ei. Aerul respectabil și cuvintele cele blânde a lui Negrilă, precum și o simpatie vederată pentru nenorocirea ei, n'au putut alina ojerirea ei pentru acest bătrân, credincios satelit al păgânului și confăptuitor al planurilor sale, neprepuind ea că Negrilă aveă pentru dânsa să calce giurământul cel înfricoșat ce îl țâneă legat către interesele lui Haroboe. Mai înainte însă de a-i descoperi planul, el espusă Brandei pregătirile solemnității, ce aveau a doua zi să înceapă cu răsăritul soarelui, și prin care ea aveă a să așeză pe tronul Cumaniei, Necunoșcând

hotărîrea ei secretă, el cu mirare auziă prifacerea opiniunii și plecarea ei de a urmă voinței lui Haroboe, a căria plinire ziceă că este orânduită de ursita cea fatală. Ceru încă drept har a nu se stoli în veșmintele și cu odoarele ce i s'au adus, ce a merge la solenitate în portul român și coperită cu vălul ce i-au dat încă muma sa. La auzirea unor asemenea rostiri, atât de opuse cu acele de mai nainte, Negrilă s'au pătruns de mirare și de spaimă. Înțelegând că o asemenea deciziune nu putea fi decât rezultatul disperării, bătrânul înduioșit până la lacrimi, apucând pe Branda de mână o trasă la unghiul închisorei, pe al căreia părete se află înscrisul ei, și aruncându-i-să la picioare, zise: «Doamno a Românilor, minuntul mântuirii tale au venit, că știi că și eu-s Român, pătimirile și lacrimile tale sunt mai puternice decât fierul tiranului ce mă amenință, eu și fiul meu am pus la cale a te mântui astăzi. Această piatră, pe care ai înscris testamentul tău, este poarta scăpării. Un drum sub-pământean, nimănuia decât mie cunoscut, te va conduce afară din cetate pe malul Siretului, și de acolo prin căi ascunse preste munți în țara Maramureșului.» Cine poate zugrăvi simțimântul cel de bucurie, de îngrijire și de recunoștință duioasă, de care fu cuprinsă inima Brandei, la auzirea unui agiutor atât de neașteptat, deși plin de pericole, dar cu toată dorința ei atât de naturală de a fi mântuită, ea se îndoiă a da crezare unei asemenea fericiți, dacă cu cânticul pasării ce dă semnalul de miazănoapte, prin acel coridor ascuns nu ar fi intrat între dâșii Gramen în costiumul de tatar și aducând un asemenea port și pentru Branda. Din ziua cea fatală a răpirii ei de către Bărlădeni, Gramen o revăzù amù întâia oară. Aerul ei de spaimă și de durere, ce de atunce întipărit îl purtă în inimă și în memoria lui, se senină în astă clipă de raza speranței de agiutor, care răspândeă un nou farmec asupra frumuseții ei și înțeși focul amorului și al compătimirii, ce el au fost consfințit pentru astă sclavă română. Iluzia lui Gramen însă nu fu îndelungată, căci părintele său, făcându-i semn de secret, îl conduse înaintea înscrisului Brandei, al

căruia înțeles ca un fulger săgetă în inima junelui. «Fiecare din noi, zisă bătrânul, avem a împlini o datorie, tu a o mântui cu fuga, iar eu rămânând pe loc, doresc că ca puținele zile ce mi-au mai rămas, să răscumpăr fericirea domnitorului Românilor, căci mergerea mea cu voi ar întârziă numai fuga și ar grăbi pieirea tuturor. Domnul-zeul Românilor, ce în miezul furtunilor și a barbarilor au păstrat poporul său, teferi vă va conduce la portul dorit. Humă, vechiul meu casnic, care ca și mine-și plânge familia pierdută, va fi vouă părinte în astă fugă până la Maramureș. El vă așteaptă împreună cu doi cai fugari și va fi conducător precum tu vei fi apărător onorului și vieții doamnei noastre, pentru care te giur în numele celui prea-puternic, sub a căruia scutire te încredințez. Pas-sănătos». Descoperirea cea neașteptată a familiei Brandei, esemplul cel marinimos a lui Negrilă și reperiunea cea neapărată a unei lucrări învăluisă inima sermanului Gramen. În zadar propunea să rămâne el în locul părintelui, care îl convinsă că bătrânețile ar fi făcut neputincioasă fuga, încât învingând îndoitul său simțimânt, depuse giurământ înaintea lui Dumnezeu și înaintea părintelui de a împlini cele orânduite; depre altă parte el câștigă o nouă încredere a Brandei convingându-l în scurt de scăparea cea minunată a lui Caliman, către care au giuruit dintâi a o conduce. Pripită de Negrilă și de pozițiunea critică, Branda se investe în costumul adus; ambii luară bine-zicerea bătrânului și ieșiră prin calea cea secretă, preste a căria intrare se răsturnă iar piatra. Nu târziu, un sunet de bucium fu semnalul că fugarii au trecut râul și au purces din preluță ¹. Atuncia Negrilă, îngenuchet, adresă mulțumiri către Dumnezeu și rugă ca să-i conducă teferi de cursele barbarilor, iar sie-și ceru statornicie de a putea suferi urgia și martirul înfurietului Haroboe. Pe când Branda, pe care Humă, călare, o ținea în brațe, fugiă prin locuri do-site alături cu Gramen, încât dupre port și reperiune, la întâlnirea Tătarilor, ea s'ar fi părut o femeie răpită, Haroboe, legănat de încrederea ce i-au însuflat zisele lui Negrilă, pentru

¹ speluncă.

apropieta fericire, abiă putu aștepta ziua mult dorită, ce după prezicerea magăi eră să fie începutul și a domniei celei strălucite. O muzică barbară dădu semnalul începerei soleninității, și Tatarul cu un cortej pompos, ce ducea înaintea sa corona de emir, spre a o prosforă miresei, se înaintă spre turn, ca să o scoată de acolo și să o conducă pe tronul pregătit; însă, intrând în închisoare și căutând pe obiectul dorinții și al măririi sale, fu deodată fulgerat ca de un tunet, negăsind în locul ei alta, decât pe Negrilă în genunchi, care, ținând în mână o cruce mare de lemn, aștepta în liniște o moarte sigură. La asemenea vedere, nemărginită au fost prorumperea urgiei, a furiei și a setei sale de vendetă (răsplătire). La toate întrebările ce făcea lui Negrilă despre neașteptata mistuire a slavei, acesta răspundeă: «Așa au voit Domnul-zeu!» Curtenii săi, cuprinși de mirare și de îngrijire, cercetând cu torții aprinse toate unghiurile închisorii, sub piatra răsturnată descoperiră gura canalului sub-pământean, în care s'au și repezit spre căutarea fugarei. Insuși Haroboe se înaintă într'acolo, fără să afle alta decât înscrisul Brandei pe perețe, care, explicat fiind de unul din curteni, adaosă sălbătăcia Tatarului, care atunce au simțit ce obiect prețios pentru viitorimea sa au scăpat prin un caz neînțeles de dânsul sau prin necredința lui Negrilă. Drept care umpleă bolta închisorei de îngiurări, de urletele durerii, și ale urgiei sale. În mai multe rânduri s'au răpezit asupra lui Negrilă ca să-i sfarme capul cu busduganul ce avea să-l depue la picioarele miresei sale; dar mânia sa au reținut-o întră speranță că printr'insul va putea cumva să afle de urma fugarei. Deci amenințând pe bătrân cu moartea și martirul fiului său, îi implântă mâna în coama cea înalbită, și târindu-l după sine, îl scoase din închisoare, îl aruncă în fiare, și dădu oșășilor semnalul a se înarmă și a purcede întră căutarea slavei: așa de vuete și de pregătiri resbelice răsunau munții, cașicând dușmanii ar fi aproape a da asalt țăriilor Romidavei; iar el însuși încinsă spada cea înarmată, luă peste

umere cucura plină cu săgeți înveninate, pusă preste cap coiful german, și cu o ceată aleasă de călăreți, răsuflând urgie și vendetă, s'au repezit întru urmărirea fugarei.

CAP. II.

B o - u r u l.

Pe când aceste scene sgomotoase urmau în Romidava și toate preluile și cotunurile din pregiur se cutrierau de Tataři întru căutarea fugarei, Branda cu Humă, neconținut călărind pe lângă Gramen, se depărtă de Romidava și repede trecea prin căi necălcate. Bătrânul Humă se îngrija de dânsa nu numai ca de doamna Românilor, ce chiar ca de fiica sa, ce eră de Tataři răpită, și căută cum ar putea mai iute să ajungă la un loc de siguranță, când despre altă parte Gramen, ce văzu nimicită speranța sa de amor, în dulce iluziune ar fi dorit ca macar călătoria să ție pân la capătul lumii. Caliman, în adăpostul său, deși propășia în vindecare, totuși starea piciorului îl ținea în neputință de a putea întreprinde însuși vreun mod de mântuire din pozițiunea critică în care se află. Cotunul, unde îl depusăse Gramen, eră dosit în codru între dealurile ce domnează șesul cel întins, adăpat de râul care dădă mai în urmă numele țării noastre și care lângă Romidava revarsă apele sale în Siret; în acel cotun, locuit de câțiva bătrâni neputincioși, lipsit de toată comunicațiunea, Caliman petrecea în bordeiul Revecăi, fără vreo știre despre soarta Brandei și despre rezultatul însărcinării săhastrului, aflându-să pururea în îngrijire de a nu fi surprins de niscaivă Tataři, ce uneori străbăteau codrul. În neputință de a fugi, el se folosi de un mare fag anuos ce eră în apropiere, care, putrezit pe dinăuntru, înformă pentru un om un adăpost comod, unde Caliman la apropierea străinilor se retrăgea în singurătate. Într'o dimineață, șezând la umbra arborelui, acufundat în convorbire cu Reveca, freamătul frunzelor, invitat de o ceată de călăreți, îl nevoi a să retrage în adăpostul

cel ospitalier, iar bătrâna urmă a țesă din ramuri tinere etere, cu cari pescuia peșt ipentru dânsa și pentru oaspele său. Caliman mistuit, iar Reveca, apărută de anii și de câmpeana ei deletnicire așteptau vreo nouă catastrofă, când spaima se prifăcù în bucurie, căci fugarii agiunseseră aice teferi. Rederea cea vrednică de mirare a doamnei cu unchiul ei înfătoșă o scenă duioasă, ambii vedeau mântuirea lor în Gramen, care cu mărinimie română, pre părintele său și acel mai dulce simțimânt prosforă pe altarul amorului patriei. Dupăce Branda în scurt au espus șirul pătimirilor ei și cursele din care a scăpat, bătrâna Reveca se îngriji cu duioșie a-i da un adăpost putincios în modesta ei locuință, întrebând-o mult despre întâmplările ei și mult spuindu-i despre catastrofa prin care i s'au răpit fiica sa, care nu apucasă a se adăposti în vizunia Dochiei, iar consorții nenorocirii sale se consfățuiau în ce mod aveau a deplini mântuirea doamnei, ce li se părea atât de aproape.

Umbrile nopții pieriau dinaintea razelor soarelui, cari cu plăcută lucoare înăuriau vârfurile munților; pasările în aer prin cântice voioase urau pe urzitorul lumii și cu armonia lor legănau visurile Brandei, care dela purcederea ei din casa părințască, întâia oară gustă aice un somn mângâitor, când deodată vigilele, ce după datina timpului de atunce stau la pândă pe vârful unui munte, dădură semnalul fatal de apropierea unei cete de Tataři, a cărora arme scânteiau dintre nourii de pulbere, de cari erau congiurați în cursul lor cel repede. Ist nou pericol cuprinsă pe Români de spaimă și-i amenință cu pieire, căci vederat acestia erau călăreții trimiși de a urmări pe Branda, și duple repegiunea lor nu ar fi întârzieret a o recăpătă iarăși în puterea lor. Fiecare propunea un alt mijloc de scăpare, însă nici unul nu se părea mai nemerit decât al Revecăi, și acesta eră ca Branda cu companionii ei să treacă repede râul, și deadreptul prin plaiuri să fugă la Pion, unde în grota Dochiei ar găsi un adăpost sigur pân la mântuirea ei mai departe, precum aceasta au urmat cu toate junele ce au putut să ajungă până acolo în

timpul prădării barbarilor. Nu numai neputința lui Caliman, ce încă și lipsa unui cal l-au împiedecat a se supune acestei călătorii struncinatoare, încât Branda, ce abia recăpătă pe unchiul ei, din nou fu nevoită a se dispărți de dânsul și a se răpi de volborea tâmplărilor necunoscute. Luând deci un dureros adio unii dela alții, neștiind cine dintre dâșii eră espus unui mai mare pericol, Branda cu ai săi se repezi cătră munți, îndreptându-să duple țicleul Vergurei¹, care ca un far luminos îndreaptă de sus pasurile călătorului român.

Haroboe, după ce de două zile cu custodii săi înzădar au cutrierat și au cercetat adăposturile cele mai ascunse pentru descoperirea urmelor Brandei, răspândind apoi pretutindene pe armași întru urmărirea ei, obosit amù de osteneală lăsă frâul în voia calului, care duple instinct pășiă pe cărarea ce-l condusă la cotunul Revecăi, urmat fiind de un singur călăreț, ce țâneă lângă sine strâns în obezi pe Negrilă; căci tiranul, în urgia sa turbat, tot se lingușiă că printr'însul va puteă descoperi pe Branda, și pentru orice tâmplare îi pregătiă o muncă și moarte înfricoșată, pentru care au orânduït a se aduce și pe fiul său, ce-l socotiă încă în garnizon la Ghertina. La apropierea străinilor de bordeiu, nu rămasă lui Caliman alt mijloc de refugire decât a se retrage iar în arborele proteguitor, unde aveă atât merinde pentru traiul său, cum și o lance pentru un caz de apărare. Tatarul, după ce se răcori în bordeiul cel deslăsat de locuitorii lui, orânduï a să târi înaintea sa pe sermanul Negrilă, cu scop de a storce dela dânsul niscaivă științi. Dupăce i-au imputat prodosia sa și nemulțămirea pentru mântuirea vieții sale și a fiului său, cercă uneori prin zisă blânde, alte ori prin amenințări înfricoșate a-l înduplecă ca să-i mărturisască adăpostul Brandei; dar Negrilă, care nu știă că fugarii, cu puțin mai nainte se aflau în aceste locuri și că ar puteă încă să încapă în mâna dușmanilor, plin de încredere că ar fi agiuns în

¹ Vergură, cuvânt vechiu românesc, grecește Panagia, cu care nume călugării au însemnat vârful cel mai nalt al muntelui Pion (OH. A.).

siguranță, ne mai păsându-i nimic de viața sa, care încă dela începutul întreprinderii au prosforat-o pentru amorul patriei sale, mai nainte de a muri, au voit să zică Tatarului tot adevărul ce până atunci îl ținea mistuit, și aceasta nu atât cu scop de a-l mustră, ce spre a sporî urgia lui la cel mai înalt grad, ca în turbarea sa să-i grăbească moartea. Drept aceea îi rechemă în memorie toate crimele de cari au pătat guvernul său asupra unui popor căzut prin soarta armelor în puterea sa, și până chiar pre sine, că în multe a fost plinitor orb a nelegiuirilor sale, numai pentru amorul fiului său, care însă răscumpără azi pacatele părintelui prin o prosforă mărinimoasă și mântuitoare Brandei, menită a domni asupra acelor Români, a căror drepturi străinii le încalcă cu atâta cruzime. La auzirea numelui Gramen, uneltitorul unui fact ce dărmă dulcea și strălucita lui viitorime, Haroboe se repezi cătră nenorocitul bătrân ca să-l despice cu fierul său, însă crezând asemenea moarte prea ușoară pedeapsă, îi mai dădu termen de a mărturisi unde ar putea să descopere pe acei fugari, giuruind pre toți idoli săi că va iertă viața lui și a fiului. Zadarnică însă a fost așteptarea lui, căci după cele de mai nainte zise Negrilă se făcu mut, și în cuget numai adresă cătră Domnul rugi, să-l întărească în suferințele sale. Încredințându-să că nu poate storce vreo altă mărturisire, tîfanul orându-i Tatarului să lege pe Negrilă de fagul în care să află ascuns Caliman, care la istorisirea Brandei admiră pe Negrilă și ar fi dorit a-l cunoaște și a-l mântui. Acum însă, martor și ascultător al evenimentelor ce-i erau în parte necunoscute, se văzu în împregiurări atât de grele aproape de un amic mărinimos, însă pozițiunea sa nu numai că nu-l iertă de a-i putea da vreun ajutor, ce încă el se îngrijă pentru propria sa persoană de a nu fi descoperit. Haroboe, sbuciumat de pasiune, de urgie și de setea vendetei, așteptă cu nerăbdare vreo știre dela numeroșii săi sateliți, ce-i trimisăse în toate părțile, când deodată unul din călăreții săi, petrecând codrul cu repeziciunea furtunii, îi adusă știre că pe malul opus al râului printre neguri se vedeă o ceată numeroasă de

armași și se auziau strigăte de *Branda*, încât Tatarul, săltând de bucurie că i s'au nemerit a reaflă pe odorul cel prețios, și-au încălecat armasarul său, și spre a serbă acest eveniment ferice, orândul custodiei a da foc fagului de care eră legat Negrilă și a arde pe urzilorul supărărilor sale; iar el, plin de bucurie și de nerăbdare se răpezi întru întâmpinarea miresei celei cu ogur minunat. La auzirea acestei știri neașteptate, Negrilă se pătrunsă de adâncă întristare. El văzû pierdute sacrificiile patriotice, pe *Branda* împăgănită și pre fiul său espus la martirul cel mai cumplit. In asemenea încungiurare mai mult încă doriă a se plini ordinul osândei sale, fără a prepune că cu dânsul va arde unchiul Brandei, acel Român virtuos și brav, pentru a căruia fapte simțisă o mare admirare și a căruia zile puteau fi încă folositoare cauzei comune. Tatarul rămas, care n'aveă nici o teamă de un moșneag legat, adusă pe încet în giurul fagului vreascuri, și urmând a-l îngiură, le dădu foc și se plecă să sufle, spre a-l ajiță mai mult, când în acel minut Caliman, alegând pozițiunea plecată a Tătarului, dintre scoarța arborului repede îi infipsă în spate lancea cu așa putere, că ascuțitul triumhic îi ieși pe dinaintea pieptului și-l pironi la pământ. Recnetul murindului trezi pe sermanul Negrilă din leșinul în care căzusă. Caliman descinsă îndată din năuntrul fagului și cu o măciucă grăbi moartea barbarului. El au tăiet funia ce țâneă legat pe Negrilă, îi sfărmă obezile, apoi, spre a mistui astă tâmplare, dete foc fagului, care arsă împreună cu Tatarul și strigând anume pe bătrân îl readusă iar la viață. Negrilă, ca dintr'un vis în brațele necunoscutului trezindu-să, află agiutorul neașteptat, ambii se recunoscură prin comuna lor învăluire cu care erau legați cu soarta Brandei, și lăcrămau asupra acestei extraordinare reuniri ce aveă a fi semnalul unui infricoșat adio depe urmă, a ovelirei Brandei și a stârpirii Românilor. Ca soți credincioși ai soartei doamnei lor, ei deciseră a rămâneă pe loc, spre a puteă încă odată vedea pe nenorocita ce fu de furtuna cea nestatornică trădată iar în mânilor barbarilor.

Speranța este lucrul cel mai depe urmă ce pierde omul în lume, dar în ist caz ei nu mai puteau aștepta vreun agiutor ce ar fi mântuit pe Branda din pozițiunea ei înfricoșată. Mai multe oare trecură în astă situațiune pătimindă, când cerul se acoperi de nori, un vuet depărtat rimbombă din munte în munte, cu șuerul vântului se amestecau sunetele buciumului de aramă, și pîntre freamătul copacilor se auziră par'că glasuri omenești, nechezări de cai, formând toate aceste un vuet confuz, care sporiă, căci un eveniment esttraordinar se repeziă cu pasuri înaripate. Caliman, puind urechea la pămînt, simțiă de departe apropiîndu-se tropote de cai, care sunet, pe cît mergeă, se făcea mai lămurit, până când depe colnic se vedeă descinzând o ceată de călăreți, având în fruntea lor un bărbat, ce semănă și eră în adevăr un săhastru, purtând o cruce și o lance în mîna dreaptă. Acesta eră săhastrul Coma, ce dusesese lui Dragoș știrea despre catastrofa tîmplată.

Credincios ținirii adavăratei religiuni, a da vieață rugăciunilor și cuvîntului prin fapte, și după giuruirea făcută cătră Caliman, Coma, repăsător de pericolele ce-l puteă amenința, nici de osteneala unei îndelungate și repede călătorii, după ce prin rugi fierbinți chemă ajutorul cerului asupra întreprinderii sale, puse desagii pe umăr, și apucând toiagul, păși în caleă sa, ferindu-se de orice intîlnire străină. Râurile, ce cū apele lor cristaline se descind din sinul munților și adapă șesurile țării, erau călăuze călătorului până la obârșia lór. De aice din plaiu în plaiu, urmărind colnicii și cărările cerbilor și ale vîntătorilor, aflând uneori adăpost pe la alți sihastri singuratici, trecu Coma în urmă culmea Alpilor în neguri învăluite, descinsă în șesurile Maramureșului și repede se îndreptă la curtea lui Dragoș. Pregătirile cele strălucinde și așteptarea cea voioasă întru serbarea solenității pentru nunta Brandei neașteptat se prefăcură în doliu general, îndată ce Coma espusă lui Dragoș tot amănuntul întristatei istorii. Bogdan, care pe marginea Transilvaniei încă așteptă pe mireasa lui, fu repede rechemat, și astă catastrofă, ce-l umplu de amar și de urgia vendetei, se crezù de Dragoș un motiv

nou ca să grăbească realizarea proiectului său. Deci pe când el au orânduit pregătirea și adunarea armașilor, ca un al doilea Petru-eremita, care odinioară invită popoarele apusane pentru eliberarea Palestinei, Coma în piațele publice invită pe poporul român de a lua parte la astă sântă expedițiune, spre a alungă pe tiranii impresurători din țările [române], vechea moștenire nemuritoare a Romanilor. Atât în biserică cum și în adunarea poporană, Coma zugrăvia cu coloruri infocate pătimirile creștinilor; el spunea de crucile abătute depe bisericile descoperite și arse, ce se făcură acum staule de fiare sălbătice, cari în vizuniile lor făcură loc creștinilor ce se adunau pentru închinarea adevăratului Dumnezeu. El istoria cum din an în an Tatarii secerau în țară împoporarea cea jună, fetele și fiii nu mai erau ai părinților, ce din naștere meniți sclăviei; el arată mânele și picioarele sale roase de obezile ce în curs de mai mulți ani însuși le-au fost purtat în sclăvie, de care nu l-au putut apăra epanghelma sa, lanțuri de cari numai prin minune scăpă! Espunerea acestor facturi produsă între poporul român un simțimânt înfiorător; un strigăt obștesc «la arme!» au resunat prin politii și prin sate, juni miliani¹ se înrolau în oaste, sătenii lucrători de pământ schimbau aratul cu spata, femei se văzură chiar apucând lancea și pavăza, cu scop de a combate. Din nobili se întruni o ceată numită a *Brandel*, care sub conducerea lui Bogdan formă avangarda oastei române. Plină de entuziasm și de valor, neîntârziat purcesă călărimea cu așa grabă și cumpenire ostășască, că custodiile Tatarilor nici au simțit apropierea furtunei înfricoșate, ce aveă să-i detune. Și pe când Haraboe, amețit și sbuciumat de o pasiune fantastică, cutrieră codrii și cercetă bordeile întru căutarea odorului pierdut, ceata Românilor, numită a Brandei, a căria nume resunând eră semnalul de rebel și se află înscris pe bandiera lor, agiunse pe râpa râului și se întâlni cu Tatarii. O negură deasă favoră apropierea lor, aici se încăiră lupta cea însângerată. Românii ca leii cei flămânzi se aruncară asupra păgânilor,

¹ Soldați.

cari nu erau pregătiți a întâmpina o asemenea putere. De auzirea numelui Brandei, ademenită la început custodia tătară, adusese lui Haroboe știre despre aflarea ei, și aceea îl îndeamnă a sbură întru întâmpinarea sa. Agiungând apoi la râpa râului, află lupta neașteptată, prea târziu se avăză despre mărimea pericolului, dar aprins de un îndoit foc, în inima sa se dișteaptă cea de mai nainte bravură sălbatică; el rechiamă cetele sale împrăstiate, și fără a cercă vadul, se repede prin râu în ajutorul acelor ce combăteau în partea opusă. La vederea șefului lor, Tatarii se înfocară de nou curaj; figura sa monstruoasă și recunoscută prin coiful cel cornut, domniă între armașii lui, ca un pin puternic între arborii mai mărunți; urletele lui răspândiau spaimă împregiur, iar cu sabia cea gigantică făcea o macelărie între junimea română, între care, deși coperit cu rane, își deschisă o cale încruntată către principii români, căci în oarba lui furie nu vedeă că după dânsul nu veniau decât strigătele de moarte și suspinuri de agonie ale acelor mai bravi din ostașii săi. Recunoscând principii pe Haroboe, se repeziră asupra lui, dar mai 'nainte se aruncă în calea sa duloaia, numită *Molda*, ce în resbel și la vânat eră companioană nedespărțită a lui Dragoș. Aceasta, deprinsă a se lupta cu urșii și cu bo-urii codrului, înfigându-și dinții și unghiile în armăsarul tatar, îi făcū să se întoarne pe loc, ca prin fugă să se mântuie de dușmanul ce-i spintecă măruntaiele. Impins de durere, armăsarul târă pe *Molda* cu sine înotând în râu. Aice Haroboe fu agiuns de lancea mortală asvârlită de brațul cel puternic a lui Dragoș, și un muntean arcaș, ce se aruncă în not, îl descăpățână în mijlocul râului, încât apele sale se înroșiră de sângele celui ce au vărsat atâta sânge și lacrimi ale Românilor! Un strigăt triumfal «*Bourul tatar*» au pierit!» și sunetele buciurilor de aramă au încunoștiințat învictoria română, ce s'au îndeplinit prin stărpirea acelor Tatarî cari nu s'au putut mântui cu fuga.

O lance, în care eră înfipt capul lui Haroboe, se împlântă pe malul râului, unde Dragoș cu oastea sa au înălțat rugă-

ciuni de mulțemire pentru acest strălucit eveniment, și spre veșnica lui amintire întemeie pe acel loc o biserică¹, iar locul triumfului fu denumit Bo-urenii², care l-au dănuit bravului armaș ce au fost adus lui Dragoș capul lui Haroboe. Dragoș orându-i a se adopta capul bo-urului drept stema țării. Dar și Molda avu partea gloriei, căci râul în care ea pieri combătând fu denumit după numele ei³.

Pe când urmau aceste, săhatrul Coma cu câțiva călăreți se repezise spre a aduce lui Caliman știrea despre sosirea lui Dragoș, și aice sosind mai în urmă și domnitorii, aflase dela Caliman și Negrilă despre mântuirea Brandei din Romidava și fuga ei la munte, încât Dragoș trimisă oastea lui spre Romidava; iar Bogdan, condus de credinciosul săhastru, cu brava lui ceată se îndrumă spre Pion,

CAP. III.

V i z i u n e.

În neștiința acestor evenimente memorabile, Branda cu marinoșii săi companioni, cașicum ar fi de deaproape urmărită de neamici, se acufundă în codrii cei seculari, fără a călca vreo cale, ce numai în direcțiunea cea mai apropiată, având de semnal culmea vergurii Pionului, și trecu râul Aurar⁴ a căruia obârșie din straturi de aur răvarsă petele aurite pentru miresele române, și undele sale bat veșnic resbel cu stân-

¹ Astă biserică a lui Dragoș, durată de lemn, unde și el fu înmormântat, s'au transportat la 1468 de Ștefan cel mare în mănăstirea Putna, și în loc s'au zidit alta ce și astăzi există ca un schit de călugări (GH. A.).

² Satul Bourenii există și astăzi în apropierea râului Moldova, ținutul Sucevii. Locuitorii rezăși din neamul Boureanului au statut până în zilele noastre, când Vasile Boureanu cu ai săi au vândut pământurile sale vecinului proprietar, principelui M. Sturza (GH. A.).

³ Altă tradițiune zice ca Molda, înfierbântată, bând apă din acel râu, pieri, căreia l-au dat numele său. Noi am preferat tradițiunea de mai sus (GH. A.).

⁴ Aurar, azi numit Bistrița, poartă în apele lui fire de aur, ce odinioară se exploatau de Țigani, cari prin acel product își plăteau dabila lor (GH. A.).

cele ce se opun reperiunii sale. În urmă agiunsă în partea cea sălbatică a muntelui Pion, unde codrii de pini și de brazi cu stânci de formă bizară, de cutremuri surupate și de fulger săgetate, încingeau în firoasa tăcere locul cel misterios, ce din vechime eră vergurilor azilul scăpării de sclăvia barbarilor. După o datină păzită cu sfințenie, nu eră pe atunci iertat barbaților a pătrunde în acel azil, și vânătorii sumeși sau rătăciți răscumpărau cu vieața călcarea acestui loc, încât agiungând la colnicii ce erau marginea călătoriei, Gramen și Țumă cu Branda descălecară, și, după ce îi dădură cuvenita povătuire, se așezară acolo ca niște custodii spre apărarea poticii.

Departarea și tăria locului favoră adăpostul acesta și poporul atribui asemenea efect înrâuririi și puterii supra-omenești a Dochiei, fiicei lui Decebal, a căria figura învechită din epoha lui Traian, se'nalță sub creasta Pionului. Dar Dochia împietrită totdeauna fu reprezentată de o femeie vie săhastră care, retrasă în aceste locuri, se folosiă de prestigiul zânei și de pregiudețele poporului și sub asemenea auspicii pliniă faptele ei mântuitoare. Nona eră numele acelei femei săhastre, care petreceă pe atunci în grota Dochiei și spre înlesnirea dirigerii sale întrețineă pre lângă dânsa o ciută îndumesnicită, a căria iezi (țâi) nutriți acolo deseori în zi pe maica lor o rechemau la covil. Ciuta aceea, drept semn a însărcinării sale, purta între coarne o cruce mică, și fu așa de dumesnicită, că întâlnindu-se cu femeile, ce năzuiă, le conducea la grotă. Pășind cu încredere înainte, Branda nu târziu se întâlni cu ciuta, ce pășteă pe o răzoară și de asemenea o condusă înaintea statuei celei misterioase. Aice un spectacol nou se desfășură înaintea ochilor ei, un ocean de neguri plutia deasupra coamelor de pini urieși, stânci manine, răsturnate de cutremur, par'că erau aninate deasupra capului ei și formau o tărie nestrăbătândă în giurul simulacrului Dochiei, a căria atitudine (pozițiune), figură fugă ei înaintea subgiugătorului patriei sale și încrederea ei în zeul cel chemat spre ajutor! Asămănarea soartei Brandei cu aceea a vergurei daciene și mântuirea ei de giugul străin o umpleau și pre dânsa

de încredere. Ea cu umilință se aruncă la picioarele Dochiei, însă cu cugetul mulțămitor către zeul adevărat, ce prin minunate dregeri au mântuit-o din sclăvia și ovelirea păgânilor și a căruia har ea-l recheamă, spre a-și putea revedea dulcea patrie. Obosită de ostenelele călătoriei și ademenită de murmurul râurelului, ce răvărsându-să din sânul statuiei, șerpează între iarba de flori însmaltată, Branda adormi pe stratul cel mușchios. Ea dormită lin, dară lângă dânsa privighiă Nona, care înturnându-să din zilnica ei îndeletnicire, de a adună ierburi, rădăcini și afini, află pe ist oaspe străin, a căria frumusețe și delicateță, menind un ce estraordinar, i-au fost în-suflat pentru dânsa un interes duios și cu nerăbdare așteptă trezirea ei, spre a-i cunoaște numele și soarta ce au nevoit-o la o asemenea călătorie. Umbrile manine ale Pionului începură a se descinde amū deasupra plaiurilor, când Branda, deschizând ochii, văzû pe lângă dânsa pe săhastra priveghind cu duioșie de mamă, și a căria aer respectabil și ziceri mângâietoare au înturnat în inima ei speranța mântuirii. Nona condusă îndată pe Branda în grotă ei apropiată, unde merindele frugale, răpaosul și îngrijirea săhastrei au reparat oarece puterile sale. Luceferii Pleadei agiunsăse acum deasupra creștetului Pionului, și Branda, la lūcoarea unei torții de rășină, ce luminează grotă, tot istoriă Nonei șirul cel lung al cazurilor sale, care storcea lacrimi de durere și de compătimire, atât din ochii acelei ce le espunea, cum și din ochii acelei ce le ascultă. În urmă pe un strat de mușchiu, coperit cu pielea de urs, doamna se acufundă în somn binefăcător. Dar Gramen și Humă privighiau pe rând, ca să vadă și să se încredințeze dacă Branda au aflat adăpostul cel căutat. Dimineața, pe când dormită companionul său, Gramen nu se putû rețâneă a nu se sui pe un colnic, de unde văzû pe săhastra cu doamna ieșind din grotă în asămănarea Doinei¹, ce răsare din codrul întunecat și care rechiamă în inima Românului simțimănteale dorului și ale melanconiei, de a căria armonie deseori răsună văile și pă-

¹ Doina (Diana), ia Români zâna dorului și a amorului cast (Gh. A.).

durile patriei. De aceste cuprins, și june înamorat, răsimți îndoindu-să acea pasiune, ce anevoe se înfrână de patriotismul cel auster. Neputând-o comunica vreunei inimi compătimitoare, el află mângâiere de a o întipări macar în scoarța unui pin, unde, în puține semne simbolice, exprimă mărimea simțământului, și pre acel unic confident al său îl înfășură cu o cunună de flori, de asemenea rostitoare pasiunii sale. Acel pin stolit atrasă mai în urmă ochii Brandei și-o încredință de cele ce ea prepunea mai nainte, drept care hărăzi marinimosului mântuitor un suspin de compătimire. Răzemat pe lancea sa, Gramen privigheă pe culmea stâncii ce domniă preste potică, iar Humă de altă parte a stâncii ședeă la umbră, când se văzură din codru venind doi Tatarî inarmați din cei ce urmăriau pe Branda, amû înaintindu-să în potică. Atunci Gramen, rotolind praștia sa, nemeri cu piatra cea colțoasă pe Tatar în cap, încât el căzû mort pe loc, dar tot în acel minut celalant Tatar îi țănti în spate o săgeată înveninată, care o descărcă mai înainte de a fi lovit de Humă cu o măciucă, după care în miezul luptei încăerate amândoi se alunecară în o râpă adâncă, unde victorul și învinsul s'au sfărâmat de moarte. Dar nemorocitul Gramen, singur rămas, în opinteala ce făcea de a-și smulge din spate săgeata, o frânsă, și răul îndoit spori pătîmirea lui și-i grăbiă moartea cea timpurie. Gramen neferice, tu mori fără mângâiere de a fi văzut lacrima și a fi auzit suspinul ce Branda au consfințit simțământului tău, când au înțeles pasiunea ta neferice, nici știi dacă cu vieța ta jună, răscumperi mântuirea ei ! Negfilă, întristatul său părinte, ce prosforasă vieța sa pentru mântuirea fiului, au petrecut apoi restul zilelor în un schit durat pe muncelul ce ascundeă cenușa fiului său. Cu repegiunea și înfocarea unui june ostaș înamorat, Bogdan se înaintiă spre Pion. După ce trecû râul Aurar, sosind la stânca ce mărginește azilul cel misterios, dadû preste murindul Gramen, ce din rana lui vărsă încă un sânge înegrit, iar din ochii săi palizi aruncă asupra lui Bogdan cea din urmă lumină ce se stângeă pentru mântuirea miresei

sale. Astă priveliște turbură speranța principelui prepuind vreo nouă catastrofă pentru Branda, și neputând căpăta despre ea nici o lămurire, lăsă aice pe armașii săi, iar el sub auspițiile săhastrului străbătù în cuprinsul azilului. Sbuciumat de mii de prepusuri, Bogdan repede învingea piedicile ce opunea pasurilor sale tăria locului, și nu târziu se văzù înaintea Dochiei. Ochii săi în zadar caută pe dorința sa, drept semnal întoană cornul său, dar acest sunet, aice nou, la care înmiiț răspundeă numai eho, deșteaptă legionul vulturilor ce repozau în stratul lor, ei se 'nalță în aer, și întizând maninele lor aripi, formează în cer un nor, din care se discinde vocea lor amorțită. Cerul însuși se pare contrariu dorinței lui Bogdan, căci într'o clipă, pe când creasta Pionului scânteia în lucoarea soarelui, coastele muntelui se încinsără de un brâu de negură deasă, din a căria sân scapără fulgerul și rimbombă tunetul de o mie de ori repetat; fulgerul săgetează stâncile cari se rotolează în râpile cele nemăsurânde, când deodată o ploaie repede se părea că voește a doua oară să inunde tot pământul. Urgia elementelor nevoește pe venetici să caute un adăpost în grota apropiată, unde Bogdan răpozind pe un strat de mușchiu, răpus de osteneală, în urmă fu ferecat de un somn, în care trupul eră amorțit, dar fantasia privighindă îi zugrăviă trecutul și întru menire viitorul patriei sale.

Intre domnitorii din vița sa, căroră cerul dându-i guvernarea patriei, văzù dintâi pe *Alexandru*, supranumit *cel Bun* al Românilor, dătătorul de legi, întemeitor de temple, și purtând vinctoarea flamură a patriei pân pe țărmul mării bal-tice. Evlavia și gloria faptelor sale îi adusă pre pământ corona Paleologilor, și în cer cununa de cuviosie; el văzù pe *Ștefan fulger* de arme, care au învins pe regi și pe eroi, și patruzeci de triumfuri le consfinți prin patruzeci de temple; după acea lucoare sclipindă, văzù orizontul patriei întune-cându-să, luceafărul ei aupind într'un aer îngăimat și uneori răsărind numai câte o culoare; *Vasili-Lupu* se arată nevoindu-să de a înviè lumina și vârtutea patriei, după un șir îndelungat de nefaste (de rău ogur) evenimente, ce brăzduiau

istoria Moldovei, văzû *Semiluna* în tăria ei și mai în urmă și *Luceafărul-nordic* răspândind lucoarea lor, și sub auspiciile ambelor văzû semne de reînflorirea patriei; dar în depărtare nemăsurabilă i se părû răsărind un viitor strălucit, pe care în zădar se nevoia a-l recunoaște între negurile îngânânde... când deodată tunete, ce făceau a se cutremură bolta grotei, îl treziră din acel vis profetic și deschizând ochii văzû înaintea sa pe mireasa cea mult dorită, condusă cătră el de săhastru și de •Nona.

Realizarea acestei într'uniri, în mijlocul unor evenimente vrednice de mirare, nu se putû realiza fără vederatul favor al providenței, care voia ca restatornicirea domniei strămoșești în astă țară să fie însoțită de un șir de minuni și ca deviitorii Dragosizilor să recunoască și să concreadă în scutul cel prea puternic ce-i apăra de furtunele timpurilor. După ce Branda fu de cuviosul săhastru încredințată mirelui ei, tus-trei se îndrumară în călătoria lor, și doamna se bucură a putea mărturisi marinimosulu-i Gramen recunoștința ei și a lui Bogdan, când spectacolul cel cumplit al morții sale turbură bucuria ei și îi stoarsă un râu de lacrimi, singurul tribut al recunoștinței ce-i putea hărăzi. Din armele frânte s'au înțeles că, așa precum vieața, el și moartea au consfințit-o pentru apărarea doamnei Românilor. O movilă și o cruce au însemnat atunce locul unde repausă rămășițele acestui june marinimos, al căruia devotament esemplar fu pentru Branda, între toate pătimirile ei, un suvenir de admirare.

După sosirea mirilor la Boureni s'au celebrat indoita solenitate a nunții și a eliberării patriei de barbari, căci cătră oastea lui Dragoș se reună toată junimea împoporării române din țară, cu agiutorul mai ales al locuitorilor Munteni, ai republicei Vrancei, a cei din Câmpulung și a Codrenilor, unde dușmanii nici odinioară nu au străbătut. Atacând pe Tataři în fuga lor, li adusără mare stârpire. În urmare, neîntârziat, se supusă cetățile Romidava, Neamțu, și toate țăriile cuprinse de Tataři și de Cumani, și acei întâi fură parte stârpiți, parte

respinși în deșerturile lor dincolo de Tiras. Atuncea Dragoș dădă Românilor din Maramureș semnalul de strămutare. Ca dineoară poporul lui Israil, ce îndelung suspinând în străinătate după dorita patrie, cu bucurie se îndrumă sub conducerea lui Moisi spre pământul făgăduinței, de asemenea acești Români, ce cu mulți ani mai nainte, fugind de cruzia barbarilor, se adăpostisă pe la compatrioții lor, la chemarea domnului, părăsiră focularii ospitalieri, spre a se înturna în vechea lor patrie. În acele timpuri nestatornice nu eră lucru rar a vedea popoare întregi strămutându-să din țară în țară, unele cu arma în mână căutând pământuri mănoase și averi, altele cercând prin fugă mântuirea lor. Dar astă emigrare aveă un alt caracter, Românii se îndrumară spre moșiile lor, de unde preputerea i-au fost alungat. Urmând deci preste plaiurile munților Carpați, prin codrii vergurii, unde securea stârpitoare încă nu străbătusă, înlăturând stânci și arbori în calea lor, ei descinseră pe la Cârli-Baba la obârșile Moldovei, și de aice în șesurile mănoase se răspândiră dealungul râului. Un cuvios călugăr cu crucea în mână călăriă în fruntea șirului, după care urmau cete de armași, și apoi oameni de toată vârsta și starea, unii călări, alții pedestri, în rădvane cu telegari, în cară cu boi, pline de pojiții și de averi, între cari ședeau mumele cu fiii lor și cu moșnegii cei neputincioși, în a căroră întâmpinare veniau depe la cotunurile depărtate juni și femei cu ramuri și cu cununi de flori spre urarea bunei lor venirii. Dragoș așeză dintâi scaunul domniei în vechea cetate Baia¹, iar poporul parte pela moșiile strămoșești, parte pe acele dănuite pentru vrednicie și credință. Deputații comunităților române veniră apoi din toată țara la Baia, spre a recunoaște pe Dragoș de capul și domnitorul lor.

¹ Baia, pe râul Moldova, se zice că ar fi întemeată și pronumită de o colonie romană venită dela Baia de lângă Neapoli; în ruinele ei se găsesc atât resturi antice, cât și morminte din veacul al XII-lea. Este cunoscut că coloniștii romani, spre amintirea locurilor dorite și a numelor faimoase a patriei, le puneau pe la colonii lor (GH. A.).

Între aceste deputațiuni se însemnau mai cu samă cele ale republicilor: Câmpu-Lung, Dorna, Vrancea, Hotărniceni, cari prin bărbăția și pozițiunea lor au subținut la dânsii guvernul național și au conlucrat întru învingerea dușmanilor. Pre lângă alte privilegii, Dragoș întări drepturile lor asupra pământurilor preste cari până astăzi sunt proprietari. Apoi cu o ceată aleasă cercetă toate olaturile țării, împărțită în două de râul Brutos (Prut), ale căria margini se îngrădiau pe atunce despre apus de munții Carpat cu gigantul Pion, despre răsărit de Tiras (Nistru) cu cetatea Albă, renumită prin mormântul și lacul lui Ovidius¹, despre miazăzi de Marea Neagră, adăpată de cele trei guri ale Dunărei, iar despre nord de muntele Cicero², în a căruia depărtare Catelina³ ascunde între codri cerbicea sa ovelită.

După plinirea acestor fapte glorioase, ce vederează favorul providenței asupra Moldovei, dinastia lui *Dragoș* au purtat cu vrednicie corona strămoșească pân la Petru Rareș (1546). Multe alte dinastii dintre patrioți, prin merit sau de noroc ridicate, au domnit, a căroră strănepoți, reduși în razeșie, cultivă azi pământul preste care antecesorii lor au fost domnit. Mai în urmă patria espusă la furtunile politice, de cari s'au sbuciumat, și roasă de veninul desbinărilor dinăuntru, care cu nepăzirea religiunii părinților, demoralizare și lux au adus căderea familiilor și staturilor celor mai puterice, uneori aspru s'au guvernat de domii pământeni ca de niște străini, alte dăți ea au încăput sub dinastii străine, ce cu blândețe și dreptate au guvernat-o ca adevărați patrioți. Așa, trecând pe rând prin epohă de glorie și de ovelire, au cu arma în mână, au prin o politică înțeleaptă, Moldo-Românii, în curs de 500 ani

¹ Cetatea Albă (turcește Akerman), la gura Nistrului, se înseamnă prin mormântul și lacul lui Ovidius, renumit poet roman, esilat de împăratul August la Pont (GH. A.).

² Munte lângă Cernăuți, bulgar Teșin, numit după marele ritor roman; numele de Cernăuți e corupt din Cicero (GH. A.).

³ La Cotnar, între dealuri, se văd ruinele unei cetăți antice, numite Catelina, după numele marelui rebel roman, antagonist a lui Cicero (GH. A.).

au păstrat autonomia guvernului național, care amu e asigurată prin a ei pozițiune geografică și prin decretarea congresului de Paris, a fi, după politica lui Traian, România-Nouă, un val nepătrunzător între barbarie și lumea civilizată.

ALEXANDRU CEL BUN

ALEXANDRU CEL BUN.

Moldova, care în timpul Romanilor, făcea parte din Dacia Transalpină, avea pe atunci mai multe politii ¹ înflorite, și așezăminte militare, destinate a apăra colonia în contra barbarilor încălcători. Petrecerea Romanilor în astă țară, despre care unii din istoricii moderni pretestează o îndoială, între mii de notiții pozitive, acum de curând s'a constatat prin desmormântare de ruine și antichități, ce sunt de origină romană. Din aceste monumente este și cetatea Ghertina, numită din antichitate Caput-Bovis, așezată la gura Siretului, și a căria veche mărimă acum s'a constatat prin resturi de temple, de statui, monumente, și prin un număr mare de monete romane, cari s'au aflat la anul 1836. Armele, vasele de aur și de argint sculptate și diferitele unelte ce se găsesc de câtră lucrătorii de pământ până la râpele Nistrului, mărturisesc că coloniile romane își întindeau până acolo domnia lor.

Două secole n'au agiuns strămoșilor noștri spre a întemeia în țara lor puterea și spre a înmulți coloniile lor astfel, spre a le pune în stare de a putea rezista la invaziunile barbarilor.

Imperatorul Aurelian Domițius, născut Daco-Român, a simțit nevoia pe la secolul al treilea de a strămuta în Mesia, pe

¹ orașe.

râpa cea dreaptă a Dunării, administrațiunea Daciei și legioanele sale ; dar un număr mare de coloni proprietari, patroni și locuitori munteni, și-au găsit siguranța lor și a turmelor lor în văile din lungul râurilor apărate de codri nepătrunși ; și pe când Romanii din Mesia, înformând domnia bulgaro-română, au fost agiuș sub împărăția Asanilor la un grad mare de putere, și dese ori se făcură înfricoșați Bizanțului și Crucierilor, popoarele pacinice, cari de atunci s'au numit Români-Munteni, guvernați fiind de un regim patriarhal, trăiau independenți : apărați fiind de pozițiunea lor și de bravura tuturor Muntenilor, s'au mântinit în cursul tuturor prefacerilor la cari erau espuși locuitorii din șes de dincoace de Alpii-Carpați.

Astă stare a ținut până la epoca când capătul invaziunilor barbare le-a permis de a se înturnă în șesurile cele mănoase, cari fusăseră cuprinse de antecesorii lor.

În curs de zece secole, țara deseori a preschimbat locuitorii și dominatorii săi. În epoca emigrațiunii celei mari, Vizigoții și Ostrogoții se retraseră înaintea Hunilor. La anii 374, Hernac și Denghesic, fiul lui Atila, după moartea părintelui or întemeiară o domnie, iar Cuprat, principele Antelor, susținut fiind de Greci, la anul 616 a dat Moldova în legat fiului său Ansprac. Desbinările interioare ale acestei domnii au înlesnit altor popoare concuista țării, pe care Paceneghii o prădară la 1049. Religiunea creștină, care de mult pătrunsese acolo, se întemeiă în acea epocă și întrolocă cultul cel vechiu, cu toate că mai multe uzuri ale sale s'au mântinit până azi între locuitorii țărani.

După mai multe resbele, Cumanii la 1075 câștigară superioritatea asupra Moldovei, care se denumi Cumania mică, și satul de astăzi Comănești se pare a fi fost reșediunța regelui aceluia popor. Oardele mongole ale lui Gengis-Han nevoiră pe restul Cumanilor a se retrage dincolo de munți, însă la 1021 le veni rândul a fi și aceștia învinși de puterile întrunite ale Românilor și Ungurilor.

De atunci Moldova de gios, mai ales partea dela țărmul Mării-Negre, începuse a fi colonizată de neguțători greci și

italieni. În mai multe p^olitii, precum la Cetatea Albă (de Turci numită Akerman), aşezată la gura Dunasterului (Nistru), Chilia din delta Dunărei şi Galaţii, Genovezii cari aveau colonii la Cafa în Crimeea, stabiliră şi la Tighina (Bender) şi la Hotin — factori¹ cari se mai adeverează de edificii încă în fiinţă şi cari poartă stemele acestei naţiuni comerciante. Aste p^olitii, independente una de alta, se pare că în urmă s'au asociat în o legătură comercială, în asemănare cu acea dela Hansa teutonică. Cea mai puternică dintre aceste republici a fost acea de Bârlad, edificată lângă ruinele vechi Zucidava. Ea se ocupă cu comerţul ce se făcea la gura Dunărei şi pe la ţărmurile Mării-Negre, întindea traficul său şi expediţiunile sale până în porturile Asiei, şi la anul 1160, oştanii săi supuse Odesia, faimoasa piaţă de neguţătorie dela gura Dnistrului şi între-depoziţul mărfurilor greceşti, destinate pentru comerţul Kievului².

Cruciada a şesea, care a fost neferice pentru Orient, a avut o favorabilă influinţă asupra soartei Românilor. Căvalerii germani din ordinul de Malta, trecând prin Ungaria la 1249, dădură Românilor ajutorul lor în contra invaziunii păgânilor. Acestor cavaleri se atribuează ridicarea cetăţii Sfântului German, care în limba slavă însemnează Neamţul. Astă cetate serviă de apărare Moldovei de sus care atuncea eră despoporată. Învingerile indesite pe cari Tătarii le suferiră în strămtorile Carpaţilor, vinceala ce s'a câştigat asupra-le în Polonia la Lublin de către regele Cazimir şi memorabila stârpire a oardelor lor prin armele reunite ale Românilor şi ale Ungurilor, asigurară liniştea în provinciile vechi Dacii. Evenimentele nouă politice, cari se desvălră în Orient şi cari înfăţoşau Tatarilor o pradă mai uşoară, au contribuit a-i îndemna de a părăsi astă cale de invaziuni, la cari erau de prinşi, şi a favorat desvălirea staturilor române.

În miezul acestor evenimente, Românii-Munteni, precum şi acei cari trăiau în şesurile Țării Române şi ale Moldovei,

¹ Fapte.

² Karamsin, *Anale Ruseşti* (GH. A.).

erau guvernați când de un reghium republican și confederat, când de principii pământeni, cari reședeau la Fagaraș sau la Maramureș. Aste locuri, protegiate de munții Carpați, îndemănau guvernului o reședință mai sigură. Titlul de principe al României și al Fagarașului, pe care domnitorii Valahiei l-au conservat până în ziua de astăzi, vine în sprijinul acestei încredințări.

Intre aceste, râpele Maramureșului și munții formau un locaș prea îngust pentru Români. Neputând a se întinde în Transilvania, a căria o mare parte, sub regnul lui Geisa al II-le, s'a fost colonizat, la anul 1145, de Saxoni, un număr însemnător de Români retrecură munții și se stabiliră, sub conducerea principelui Negru, spre amiază, iar alții sub principele Dragoș spre răsăritul Transilvaniei.

Dar Moldova, care, precum am zis mai sus, aveă în timpul Romanilor mai multe politii și așezăminte importante, la venirea acestui principe nu înfățișă decât foarte puține semne de cultură, căci prin zece secole de răsturnări și de barbarie au fost dispărut toate urmele culturii, și numai pământul adunat peste vechi surpături a putut a ne conserva oarecare suvenir din epocă.

Noi am fost istorisit încungiurările cari au favorat reunirea diferitelor republice într'un singur stat și fondarea dinastiei suverane.

Strămutarea reședinței domnești în Dacia-Transalpină s'a făcut la anul 1350 și de atunci țara se denumi Moldova, dela râul Moldova de care se rouează, și care dupre Plinius cel vechiu în timpul lui Traian purtă nume de Moldova. Toată îngrijirea principelui Dragoș a fost de a retocmi cetățile și templele pe ruinele vechi și a face curățuri din codri, spre a îndemăna noilor colonii cultura lor.

Dar Moldovenii nu știau numai a se îndeletnici cu cultura pământului. Plugul și coasa deseori se prefăcură în spade și la 1389 armele lor se ilustrase prin o memorabilă vînță, ce au reputat asupra lui Baiazed I-le, surnumit Ildirim (fulger), care cel întâiu dintre Otomani se încercase a face o încurgere în țară.

Sub regnul prelungit a lui Lațco, a lui Roman și a lui Iuga, Moldova abia începuse a se organiza, și acum, prin fertilitatea și mărimea ei născândă, deșteptă invidia Ungariei și a Poloniei. Cea întâi își formă pretențiunile ei, pentru că Dragoș ieșise din o țară care atârnă de dânsa, iar a doua, Polonia, căută a avea o influință în Moldova deșteptându-i pretendenți, pe cari, după interesele ei, pe rând îi susțineă.

În miezul acestor împregiurări, Alexandru I-ii, fiul lui Roman I-ii, a ajuns la guvern în anul 1401. Ist principe, care prin faptele sale pioase și folositoare a meritat nume de *Bun*, a domnit 32 ani și 8 luni. El mai întâi a regulat relațiunile țării cu Polonia, cu Ungaria și cu Bizantul, și prin asta a asigurat liniștea neapărată pentru facerea unei reforme; el dădu o organizațiune diferitelor clase ale locuitorilor; făcu legiuri, împărți pământuri, edifică un număr mare de biserici, mănăstirile Sucevița și Bistrița, și consacră some mari, spre a câștiga delă Trapezunt relicviile (moaștele) sfântului *Ioan*, numit cel *Nou*, pre care le depuse în biserica catedrală din Suceava; el fundă episcopii delă Roman și delă Rădăuți.

Prin exploatarea și lucrarea băilor minerale și prin o economie înțeleaptă, finanțele țării prosperase astfel, că principele a putut acoperi cheltuielile însemnătoare, ocazionate din atâtea construcțiuni, și el fu în stare la anul 1411 a împrumută 1.000 de taleri de aur aliatului său Iagelon, regele Poloniei, și pentru care luă drept gaj (amanet) provincia numită Pocuția cu polițiile Colomea și Sniatinul, din care se născură mai în urmă resbele lungi între Moldova și Polonia.

Alianța încheietă între Alexandru și Iagelon s'a făcut încă mai strânsă prin căsătoria care o făcu Alexandru cu principesa Ringala, sora lui Iagelon. Isti principi susțineau în comun interesele lor, și la anul 1423, un corpus de Moldoveni a mers în contra cavalerilor teutoni până la țărmul Mării Baltice și se ilustră prin bărbăția și prin maniera lor particulară de a resbelă¹.

¹ Vezi memoriile lui Cromer, *De Rebus Polonorum*, libre XIX, *Odziejach Czałestwa Polskiego* (GH. A.).

În urma acestei alianțe și a politicii înțelepte a lui Alexandru în privirea Ungariei și a altor staturi, Moldova agiunsesese la un grad mare de putere, de prosperitate și deplină independință, și ist popor s'a pătruns de simțimânte de pietate și onestitate. Aceste simțiminte, unite cu curagiul lor, au fost unul din titlurile de glorie, și în curs îndelungat făcură pe Moldoveni superiori în toată privința preste alți Români.

Dar pe când descinzătorii Romei vechi restaurau în Dacia staturi mici independente, imperiul Bizanțului, care se lăudă cu numele de Roman, s'apropiă de căderea sa.

Puterea cea nouă otomană, după ce se făcū înfricoșată în Asia, își îndreptă cursul spre Europa: murii vechii cetăți a lui Constantin se făcură marginea imperiului. De multe secole, corumperea și ambițiunea săpau căderea resturilor. Soldații, în loc de a combate, deseori se amestecau în dispute și sfezi religioase, pe când inimicii întrebuiău pe rând, când puterea, când desbinarea, spre a grăbi o ruină pe care curagiul unora din imperatori și a câțivă cetățeni, demni de timpurile eroice, nu o mai puteau împiedecă.

Europa apusană prea târziu simți pericolul; și în van cercă ca să opună vincitorilor o barieră. Sigismund, regele Ungariei, susținut de mareșalul Bucico și de floarea cavalerilor Francezi, cu care se întrunise și un corp din armia moldo-română, condusă de Petru al V-lea¹ s'a înfrânt la Nicopolis, anul 1396, și Sigismund s'a refugit la Constantinopoli.

Imperatorul Manoil* Paleologu se duse în Franca spre a cere ajutor; însă, precum zice un celebru istoriograf, nu a reportat alta, decât admirarea curagiului său și părerile de rău cari cășunase nefericirile sale. După ce a pierdut ocaziunea favorabilă a se folosi de resbelul care se aprinsese între Biazet și Tamerlan, Bizanțul îndelung se lingușiă de amicitia lui Mahomed I-ii. În urmă Manoel se folosi de oarecare liniște, spre a restabili ordinul și a reorganiza țara; drept care la anul 1419 își asociă la imperiu pe fiul său Ioan, care că-

¹ Vezi *Memoriile* madamei Lusan (GH. A.).

sătorit cu marchiza de Monferat a domnit, sub nume de Ioan al II-lea, și a asistat la conciliul de Florența.

Dar Turcii, sub conducerea resbelnicului sultan Amurat, înaintau prin Serbia asupra Ungariei și împrăștiase atâta spaimă în Germania, încât mai mulți principii părăsiau staturile lor. Atuncea întrunind toate puterile creștinilor învecinați, Sigismund a reportat o vînceală, și în urma unei armistări închiete pentru ambele armii Turcii deșertară Serbia și Bulgaria. Manuel căpătă oarecare speranță din acest succes și se determină a se folosi de el. Mai înainte de resuflarea armistării, el trimise în 15 Noemvrie 1424 pe fiul său, imperatorul Ioan, la Buda¹, spre a negocia o alianță în contra Turcilor. Cercând pretutindene a-și face aliați și deșteptând pretutindene inimici asupra lui Amurat, imperatorul Ioan; la înturnarea sa din Ungaria, retrecu munții Carpați și descinse în Moldova, la începutul lunii Octomvrie anul 1425. Reputațiunea lui Alexandru cel Bun îl atrasă acolo. Un imperator de Bizanț cu atâta mai mult eră închinat în Moldova, pentru că el eră considerat de șef și protector al bisericii ortodoxe.

Prin urmare Alexandru, acompaniat de mitropolitul Iosif, de curtea și gvardia sa, merse spre întâmpinare până la marginile țării cu o ceremonie religioasă, la care se adună un număr mare de popor din toate părțile Moldovei. Încungiurat de toată pompa bisericească și precedat de oameni de oaste, imperatorul intră în Suceava, fiind călare; costumul său eră foarte simplu; și drept semn de doliul patriei sale, purtă un veșmânt de mătăasă albă; capul îi eră coperit de un coif cu capătul ascuțit și cu aripi late, precum se vede reprezentat în o vignetă ce s'a conservat în descrierea acestei solenități. Imperatorul admiră frumusețea, varietatea și fertilitatea țării; el recunoscă acole și ceremonialul bisericii dela Constantinopoli, evlavია și onestitatea locuitorilor, amorul și venerațiunea pentru principele lor, ce eră atât de bun, cât

¹ Vezi Bisantine G. Franzae, *Protovestiarii Chronicon. Istoria pragmatica regni Hungariae* (GH. A.).

și puternic, orânduiala și înțelepciunea cari prezidau la administrațiune, precum și strălucirea curții, a căria podoabă de căpitenie eră principesa Ana (așa se numisă Ringala, după îmbrășoșarea cultului ortodox). Lipsa cunoștințelor diplomatice asupra acestei țări și ale altora depărtate a fost mănținut la Constantinopoli și pe aiure opiniunea că Moldova atârnă de Polonia; și numai atunci imperatorul s'a putut încredința din cele ce vedeă și prin declarațiunea lui Alexandru: *că Dumnezeu lui și spada sa îi erau unicii protectori*¹.

Imperatorul a avut conferenți cu Alexandru, a regulat și relațiunile imperiului cu Moldova. Spre a da însă un omagiu public virtuților lui Alexandru, a-l atrage în interesele sale și spre a mai restrânge legăturile de o amiciție folositoare cauzei comune, imperatorul rezolă a-i face un prezent imperial onoratic, unicul de care puteă atunci dispoza descinzitorii Cesarilor. De asemenea aflând că mitropolitul țării atârnă de Ocrida, el promise că întorcându-se la Constantinopoli, va face independent scaunul arhiepiscopal al Moldovei, în asemănare cu acel dela Cipros și dela Ocrida.

Novela despre înbolnăvirea imperatorului Manuel a grăbit călătoria fiului. Alexandru însărcină pe un Moldovan confident de a merge înaintea imperatorului Ioan și a duce pe uscat la Constantinopoli novela neîntârzierii sale înturnări. Atunci principele în persoană cu toată curtea sa și cu înaltul cler au acompaniat până la marginile țării pe Ioan, care sosi la cetatea Chilia, situată la gura Dunărei².

În ist port al Moldovei îl așteptă dela Constantinopoli o galeră cu triple ranguri de vâsle. Imperatorul purcugând la finitul lunii lui Octomvrie din astă țară ospitalieră, a luat ziua bună dela Alexandru și cu ferice sosi în Bosfor.

Indată ce se slui pe tron, după moartea părintelui său, imperatorul Ioan își aminti de ospitalitatea lui Alexandru, mai ales că și interesele politice nu erau mai puțin puternice de

¹ Vezi testamentul mitropolitului Gheorghe (GH. A.).

² G. Franzae, *Chronicon* (GH. A.).

a cultivă amicitia sa. Rezolând de a împlini datoria contractată, el a reunit în consiliu patru patriarhi și episcopi, și prin un act solenel eliberă arhiepiscopatul Moldovei de suprimația Ocridei, înălțându-l independent ca pe un patriarhat. Îndată după asta ambasadorii imperatorului, însărcinați și cu alte misiuni politice pre lângă curțile străine, aduseră la Suceava cu un crisobule coroana regească, hlamida și o alisidă de aur, numită alurgida, împodobită cu pietre prețioase, pe cari toți principii Moldovei, până în epoca lui Alexandru Lăpușneanu, (1563) li purtau în zile solenele. Pe lângă mitra patriarhală s'a scos și crisobulile consiliului, mitropolitul Iosif căpătă o îndoită icoană făcătoare de minuni, din care pe una eră pictorat sânta Vergură, iar pe alta sântul Gheorghe, patronul țării, și care încă se conservă între odoarele mănăstirii sântului Gherman. Împărăteasa-mumă Ana trimise principesei domnitoare de prezent icoana sântei Ane, lucrată cu multă artă și împodobită cu pietre prețioase. Principesa depuse apoi acel prezent în monastirea Bistrița, unde se află mausoleul lui Alexandru și al familiei sale. Cu astă ocaziune fură introduse în Moldova legile romane ale lui Justinian și diferite porturi ale curții, modelate după cele de Constantinopoli ¹.

Documentele atingătoare de aceste daruri, scrise pe pergament, întărite de sigilul imperial și așezate în cutie de argint, să conservară ca odoare sante în aceeaș mănăstire, până la epoha celui întâiu resbel al regelui Ioan Sobieschi, care în anul 1674 fu urmat de prăzile Tatarilor. Venerabilul mitropolit Gheorghe în testamentul său atestază prin jurământ că a văzut și a cetit aceste documente, cari [le] puse a se traduce în limba română prin scriitorul Necolai, fratele lui Postulachi, traducătorul Bibliei.

Din epoha lui Alexandru cel Bun, toate picturile a fresco ale bisericilor și tabloanele vechi reprezintă pe principii Moldovei tot cu acele insignii (semne) regești și aceste mărturii îndeplinesc pe altele multe, cari din resbele și prin pră-

¹ Cantemir (GH. A.).

zile țării s'a stricat, după ce dela începutul secolului al opt-sprezecilea pământul rămase fără apărare. Resbelile de Constantinopoli, cari în curând au urmat după căderea imperiului, erau mai ales tema de care se ocupară istoriograful bizantini, și descrierea nenorocirilor casnice îi împiedecară de a consfinți în istoria Moldovei o pagină la acest act important pentru istoria acestei țări, care fapt însă este constatat de istoriograful Cantemir și de tradițiunile populare.

Eu pe temeiul unei vechi escise (desen), ce s'a găsit la mănăstire, am pus a se face în zilele noastre tabloul ce reprezintă solenela ceremonie în care ambasadorii greci aduc darurile imperiale. Alexandru se vede sculându-se de pe tron, spre a merge într-o întâmpinarea lor, principesa Ana de asemenea îl imitează. Spre dreapta stă în picioare principele Ilieș, fiul mai mare, logofătul și hatmanul țării; spre stânga este mitropolitul. Unul din ambasadori prezintă principelui hrisovul imperial, iară celălalt corona și hlamida pe care o aduc ceilalți ambloiați ai ambasadei. În sala gotică, împodobită cu trofee gotice, se văd adunați reprezentanții țării, iar în fundul ei, rezemat pe halebarda sa, un vechiu gardist, având alături pe un june fiu al său. Acest episod din istoria patriei este cel întâiu din șirul acelor cari am descris, mai ales după documentele autorilor streini, cari din cauza relațiunilor cu Moldova uneori s'a ocupat și de faptele ei.

Cu scop de a deșteptă mai mult și a întipări acele episoade în minte chiar prin sensurile vederii, eu, cel dintâiu, pe unele le-am acompaniat la Roma de tabloane în oleu, de asemenea de stampe litografite și de balade adaptate la cânturi naționale, cari în multe esemplare răspândite în Moldova împodobesc camerile patrioților, formează gustul estetic de armonie și servesc junimii de sujet de învățătură, iar societății de conversare și petrecere.

SVIDRIGHELO

SVIDRIGHELO.

Istoria Moldovei, ce-i plină de evenimente interesante, e țesută cu acele ale popoarelor învecinate, cu cari se află în relațiuni politice și sociale. Deaceea în neagiunsul hronografilor vechi pământeni, analele Bizanțului, Ungariei, Poloniei și Rusiei ni înfățșază o mănoasă obârșie cuprinzătoare de facturi vrednice de aducerea noastră aminte. Un episod de astă natură este petrecerea principelui Svidrighelo în Moldova în miezul unor împregiurări rare în istorie, și pentru a căroră lămurire vom împărtăși următoarele notiții:

Asupra Poloniei la 1384 domniă regele Ungariei Ludovig i-iu, care, murind fără clironom bărbătesc, lăasă Poloniei de regină pe fiica sa Hedviga d'Anju, principesă de mare frumuseță și genie, care se încoronă fiind de 15 ani. Ea deși eră logodită cu Wilhelm, ducele de Austria, principele Zimovit de Mazovia încă pretindea mâna ei, când deodată se înfățșă și un al treile pețitor mai puternic, Iaghelo, ducele de Litvania și de Chiovia. Acesta eră păgân, precum și toată națiunea sa, ce se închină focului arzător pe altarul templului din Vilna, și a căruia stângere se părea Litvanilor un semn de o nenorocire publică; așa încât urgia zeului se astâmpără numai

prin vărsarea de sânge a prizonierilor. Iaghelo, mai presus de asemenea prejudețe, au propus a abgiură acest cult împreună cu toată națiunea sa și a reuni Litvania cu Polonia, sub condițiune ca Hedviga să-i fie consoartă (soție). Asemenea propunere, favorabilă pentru lățirea creștinismului și mărirea Poloniei, au îndemnat pe evlavioasa jună regină a prosforă patriei amorul ei. Iaghelo sosi cu mare pompă la Cracovia, cu frații săi Boris, Schirghelo, Svidrighelo și cu sora sa Ringala. Aice, după ce se botează toți, urmă cununia și nunta cu cea mai mare strălucire, și Iaghelo fu prochiămat de rege al Poloniei, sub numele de Vladislav al II-lea. Cu toate că Litvania se uni cu Polonia, ist ducat eră ca neatârnat și tot acel suveran domniă preste ambele țări ; însă fiecare aveă legile și privilegiile sale particulare. Litvania aveă sub Iaghelo principele și curtea ei, păstrând în părere suverana autoritate ce o căpătă dela regele Poloniei, care totdeodată eră și mare duce de Litvania.

Iaghelo, în loc de a domni însuși asupra Litvaniei, o încredință vărului său Vitold. Această numire întărtă gelozia lui Schirghelo și Svidrighelo, frații lui Iaghelo, cari pretindau aceă vrednicie ; ei căutau în putere a o căpătă, aflând agiutor când dela cavalerii Teutoni, când dela republica Novogorodului, de unde au urmat multe și crunte bătălii. Învăluirile în cari se află din aceste împregiurări Iaghelo, l-au îndemnat a căută o alianță în Moldova, al căria domnitor, Alexandru cel Bun, avè faimă de înțelept și puternic. Spre întărirea acestei legături, Ringala, sora lui Iaghelo, botezată cu nume de Sofia, se mărită cu Alexandru la 1421, și oastea Moldovei cōmbătù eroicește în resbelul Polonilor cu Teutonii. Urmând moartea Hedvighei de timpuriu, fiind de abè în vârstă de 28 ani, Iaghelo se însoți în a patra cununie cu Sofia, ducesa de Litvania, a căria soră Maria se mărită după Ilieș, fiul cel mai mare al lui Alexandru VV.

Alexandru murind la anii 6940 (1432) au lăsat dela două soții, doi fii : pe Ilieș și pe Ștefan. Cel dintâiu nu eră așa de ager, nici întreprinzător ca fratele său Ștefan. Ilieș, care după voința părintelui său au urmat în domnie, fu recunoscut în

astă vrednicie și de Polonia, dar Ringala (Ana), ce reșideă la târgul Siretului, dat ei de ipovol, uneltiă ca să se dee fiului ei corona Moldovei, pentru care uneltire, Ilieș cu cruzime pedepsi pe mastiha¹ ca, înecând-o publicaminte în apa Siretului. Fratele său Ștefan află simpatie între boierii țării, ce erau pururea plecați la schimbarea domnilor. Încăierându-să din asta resbel cetățenesc, după bătălia dela Dărmănești, Ilieș fu nevoit cu doamna sa a fugi în Polonia și a cere ajutorul ei. Pozițiunea regelui fu critică în astă împregiurare, că, de eră Ilieș cumnat lui Iagelo, Ștefan îi eră nepot de soră, pe care Ilieș o înecase. După multe desbateri în senatul Poloniei, Ștefan, ca un mai vrednic și mai energic pentru interesul Poloniei, fu recunoscut de domn al Moldovei prin tractatul încheiet la Lepcici în 13 Dec. 1433, iar lui Ilieș i se dădură moșii în Polonia sub condițiune a nu părăsi niciodinioară astă țară.

Murind laghelo la 31 Mai 1434, ambasadorii Moldovei au fost față la alegerea fiului său Vladislav al III-lea de rege al Poloniei, care mai în urmă, în vârstă de 20 ani, căzû în bătălia dela Varna la 1444. În cursul nevârstniciei regelui, muma sa Sofia purtă demnitatea de regentă. Aflându-să în astă putere, ea cerû reșezarea cumnatului ei Ilieș pe tronul Moldovei, dar Ștefan, fratele său, nu încetă a îndatori pe Polonia cu ajutor înarmat învingând pe Tătari, dușmanii ei, încât interesul politic au precumpenit pe acel de familie și se întări osândirea lui Ilieș a rămâne în Polonia, mărginit pân la majoritatea regelui. Cu toate aceste Ilieș află moduri a scăpă și a intră în Moldova, unde cu ajutorul partizanilor săi s'au re'nceput resbelul cetățenesc între ambii frați pretendenți. Ilieș, deși învins de Ștefan la Podraga în 4 Aug. 1435 și la Piperești, aveă însă în Sofia o puternică mijlocitoare, după a căria stăruință au urmat invoială între ambii frați de a împărți țara în două domnii. Partea lui Ștefan au fost Cetatea Albă (Akerman), porturile Mării Negre, cetatea Tighina (Bender) și Chilia, adică toată Beserabia; iar lui Ilieș fură date Hotinul, Suceava, Iașii, Romanul și Bacăul, adecă toată țara de

¹ mamă vitregă.

sus. La cetatea Albă, unde fu întâlnirea fraților rivali, în ființa și a unui ambasador polon, ambii au giurat pace între sine și alianță cu Polonia ; dară pe când se reaseză pacea între frații domnitori Moldovei, Polonia și Litvania se făcură teatrul cruntelor lupte urmate între frații lui Iaghello.

Furia resbelului, care și în cursul vieții lui Iaghello au fost vărsat mult sânge cetățenesc și adusăse o desbinare chiar între Iaghello și Alexandru, s'au reaprins cu mai mare putere ; căci după ce Iaghello dădusă domnia Litvaniei, vacantă prin moartea vărului său Vitold, fratelui său Svidrighelo, acest mândru și neastâmpărat principe, pretinzând încă și Podolia, s'au luptat îndelungat chiar cu fratele său Iaghello, în contra căreia căpătă ajutor când dela cavalerii Teutoni, când dela Moldoveni și când dela Moscoviți ; în urmă învins fiind, Svidrighelo fu mărginit numai în posesiunea unei părți din Podolia.

Agiungând la domnia Litvaniei, Sigmund Cheistuta, un văr al lui Iaghello, Svidrighelo, infuriat de asemenea întâietate, nu pierdă nici curajul, nici speranța de a recăpăta Litvania ; drept care, adunând aliați din cavalerii Teutoni, din Boemia, Silezia, Moscovia și Tataria, cu astă armie numeroasă, la 1 Septemvrie 1435, în ziua sântului Simeon, dădă Polonilor o mare și cruntă bătălie la Brașlav pe râul Bug. Sigmund Cheistuta, principele Litvaniei, care comandă pe Poloni, au combătut mai ales în interesul principatului său și au învins de tot pe Svidrighelo, care, părăsit de ai săi și de aliați, n'avu alt mijloc de mântuire, decât fuga. Asta cu atâta mai mult i se putu nemeri, căci între morții străluciți, precum marele maistru al cavalerilor și câțiva alți hatmani, se crezù ucis și Svidrighelo, încât dușmanii săi nu se îngrijiau de a-l mai urmări. Svidrighelo cunoscând bine urgia ce prin răscularea sa și-au tras asupra-și din partea Poloniei și mai ales din partea lui Cheistuta, a judecat că numai prin dișterare să se sustragă de pericolul ce-l amenința, încât cu Cunos, credinciosul său comișel, trecu Nistru și intră în Moldova.

Soarta îl aruncă în acea parte a țării, ce eră sub domnia lui Ilieș, care, ca un cumnat al regentei Sofia, de l-ar fi des-

coperit, nesmintit l-ar fi tradat Poloniei. Aicè, sub nume și costium străin, căută mijloace în ce mod și loc s'ar putè adăposti, și totodată a avè înlesnire de a comunica cu partizanii săi din Polonia. Întâmplarea a voit a se întâlni pe margine cu un cioban avut, anume Neago, ce venise dela munte cu turma sa spre vânzare. Împregiurarea că Neago fusesă în junia sa om de arme, în care însușime oștișe în Polonia cu corpul lui Coman, pe care Alexandru cel Bun îl trimisăse lui Iaghello spre agiutor asupra cruciarilor Teutoni, au înlesnit cunoștința lui Svidrighelo, care mărturisise că erà soldat din armia litvană, și pentru oarecare aventurè fu nevoit a-și părăsi patria. Resbelele și turburările, de cari se învăluiau și pe atunci țările învecinate, adunau în Moldova mulți venetici, cu cari se împoporà țara, iar dintre acei mai ageri și cu noroc intrau unii în posturi și în alte dregătorii mari. Neago îi propusă a îmbrășșă păstoria, care, deși pașnică, totuși se asemănă cu măestria resbelului, că precum generalul armia, așa și păstorul conduce turma sa la măcelărie. Svidrighelo înțelese că numai o pozițiune de tot opusă cu acea de mai înainte, până la timp favorabil, l-ar putè scuti de cursele dușmanilor săi, drept care s'au unit cu propunerea lui Neago, și după ce acesta își încheie negoțul, călători cu dânsul la munte. Svidrighelo, deși nu putea aveà nici o știință de lucrările păstoraie, totuși agerimea lui naturală și nevoia în curând îl deprinsără cu toate : căci spre a nu fi redus la starea unui Irus, el ce erà nu de mult domnitor asupra unei națiuni puternice, își câștigă traiul prin îndeletniciri, prin care mândria sa, iuțala și verșunia de mai nainte se prefăcură în blândete și în trezvie, încât Svidrighelo, spaima Polonilor, a Teutonilor și a Tatarilor, se prefăcù a fi dorit de toți în cuprinsul cătunului. Intre casnicii lui Neago, Svidrighelo aveà mare simpatie pentru fiica sa Anca, jună de 13 ani, pentru asemănarea ei cu unica și prea frumoasa lui flică, lăsată în Polonia ; drept care el îi mărturisiă îngrijirea cea mai vie, care apoi născù și din partea ei o priință duioasă, nu ca pentru un străin, ce ca pentru un mădular al familiei sale ; iar mai ales zelul

și înțelepciunea, ce disvăliă Svidrighelo în plinirea datoriei de baci, și melanconia ce domniă preste toată ființa sa îi spori mult priința lui Neago. Despre altă parte păstorul află plăcere, în zi de repaos, a arăta baciului său trofeile dreggerilor sale militare; o pavăză, o zea de oțel și o spadă erau aninate pe păretele camerei sale. Ii plăcea a istorisi cum armele acestea le luasă dela un crucer în lupta dela Marienburg, de care materie Svidrighelo se feriă a convorbi, ca una ce i-ar fi putut storce vreo rostire sau vreun simptom de compromitare. De-seori însă, spre a se putea gândi la pozițiunea sa, el conducea turma în locurile cele mai depărtate, și pe când oile pășteau prin câmpiile înflorite, Svidrighelo cugeta la modul de a-și recăpăta familia și țara pierdută, el țânția ochii peste o hartă ce o purta în sân, înfășoșătoare Poloniei și Moldovei, măsură depărtarea locurilor, greutatea întreprinderii dorite, combină proiectele sale cu raporturile ce-i aduceă Cunos din când în când dela partizanii săi, din care nici unul încă nu cunoștea locul adevărat al adăpostirii sale. Prin mijlocirea acestora el încunoștiință în urmă pe regenta Sofia că s'ar fi aflând în viață, retras în Boemia, și-i propunea condițiuni de împăcare atât de folositoare că, după o stăruire de trei ani, i se nemeri a căpăta nu numai iertare dela junele rege, ce încă și giuruire a i se înturnă principatul Luțco din Podolia. Dar pe când el se pregătiă să se întoarne în patrie, Sigmund Cheistuta, aflând că Svidrighelo n'a pierit în bătălie, după cum până atunci se auzise, ce mai ales că s'au împăcat cu regele, și temându-să ca nu cumvă înturnarea sa în Polonia și așezarea lui la Luțco să-i dea mijloace de a recăpăta și domnia Litvaniei, au declarat regelui că el se va opune cu armele la aceasta, și de altă parte au plănuit prin toate chipurile a-i descoperi adăpostul și a-l omori prin ucigași trimiși.

Intr'o zi, pe când Svidrighelo se îndeletniciă la stână cu turma sa, Anca cu o altă jună săteană se duseră la pădure ca să culeagă mure. Apucându-le o furtună cu ploaie repede, fetele se retrasără în o vizunie, ce aveă mai multe dispărături. Nu târziu ele auziră vorbind doi oameni, cari pentru

asemene motiv se adăpostiră în una din despărțiturile acelei vizunii. Aceștia, ce erau străini, fără a vedea pe fete, nici a fi văzuți de ele, vorbeau limba litvană, pe care Anca o învățase din deasa petrecere cu Svidrighelo. Din convorbirea lor întresine, pe cât a putut ea auzi, au înțeles că ei veniau de departe. Ei făcură foc și după ce gustară merindele lor vedeau bucurie că au descoperit pe un om pe care aproape de un an de zile îl căutau și pentru a căruia cunoaștere ei se pădură cetind un signalament; după acele semne ea înțelese numai decât că omul pre care îl căutau eră Svidrighelo. Ei istorisiau cum pentru aflarea acestuia au petrecut zadarnic, cercetând în Bohemia, Silezia, și Ungaria, și că în urmă, întorcându-să în Polonia pe la Suceava, au aflat dela un compatriot al lor că mai în gios pe Moldova ar fi viețuind de câțivă ani la o stână doi Litvani, din care unul, după descrierea fizionomiei lor, avidoma eră Svidrighelo. Acești străini, încredințați despre aflarea persoanei ce o căutau, plânuiră în ce chip să vie spre seară la casa lui Neago și să omoare pe Litvan, fără a se pune în pericol. Ei făceă amă împărțală de suma banilor ce li s'au giuruit pentru astă faptă. Anca, deși nu cunoșteă nici motivul, nici detailul întreprinderii lor, dar atâta înțelegeă că aceștia erau ucigători și că vânau vieța lui Svidrighelo. Spăimântată de asemenea vecinătate, nu cuteză a o împărțăși companioanei sale, din îngrijire spre a nu fi și ele descoperite; când pe încet vioșia convorbirii străinilor mergeă amorțind, iar peste puțin tăcerea lor fu semn că ambii erau acufundați în somn; astă încungiurare și simțimântul mântuirii lor îndemnă pe june a cuteză să iasă din ascunsul lor tremurând. Pășind pe încetul prin vizunie, ele văzură că dormiții erau doi călugări, a căroră desagi zăceau pe pământ, dar pe păretele stâncii eră răzămată o cărticică. Anca avu deagiuns curaj, în trecerea ei, de a luă cărticica aceea. Văzându-să afară, ambele apucară o fugă repede către stână, unde Anca în parte istorisi lui Svidrighelo descoperirea ei și i-au dat cărticica luată. Din zisele junei și mai ales din cărticica latină, ce eră de rugăciuni, având însă însemnate între rânduri

în limba litvană signalamentul lui Svidrighelo și alte instrucțiuni atingătoare de dânsul, Svidrighelo au înțeles că acei doi eră de Sigmund Cheistuta arvonți a-l ucide.

Deci plănuid repede în ce chip să întâmpine pericolul, au însărcinat pe comișelul său a se duce în sat, spre a primi pe străini cu părută ospitalitate în casa lui Neago, a-i ospăta cu merinde și cu vin îmbelșugat și a li da de mas o chiliuță durată, așezată într'un pomăt cam depărtat de casă, în care Svidrighelo mănă uneori și unde chiar în seara aceea mai târziu avē să vină; pe lângă care apoi mai dete lui Cunos și alte instrucțiuni secrete.

Bătrânul Neago, însăimântat de pericolul de care scăpă fia lui, și de ceeace amenință pe iubitul său baci, umblă să facă larmă în sat și să cheme pe vecini spre apărarea vieții sale, dar rugămintea ce-i trimisă Svidrighelo prin comișelul său astămpără pe bătrân, care avē încredere în dregerile cele înțelepte ale lui Svidrigelo. Cătră seară veniră cei doi călugări ce se ziceau că pelegrinează, dela Chiov și se duc la noua monăstire Neamțu, și apucându-i noaptea se rugară a li da un adăpost. Anca recunoscū pe străinii din stâncă, Cunos se ocupă a li face cuvenita primire, a-i ospăta și a li da vin de agiuns, de care ei însă nu prea beau, știind că trezvia le eră în astă noapte mai de nevoe decât băutura. Spre a îngăimă pe casnici, călugării istorisau de minunile Lavrei, de sfințenia părinților, de mântuirea sufletească a acelora ce o vizitează, și despre multe alte particularități ce știa frumos a le împodobi cu zise blânde, când în inimă meditau fapte atât de criminale. Ei cercetau de nu se mai află alți creștini veniți de peste Nistru; neputând cumpăni a lor nerăbdare, ucigașii, deși aruncau în giur niște ochi de spioni, spre a recunoaște victima lor, despre care se încredințase că are mai târziu să vie, nu înțelesēră că în ulciorul cu vin Cunos storsăse cu ghibăcie oarecare zamă de buaiană aducătoare de somn, pentru care pseudo-călugării cetură a se culcă timpuriu, sub cuvânt că mai în urmă au a face cuvenita lor privighere. Dipărtarea chiliuței, unde avē să

petreacă și să vie și Svidrighelo, li se părû un caz favorabil scopului lor. Peste puțin somnul ferică simțirea lor, Neago sta în așteptarea dregerilor lui Svidrighelo, care venisă, și pe când, adunați în giurul său cu casnicii, se sfătuiau, iată că un foc pu-aduternic cuprinsă chilia în care se culcasă veneticii și lângă care sta Cunos la pândă cu o măciucă, gata a ucide pe hoții măscuiți, dacă li s'ar fi nemerit a scăpa dintre flacări. Asta însă nu se tâmplă, căci lemnul cel uscat și rășinos, din care eră chilia durată, așa de repede s'au aprins, încât mai nainte de a-i arde, fumul înecă pe acei criminali. Repegiunea focului au fost așa de mare, că vecinii au sosit când nu mai eră ce stânge, ce a se tânguî numai de pacatul plinit din arderea a doi cuvioși călugări, căci interesul îndatoriă pe Svidrighelo și pe Neago a păzi cel mai adânc secret despre adevărata împregiurare.

Scăpând dintr'un pericol atât de vederat, Svidrighelo înțelese rețelele ce Cheistuta urzise în giurul lui, încât nu-i rămâneă alta, ce de a se îngriji mai serios de păstrarea vieții, mântuită acum ca prin minune prin conlucrarea Ancăi. Atunce simpatia ce avusă pentru astă jună se prefăcû în recunoștință duioasă și Svidrighelo cugetă la modul a i-o putea mărturisi odinioară, îndată însă ce soarta l-ar favoră. Ist eveniment dădû lui Neago deagiuns prepus despre misterul lui Svidrighelo, care avû apoi a combate în asta ideile sale. După trecerea unui timp îndelungat, ce amorțisă oarece impresiunea acelu eveniment, iată că să trimisără dela domnie prin țară ordin a află oriunde pe un Litvan, care, sub nume străin, ar fi petrecând pe lângă cinevă mistuit și nu târziu sosiră în acel sat și cercetători cu aprozi, acompăniați de un castelan polon, ș-paima lui Neago și a casnicilor, nu mai puțin și a șătenilor, eră nemărginită, incredințați fiind ei că arderea acelor călugări descoperindu-să, va trage asupra-le dreapta urgie a domniei, când Svidrighelo recunoscû și în aceasta asupra sa o nouă uneltire a lui Cheistuta, tântitoare a-l prinde și a-l trădă dușmanului său celui mai apric. Văzând deci libertatea și vieața sa puse în cumpănă, însuflejit de simțimânte eroice, de cari

în mii de ocaziuni au dat probe strălucite, n'au pregetat a sta pe loc, cu scop ca oștean brav a cădeă numai mort în mâinile dodăitorilor săi. Ne mai putând mistui pe baciul său, fiindcă-i veni știre că s'au descoperit locul petrecerii sale, Neago lăcrămând mărturisî cercetătorilor, ce propășiau ceata înarmată, poiana cea înlăturată ¹ în care în ziua aceea se află Svidrighelo cu turma, și fu nevoit cu casnicii săi și cu sătenii a conduce acolo pe parcalab cu aprozii, pe curteni și pe castelan, boier polon, cu armașii săi. Svidrighelo însoțit de Cunos, după ce își făcù planul, așteptă în miezul turmei pe dușmani, cu acel paos ² însușit numai oamenilor marinimoși, iar Neago, Anca și toți casnicii tremurau la desnodarea acestei tâmplări. Deși invăscut în port păstoresc, Svidrighelo, prin nobleja aerului său, fu recunoscut de castelan, care spre mirarea tuturor, de departe discălică, și urmat numai de un singur paj regesc, apropiindu-să de Svidrighelo, în pozițiune umilită ingenuchiă și-i prezintă documentul prin care regele Vladislav al III-lea, cu ocaziunea răposării lui Cheistuta, rează pe unchiul său Svidrighelo mare duce al Litvaniei. Văzând atât de neașteptat prefăcută soarta lui, *principele Svidrighelo* înălță cu cuget recunoscător ochii săi cătră cer și îndată se plecă spre a rădică dela pământ pe castelanul ce așteptă răspunsul domnitorului. Acesta în puține cuvinte îi espusă recunoștința sa către rege și Sofia, luă știință despre soția și fiii săi, ce-i lăsase în Polonia și acum viniau întru întâmpinarea lui. Acel întâiu act datornic a lui Svidrighelo a fost a da lui Neago, în fața lumii, recunoscătoarea sa sârutare și a îmbrăfoșă pe Anca, mântuitoarea vieții sale. Parcalabul și alți boieri moldoveni, ce însoțiau pe Poloni, înfătoșară lui Svidrighelo urări din partea lui Ilieș VV. pentru vrednica sa de mirare mântuire și-l rugară a trece în călătoria sa pe la Suceava. Principele Svidrighelo, după ce depusă în biserică mulțămirile sale, mai vizită turma și stâna, unde în curs de șapte ani au petrecut zile atât de sbuciumate în

¹ invecinată; ² repaus, liniște.

miezul viejii pacinice la vedere. El luă cu sine spre suvenir portul păstoresc, ce i-au fost ca o pavăză apărătoare, și auz cerut ca Anca, însoțită de muma sa, să-i urmeze în Litvania, spre a o așeza în sinul familiei sale. Ilieș VV. întâmpină pe Svidrighelo în Suceava cu strălucire, mai ales doamna, vară-sa, n'au putut de agiuns admiră soarta lui și misterul în care au putut fi ascunsă petrecerea sa din Moldova în curs de atâța ani. Ilieș VV. însă au răvărsat haruri domnești asupra lui Neago și a casei lui. După o petrecere de trei zile la curte, Svidrighelo purcesă din Suceava, acompaniat de Ilieș vodă pân la Hotin, unde îl așteptă o deputațiune de boieri litvani, cu cari trecu pe la Cracovia, spre a înfășoșă lui Vladislav omagiul său. Pe drum însă se întâlne cu soția și cu fiii săi, cari vineau într-o întâmpinare a sa; acestora li încredință pe Anca, mărturisind-o de îngerul lui scutitor, a căria petrecere în sinul familiei va statornici soarta lui, care în atâtea rânduri i se arată schimbătoare. Intrarea lui Svidrighelo în Vilna, capitala țării, fu urată de tot poporul, ce abia ieșind din păgânitate și plin încă de pregiudețe, atribuă unei minuni revenirea domnitorului ce-l credeă mort în bătălia dela Brașlav. Nu mai puțină impresiune făcù însă la curte și în public înfășoșarea junei Anca, a căria dregeri pentru scăparea viejii lui Svidrighelo se răspândise între popor. Astă jună, în port frumos național românesc, chiar ca o nimfă din antichitate, strălucia cu grații încântătoare. Semănarea ei cu fiica lui Svidrighelo, manierele simple și modeste, vioșia spiritului, ce cu înlesnire se rostiă prin dialectul litvan, fermecau toate inimile. Un nepot a lui Svidrighelo nu târziu fu învins de un amor înfocat pentru păstorița moldovană și Svidrighelo cu mângâiere văzù plinirea votului său de a-și recompensă pe mântuitoarea viejii, și prin legături sante a o statornici în familie, ca un paladium ce-l crezù trimis casei sale de pronie. După ce se puse dară la cale interesele statului, Anca se făcù și nepoată domnitorului Litvaniei.

Descrierea acestei tâmplări ni vederează că dacă armele Moldovei, în curs de patru veacuri, puteau să apere țara de

giugul străin, fiicele ei, prin al lor spirit și grații, dese ori subjugau pe principii străini și pe popoarele străine ; căci precum Anca au fost cea întâi din junele Câmpene, ce prin dregeri minunate a soartei, dintr'un bordeiu s'au transmutat în palaturile principilor Litvaniei, cu un veac mai în urmă, Elena fiica eroului nostru Ștefan cel mare, a strălucit în Moscova pe tronul cel puternic al țarului Ivan al ni-lea.

ELENA MOLDOVEI

ELENA MOLDOVEI.

A stă țară, azi încungiurată de proteguitoare monarhii și de vecini pacinici, cari doresc liniștea și fericirea ei, eră în vechime espusă la toate furtunile resbelor sălbatice și la uneltirile politice. În pozițiunea ei geografică, dintre Marea Neagră și munții Carpați, Moldova formează un defilè sau poartă, pe unde încă din epoha antică a împăratului Persiei, Darie, neconținut treceau și retreceau popoarele nordului și acele de amiazăzi, cari din fire, ca polurile opuse ale magnetului, se par menite purure a se răspinge. Șesurile cele dispoete de zidiri mărețe și de monumente din acel timp, vederează că Moldo-Românii le locuiau numai provizoriu, și că tăria și scaparea lor erau munții, până în anul 1350, pe când încetând incurgerile barbarilor, după o disfată ¹, Bogdan I-ii, din dinastia Dragoșizilor, au restatornicit statul Moldovei. Dar nu târziu au început desbinările din năuntru între popoarele ce abia se mântuise de dușmanii din afară și rivalitatea între Ungaria și Polonia — din cari fiecare prețindă a-și însuși Moldova, spre a avea în puterea sa astă trecătoare a gintelor — înlesniă triumful Osmanilor, cari, mânaji de fanatism religios și de bravură, revărsau vincitoarele lor falange asupra Europei, Asiei și Africei, încât

¹ luptă.

nici Bosforul, nici repeciunea Dunării, nici bărbăția Românilor n'au putut înfrâna cursul triumfător al Semilunii. Eroismul cel vrednic de mirare al Moldovenilor, sub domnia lui Ștefan cel mare, au fost amânat subjugarea țării, dar ist barbat, atât de brav cât și politic, a cugetat prin o alianță mai puternică a asigura după moarte soarta patriei sale.

În miezul acestor încungiuări grele, cel întâiu, Ștefan au țintit ochii pîntre negurile boreale, ce ascundeau un orizon de unde meniă să răsară luceafărul polar, care apoi, în curs repede, au agiuns la zenitul său. De Polonia și Rusia-Mică despărțită, în capătul nord-ost al Europei, se întindea o țară nemărginită, cunoscută de Elini și de Romani sub nume de Iperborea. În veacul de mijloc, îndelungat împresurată de oardele Tatarilor, iar în acea epohă scuturând giugul lor, această țară se formă într'un stat statornic.

Contimpuran cu Ștefan cel mare eră Ivan al III-lea Vasilievici, principe de geniu și de energie estraordinară, dela care se poate numeră organizarea regulată, civilizarea și puterea Rusiei. Ist principe, care la 22 ani se sui pe tronul Moscvei, încă la 12 ani se însoți cu Maria principesa de Tver, ce-i născu un fiu, numit Ivan cel june, care înrăuri în soarta familiei lui Ștefan. Prin un geniu întreprinzător, prin politică și prin armele sale, cele mai multe principate, în cari eră pe atuncia Rusia împărțită, Ivan le întruni într'un stat independent, numit marele principat de Moscva, și domni cu așa lustru și fericire, încât Europa începù a țânti ochii asupra acestei țări, a căria existență până atunci îi eră abiă cunoscută. Prin asemenea relațiuni cu streinii se confăptuî civilizarea și mărirea acestui stat, pe când imperiul Bizanțului agiungea la agonia sa, prin corumperea moralului, negrijirea disciplinei militare și prin mania disputelor teologice.

Constantin Paleologul, cel depe urmă împărat al Romei celei nouă (Constantinopol), aveă doi frați: Dimitrie și Toma, cari sub nume de Despoți domniau în Morea, și pe când eră Constantinopol amenințat de armele lui Mohamed al II-lea, acești frați se luptau între sine și prin asta înlesniau suru-

parea imperiei Orientului. Spre a câștiga harul Sultanului, îndată ce Constantinopoli fu luat la 1454 de Mahomed, Dimitrie trimisă pe fiica-sa în seraiul lui, iar Toma, cu femeia, copiii și mulți din compatrioții săi, se refugi în Italia, unde Papa Pio al II-lea, din respect pentru o familie imperială și din recunoștință pentru capul sântului apostol Andreiu, ce Toma i-l aduse în dar, dădă istor dișerați străluciți o binevoitoare ospitalitate în Roma. Acolo nu târziu muri Toma și lăsa doi fii, cari însă se făcură nevrednici binefacerilor Papei Pavel al II-lea, dar sora lor Sofia, principesă de o nespasă frumuseță și plină de spirit și de talent, agiunsă a fi obiectul stimei generale. Papa căută un soț vrednic de dânsa, și fiindcă el se ocupă pe atuncea să invite pe toți suveranii Europei asupra lui Mahomed al II-lea, a căruia putere amenință pe Italia și pe Roma, unde împăratul acela trimesesă zicere : că va nutri pe armasariul său în biserica sântului Petru, Papa au giudecat folositor a aplică astă însoțire pentru plinirea planurilor sale politice. Spre mirarea Europei, duple sfātuirea cardinalului Vesarion¹, Papa aruncă ochii săi asupra lui Ivan Vasilievici. Vesarion de demult cunoștea Moscva, ce eră coreligionară cu Grecia, și chiar Roma o cunoștea prin certele ei cu cavalerii Teutoni și încă dela conciliul de Fiorența², unde Isidor, mitropolitul Moscvei, au fost strălucit prin disputele teologice. Papa credeă că prin Sofia, ce eră crescută în sistemul acelu conciliu, i se va nemeri a înduplecă pe Ivan de a supune autorității sale pe biserica ortodoxă, și tot odată prin încuscrirea lui cu familia imperială a Paleologilor voiă a-i linguși ambițiunea și a-i însuflă zelul neapărat pentru mântuirea Greciei de giugul lui Mahomed al II-lea. Îndemnat de

¹ Vesarion, arhiereu grec învățat din Constantinopol, la căderea imperiei se refugi la Roma, unde făptui mult bine în favorul compatrioților dișerați, și după ce au îmbrătoșat catolicismul, se nevoiă a îmbină biserica răsăritului cu acea a apusului ; Papa îl făcū cardinal. După moarte i se înălță un monument în biserica sântilor apostoli (GH. A.).

² La conciliul de Fiorența între Arhieriei ritului resăritean a apusului, au a asistat și mitropolitul Moldovei (GH. A.).

asemene motive, cardinalul Vesarion a deputat la 1469 către marele principe pe un Grec, anumit Gheorgios, cu o scrisoare în care îi propunea însoțirea cu Sofia, fiia despotului de Morea, care au fost refuzat a se mărită cu regele Franței și cu ducele de Milano, pentru că erau de altă credință. Astă ambasadă s'au primit de Ivan, de muma sa, de cler și de boierii magnați cu cea mai mare bucurie, ca o menire a măririi religiunii ortodoxe și a imperiului. Voind a se încredința de persoana Sofiei, Ivan trimise la Roma pe Frianțino, Venețian de națiune și casnic credincios al său, care, după plinirea însărcinării, se înturnă plin de binefaceriile Papei și a cardinalului Vesarion, aducând pe lângă epistoliile Papei și portretul Sofiei. Ivan, încântat atât de relațiunile politice, cât și de frumusețile Sofiei, retrimisă la Roma pe Frianțino cu o svită¹ pompoasă, spre a face logodna cu Sofia și a o conduce la Moscva. Papa Sixtul al IV-lea, ce au urmat după Pavel al II-lea, cu solenitate au espus în conclava cardinalilor motivul acestei ambasade și dorința ce aveă Ivan, principele Rusiei albe, de a se însoți cu Sofia. Deși unii din cardinali se îndoiu despre ortodoxia lui Ivan, Papa îi încredință că Rușii, ce se împărtășisă de conciliul de Fiorența, au fost adoptat pe un mitropolit latin și că nici un motiv nu se puteă opune la însoțirea Sofiei cu Ivan. Ambasadorii, introduși la Papa în 25 Mai, au prezentat lui Sixto o epistolă a marelui principe, scrisă rusește și având un sigil de aur (hrisov), aducându-i și un prezent de 60 gibeline (samururi). Epistola sună: «Ivan, marele principe al Rusiei albe, salutează pe Sixto, marele preot al Romei, și-l roagă a da credință ambasadorilor săi». Papa, în răspunsul său, au umplut de laude conduita lui Ivan, care se ținea de conciliul de Fiorența și nu primiă patriarh din mâna Turcilor; ce prin însoțirea sa cu o principesă crescută în capitala religiunii apostolice, mărturisă supunerea sa către șeful bisericii. Astă ceremonie se făcù în ființa ambasadorilor de

¹ suită.

Neapoli, de Fiorența, de Veneția, de Milano și de Ferrara. La 1-iu Iunie, Sofia fu logodită în catedrala sântului Petru cu principele de Moscva, reprezentat de Giovanni Frianțino. Cardinalii au încheet în 12 Iunie tratația cu ambasadorii rușești, cari încredințară pe Papa de zelul monarhului lor pentru reunirea ambelor biserici. Astă relațiune se află păstrată în analele Romei. Nu se știe însă de au înțeles bine catolicii propunerile ambasadorilor, sau dacă aceștia, spre a nimeri mai bine însărcinarea lor, n'au abuzat de încrederea domnului lor. Papa au dat Sofiei o zestre mare și împreună cu dânsa trimisă în Rusia pe delegatul său Antonio și pe mulți Romani însemnați. Sofia eră cungiurată de o curte strălucită și acompaniată de mulți Greci, cari doriau să afe în Rusia o a doua patrie. Ea agiunse pe la Liubec pe Mare la Revel, în statul cavalerilor Teutoni; nu târziu veni acolo de la Moscva un ambasador, spre a felicita pe Sofia în numele lui Ivan, și de aice cu svită stălucită să o conducă în Rusia, unde toate politile, mai ales Pekov și Novogrod, se întreceau în demonstrațiuni de bucurii. În toată călătoria aceasta, pentru de a înălță puterea Papei, se ducea înaintea delegatului său crucea latină de argint, așezată în o sanie. Nedepriși la asemenea vedere, Rușii începură a murmură și Filip, mitropolitul Moscvei, zise lui Ivan: «de veși da voie ca în Moscva, catedrala ortodoxiei, să se poarte crucea înaintea episcopului latin, în minutul când el va intra prin o poartă, eu ce sunt părintele tău, voi ieși prin cealaltă», încât, spre a întâmpina nemulțămirea publică, legatul au fost nevoit a ascunde crucea. Principesa au intrat în Moscva la 12 Noemvrie, și merse de-adreptul la biserică. După ce priini binecuvântarea mitropolitului, se duse la muma principelui, unde văzû pe soțul ei viitor. Cununia Sofiei celei frumoase se făcû cu mare pompă în ființa legatului Papei, a boierilor și a străinilor romani și greci. Plini de binefacerile și de onoarea marelui principe, ambasadorii romani mai cerură ca Rusia să adopteze clauzele (condițiunile) conciliului de Fiorența, dupre giuirea care Ivan va fi făcut, poate în termeni echivoci, când

pejiă mâna Sofiei ; însă îndată ce o câștigă, el n'au voit a mai auzi despre acest obiect. După o dispută teologică cu clerul moscovit, ce n'au contenit în curs de trei luni, legatul Papei, ce ar fi zis că nu o poate continua, că nu are cu sine cărțile trebuitoare, împreună cu ambasadorii fraților Sofiei, se înturnă la Roma cu daruri strălucite.

Rezultatul cel mai însemnător al acestei măritări au fost a se face Rusia mai cunoscută în Europa, a căria suverani onorau în Sofia o viță a anticei familii imperiale de Bizanț. Atât Romanii cât și Grecii ce se așezară în Rusia conlucrară cătră civilizarea ei, prin introducerea limbii latine, ce eră domnitoare în diplomatică, și prin acea elină în ramul bi-sericii. Incât căderea Constantinopolei și epoha renașterii literaturii în Italia au fost și pentru Rusia folositoare în astă privire, căci atunci numai prin desșerarea oamenilor învățați, se puteau comunica ideile și științele, ce astăzi atât între cele folositoare cât și în cele vătămătoare, se răspândesc cu nespusă repegiune prin tipar.

Tot în acea epohă s'au introdus în Moscva dregătoriile și cerimoniile curții Bizanțului. Intre mai mulți Greci refugiați din Constantinopoli la 1485, s'au așezat aici și Ioan Paleologul cu soția sa Ralo. Sofia au chemat la sine și pe frații ei, dară Emanuii, preferând curtea lui Mahomet al II-lea, se duse la Constantinopoli, unde petrecu zilele sale în miezul avuției și al binefacerilor Sultanului. Iar Andreiu, ce măritasă pe fia sa cu principele Vasile de Vareia, se înturnă la Roma, unde oasele sale răpăosară pre lângă acele ale părintelui său. Se vede că acesta avu un motiv de nemulțumire în contra marelui principe, căci prin testamentul său, nu lui Ivan, ce regelui Spaniei, Ferdinand catolicul, și soției lui, Isabela, lăsă dreptul de moștenire la tronul Constantinopolei. Spre a vederă alianța sa de familie cu imperatorii greci, Ivan adoptă stema lor, compusă din doi vulturi, ce se introdusă de imperatorul Constantin cel mare, când pre lângă Roma veche, a căria stemă are un vultur, urzi imperia Romei nouă la Constantinopoli. După ce Ivan reuni sub schiptrul său multe

principate, în cari eră Rusia împărțită, adoptă titlul : «Marele principe, din harul lui Dumnezeu suveran a toatei Rusie».

Pe când în asemenea împrejurări Rusia se înaintă în civilizațiune și în putere, un alt stat, ce nu avu mai puțină înrurire asupra soartei Moldovei, se făcu însemnat despre amiazăzi : Peninsula Crimea, din vechime numită Hersonesul Tauric, așezată între Marea Neagră și Marea Azovă, iar mai nainte de Sciîi locuită și pe rând supusă Persilor, republicilor grece, regilor Bosforului, Romanilor, Sarmaților, imperatorilor greci, și pe la încheierea veacului al xii-lea Genovezilor, iar în al xiii-lea Tatarilor. Genovezii aveau aicea coloniile lor la Cafa și la Soldaia, iar Venețienii la Tana, de unde mai ales acei întâi făceau mare comerț cu Moldova prin porturile dela Cetatea-Albă și dela Galați, întreținând cu dânsa relațiuni politice. În această epohă, Crimea fu guvernată de dinastia tatară a Ghereiilor, între cari cel mai faimos eră sultanul Mengli-Gherei, unul din cei mai buni domnitori. După multe pătimiri politice, statornicindu-să pe tron Gherei, prin înțelepciunea și puterea sa atrase luarea aminte atât a marelui principe, cât și a lui Ștefan cel Mare. Ivan îl întrebuință spre a paraliză incurgerile tatare a oardei de aur, căria Rusia fu tributară, iar Ștefan spre lăngezirea puterii lui Mahomet, ce amenință țările române. Asigurat de agiutorul lui Mengli-Gherei, Ivan decise a se sustrage de giugul Tatarilor și a proclamă independența Rusiei. În minutul când Ahmed-Han trimisă la Moscva pe ambasadorii săi spre a cere tributul obicinuit, marele principe, în loc de a se umili înaintea lor și a sărută portretul lui Ahmed, ce se numiă *basma*, rupându-l, îl călcă în picioare și ucise pe toți ambasadorii, afară de unul, zicându-i : «Du-te, spune domnului tău cele ce ai văzut și zi-i : că de va mai turbură repausul meu, eu îi păstrez soarta ce pătimi icoana și ambasadorii săi». În cruntul resbel ce Oarda de aur deschisă asupra Rusiei, spre a vindică ¹ afrontul păjit, Ivan, supranumit junele, fiul marelui prin-

¹ răsbură.

cipe din întâia cununie, în fruntea armiei au combătut cu bravură pe Tătari, până când Acmad, înturnându-să cu mare pradă, fu de Ivan masacrat noaptea în cortul său, și prin asta Rusia se mântui de giugul Tatarilor, ce pretindeau ca țarii să sărute scara șelii Hanului. Însă Mengli-Gherei nu era atât de ferice de a putea fi folositor Moldovei, precum era planul lui Ștefan, căci Crimeia fu în urmă supusă de armele otomane și el însuși prins fu condus la Constantinopoli, unde Mahomed al II-lea îl tractă cu mare onor și-l întări de han al Crimeii, sub suzeranitatea înaltei Porți.

Politicul și pătrunzătorul Ivan, văzând că prin sporul armelor otomane, îi răsăriă un nou antagonist, deși mai depărtat decât oarda cea acuma sfărmată a Tatarilor, căută în depărtare aliați, spre a precumpăni acea putere amenințătoare; drept aceea încheie un tractat cu acei mai faimoși domnitori ai epocii: Matias Corvinus, regele Ungariei, și Ștefan cel Mare, domnitorul și monarhul Moldovei.

Luceafărul lui Ștefan strălucia în lucoarea cea mai mare atunce, când cuteză a rădica arma asupra lui Mahomed al II-lea vincitorul Imperiei orientului și al Constantinopelului, și prin nenumărate triumfuri înșiră numele său pre lângă acele ale mai faimoșilor eroi. Neînsăimântat în miezul periculelor și în nenorociri, modest în triumfuri, ce le atribuia numai lui Dumnezeu, protectorul virtuții, prin geniul și talentul extraordinar de a urzi prin mijloace mici lucruri mari, Ștefan, precum au însuflat spaimă în dușmani, așa au atras asupra-și admirarea și respectul suveranilor și a popoarelor. Pre lângă aceste, conform dogmelor religiunii, geniul extraordinar al suveraniilor Rusiei și al Moldovei, cu asemănarea intereselor, toate conlucrau a statornici între ambii o relațiune și o unire sinceră și trainică. Afară de încurgerea Turcilor, ce se înaintau în Europa, Ștefan avu motiv a se îngriji și de regele Cazimir, care urmărind politici polone, cercă prin tot modul a supune pe Moldova schiptrului său. Nu mai puțin avea a se păzi și de Mengli-Gherei, care devenit amă vasal al sultanului, era nevoit a-i urmă cu oastea sa tatară. Din toate

acestea se încheiă că nime altul nu puteă, în asemenea împrejurări, folosi mai bine pe Moldova, decât marele principe. Pe lângă aceasta Ștefan, ce se luptă cu atâta eroism în contra subjugătorilor Constantinopolei și preaputînței vecinilor săi, aveă încă și alte drituri asupra alianței cu ginerele Paleologilor, căci și el au fost încuscrit la 1465 cu aceă familie imperială, prin a doua cununie cu Eudoxia, fia împăratului Simeon.

Cele întâi propuneri de alianță și de încuscrire cu Ivan se făcură prin Mengli-Gherei, domnitorul Crimeii, care aveă mari îndatoriri cătră principele Moscvei, căci el, ce cu anevoie purtă giugul suzeranității, prevedeă într'nsa viitoarea sa pieire. Toate erau amū pregătite pentru această legătură politică, ce aveă a se întări prin însofîrea junelui Ivan, fiul și moștenitorul marelui principe cu Elena, fia lui Ștefan, când acesta voi mai nainte a se încredința de însușirile personale ale viitorului său ginere.

În toate diregerile sale, atât publice cât și private, Ștefan aveă o mare evlavie și încredere în agiutorul Proniei, de care simțimânt cercă să se însufle atât poporul, cât și oastea sa; astă evlavie și încredere, de care marturi sunt cele 40 biserici zidite de dânsul și dănuite, au avut o mare înriurire în politică și întreprinderile sale militare. Drept aceea mai nainte de a da o hotărîre definitivă în acest interes măreț, Ștefan, după ce prin rugi evlavioase au chemat agiutorul cerului, spre a-i arată calea de a ajunge la acel scop, i s'au vederat că în o grotă a munților petrece un sehastru, ce ar fi organ nemerit al planului său. Acesta eră Leon, om vechiu de ani și de cercare, care în junie fu ostaș și sângele său în multe lupte au fost vărsat pentru patrie. Urmând apoi unei chemări mai nalte, discinse spada și luă crucea drept armă, cu care învinse multe patimi și străbătū multe țări. Dupăce au pelegrinat la Ierusalim, la Roma și la Chiev, unde se strămută atunce dela Constantinopoli libertatea cultului ortodox, Leon, spre a se repoză de fortunile vieții, se retrasă între munții patriei, prosforând¹ aice evlavia sa Domnului, iar inima

¹ oferind, închinând.

omenirii, căria prin sfătuiri înțelepte i se făcù binefăcător. Prin aceste atrasă nu numai respectul tagmei monahice și a poporului, ce chiar și a suveranului. Ștefan vizită pe sehastru în adăpostul cel sălbatic, și acolo, neavând alt martor decât ochiul lui Dumnezeu, îi descoperi planul și se consfătuî în ce mod l-ar fi putut plini. Înțelegând gravitatea cazului, dela care atârna nu numai soarta patriei, ci și fericirea casnică a familiei lui Ștefan, Leon, ce eră plin de admirație pentru eroul patriei, incuviințând măsura cea înțeleaptă, pentru plinirea ei s'au propuș pre sine, dacă nu se va fi aflat altul mai vrednic, laudabil fiind a se consfinți pentru acela ce întru atâta se îngrijește de soarta patriei. Nu numai caracterul, ce și cunoștința sa de limbile și datinele popoarelor ce vizitase, îl făceau mai nemerit pentru asemenea întreprindere în o epohă de turburări, și prin o jară depărtată în care se purtau Tătarii cu toate cruziile lor. Înțelegându-se cu Ștefan deplin întru însărcinarea sa, Leon, ce în anii înaintați păstră o constituțiune verde, se îndrumă pe la Cetatea Albă spre Chiev, pre calea ce-i eră cunoscută. De aice monahii îl îndreptară spre cetatea Cafa în Taurida sau Crimeea, care prin o convențiune cu Genovezii se făcuse punctul de corespondență diplomatică între marele principe și între Mengli-Gherei, și de într'unirea străinilor și artiștilor ce erau chemați la Moscva pentru întreprinderile cele mărețe, ce se esecutau în toate ramurile, și a căroră șef eră Aristotele, faimosul inginer venețian. În compania acestora călătorind pîntre multe oarde de Tatari și prin polițiile Caal și Rezan, ce le erau supuse, Leon avu de agiuns ocaziune a auzi laudele fiului lui Ivan, care dănuit de blândețe, se părea menit a face să uite Moscva asprimea părintelui său. Asemine mărturisiri îl incredințară și în capitală despre însușirile clironomului¹, pe care în mai multe rînduri îl văzù în monăstirea Înălțării, unde viniă cu buna sa, Marta. Incât și din fizionomia cea nobilă, deși velată de un aer de melanholie, stră-

¹ moștenitorului.

lucii sufletul cel virtuos ce se vederă în toate dregerile sale. După ce au adunat deagiunse facturi¹ mărturisitoare caracterului și însușimilor junelui Ivan, pentru a căroră descoperire depuse mulțemiri pe altarul unde principele se comunicasă, Leon întreprinse călătoria sa spre patrie, călcând în calea cea îndelungată pre care venise. Dorința de a aduce domnitorului asemenea plăcută relațiune, grăbiă pasurile monahului. Mai nainte de a agiunge la Cafa, petrecând noaptea în cortul unei familii tatare, ce dădū ospitalitate cuviosului bătrân, răsună afară din cort un viers moldovan din cele melanholicе, cari atât de chiar² zugrăvesc starea patriei noastre l... Intru mirarea sa el află dela bătrânul Tatar că are un june sclav, adus dela malurile Nistrului în încălcarea ce făcuse Tatarii, care însă lovit de nostalgie³ din zi în zi se pare pierind; și că neprevăzând scaparea lui, bucuros l-ar retrimite, ca să moară în țara sa, de va putea agiunge. Leon, ce eră deprins a culege orice ocaziune de a făpui vreun bine, se însărcină cu luarea acestui june, anumit Spena, de 16 ani, fiul unui boier din ținutul Sorocii. Speranța de a-și revedea pe părinți și cuvintele de mângâiere înseninară cugetul junelui, a căruia îndreptare sporiă pe toată ziua și-l făcea mai puternic a supurtă osteneala călătoriei. Cu un vas negușitoresc genovez, drumeții sosiră la Chilia și de acolo cu grăbire la Suceava, unde Ștefan se înturnasă din cercetarea sa prin țară. Științele ce i-au adus cuviosul Leon au umplut de mângâiere pe domnitor, și de îndată făcū răspuns la propunerile marelui principe, care duple datină le adresă la muma sa, principesa Marta. În vara viitoare au și sosit la Suceava o ambasadă strălucită dela Moscva, în persoana boierului Mihail Pleceiev, însărcinat a peți pe principesa Elena pentru clironomul Rusiei. O svită numeroasă de căpitani și curteni însoțiau pe acest diplomat, ce aduse dresuri ale marelui principe cătră marele Ștefan, prin care se statorniciau condițiunile măriti-

¹ fapte.

² clar.

³ nostalgie, boală din dorul patriei (Gh. A.).

şului şi a alianţei între Moscva şi Moldova, cari documente în dreptate de Ivan s'au subscris. Pe lângă aceste, ambasada aduce daruri preţioase : o mantie de gibelină cu agrafe de aur pentru Ştefan, iar pentru Elena diadem, colane şi brăţare cu pietre preţioase, tot lucru veneţian. Ştefan conchemând adunarea boierilor din ţară, spre a fi martoră la actul solenel al logodnei fiei sale, la astă ocaziune se înşiră înaintea ochilor ambasadei tot nervul puterii Moldovei : parcalabii, hatmanii de Suceava, de Chilia, de Hotin, vornicii de ţara de sus şi a cei de gios şi cu deputaţi umplură toate încăperile capitalei ; iar pe malurile Sucevei se întinsă o tabără a oastei alese, companionii şi organele triumfului lui Ştefan. Logodna între Elena şi Ivan cel june, reprezentat aice de Pleceiev, se plini de mitropolit şi de înaltul cler după orânduiala bisericii şi datina antică a ţării, care, disfigurată, şi ovelită, au rămas astăzi numai între săteni. După serbarea bisericească, au urmat ceremonia civilă la curte, unde Elena fu urată de marea principesă de Moscva, apoi se făcură ospeţiuri, în cari domniau strălucirea şi voia bună, acompaniată de cântări, ce amintiau faptele eroice ale suveranilor vechi ai Moscvei şi ai Moldovei ; şi altele se făcea aluziune la sporirea puterii ambelor staturi. prin astă îndoită legătură. După aceea oştenii ieşind în câmp din tabără, disvolvau ghibăcia lor. Miliani nervoşi ¹ ca în epoha cea veche se luptau : cruşii în nemerirea la ţintă, călăreţii în călărit şi harţă, şi spre mirarea oaspeţilor, înunul, unealta cea de nou descoperită în arta resbelului, ce încă nu era la Moscva cunoscută, vărsă din gura înfocată spaimă şi surpare, acolo unde nemeriă. Pe când politesa şi eserciţiile armaşilor urmau cursul lor, Doamna Maria, a iv-a soţie a lui Ştefan, deşi mastihă ², se ocupă cu duioşie de mamă despre fiastra ei, principesa Elena, ce peste puţine zile avea a călători, poate pe totdeauna, în o ţară atât de depărtată. Părintele ei îi făcù parte de ave-

¹ Soldaţi puternici.

² mamă vitregă.

rea ce i se cuviniă, între care un amulet¹ lăsat de soția sa Eudocșia, bizantină, o carte de rugăciuni, scrisă pe pergament de mitropolitul Teoctist, odoare prețioase; brățări, colane, perle și vesminte de stofe imperiale, după costiumul doamnelor țării, precum și o somă de bani de aur. Iar cuscrului și ginerelui său, arme prețioase de Flandra și un ornic, pe atunci foarte rar, și care eră fabricat cu aurul din mirrele băilor Moldovei, precum și un număr de monede cu efigia (portretul) domnitorului. Atât ambasadorul Pleceiev, cât și toată svita sa, fură împărtașiți cu dănuiri. Pe lângă aceste, Ștefan încredință pe fie-sa la trei boieri cu soțiile lor, spre a o conduce până la Moscva, și cătră aceștia se adăugî și junele boier Spena, care vindicându-se în sânul familiei de pătimi-rile sclăviei sale între Tatari, s'au ales a fi traducător al ambasadei moldovene.

Duioasă și dureroasă au fost despărțirea familiei de Elena, ce fu toamna anului 1482 și se făcî în ființa clerului, a adunării boierilor și a căpiteniilor oastei. Ștefan însă cu simțimânt marinimos se mândriă, crezând că prin astă prosforă², răscumpără mântuirea patriei. Călătoria mersă prin Polonia; regele Cazimir nu numai dădî o liberă trecere prin staturile sale, ce încă, spre a mărturisi considerațiunea sa pentru ambii suverani, trimise pe un boier castelan întru întâmpinarea principesei Elena, cu prezente însemnătoare, precum și o gvardie ce au acompaniat-o până la marginea țării. După o îndelungată călătorie în miezul toamnei, care în acele părți eră în iarnă prefăcută, Elena, întâmpinată de curtea strălucită a soțului ei, cu svita sa, ajunse la Moscva și trasă la mănăstirea Înălțării, unde marele principe Ivan, cu soția și cu fiul său, o întâmpinară în apartamentele bătrânei principesă Marta, muma sa, ce locuiă în acea mănăstire. După ce se încheeră pregătirile cele pompoase ale cununiei, serbarea se făcî în 6 Ianuarie 1483, când după datină Elena au primit urarea tu-

¹ Amulet, icoană ce se poartă la gât, feritoare de patimi și de pericole (GH. A.).

² oferire.

turor magnaților țării și demonstrațiuni de bucurie din partea poporului, ce admiră în acea străină nu numai frumuseța, ce și blândețile și ușurința cu care vorbiă limba rusiană, ca una ce cunoșteă și cea sârbească. Dar soarta n'au binecuvântat astă unire.

Sofia, soția marelui principe, îi născușă trei fete : Elena, Teodosia și a treia de asemenea numită Elena ; însă ea doriă foarte să aibe și un fiu, și împreună cu soțul ei se întristă foarte că cerul nu li da asemenea mângâiere. Drept aceea principesa făcea pe gios dese pelerinage la monastirea sfântei Treimi. Intr'o zi, raportează anuscrisele¹, sântul Serghie i s'au arătat fiind în brațe un prunc frumos și apropiindu-se de Sofia i-l aruncă în sânul ei. Principesa se cuprinse dintâi de spaimă la astă arătare minunată, însă cu adânc respect sărută relicviile (moaștele) sântului. După nouă luni au născut un fiu, ce se boteză cu nume de Vasile-Gavril. Acest principe, suindu-să apoi pe tron, istorisiă ist evenemânt mitropolitului Iosafat. Sofia mai aveă încă patru fii : Iuri, Dimitrie, Simeon, Andreiu, și două fiice : Teodosia și Eudoxia.

Deși marele principe iubiă cu deopotrivă duiosie pe copiii din întâia și a doua cununie, totuși Sofia, cu o familie atât de numeroasă, se îngrijiă de soarta lor și urzi planul, însușit mastihilor², mai ales celor domnitoare, a deschide fiilor ei o cale la tronul Moscvei. Asemene lucrare nu eră o întreprindere grea pentru o femeie de geniu, și mai ales pentru o Greacă, care în cercul familiei aveă o înriurare nemărginită. Mijloacele, ce au întrebuițat intru aceasta, erau necunoscute, dar rezultatul au vederat dregerile ei, pe cari mai multe împregiurări le-au grăbit. Vieța casnică și armonia ce domniă între junii căsătoriți eră esemplară și atrăgeau iubirea marelui principe și simpatia poporului, care împregiurare mai mult contrariă planurile cele secrete ale Sofiei, ce luară o direcțiune mai decizivă, când, pe la încheierea anului 1483, Elena născu un fiu, numit Dmitri. Ivan, spre a mărturisi bucuria

¹ analele ; ² mamelor vitrege.

despre nașterea unui nepot, voi să dăruască norei sale Elena odoarele întâiei sale soții; aflând însă că Sofia le dăruise unei nepoate a sale Maria, Greacă, ce se mărită cu Vasili, principele de Vereia, Ivan se mâniă foarte și într'atâta injură pe Vasile, că el lăasă domnia și să retrasă în Polonia. Astă întâmplare spori antipatia Sofiei către fiastrul și femeia sa Elena.

Pe când armele și politica marelui principe triumfau și supuneau domniei sale Cazanul și republica Viatca, o nefericire casnică au turburat bucuria acestor evenimente politice. Vrednic moștean al marelui principe, Ivan cel june, adorat de părinte și de popor, înfocat model de bravură în bătălii și fericire în traiul casnic, deodată se îmbolnăvi la 1490, simțind la picioare săgetături mari. Cu câteva luni mai nainte, fiii lui Ralo Paleologu, în călătoria ce făcură la Veneția, au fost condus cu dâșii câțiva artiști, precum și pe un medic Meser Leon, Evreu de națiune, care se însărcină a vindecă pe bolnav, puind capul său garant despre rezultat. Ist doctor, mai sumeț decât ghibaciu, aplică la picioarele pățimașului niște vase de sticlă cu apă fierbinte și îi dădă o băutură; răul însă sporiă, și după îndelungată suferință, junele Ivan muri în vârstă de 32 ani, obiectul durerii părintelui său și al Elenei, care din prea timpuria moarte a soțului ei fu mai mult espusă lovirilor soartei, ce prin astă tâmplare puteă nimici planurile politice ale lui Ștefan. Ivan într'atâta s'au aprins de mânie, că osândi la moarte în piața publică pe medic, pe care îl acuză de omoritor al fiului său. Astă cruzime au înspăimântat foarte pe străini, din cari mulți s'au depărtat dela Moscva, precum și faimosul inginer Aristotele umblă să fugă, dacă spre a-l împiedecă Ivan nu l-ar fi arestuit, împlânzindu-l apoi prin multe moduri ca pe un om de mare folos statului. După trecerea durerii marelui principe pentru o pierdere atât de simțitoare, începă pre încetul a se înpuțină și iubirea ce avusășă cătră nora sa și cătră nepotul său, când despre altă parte, dușmăniile Sofiei începoură mai chiar¹ a se desvăli; pentrucă rivalitatea, ce ea

¹ clar.

avea în contra lui Ivan cel june, o urmăria asupra fiului său Dmitri. Astă desbinare deșteptă o chestiune mare politică. În timpurile vechi, moștenirea tronului trecea asupra fraților domnitorului, dar din veacul al XV-lea acest drit era păstrat fiilor marelui princip. La moartea fiului lui Ivan, se făcu deci întrebare, de¹are coroana să fie a lui Dmitri, fiul principelui răposat și al Elenei de Moldova, sau a lui Vasile, fiul Sofiei și al marelui principe. Monarhul se află în mare învăluire, căci boierii nu erau de o opiniune; unii se declară pentru Elena și pentru junele ei fiu, alții pentru Sofia și Vasile-Gavriil. Cei întâi erau mai numeroși, în privirea iubirii ce națiunea avuse pentru marțimosul părinte a lui Dmitri, și pentru că curtea Elenii era cea mai mare parte compusă din Ruși, când Sofia era încungiurată numai de Greci, ce erau foarte neplăcuți boierilor Moscvei. Partizanii Sofiei ziceau că un nepot nu poate încălca dritul unui fiu, și mai ales de vița împăraților greci, iar partizanii Elenii subțineau că Dmitri firește au moștenit dreptul părintelui său de a-i urmă pe tron, mai ales fiind nepotul unui erou ce își apăra țara și creștinismul, prin care mai mari drepturi avea decât un împărat ce și-au pierdut imperiul. Elena și Sofia, ambe ambițioase și ghibace, păziau între ele oarecare bunăcuviință, ce li ascundeă bine dușmănia lor reciprocă. Pe când urmă astă nefericită desbinare, despre care marimimoasa Elena și fiul ei aveau mult a suferi, nu târziu s'au descoperit un complot, în care secretarul Stromilov au înduplecat pe junele Vasile a se congiură asupra părintelui său, ce hotărî a numi de moștenitorul trônului pe nepotul său, și-i însuflă planul, ca împreună cu o ceată de juni congiurați, să omoare pe Dmitri; să fugă la cetatea Vologda și să ia de acolo visteria monarhului. Plin de o dreaptă mânie asupra unui fiu, ce cuteză a se revoltă în contra părintelui și suveranului său, Ivan orânduî arestarea tuturor congiuraților, cari, după ce au mărturisit crimenul¹ lor, s'au executat pe malul Moscvei: Secretarul Stromilov și Gucev, principii Palekși și Scriabin s'au discăpăținat², lui Iaropchin și Poearco

¹ crima; ² li s'a tăiat capul.

s'au tăiet mai întâi picioarele și mâinile, iar Vasile s'au arestat în palatul său. De asemenea și Sofia au cerut efectul urgiei marelui principe, care încunoștinându-se că la dânsa vineau și niște fărmeccători, orându-l a-i îneca în râul Moscva; de atunci Ivan n'au voit să mai vadă pe soția sa, încredințându-se că ea avea scop a învenina și pe nora sa Elena și pe Dmitri. Principile Patricheef, locoșitor, cu alți magnați ai Moscvei, prețuind și folosul din legătura Moscvei cu Moldova, au conlucrat cu energie fățiș ca favoritori plini de zel pentru nepotul lui Ivan și ca dușmani declarați ai Sofiei. Atunci triumful Elenei de Moldova au fost deplin, pentru că marele principe au prochiemat îndată pe Dmitri de clironom și-i așeză pe capu-i corona lui Monomah¹. În 4 Fevruarie 1498, suveranul urmat fiind de toată curtea, de boieri și de căpeteniile oastei, au condus pe junele Dmitri, de 15 ani, în biserica Înălțării, unde mitropolitul Simeon, cu alți cinci arhieri, mulți arhimandriți și egumeni au cântat rugăciunile santei Vergure Maria și a sântului Petru Tavmatorgu, iară Elena cu curtea sa asistă în o tribună aproape de altar. În miezul bisericii se înălță o estradă cu trei jâlfe, unul pentru marele principe, iară cele două pentru Dmitri și mitropolit; alătura pe o masă se află corona și manta lui Monomah. După Te-deum, Ivan și mitropolitul șezură, iar Dmitri stătă pe treapta estradei:

«Sânte părinte și cap al bisericii rusești, zise marele principe, în timpurile cele mai vechi, monarhii, propășitorii mei, lăsau corona lor la cel mai mare din fii; credincios acei daține, și eu am fost binecuvântat pre fiul meu Ivan și i-am fost dănuit marele principat al Moscvei, dar fiindcă au plăcut la Totputernicul a mi-l lua, eu binecuvintez în locul lui, în vieajă încă fiind, pe fiul său și nepotul meu Dmitri și îl

¹ *Monomah*. — Vladimir, supra-numit Monomah (ce se luptă om cu om), s'au botezat cu nume de Vasile, s'au suit pe tronul Rusiei la 1113. Împăratul de Constantinopol Alexe Comneno au trimis lui Monomah al Rusiei coroana de aur, precum împăratul Paleologu trimise deasemine o coroană lui Alexandru cel bun al Moldovei (Gr. A.).

declar moștean după moartea mea, al țărilor Vladimir, Moscva și Novogrod; drept care vă rugăm, sântule părinte, a-i da și a voastră binecuvântare.»

După ce mitropolitul cetii asupra lui Dmitri rugăciunile cuvenite, doi arhimandriți prezentară mitropolitului manta lui Monomah, pe care marele principe o puse pre umerile nepotului său; după asta, primind corona din mâna mitropolitului, Ivan au pus-o pre capul lui Dmitri. In urma ceremoniei, mitropolitul au urât pe bunul și pe nepotul său; fiii monarhului au urmat acestui esemplu, de asemenea și Elena, mama lui înduioșită, precum și curtenii moldoveni; și Ivan zise junelui principe:

«Nepotule Dmitri, cu binezicerea mea îți dau dreptul a-mi urmă în domnia marelui principat. Păstrează pururea în inima ta teama lui Dumnezeu, fii virtuos, amic adevărului și protector creștinilor.»

Dmitri, cu corona în cap și cu manta țărilor în spate, însoțit de fiii monarhului (afară de Vasile-Gavriil), de boierimea și de căpeteniile oastei, au mers la catedrala sântului Mihail și la biserica Bunei-Anghelii, la a căreia ușă luri, fiul lui Ivan, răspândi asupra junelui o mulțime de monede de argint. Spre semn de bucurie, Marele principe dănuî nepotului său o cruce prețioasă, aninată pe o alisidă de aur, o cingătoare ferecată cu pietre prețioase și o cutie de cornalină a imperatorului August. Tot în ziua ceea, marele principe trimise la Moldova un ambasador cu înscrisul său despre acest eveniment însemnător pentru ambele staturi.

In cursul acestor evenimente favoritoare, Moldova eră din nou espusă a fi prada ambițiunii lui Ioan Albreht al Poloniei. Ist rege au întrebuit asupra lui Ștefan îndoita armă: a machiavelismul și a resbelului. Încă în primăvara anului 1497 făcea mari pregătiri, sub cuvânt că Turcii aveau să incalce țara sa, și îndemnă pe Ștefan a uni cu armia sa și pe acea moldovană; Ștefan însă, pătrunzând uneltirea, cu politică au răspuns: că eră gata a-i da agiutorul cerut, îndată ce Polonii, dealungul Nistrului, vor agiunge aproape de gura Dunării, căci

până atunci, singur fiind, ar espune țara sa la încălcarea dușmanilor. Dar fiindcă Ioan Albreht purcesă la începutul lui Iuni cu oastea sa, nu pe la Camineț Podolsci, ce spre Po-cuția (Bucovina), Ștefan au deputat pe logofătul Petru și pe arhivistul statului, Isac, să întrebe pe rege de ce nu s'au îndrumat spre Cetatea Albă pe la Cameniț, căci în acea direcțiune au pregătit proviant și agiutorul giuruit? De vine însă ca dușman asupra Moldovei, se va căi. Regele atunci, în loc de răspuns, arestă pe ambasadori, în contra dritului ginteilor, și-i trimise în fiare la Leopold. Polonii se îndreptară deci repede asupra Sucevei. Trei săptămâni băteau cu artileria și mașinile lor cetatea, care repară noaptea cele ce se surpau ziua. Polonii aveau o armie de 80.000 ostași cu o tabără de 30.000 care, dar Moldovenii prin harțe neconținute îi ademeniau mai în năuntrul țării, și cuprinzând potecile îngreuiau aprovizionarea armiei. Soldații poloni, văzându-să înșelați în așteptarea giuruită că Moldovenii vor fi aliații lor, și suferind lipsă de proviziuni, începură a se discursă, și în superstițiune, crezură o rămenire (?) când o cereadă de 2.000 boi, ce li vinea din Polonia, de o furtună cumplită și de fulgere parte s'au ucis, parte s'au împrăștiat prin șesurile Moldovei, și când armasariul cel alb al regelui se înecă în un părăuț neînsemnător. În astă pozițiune critică, sosiră din Ungaria ambasadori, spre a mijloci o împăcare între părțile luptătoare; neputându-să însă învol în condițiunile păcii și regele Ioan Albreht pătîmind de friguri, s'au încheiet o armistare, după care Polonii începură la 19 Octomvrie retragerea lor; însă nu pe drumul de etap, pe unde venise, și precum eră, zic, în acea armistare, ci Polonii apucară o altă cale, unde credeau să afle mai multă proviziune. Cu toată disfătuirea lui Ștefan a nu căleca condițiunile, Polonii se înaintau prin munți și poteci pe la codrul Coțman. Centrul armiei, în care se află și svita regelui, sosind în codru, unde erau drumurile baricadate, s'au atacat deodată de locuitorii moșneni, când nu târziu soși și armia moldovană și indeseu pe Poloni în miezul taberii lor de cară, cu cari ei s'au fost încins în o poiană mare,

Aice osteniți, înfomătați și încetați, zice istoriograful polon, ostașii urlau, alții de spaima lui Ștefan giuruiau, de vor scăpă, că se vor călugări, alții că vor peregrină la Censtohov, unde se află icoana făcătoare de minuni a santei vergure, alții, încă mai înspăimântați, giurau că vor peregrină până la Ierusalim! Toate aceste și mai ales gvardia regelui, ce sosi, deschisă un drum regelui, care fugind, scăpă de prinsoare. În trecerea Prutului pe la Cernăuți, Polonii au fost nevoiți a se bate cu însuși Ștefan, care cu toate că pătimiă de podagră, îi așteptă împreună cu o ceată de 2.000 Tatarî. Spaima despre Ștefan eră așă de mare, încât în Polonia toți se pregătiau de fugă. În urmă sosind un agiutoriu din Litva, care favoră retragerea Polonilor peste Nistru, Moldovenii cuprinseră câteva cetăți polone, iar Tatarii prădau și duceau în sclăvie foarte mulți locuitori, din cari un număr mare de Moldoveni, îmbrăcați în straile Polonilor uciși, au scăpat din mâna Tatarilor. Când s'au reveduit restul oastei polone, s'au aflat că o mare parte de nobili pierisă și mai mulți rămaseră prinși în Moldova. Plin de urgie asupra Polonilor, cari prin călcare de giurământ și de dreptul gintelor au fost plănuit pieirea Moldovei, Ștefan decise a li însuflă o spaimă trainică și a lăsa neamului viitor un monument al unei drepte pedepse. Romanii vechi, spre a oveli și a afrontă pe dușmanii ce-i prindeau într'un resbel nedrept, îi făceau să treacă sub giugul numit *Furcile Caudine*¹; Ștefan însă întrebui giugul moldovan spre folosul țării. Codrii în resbel erau tăria și adăpostul locuitorilor, drept care în partea țării unde pe atuncea lipsiau au ales câmpii întinse, în cari armașii săi adunară mare număr de plugari și pe toți prinșii poloni, până la 20.000, cari îngiugați au arat acele ogoare,

¹ *Furcile Caudine*. — La 321 înainte de Hs., în resbelul nedrept cu Samniții, Romanii au străbutut prin o strimtoare, fără a-și asigura acea trecătoare. Samniții o cuprinseră, și prinzând pe soldații romani, îi nevoiră a capitulă; și depuind armele, spre mai mare afront, i-au trecut pe sub un giug, făcut din trei lănci, în care trecere erau nevoiți a-și plecă capul. De atuncea Romanii făceau de asemenea cu dușmanii pe cari-i desprețuiau (GH. A.).

le-au semănat cu ghindă și le-au grăpat. Iar după încheierea lucrului, pe arători i-au împărțit prin cetăți și târguri, unde uulfi dintre ei s'au împământenit, iar alții rescumpărându-se, s'au întors la țara lor.

Ambasadorul Rusiei au sosit în Moldova primăvara anului 1499, și pre lângă știința despre coronarea nepotului lui Ștefan, i-au adus și scrisori dela marele principe, prin care îl îndemnă a deschide un resbel asupra Poloniei, ce și de cătră Ruși de odată aveă să fie atacată. Actul încoronării lui Dmitri au pătruns pe Ștefan de mare bucurie, ca un eveniment ce împlinia scopul său politic și pentru a căruia mulțemire se făcură rugi pe la cele 40 de biserici ale sale. Ce se atinge de întreprinderea asupra Poloniei, Ștefan au amănat-o, căci în acest an regele Ioan Albreht i-au fost dat o mare satisfacere, descăpășinând, după cererea sa în ființa ambasadorului Moldovei, pe pretendentul Petru Aron, care după învingerea sa dela Doljești la 1458, refugit trăia în Polonia. Mai nainte de a purcede ambasadorul, plin de onor și de daruri, Ștefan îi zise că voiă să-i arăte că nu se ocupă numai de resbel, precum sună lumea, ce și de lucrarea pământului, despre a căria spor, voină a-i da o probă, au îndemnat pe ambasador să-l acompanieze la țară, unde-i arată acele tinere plante de stejar, răsărite pe ogoare din sudoarea și sângele polon, de unde acele păduri până astăzi poartă nume de Dumbrava roșie. Vorbind apoi despre norocul ce aveă marele principe în cursul domniei sale, prin care au triumfat asupra dușmanilor săi dela Siberia până la Livonia, Ștefan zice ambasadorului: «Cuscrul meu este un om estraordinariu, cu liniște retras în curtea sa se desfătează, doarme în pace și triumfează asupra dușmanilor săi, când eu neconținut fiind călare și tot în lupte, abia pot apăra țara mea.»

Dar pe când Ștefan se dedă la cea mai vie bucurie despre nemerirea alianței politice și acei de familie cu un suveran atât de puternic, fortuna oarbă sau și nefericirea omenească arată nu târziu o mare nestatornicie. Cu toate demonstrațiunile de amor părintesc pentru Dmitri, Ivan

nu putea tăgădui neliiniștea cea crudă care turbură sufletul său, încât prietenii Elenei, ce au fost întărit urgia marelui principe asupra Sofiei și asupra lui Vasili, nu cutezau prea mult a se bucura de triumful lor, de teama vreunei prefaceri. Ivan, deși nu iubiă, însă respecta pe soția sa, ca pe o viță strălucită a împăraților greți și în superstițiune atribuia nemerirea întreprinderilor sale la steaua cea fericită a Sofiei și la sfătuirile ei. Asta principeșă avea încă la curte prieteni; despre altă parte Vasili, a cărui naștere să părea o minune, putea fi iertat de crimenul¹ său, în privirea neexperienței juniei sale, cari argumente Sofia cea ageră și fină căută a le dumesnici și a le întemeia în public. Un an trecuse și Rusia începuse a se deprinde de a vedea pe viitorul suveran în persoana junelui Dmitri, fiu amabil și virtuos al unui principe strălucit prin curajul său maritim și nepot a doi monarhi mari: Ivan și Ștefan cel mare; însă nu târziu s'au însemnat că Ivan n'au coronat pe ist principe june, decât ca pe o victimă (jertvă) morții consfințită. Istoriografia Rusiei nu dau o lămurire despre toate împregiurările acestei prefaceri repede și se mărginesc a zice că după o din nou cercetare a părții ce se făcuse asupra soției sale Sofia, Ivan înturnă ei și fiului ei duiosia sa de mai nainte și adaogă că încredințându-să de uneltirile prietinelor Elenei de Moldova, au hotărât aspru a-i pedepsi, încât cei întâi boieri ai țării: principele Ivan Patrachie, fiii săi, principele Riapolovski s'au osândit la moarte și fură descăpăținați pe malul Moscvei, deși Patrachie era din familia suveranului și în curs de 32 ani cu credință servise pe monarhul său. Ivan credea că orbiți de priința ce caracterul cel nobil al Elenei le-au insuflat, aceștia ar fi calumniat (clevetit) pre Sofia și pre fiul ei. Adevarul chiar² nu se cunoștea, iar vederat este că Ivan fu ademenit de una sau de altă parte, soartă vrednică de tânguire a principilor, a căroră lesne încredere aduce deseori pierderea de onor sau de viață a nevinovaților; de asemenea s'au

¹ crima; ² clar.

arestat mai mulți din partizanii Elenei. După șese săptămâni, Ivan au numit pe Vasili suveran și mare principe de Novogrod și de Pscov. Dar deși în toate zilele arată mai multă răceală pentru noră-sa și nepotul său, totuși nu cutează a despoie pe ist din urmă de rangul cel înalt cu care l-au fost învăscut în un mod atât de solenel în fața Rusiei întregi. Dmitri păstră încă titlurile sale, dar curtezanii începură a se depărta de Elena, spre a se apropiă de Sofia și de Vasili. Este de luat aminte că după ce Ivan au statornicit unitatea monarhică în Rusia, oare putea el, după moartea sa, să o lase iar în prada unui resbel civil, ce neapărat s'ar fi născut între fiul și nepotul său? Sofia cea fină și neobosită oare putea ea să rămăe împăcată, mai nainte de a răpi sciptrul din mâna lui Dmitri? Incât toate preziceau neîntârzieta cădere a acestui din urmă. Din mai multe părți și mai cu samă o deputațiune dela Pscov s'au tânguit despre astă învoire și s'au rugat ca Dmitri, clironom legiuit în însușime de principele lor să se așeze între ei. «Oare nu am voie a drege după placul meu cu fiul și cu nepotul meu? respunsă marele principe mânios; Rusia voi da-o cui îmi va plăceă, deaceea orânduiesc să vă supuneți lui Vasili». După aceste au arestat pe deputați.

Asta au fost epoha cea mai dureroasă pentru marele principe; cu toate aceste planurile asupra Poloniei se puneau în lucrare. O armie de 90.000 Tatari, comandați de fiul lui Mengli-Gherei, prădă și stârpiă părțile dela Luț și dela Leopold. Ștefan se folosiă de astă ocaziune, spre a supune domniei sale polițiile¹ Colomea, Haliciu, Sneatin și Crasna pe Nistru, făcând prin asta o diversiune favoritoare politicei marelui principe, deși asemenea nu eră scopul său; căci motivele de nemulțumire l-au fost răcit asupra sa. Lui nu eră necunoscut că aproape de trii ani, de când principesa Elena, fiica sa, văduva lui Ivan Ivanovici, trăiă la curtea Moscovei cu fiul ei Dimitrie, ca la un loc de esil (surgun), părăsită de prietenii ei, la fiecare minut amenințată de urgia

¹ orașele.

marelui principe și de ura Sofiei. Atuncea ori că s'au descoperit niscaivă nouă intrigi ținătoare a restatornicii creditul ei, sau că oarecari cuvinte ambițioase scăpate din gura Elenei ar fi supărat pe socrul ei, ori că calomnia (clevețirea) va fi înfățișat pe nora sa, ca o încungiurare primejdioasă ; căci Ivan deodată, invitat de Sofia, se aprinsă de urgie asupra Elenei și asupra lui Dimitrie, orându-i a se arestui ambii în apartamentele lor și opri pe nepotul său a se intitula în viitor mare principe și a se aminti numele său prin biserici, și două zile după aceea proclamă pe fiul său Vasile monarh și clironom la tronul tuturor Rușilor. Giudecându-se chiar, că s'ar fi urzit comploturi, cu greu eră a crede ca Dimitrie, ce aveă abiă optsprezece ani, să fi fost părtaș la aceste ; deaceea toată națiunea au simțit pentru dânsul cea mai vie părere de rău. Cu toate aceste nici clerul, nici magnații nu puteau descuviința decretul unui autocrat întărit ; dar prin ist eveniment Rusia pierdù pe todeauna prietenia lui Ștefan cel Mare. Din cei puțini credincioși rămași Elenei, urmând unui aspru ordin, nimeni nu cuteză, dar nici puteă să ducă știință în Moldova despre soarta ei ; junele Spena numai avù ist curaj cu primejdia vieții sale. Făcându-să bolnav și mort, pe când casnicii lui îngropau un sicriu deșărt, Spena, în costum tătărăsc înșirat în svita ambasadorului lui Mengli-Gherei, petreceă calea cunoscută a Cafei, de unde teafăr agiunse la Cetatea Albă. Cu creștină mărinimie auz deodată Ștefan istorisirea amănuntă a acestui eveniment tragic ce au nimicit un plan mareț dela care atârnă trăinicia independenței Moldovei și statornicia dinastiei Dragosizilor pe tronul strămoșesc ; încărunțit în resbeluri, ist erou au fost mai în urmă așa de viu atins de nenorocirea de care s'au asuprit fiica și nepotul său, că toate mijlocirile înțeleptului Mengeli-Gherei erau zadarnice de a-i puteă astâmpără ura de care s'au aprins în contra marelui principe. Dar Ivan fu statornic în împlinirea voinței sale și prea mândru de a puteă suferi niscăi observațiuni. Răspunse hanului de Crimea, carele voiă să știe de ce s'au lipsit Dimitrie de clironomia părin-

țească : «Bunătatea mea au înălțat pre nepotul meu la rangul cel mai înalt,urgia mea l-a descins de acolo, pentrucă el se congiurasă cu muma sa spre a mă injură. Binefacerile se fac acelor ce ne iubesc, oare cuvini-să a urmă de asemenea cu acei ce ne înfruntă?»

Elena, cuprinsă de adâncă durere, muri în Ianuarie anul 1505, iar fiul ei cel neferice, nu de mult clironom al monarhiei rusiene, s'au păzit ca un criminal al statului și atât de strâns, că afară de câțiva casnici și privighitori, nime n'avea voie de a-l vedea.

Cu toate aceste desbinarea între Ștefan și între marele principe n'au avut urmări politice importante, afară numai că cel întâiu au fost arestat în Moldova pe ambasadorii Rusiei și pe câțiva artiști Italieni, ce treceau dela Roma la Moscva, însă pe cari mai în urmă i-au lăsat, după mijlocirea ce din partea lui Ivan îi făcu Mengli-Cherei. Alexandru, regele Poloniei, ginerele lui Ivan, de asemenea desbinat de el, în zadar îndemnă pe Ștefan să declare Rusiei rebel și să se proclame aliat al Poloniei. Ștefan statornic au refuzat aceasta până la moartea sa, dar nici au voit să-și retragă oastea sa din polițiile ce le ocupase în Polonia. Prin asemenea conduită au vederat Ștefan o mărinimie vrednică de un erou creștin, o adâncă pătrundere a geniului, mare, înaintea morții sale la 1504, i-au dictat testamentul său politic, menit a păstră patria până la o epohă mai ferice.

În ist strălucit epizod al istoriei noastre, vedem că Elena cea mărinimoasă fu consființită de părintele ei ca un olocăust politic. Ea cu dreptul merită lauda geniului și a energiei disvalite în curs de mulți ani în contra rivalei sale Sofia, întru apărarea dreptului dinastiei suverane și a dignității cuvenite unui părinte, pre care și în vieță și după aceea lumea l-au numit cel Mare.

Notă. Evenimentele aice descrise sunt în parte scoase din istoriile Moldovei, ale Rusiei și ale Poloniei (GH. A.).

VALEA ALBA

VALEA ALBĂ.

Moldova, deși este despărțită prin deșerturi ținuturale și prin Marea Neagră de Crimeia, totuși în vechime avea cu acea țară relațiuni politice și comerciale, încât mai nainte de a agiunge la sugetul¹ istoriei propuse, credem de folos a da despre acea peninsulă clasică oarecari noțiuni.

După ce se stânse virtutea și bărbăția antică a Romanilor, prin care ei subjugaseră cea mai mare parte a lumii cunoscute, urmă epoha cea plină de turburări și de anarhie, încât ușor au fost barbarilor, veniți dela nordul Europei și al Asiei, căutând clime mai blânde și locuri mai îndemânatic de locuit, a pune sub jug popoarele cele desnervate și ovelite, a desființa așezămintele cele politice, a stânge lumina științelor, a surpă industria și altele, ce erau productul a multor secole, și a întinde preste lumea civilizată un vâl de întuneric. Din sânul acestui haos, în care popoarele petreceau mai mult o viață hoțască, răsări un nou ordin de lucruri în Europa și în provinciile învecinate. Pe ruinele Romei eroice, se înălță, sub Papa, Roma cea sântă spre triumful lui Hs., iar Bizantul, ce se anevoiă a purta titlul de Roma nouă, cuprins de viții politice și de orbiri fanatice, se făcù triumful lui Mahomed.

¹ subiectul.

Atunce, pela începutul veacului al XIII-lea, se urzi la marginea răsăriteană a Europei două stături de viță romană; unul în Dacia, al Moldo-Românilor, și altul în Hersonesul Tauric sau Crimeia, statul Genovezilor. Trecând acum preste istoria patriei noastre, vom aminti de Crimeia și de colonia Genovezilor.

Aruncând o căutătură pe harta Crimeii, astă țară se înfățișează ca un patrat, ce se pare aninat în Marea-Neagră la capătul ei nordic prin istmul sau strâmtoarea din vechime numită Tafros, iară de Ruși Perecop, ce are tot o însemnare, adică râpă, ce eră peninsulei de apărare, fiind acesta singurul punct pe unde ea poate fi calcată depe uscat. Lungimea țării dela răsărit spre apus este de 66 ore; iar lățimea dela amiază spre nord de 40 ore sau mile de Moldova. Din partea răsăriteană a peninsulei este Marea Azovă, sau unghiul răsăritean, care este ca un adaos cătră forma patrată a Crimeii, unde se formează o altă peninsulă, ce eră odinioară despărțită de Crimeia prin un val și o râpă apărată de un mur și de turnuri; acolo stătut regia Bosforului, pe care Mitra-dates a strălucit-o și a căreia capitală eră Panticapea. Precum partea apusană pe la Eupatoria este plină de stepuri, de lacuri sarate și de râurele, ce sunt mai des săci, așa partea de amiază a peninsulei este mănoasă, plină de suvenire istorice. Lângă golful Ctenus, modernii au zidit Sevastopolul, aproape de aice anticul Hersones, capul Partenium, faimos duple tradițiuni, și unde se întindeau coloniile mileziene, asiatică, și în urmă cele genoveze.

Partea dinăuntru a Crimeii nu-i alta decât un șes întins; ochiul nu află, spre a se repoză, decât niște înălțături piramidale, unde dorm îngropate semințiile vechilor locuitori; aceste movili se numesc «tumuli», iar de Tataři se zice «curganii», în a căroră sân deseori se află sarcofage cu obiecte prețioase de arte, depuse lângă îngropații eroi sau regi. Spre amiază pământul se rădică și la țarm formează o culme de munți, din care cel mai mare este acel numit Trapez, înalt 4700 palme; marmura și iaspul, cu coloane bazaltice, formează

grote ca aceea a lui Fingal din Scoția. Vegetațiunea de aicea a olivului, figului și a altor poame să aseamănă cu aceea a Greciei și a Italiei.

TAURIDA SAU CRIMEEA. Istoria antică a acestei peninsule se ascunde în vâl de mitologie, care din evenimentele aice tâmplăte au ȳesut episoade fabuloase și poetice. Aici Efigenia, fiica lui Agamemnon, fu adusă de Diana și mântuită de sacrificiul la care o condamnase oracolul; aice ea recunoscuse pe fratele ei Oreste, aruncat de furtună, când eră să-l sacrifice în templul Dianeȳ, despre care evenimente amintează tradiȳiunile locale și ruinele, iară mai ales tragedia lui Euripide intitulată : Ifigenia în Taurida. Aice se află velerul de aur (pielea cu lână de aur), pentru cari se întreprinsesă faimoasa și eroica expediȳiune, numită a Argonauȳilor ; asemenea în adăposturile misterioase ale Tauridei dregeă Medea farmecele ei, încât faima acestor locuri, implând lumea de firoase istorisiri, impuseseră mării ce le congiurau numele de neospitalieră ; până când Grecii, cercetând și cunoscând în urmă mai de aproape că erau țări mănoase și plăcute, au schimbat numele mării Pontul Euxin, adică mare ospitalieră.

Atuncea pe la 400 ani înaintea lui Hs., mai multe puncturi ale Crimeȳ s'au colonizat de Greci, despre a căroră ȳultură s'au păstrat încă monumente. În decursul secolelor, Crimeea fu parte a imperiului lui Mitra-dates și apoi a Romanilor. După decăderea acestora, mai multe ginte scitice își disputau domnia asupra peninsulei, până când după Cingis-Han, la anul 1240, Batus-Han au reunit-o cu imperiul Capceac și au așezat reședinȳa sa în politia azi numită Eschi-Crim, adică Crimul cel mic.

Republicile italiene Veneȳia și Genova, ce erau pe atunci cele întâi puteri maritime și comerciale, începuse încă dela 1100 după Hs. a aveă relaȳiuni cu popoarele depe țarmul Mării Negre ; unde, pe la deosebite puncturi dela gura Dunării, ale Nistrului, ale Niprului, până la Marea Azov, înte-

meiară multe aşezăminte comerciale şi colonii. Din acea epohă, după o întrerumpere de 800 ani, datează reînnoirea contactului Romanilor cu Italienii, nu pe uscat, pe calea de unde veniseră ei dela Roma; pentru că comunicaţiunea lor deadreptul fu întreruptă de către Slavi şi Huni, carii la emigrarea popoarelor în secolul al iv-lea s'au aşezat între Dacia şi între Italia. Moldo-Românii, cari posedau gura Dunării şi ţarmul Mării Negre până la gura Nistrului, ca şi locuitorii Crimeii, primiră pe ţarmurile lor colonii genoveze cu contuarele lor comerciale, la Chilia, Cetatea Albă, până şi la Hotin. Mai ales că plutirea ţarmurală pe Marea Neagră eră şi mai nainte practică de Bârlădeni, a căroră putere se întinsese până la gura Niprului, unde supusese renumita poliţie Oleşie, amu Cherson, fără de comerţ, şi depozitul mărfurilor greceşti destinate pentru Chiev.

Dar Genovezii mai cu seamă au ţintit luarea lor aminte asupra Crimeii, unde manufacturile lor le preschimbau cu grâne, sare, pelcele¹ şi vin, pe cari în calitate aleasă le producea peninsula aceea. Drept aceasta, spre a se putea mai bine îngriji de interesele lor şi a exploata produsele Crimeii, Genovezii au plănuiră a face pe ţarmul dela amiazăzi o colonie, pentru care prin prezenturi însemnătoare au căpătat dela hanul tatar învoirea de a aşeza contuare de comerţ, şi la 1420, sub conducerea patriciului² Doria, colonii numeroase au descălecat acolo, unde în timpul antic eră poliţia Teodosia, care astăzi se numeşte Cafa. Aice, ca odinioară Fenicienii sub conducerea Didonei, care prin asemenea strategemă fondară faimoasa Cartago, ce se făcuse rivala Romei, Genovezii aşezară micile lor contoare neguţătoreşti; apoi neîntârzieră le-au cungiurat cu o tărie, sub cuvânt a asigura preţioasele lor produse în contra atacului sălbaticilor hoji din împregiurime, şi aşă adăogând pe încet un val lângă altul, o tărie, un turn, pe lângă celelalte, Cafa se prefăcu într'o cetate puternică, cu un port ce putu cuprinde o flotă de galere. Atuncea recu-

¹ piei.

² patricianului, nobilului.

noscând înșelăciunea, Tatarii amenințau pe Genovezi, dar aceștia din cetatea lor râdeau de neputința hanului. Peste 20 ani dela colonizațiunea ei, Cafa se făcu o țară comercială înflorită, încât ea putu trimite 20 galere înarmate, spre a agiu-toră pe creștinii dela Tir, cari erau împresurați de Saraceni. Afară de Cafa, Genovezii întemeieseră mai multe colonii în Crimeia, între altele la Solda, cu un turn foarte înalt, de unde puteau observa mișcările dușmanilor. Astăzi încă se văd ruine mărețe ale Genovezilor lângă Sevastopol, precum Balaclava, Panticapea și altele în insula Tamas.

Genova, înmândrită că au câștigat așa pozițiune, care o făcea domnitoare Mării Negre și-i asigură monopolul comerțului cu Constantinopoli și cu Asia, s'au îngrijit de administrațiunea acestei colonii. În tot anul trimetea la Cafa un consul sau guvernator, ales dintre cele întâi familii patriciene ale Genovei. Guvernul se deosebiă nu numai prin legiuri înțelepte, ce mai ales prin aplicațiunea lor cu sfințenie, prin paza și prin domnirea dreptății; încât nu numai suciții¹ Genovezi erau întru toate apărați, ci și popoarele tatare de primpregiur, încredințându-se de puterea și de dreptatea guvernului, deseori i se adresau și urmau după rezoluțiunea sa. Venețienii, rivali puternici ai Genovezilor, neputând suferi desvălirea unei asemenea înrăuriri în locurile unde și dâșii întrebuițau speculațiunile lor, la anul 1296 espeduiră o flotă compusă din 25 galere, care după un atac de puține zile au surupat și pradat coloniile genoveze, ce erau fructul multor ani și ostenele, încât coloniile aceste ar fi fost de atuncea pe totdeauna desrădăcinate din Crimeea, dacă nu ar fi venit o încungiuurare neașteptată. adevă o iarnă din cele mai aspre, însoțită de foamete, încât Veneția, care întemeiesă în partea nordică a Mării Azov colonia Trahesa, crezând că în Crimeia ar fi aflat un paradis pământean, constrânsă de acele cauze, au fost nevoită a părăsi conuista cea nouă, după ce au pierdut o treime din oastea sa. Genovezii, reintrând în posesiunile coloniilor lor,

¹ supușii.

s'au sârguit atât de bine a repară daunile pătimate, încât papa Ioan al xxii-lea rândui în politica Cafa un mitropolit catolic, a căruia jurisdicțiune se întindea dela Pontul Euxin până în Rusia.

Domnia Crimeii eră pe atuncea împărțită între Tatarsi și între Genovezi, cari tratau cu dispreț ca pe niște barbari pe acei pământeni. Din gelozia politică și din frecarea intereselor comerciale, la anul 1342 au prorupt un resbel. Hanul domnitor, vrând a se desface de niște vecini atât de asupritori intereselor și autonomiei naționale, adunând o oaste numeroasă, a încungiurat Cafa. După un asediu îndelungat, nepuțând-o supune nici prin arme, nici prin foame, de care începuse propria lui oaste a pătimi, el însuși au fost constrâns a cere o împacare, care s'a și încheiet, după mijlocirea republicii, între coloniile ei și hanul Crimeii, când atuncea acesta recunoscă drepturile politice ale coloniilor comerciale pentru ambele părți folositoare. Tamerlan, învingătorul Asiei, la 1406 au surpat domnia hanului Toctamiși, după care imperiul său se împărți în trei hanaturi: în al Cazanului, Astrahanului și al Crimeii. Atuncea desbinări necontentite învăluiau astă peninsula; anarhia agiunsăse la culmea ei și țara îmblă a se face prada oardelor vecine, când un simplu păstor, numit Gherai, aduce înaintea căpiteniilor adunate pe Hagi, june de 18 ani, ca pe un adevărat deviitor al lui Batuș-Han și al lui Toctamiși; acest june datoriă mântuirea și păstrarea sa îngrijirii îmbunătățitului Gherai. Șefii adunați refuzau a-l recunoaște de clironom al tronului, dar poporul declară de ales. În astă demnitate pe junele Hagi, care spre recunoștință cătră binefăcătorul său adoptă numele lui de Gherai și se făcă șeful strălucitei dinastii tatare, ce a domnit dela 1440 până la 1780 în Crimeea, cu titlu de han. Hagi-Gerei au guvernat cu strălucire până la 1467. Fiiul său cel mai mare, Nor-Edaulah, aveă să-i urmeze în domnie, însă fu detronat de fratele său Menghe li

Acesta, sub nume de Mengheli-Gherai i-iu, este cel mai strălucit dintre hani Crimeii și împarte cu Mitridate onorul de a lăsa în astă țară suveniru istorice glorioase. El protejă agri-

cultura, artelor și comerțul, pentru care întreține relații pacifice cu țările învecinate.

Moldova, ale cărei țărmuri depe Marea Neagră -sunt față în față cu acele ale Crimeii, în depărtare ca de 28 mile, eră firește și politicește dispusă a trăi cu dânsa în armonie și a se folosi de relațiile comerciale. Deaceea pre lângă casele ei de comerț, ce erau statornicite la Cafa, Eupatoria și Balaclava, Moldova aveă prin acele politici, pentru îngrijirea și protecțiunea supușilor săi, agenți și comisionari.

Nu târziu dupa întronarea sa, Mengheli-Gherai află că fratele sau Nor-Edaulah, ce eră esilat, se adăpostisă pe lângă Cazimir al IV-lea, regele Poloniei, și îngrijindu-se ca nu cumvă acesta să-l agiute de a recapată domnia Crimeii, după dritul său de întâia naștere, a căutat alianța celor mai puternici monarhi ai epoei, cari, aflându-se în ceartă cu Polonia, ar fi favorat nesmintit interesele lui. Deaceea fără preget s'au adresat la țarul Moscvei Ivan al III-lea și la Ștefan cel Mare al Moldovei, cu cari prin mijlocirea lui Cocos, Evreu înavușit, Portugez din Cafa, au încheiet o trainică legătură prin care țarul Moscvei se îndatoriă a da lui Mengheli-Gherai pe tot anul daruri, pe când Ștefan VV. eră cu acest han puternic și înțelept legat nu numai prin interes politic, ce și personal, precum mai în urmă se va vedea.

Dar mai nainte de a se pune în lucrare acest tratat, intrigile lui Nor-Edaulah detronatul, sprijinite de Polonia, aprinseră în Crimeea o învăluire și năuntrice împerecheri de partizi, atât de mari, încât spre a feri Crimeea de un resbel civil, Mengheli-Gherai a preferat a abdica tronul și a se retrage cu familia sa la Cafa între Genovezi, cari-i rânduiri de reședință cetatea Mancup, depărtata două mile dela Balaclava. Poate că Mengheli-Gherai și-ar fi încheiet cariera sa în astă tunecoasă singurătate, dacă o nouă ceartă, născută între Genovezi și Tataři, n'ar fi provocat un eveniment, prin care se înturnă lui Mengheli-Gherai sciptrul ce-l scapase din mâinile sale.

Tataři trimeteau la Cafa un delegat al lor, care mai nainte aveă a se întări de Genovezi. Un nou trimis, Eminic, nu căș-

tigă învoirea guvernului Cafei, pentru care acesta, neputând fi sprijinit de han, s'au adresat a cere ajutor la Constantinopol, ce de 20 ani (1453) se află sub domnia lui Mahomed al II-lea, care din cearta Genovezilor și a Tătarilor știu să tragă folos pentru realizarea planurilor sale și totodată a se răsbună asupra Genovezilor, cari la asediul Constantinopolului au fost dat agiutor imperatorului Paleologu prin arme și prin flota lor. Este cunoscut că acel mare concuistor plănuia a împlânta semiluna în locul crucii în toată Europa; unde cercând a răsbate prin Moldova, oastea lui de 120.000 oameni fu de Ștefan Vodă în 17 Ianuarie 1475 deplin învinsă în lunca Racovei, pentru care toată creștinătatea și Papa Romei au serbat triumful armelor moldo-române, care de asemenea smulse din mâinile Turcilor Chilia și Cetatea Albă.

Mohamed, înțelegând în Ștefan Vodă un barbat ce contraria scopul său, invită în contra lui pe Lobodă, hatmanul Cozacyilor Donului, pe care Ștefan Vodă, învingându-l la Grumăzești, îl și prinsă; o parte a oastei sale au înecat-o în Nistru, iar restul-o alungă până la Nipru. Mai în urmă, pentru mântuirea țării de Cozaci și Tatari, au zidit în Iași biserica sântului Nicolae cel Mare, cu trei altare ¹. Atâtea nouă motive înăsprind pe Mohamed, au și început operațiunile sale cu Crimeea, unde la 1 Iulie 1475 trimisă o flotă numeroasă de 400 galere, care se înfătoșă înaintea Cafei, pe când pretendentul Eminic se apropiasă din partea uscatului cu o numeroasă oaste de Turci și Tatari, cari eră în înțelegere cu o partidă de împărechetori ² din cetate. Genovezii, cari până atunci desprețuiau pe orice dușman, atacați de dinafară de o armie atât de puternică, deprinsă a învinge, și pe dinăuntru paralizați de împărechetorii proditori ³, după ce în curs de 6 zile au susținut cu bărbăție asaltele cele mai furioase ale Turcilor, au fost nevoiți a se supune. O deputațiune de locuitori, compusă din dregători și din bătrâni ⁴, lacrimile femeilor și ale co-

¹ Cu hramurile S. ierarh Nicolai, arhidiacon Ștefan, Muc. Barbara (Editorul din 1867).

² revoluționari; ³ trădători; ⁴ Aici lipsește ceva.

piilor și darurile însemnătoare au înduplecat pe șeful expedițiunii, Ahmed, a dăruit cetățenilor genovezi viața. A doua zi, cuprinzând cetatea și toate țările Cafei, cea întâie lucrare a învingătorilor a fost a pune sub sabie pe agentul lui Ștefan VV. și pre toți negușitorii Moldoveni, în număr de 160 inși¹, ca o espiațiune (răsbunare) a pierderilor ce suferise la Racova oastea otomană.

După ce în ist mod au sfârmat în Crimeea puterea Genovezilor, voind a stârpi acum chiar și cuibul lor, Mohamed rândui a se strămuta toți locuitorii dela Cafa și dela alte locuri a peninsulei, despoindu-i de tot avutul lor și tratându-i de sclavi. Drept aceea se făcù o prescriere de toată împoporarea, din care s'au ales un număr de june vergure² pentru haremul imperial din Constantinopoi, și 150 juni dela 10 până la 15 ani, parte pentru serviciul curții, iar parte spre a fi înșirați în guardia ienicerilor, după ce mai nainte aveau a îmbrățișa credința lui mahometană.

Astă lucrare, despărțirea părinților de fii și de familia lor, înfătoșă o icoană mai cumplită decât fiorile asediului, și Italienii o asemănau în parte cu răpirea Sabinelor din Roma. S'au văzut scene de amor matern și disperare, ce ar fi umplut de oțerire pe călăi, dacă nu s'ar fi împus învictorilor o asemine sălbatică însărcinare. Mumele numai leșinate se puteau despărți de copiii lor, altele se târau până la galere, pe cari le urmăreau înnot, până când obosite se înecau. S'a tâmplat ca un părinte, spre a feri pe fiul său de sclăvia ovelită și sacrilegă (lepădarea credinței lui Hs.), l-au străpuns cu puannarul înaintea răpitorilor și înșuși căzù sub loviturile lor.

După încheierea acestei lucrări, flota s'au încărcat cu averi prețioase și cu 15.000 sclavi Genovezi de ambe sexe, cari transportându-se la Constantinopol s'au așezat la Pera, unde păzirà naționalitatea și limba lor italiană și sunt uricul³ familiilor celor mai multe, numite Perote, de religiune catolică și

¹ Dlugossi, *Historia*, liber XII, pag. 533 — GH. A. (În original e citat și textul latin referitor la chestiune).

² fecioare ; ³ origina.

de limbă greco-italiană. Iară pentru junii și junelele ce erau, împreună cu obiectele cele mai prețioase, destinate în dar pentru sultanul, în două deosebite galere adunate, s'au luat cea mai mare îngrijire pentru îndemânarea și mângâierea lor în cursul călătoriei la Constantinopol; deaceia s'au căutat doi oameni bătrâni, știutori de limba italiană și turcească, spre a le servi în astă încungiurare de îngrijitori. Alegerea au căzut asupra unui bătrân încă verde și respectabil, care cu doi copii în brațe, spre a-i subtrage de vânarea brutală a înarmaților, se înfătoșă înaintea lui Ahmed, preferând mai bine să facă parte acestui olocaust omenesc.

Între Moldo-Românii cari, pentru speculațiunea lor și alte interese, erau așezați în Crimeia, se deosibiă mai ales unul, numit Radaman, bărbat cu geniu și cu patriotism, care de 20 ani purtându-se între ambele aceste țări, au câștigat nu numai însemnătoare avere, ci și stima și încrederea ambilor domnitori și locuitori ai Moldovei și ai Crimeii, încât în cursul domniei lui Mengheli-Gherai el fuse mijlocitor confidențial între Ștefan VV. și între acest han, pentru care făcea dese călătorii, aducând și preschimbând corespondențe și daruri în acești suverani aliați.

Soarta care răsturnase depe tron pe Mengheli-Gherai nu crușasă pe Radaman. O furtună din cele înfricoșate, cari dominează pe Marea Neagră, a acufundat vasul de comerț încărcat cu cea mai mare parte a avutului său, încât după catastrofa politică a Crimeii, el se adăpostisă pe lângă Mengheli-Gherai în cetatea Mancup, unde, în privirea serviciilor de mai înainte, a înțelepciunii și a încungiurărilor ¹ sale, fu tratat chiar ca un casnic favorit; și în contra datinilor musulmane, atât el cât și familia sa, aveau liberă intrare la curte și în seraiul hanului.

Între cadănele lui Mengheli-Gherai, cea mai favorită sultană eră o Româncă, care, din copilărie răpită de Tataři din Moldova, pentru estraordinara ei frumusețe, fusese prosforată ²

¹ întâmplărilor; ² oferită.

hanului, și se făcu mama unei fiice frumoase, icoană vie a maicii sale, și deaceea de părintele ei foarte iubită. Deși de amor duios, de lux oriental și de frumusețile reședinței cei încântătoare dela Bacci-Serai cungiurată, sultana eră deseori cufundată în melancolie. Ea își amintea ca prin un vis dulce: părinții, locul nașterii sale, patria cu munții și râurile ce o împodobiau, simplitatea vieții, iară mai ales nimic nu putu amorți în inima sa învățăturile religioase creștine, în cari fu născută și pe cari ea în ascuns, pe cât îi eră cu puțință, au practicat în cugetul său. Unica ei mângâiere, au însuflat fiicei sale aceste simțiminte evlavioase, și precum se tâmplă, că uneori pomul hultuit întrece în bunătate pe prototipul său, de asemenea învățăturile creștinătății, cari în ascuns însuflase fiicei sale, au prins în inima cea fragedă o mai adâncă rădăcină, și acest rezultat eră triumful secret al mamei sale.

Puțin înaintea catastrofei politice, sultana înbolnăvindu-se greu și simțindu-se aproape de moarte, espusă fiicei sale Fatme toata soarta și naționalitatea sa, congiurând-o a rămâne credincioasă religiunii creștine pe ascuns, până când înduratul Dumnezeu o va îndemâna de a se înturna în sânul bisericii lui Hs. Fatme, implântată în lacrimi, giurui maicei murinde a plini aceste, și în cuget tânăr păstră cu satornicie misterioasa ei chemare. Rămâind orfană de mamă, ea află mare mângâiere în petrecerea cu Radaman și cu copiii lui, din cari o fiică eră de vârsta sa, iară fiul de cinci ani mai mare; cu aceștia ea se practică a vorbi în limba română, mai dorita fiindu-i, ca o dulce amintire a maicii sale, pentru care orice om, în toate părțile lumii, având o simpatie adâncă, de dânsa e legat către patrie și către îndatoririle sale.

Atacul Turcilor asupra Cafei se întinsesă și asupra polițiilor învecinate și înavușite, între cari eră Mancupu, reședința privată a lui Mengheli-Gherai. Acesta eră la Turci sub prepus de amic al Genovezilor. Soarta sclăviei, care au pățimit locuitorii Cafei, și cruziile învingătorilor răspândiră fiori și desperare chiar și în națiunea tatară, din care cea dela Mancup traia în armonie cu Genovezii, încât, la apropierea

oastei turcești, cea mai mare parte din locuitorii acestei poliții fugiră la munte și se adăpostiră între grotlele cele misterioase și nerăsbătute, din vechime încă săpate în stânci, pentru dosirea creștinilor de furia păgânilor. Pe când noaptea cuprinsăse reședința lui Mengheli-Gherai, toți casnicii și chiar seraiul său s'au răspândit, și de spaima omorului și a sclăviei s'au mistuit unde cine au putut. În astă feroasă confuziune, giunea Fatme, delăsată de femeile păzitoare, împreună cu giunele Radaman, de care se rătăcise sora-sa, favoriți de umbra nopții, s'au lunecat printre oaste și s'au mistuit în o grotă singuratică, unde odinioară sultana, ferită de ochii păzitorilor, își făcea rugăciunile creștine. Aice ambii juni agiungând, s'au tulpilat tremurând de spaimă, și în genunchi rugă pe mântuitorul lumii a-i mântui și pre ei de pericolul care-i amenință. Oboseala le amorțise puterile și-i acufundase într'un somn adânc, din care-i trezi dimineața chemarea lui Radaman. Acesta simțind rătăcirea copiilor, după multă căutare nu putu afla pe fia-sa, dar găsi în grotă pe acești doi; apoi văzând despre o parte pericolul cu care-i amenință brutalitatea sălbaticilor ostași, iar despre alta nici un mod de scapare, el cunoscând simțimântul duios ce legă junii din frageda lor copilărie, într'o încredere în cereasca îndurare, care totdeauna l-au însuflejit, nu află alt mod de a nu-i despărți, decât a învesti și pe Fatme în port de june Genovez, și pe ambii a i conduce la căpitenia oastei turcești, ca pe doi fugari, pe cari-i prosforă¹ spre a face parte de ceata aleasă și destinată pentru Constantinopoli, sperând că acolo i se va înfăptui vreo ocaziune de a-i pute mântui. Prin astă urmare, bătrânul Radaman au căpătat confidența lui Ahmed, care, pentru cunoștința multor limbi străine, crezându-l Grec și, prin astă faptă stimându-l credincios sultanului, i-au încredințat în grijirea asupra cetei Genovezilor în cursul călătoriei lor la Constantinopoli.

Despre altă parte Mengheli-Gherai, precum s'au zis, ca un partizan al Genovezilor, fu prins și de asemenea despărțit de familia sa, se conduse la Constantinopoli. Aice agiungând ca

¹ oferia.

sclav, s'au primit de Sultanul ca rege. Acest resbelic și înțelept monarh știa că mărirea și siguranța unui imperiu mare nu sta în nemărginita întindere teritorială și în nenumărata mulțime a popoarelor, ci în legăturile de interes materiale și de glorie națională între provinciile subjugate și între centrul guvernului. Deaceia, voind a face din provincia Crimeea un razim al puterii otomane și prepuind geniul și înrâurirea lui Mengheli-Gherai, nu numai că l-au reșezat sub suzeranitatea sa pe tronul ce-l pierduse, dar încă încheie cu dânsul un pact de dinastie, ca, la caz de a se stânge seminția sultanilor de Constantinopol, atunci, ca un clironom legiuit, să urmeze pe tronul imperiului unul din familia lui Mengheli-Gherai, care condițiune se zice că și până astăzi are tăria ei.

După câtvă timp, Mengheli-Gherai, înturnându-se în Crimeea cu mare pompă, s'au reșezat la Bacci-Sarai, dar familia sa, de furtună împrăștiată, n'au mai găsit-o, și mult s'au nevoit de a putea descoperi macar parte dintr'însa.

CETATEA CHILIA. Însărcinat cu îngrijirea giunilor sclavi din Cafa, între cari amu se aflau Fatme și giunele Radaman, ce erau de ceilați necunoscuți, Radaman s'au imbarcat în galera destinată în care se așezasă o ceată de douăzeci și patru Turci, spre paza giunilor sclavi și mai ales a prețioaselor obiecte încredințate răspunderii lor. Modul cel blând și îngrijitor al lui Radaman, ca al unui părinte duios, nu putu delă purcederea flotei mângâia pre atâta copii cari văzându-și părinții adunați pe țărmul Mării și pe alții împărțiți prin alte galere, simțindu-se amu orfani și pe totdeauna despărțiți de dânsii, vărsau lacrimi și împleau aerul de bocete pătrunzătoare, pe când fioroșii vincitori răsunau cântece de triumf și de bucurie. Încărcată cu călători de aceste două opuse simțimânte, unii de doliu, alții de bucurie pentru succesul expedițiunii și prada cea mănoasă de care cu toți se împărtășiseră, flota compusă din 70 galere mari, întinse vântrelele sale spre Bosfor, unde o mână și cursul natural al apelor către acea poartă, pentru a căreia posesiune din vechime urmează până în zilele noastre lupte sângeroase.

După o plutire, la început favorabilă, seninul cerului se înoură, un vânt puternic dela răsărit turbură undele mării, și mai nainte de a putea ajunge la vreun port, flota fu cuprinsă de cea mai înfricoșată furtună, care atât de deseori aduce daune simfioare plutitorilor, încât nu inzadar astă mare se numără între cele periculoase. Tâmplarea, care amenință flota cu vasfrângere¹, se părea lui Radaman favoritoare mântuirii, pentru că galera pe care se află și se dirigué de el, eră acum despărțită de celelalte, și apoi el care din deasa practică cunoșteă astă mare, s'au mănăat spre apus, și la încetarea furtunii, alinându-se marea, recunoscū că plutia spre țărmul Moldovei, pe când Turcilor făcea să creadă că se apropie de acela de amiazăzi al Traciei. In astă opiniune rătăcind cinci zile și atâtea nopți, în care spaima pieirii, frigul și durerea asuprise pe mizerii giuni, Radaman descoperi în faptul zilei pământul, care cu bucurie fu urât de toți ca țărmul mântuirii lor. Turcii, cari crezându-se mai nainte de alte galere agiuși la un port al Rumeliei, pe lângă scăparea din pericol, se bucurau că, descărcând giunii și odoarele cele prețioase, vor căpătă dela sultan nu numai laudă, ci și o parte din prăzile acele, se grăbiau a descinde pe uscat; însă Radaman, recunoscând că pământul acela eră insula numită a Șerpilor, în apropierea gurii Dunărei, i-a încredințat ca aceă insulă ar fi aproape de Burgas. Deci spre a repoză după un curs atât de îndelugat și periculos, cât și spre a se aprovizionă cu apă de băut, de care de două zile aveă lipsă galera, agiungând la un loc îndemânatic au aruncat ancora, și Turcii, doritori a călcă pământ, giumătate dintr'inșii câți încăpuseră într'o luntre, luând cu dănșii foalele deșertate, purceseră spre insulă, spre a le umpleă cu apă.

Asta au fost și ocaziunea a se întări prin ospălarea de merinde și prin somn pentru o mai departe, deși scurtă călătorie. Turcii depe insulă, după ce la umbra tufarilor de tamarisc au mâncat și ceva dormit, se grăbiră a se înturna

¹ naufragiu.

pe galeră, dar sosind la țărm rămaseră împietriți, văzând abia într'o mare depărtare plutind vasul în direcțiune tot spre apus. Radaman, spre mai bună nemerire a planului de mântuire, după ce au ospătat pe giuni și pe cei 12 Turci rămași, le prosforă din o foale și ceva vin, spre a închină întru mulțămirea apropietei sosiri la picioarele sultanului, dar mai nainte au amestecat în băutura aceea ceva narcotic, care nu târziu i-au cufundat în un somn atât de tare, încât lesne fu lui Radaman, cu ajutorul celor mai mari giuni, a-i ucide și a-i arunca în mare. Desbărându-se în ist mod de păzitorii lor, toți cu sporită putere mânau vâslele, spre a ajunge la gura Dunării dela Chilia, unde reîmpins vasul de cursul cel puternic al apelor, cu greu ar fi putut intra dacă pe insula Mocanu, una din cele numeroase pe cari aici le formează Dunărea, nu s'ar fi aflat câțiva păstori români mocani, de la cari se trage numele acestei insule, și cari la umbra săl-cilor răsunau în fluerile lor doinele armonioase, ce pe fiecare Român îl pătrund acum de melancolie, văzând că simțimântul de naționalitate s'au refugit numai în sânul acestor fii ai naturii, la cari, ca oratori nemuritori, amintează și întretin muntele și râurile — suvenirul gloriei strămoșești!... Atunce văzându-se în apropiere de compatrioți, Radaman au înălțat bandiera Moldovei, însoțind-o cu strigătele de bucurie și chemarea de ajutor a tuturor călătorilor.

Acești Mocani, cari au împrumutat numele lor dela Cumani, popor barbar și resbelic ce în timpul migrațiunii universale se așezaseră în Moldova sub munții dela Comănești spre Neamț, precum este știut, de atunce până astăzi se ocupă cu păstoria, și numeroasele lor turme le duc toamna spre iernatic pe malul drept al Dunării și la gura ei. Dânșii au aice cotunele lor nomade, cu staule și țării în contra hoșilor de mare, cu cari deseori poartă lupte încruntate; deaceea, singura înălțare a bandierei naționale nu i-ar fi înduplecat a veni vasului întru ajutor, dacă Radaman nu ar fi auzit prin sunetul buciului: a le repetă ca un eho sonurile naționale și a le cere ajutor. Atunci apropiindu-să la țărm, doi

din cei mai miliani ¹ mocani, văzând pe galeră un număr mare de copii ce întindeau brațelor lor, s'au aruncat în apă, ducând un capăt de arcan, care legat de galeră fu de cielalți tras pe la gura Dunării la mal, cu toată greutatea ce-i opunea impetul apelor.

Soarele se apropia de apus și discul său cel lucitor se cufundă în sânul munților, deasupra cărora Pionul înălță ascuțita și amenințătoarea sa creastă, încât, neputându-se înainta călătoria spre Chilia, s'au aruncat aice ancora, și toată ceata giunilor discinsă, și cu lacrimi sărută pământul mântuirii lor. Aice, pe un muncel, se află cotunul cel întărit al Mocanilor, cari de prinpregiur adunați la țărm, s'au mirat foarte de o ceată atât de numeroasă de copii delicați și frumoși, ce vedeau semne de o soartă estraordinară, încât cu respect și duioșie primindu-i baciul, după ce, pentru asigurarea galerei, cătră un număr de giuni mai mari au adaus o ceată de Mocani înarmați, condusă pe toți cielalți pe la locuințele cele umilite, parte în pământ, parte deasupra durate, unde aprinzând în giur focuri, li s'au pregătit o cină din fructul turmei: lapte dulce și acru, și jântiță, și cașcaval, și pește cu mămăligă proaspătă, care de Genovezi eră și în Cafa introdusă. Pe pănuși de papură uscată culcați, în miezul oilor și a păzitorilor buni, sărmanii copii dormiră până a doua zi, când sunetul buciumului păstoresc i-au trezit din somnul ce ar fi fost dulce, întâia oară dela despărțirea lor de părinți și de familie, dacă visurile, prin forme felurite mângâindu-i în somn, nu le-ar fi arătat la trezire ademenirea unei deșerte bucurii, mai ales văzând miei săltând pe lângă mumele lor, de cari soarta crudă pe totdeauna-i despărțisă pe mulți orfani; încât mult s'au nevoit Radaman, spre a înturnă între acești giuni întristați o rază de mângâiere, cum că cerul, arătându-li-se favorabil prin mântuirea de sclăvie, nu se va îndură și în viitor de soarta acelora ce se încred în el.

Cu agiutorul acestui popor ospitalier, reîmbărcându-se călătorii, galera, condusă de pescari, purcesă spre cetatea Chilia,

¹ viteji.

unde a ajuns încă înainte de seară, deși depărtarea eră peste opt ore de cale. Chilia, numită de antici Ahilea au¹ Clistomastum, eră în acel timp una din cetățile cu port cari apără gura Dunărei și plutirea Moldovenilor pe acest fluviu și pe Marea neagră. Astă cetate, care în alianța lui Ștefan VV. cu regele Matei Corvin asupra Turcilor se cuprinsese de Unguri, nevoind aceștia în urmă ao deșertă, s'au luat de Moldoveni după un asediu lung, și fu mai în urmă cauza resbelului între Moldova și Ungaria, care adusăse înfrângerea lui Matei Corvin la Baia. După aceea, întărindu-se cu puternice bastioane și râpi, cetatea se înarmă cu o garnizoană numeroasă, ce eră acum sub comanda părcălabului Isaia. Barcele de pază, cari au întâmpinat galera genoveză, o conduseră în port, unde Radaman espusă părcălabului evenimântul Cafei și vrednica de mirare mântuire a giunilor genovezi, pe cari sqarta i-au adus sub puternica pavază a lui Ștefan VV.

Auzirea acestui evenimânt puse în mișcare toată cetatea, mai ales mumele și copiii lor alergau întru întâmpinarea și mângâierea sărmanilor orfani, cari în acele femei duiioase și în copiii lor li s'au părut a revedea pe mumele, pe surorile și pe frații lor. Acel întâiu act al lui Radaman a fost a conduce la biserică pe juni, spre a depune mulțumirea lor; și Fatme văzù cu surprindere amestecată de respect biserica creștină și ritul ei, de care atât de des îi istorise mumă-sa. După rugăciunile depuse, ieșind din biserică, acest june popor venetic, prin soarta sa, nobleța familiei și frumusețea portului și a fizionomiilor, atrasă toată luarea aminte și duiosia publică, și câteva case de comerț genoveze mai mult încă se interesară de nefericirea compatrioților. Părcălabul Isaia, după ce au orânduit cele cuvenite pentru ospătarea și adăpostirea lor, îndată a și trimis știință despre aceasta prin un inadins cătră domnitorul țării, care se află în apropiere la Cetatea-Albă.

Acestui principe nu erau necunoscute evenimănte politice ale Europei; agenții lui, pretutindenea răspândiți, îi încunoștințau despre toate. Deaceea din expedițiunea lui Mohamed

¹ sau.

asupra Crimeei presimțind desființarea statului genovez, cu dreptul giudecă că va veni rândul și asupra Moldovei, pe care voia ca s'o atace din două părți opuse: din partea Dunării și despre Nistru, pe unde putea trimite numeroasa lui călărimă, atât de înfricoșată în acea epohă. Deaceea Ștefan VV. s'au nevoit a face ambele sale cetăți marginene despre Marea Neagră neînvincibile; adună mare gloată de oameni și maeștri cari lucrau la întărirea cetăților, privighind în persoană un lucru ce avea a asigura Moldova și din astă parte, despre un neamic atât de puternic. Pentru care, ca o vigیلă a Europei răsăritene în contra Semilunii, au cercat a se întări și prin o puternică alianță cu Ungaria și Polonia, cu a căroră conlucrare nesmintit ar fi ferit pe Europa răsăriteană a purtă în timp îndelung obezile otomane, dacă nu gelozia deșartă, dară lealitatea ar fi prezidat la hotărîrea lor.

Moldova, care pe atuncea posedă țărmul Mării Negre în o lungime mai bine de 20 mile dela gura Nistrului până la gura Dunării, cu delta câte trelelor sale ramuri, domniă asupra intrării și ieșirii vaselor, având două cetăți puternice și porturi bune. Ea, precum s'au vederat și mai nainte, avea o înrăurire simțitoare în plutirea Mării Negre și geniul întreprinzător a lui Ștefan cugetă a face din astă parte a țării sale aceea ce natura și politica sa o destinau: a fi centrul industriei, comerciului și fântâna înavușirii sale. El vizitase nu demult valul lui Traian, care, purcegând de peste Dunăre, trece Moldova în astă parte și se încheie la Tighina, lucru urieș al Romanilor ridicat pentru apărarea Daciei de cătră barbari; cercetase lacul lui Ovidee lângă cetatea Albă, unde se zice că ar fi îngropat acel poet, care în versurile sale, Tristium, descrie astă țară și propriile sale pătîmîri. Aceste monumente an'ice i se păreau ca niște depozite sfințite, lăsate strănepoților Români, cu îndatorire a le păstră și a le apărră. Aceste și multe alte îmbunătățiri plănuite le-ar fi realizat Ștefan VV., de nu ar fi fost mai totdeauna nevoit a campă și a combate cu oastea sa, când despre o parte, când despre alta a țării, spre a-i asigura independența, încă din vechime amenințată.

Înștiințându-se de minunata mântuire a giunilor genovezi și de sosirea lor la Chilia, Ștefan VV. se grăbi a călători într'acolo pe drumul cel mai drept, prin Bugeac, dealungul lacurilor întinse și în curmezișul râurilor nenumărate, ale cărora albiu sunt seci mai totdeauna, din cauza stârpirii pădurilor, cari din vechime, mai înainte de a fi stârpite, nutria și adăpă obârșia râurilor, și, cari astăzi, prin o cultură bine înțeleasă, încep iar a se împlea cu apă.

Părcălabul Isaia și Radaman făcură pregătirile cuvenite pentru primirea domnitorului și prezentarea giunilor genovezi. Cunoscând ei că după datina sa Ștefan VV., sosind la o cetate, cel întâiu pas al său era destinat la locașul lui Dumnezeu, plănuiră a-l întâmpina aici cu giunii și cu odoarele aduse. Drept aceea înaltea peristilului bisericii, descărcându-se din galera, se depuse obiectele cele rare, cari erau lui Mohamed destinate; din aceste, parte erau manufacturi prețioase de ale Indiei și ale Persiei, parte de ale Grecilor antici, interesante prin arta lor, prin vechime, și cari aproape de 20 veacuri fuseră mistuite în sânul pământului Crimeii.

În cursul domniei barbarilor, aceste antichități erau nebăgate în seamă, dar de când Genovezii se așezaseră la Cafa, dorul arheologiei și al câștigului i-au îndemnat a scormoni în sânul acelor movili, de unde se scoteau prețioase obiecte, din cari parte le trimiteau la Genova, parte le depuneau în muzeum dela Cafa, ca o avere a statului. Toate aceste, la luarea cetății s'au predat de învingători, și cele mai alese, cu alte stoffe de Persia și de India, fură încarcate pe galera în care se afla ceata giunilor spre a fi împreună cu dânsii prosforate Sultanului.

Din aceste obiecte antice se înșirase înaintea bisericii pe tapete prețioase, în discuri: diademe de aur, brățari, spate, colane, ulcioare de bronz, lacrimatorii, iar mai ales câteva țesuri cu monede antice cu efigiile împăraților Tauridei, pavăza de bronz, ce se zice că ar fi purtat-o chiar Mitra-Date¹ și pe care în bas-reliev era sculptată lupta amazoanelor

¹ Mitra-Date al vi-lea, regele Pontului, cel mai mare și neîmpăcat dușman al Romanilor, cu cari a purtat resbel în tot cursul domniei sale de 95

Pontului cu Scitii. Un basen de argint, pe care se reprezintă în bas-reliev istoria Ifigeniei și a Medeei, care părăsind pe copiii săi fuge pe un car tras de balauri înaripați, pe când aceștia, aruncați în o luntre fragedă, se luptă cu undele ce le amenință pieire. Astă din urmă istorie, ce eră de minune bine reprezentată, admirându-se de locuitorii adunați, amintia giunilor genovezi chiar soarta lor, despărțirea de părinții lor, pericolul în care se aflau încă și ei udao cu lacrimi astă icoană a propriei lor istorii.

Astă scenă patetică, de care se induioșau martorii boieri ai cetății, deodată s'au întrerupt de strigătele vigiliilor depe turnurile cetății, cari dedeau limbă de apropierea Domnului.

Bronzurile armonioase ale bisericilor și sunetele resbelice ale oastei dădură semnalul; un murmur de bucurie și de entuziasm se răspândi între popor și între garnizoană, care vedeă în Ștefan VV. pe invincitorul ei. Oastea cu căpitani și bandiere se înșiră în piață, gloatele giunilor se îndesau la poarta cetății, bătrânii și femeile intrau în biserică, unde știau că-l vor vedeă de aproape, iar clerul cu sânta Evanghelie îl așteptă la ușa bisericii, înaintea căreia, în două rânduri, erau înșirați giunii călători, și în fruntea lor Radaman cu cei doi copii ai lui.

Venirea domnului fu propășită de un nour de pulbere, din sânul căruia, ca niște fulgere, scânteiau armele aprozilor, călări pe armasari sireapi, cari făceă a ribombă pământul de tropotele copitelor ferecate. Congiurat de un stol de părcălabi, de spatari de casă și panșiri inzeoați în fier sclipicios, Ștefan călăriă în floarea și vârtutea vârstei, ca de 40 ani; vestmăntele sale simple se asămănau cu acele ale oștenilor săi, numai spata eră obiectul cel mai prețios, câștigată fiind în memorabila bătălie dela Racova; un țabar lat invăliă formele sale cele robuste, și pe cap purtă o căciulă furcană; dar aerul

ani. Acel rege, spre a se feri de a fi înveninat, se deprinsăse a mănca în toate zilele o mică porțiune de venin, încât voind în nenorocirea sa a se învenina în adevăr, n'a putut muri, decât înfingându-și spada în inimă. Între talenturile sale, se numără că cunoșteă 22 de limbi (GH. A.).

cel magestos, focul ochilor săi restrălucia mai mult decât aurul și oțelele bravilor capitani ce-l încungiurau. Un sunet general de urare l-au întâmpinat la trecerea sa prin îndesirea poporului. El descălică, salutând împregiur, și pași pe gios cătră biserică, unde îl așteptă spectacolul cel interesant și rar în istorie. Aice se vedeă un popor întreg de giuni orfani, cari la picioarele sale reclamă o faptă dictată de omenie și de politică. Tresăturile acele aspre ale feței lui Ștefan VV. se înduioșiră la vederea acelor fragizi copii. Salutându-i cu blândețe, domnitorul cu tot acel stol au intrat în biserică, unde depuse evlavioasele sale rugăciuni, cerând ca întru toate și în astă încungiurare nouă agiutorul ceresc. După aceasta, Radaman espusă lui Ștefan VV. cu amănuntul evenemântul ce nu are în istorie asămănare lui, și prin care ăst stol de giuni pierzând părinții lor, căpătă un puternic părinte în persoana acestui domnitor. Cu blândețe duioasă au cercetat anume pe fiecare copil, mângâindu-i și incuragindu-i în pătimirea lor, de a căreia conține îndată a început a se îngriji. De asemenea admiră cu mare luare aminte obiectele cele rare și prețioase, ce erau destinate pentru Mohamed, iar fortuna cea nestatornică le-au adus amū la picioarele învictorului său Ștefan VV. Ist evenimânt neașteptat, care au surprins pe toți, aduse eroului dela Racova mare mulțumire și voe bună, crezându-l o chemare a proniei a recăpătă Cafa dela Turci, care întreprindere se păreă putincioasă a se plini prin agiutorul unei flote portugeze și a armiei moldovene depe uscat pe la istmul Tafros (Pericop) ¹.

Parte din vasele și tesaurile antice de aur curat făcute ² le prosforă bisericii din Chilia, mitropoliei Sucevei și episcopiiilor de Rădăuți și Roman, altele spre a se depune la Su-

¹ Cronicile străjne dau următoarea însemnare despre giunii Genovezi a cărora soartă alcătuește episodul acestei nuvele istorice (GH. A.). (Urmează 12 rânduri text latin din Longini, *Historia*, Liber XIII, pag. 54).

² Două de asemenea tesuri antice, de aur curat și de formă oblungă, în diametru ca la 5 palmace, se aflau în mitropolie, și de răposatul mitropolitul Veniamin s'au prefăcut în alte odoare bisericesti (GH. A.).

ceava în cabinetul obiectelor rare, între cari, spre mirarea tuturor, se află de nou inventatul ornic, ce pe lângă oarele cari bătea, semnală zodiile anului; acolo eră și o colecțiune de nouă arme de foc, numite sânețe, dela cari datează schimbarea tacticei resbelice. După aceea, retrăgându-se la curte, de care în toate polițiile aveă câte una bine întărită în formă de cetățue, Ștefan VV., consfătuindu-se cu diregătorii săi, orându-i măsurile cuvenite pentru așezarea acestor orfani parte pela boieri, parte pentru creșterea lor pela dascăli, ca prin aceasta făcându-i buni cetățeni să poată fi și folositori în politică pentru o alianță între Moldova și Genova. Iar din acei mai mari au ales un număr, spre a face parte din ceata copiilor de casă, ce erau mai aproape de servițiul curții și a persoanei domnitorului, și cari răspundeau la gradul de paji¹. Giunea Fatme, care prin noblețea familiei, frumusețea ei și mai ales tinerețea cea delicată, atrăsese toată simpatia lui Ștefan VV., se incredință deîndată soției parcalabului Isaia, care o condusă la Suceava unde, doamna Maria i-au hărăzit toată îngrijirea unei maice duioase. Pe Radaman, care pe lângă serviciile de mai nainte la astă ocaziune desvâli pe câtă energie, pe atâta și omenie, domnitorul l-au îndănuit cu o moșie, și i-au incredințat asupra acestor giuni privighere, spre a fi creșterea și întrebuirea lor conformă cu ordinul său, iar pre fiul lui îl rânduî de asemenea între curtenii săi.

Ziua despărțirii acestor copii, pe cari nenorocirea i-au fost încă mai mult legat între dâșii, înfătoșă o scenă nu mai puțin duioasă; singura lor mângâiere fu giuruința ce li s'au dat, că pe tot anul se vor revedea într'uniți în capitală, în curs de câteva zile.

Fatme, prin blândețea ei, frumusețea și mai ales prin soarta ei cea esttraordinară, având de mamă pe fiia unui mazil moldo-român, iar de părinte pe un Han, a căruia nume se

¹ Din acea epohă se pare că s'au propagat în țară până astăzi familii nobile genoveze, precum vedereaș numele italian de Roseti, Negri, Conti, etc. Așă precum tot din acel uric se trage familia Liprandi, care trecu, poate prin asămene caz, la țarul Moscvei (GH. A.).

ascundeă, născută în Islam și plină de zel pentru religiunea lui Hs., toate aceste i-au confăptuit bine-voința doamnei, care cu plăcere ascultă istorisirea tâmplărilor sale, datinele Cri-meii, vieața cea retrasă și ovelită ¹ a femeilor din seraiu. După ce prin învățături s'au adăpat de dogmele religiunii hristiane, ea s'au învrednicit a intra în sânul bisericii, către care din frageda-i vârstă eră atrasă. Așa venerabilul mitropolit Teoclist au botezat-o puindu-i numele de Domnica, nașă fiindu-i chiar doamna; și prin ist act solenel ea plinise cea depe urmă voință a maicei sale, urmând a fi model precât în frumusețe, pre atât în blândețe, în bunătatea inimii și a caracterului.

Succesul ce căpătă oastea turcească în Crimeia îndemnă și înlesni pe Mohamed a pune în lucrare planul său de a ataca Moldova din partea Nistrului, drept care pusă în mișcare, pe la istmul de Perecop, o călărimă numeroasă, ce cu repegiune straordinară sosi la Cetatea Albă, mai nainte de a fi ea de agiuns întărită și aprovizionată.

Spaima Poloniei despre apropierea Turcilor fu atât de mare, că o parte a Podoliei se despoporă de locuitori. Ștefan VV., care vedeă furtuna apropiindu-se și din astă parte, trimite cătră regele Cazimir un ambasador după altul, spre a căpătă agiutor de oaste, duple condițiunea tractatului încheiet. Garnizoana din Cetatea Albă, atacată de puteri manine, apărându-se pân la cea depe urmă, au dat cetatea surpată în mânilor învictorilor, împreună cu cadavrele lor.

Turcii aruncară în cetate o garnizoană puternică și întărită spărturile cetății, însă nu mult s'au bucurat de conchista lor (câștigare); căci Ștefan VV., mai nainte de a fi atacat despre Dunăre, s'au repezit cu o legioană la gura Nistrului, asaltă Cetatea Albă și pune sub sabie pân la cel din urmă din garnizoană. Mahomed s'au umplut de urgie la auzirea acestor nouă înfrângeri ale oastei sale, încât jurând pieire neîmpăcatului său dușman, orându-i la 1476 a se adună la Adrianopoli una din cele mai puternice armii, compusă din

¹ umilită.

toate semințiile albe și negre ale întinsului imperiu din Asia și Africa, cu scop vederat a supune Moldova puterii sale.

Văzând furtuna cea amenințătoare țării și care aveă a se întinde și asupra creștinătății, Ștefan trimise ambasadori în Polonia, unde la Horcin eră adunat Seimul, cerând din nou, în puterea tratatului, ajutor pentru comuna apărare. Regele, prețuind pericolul, au delegat la Ștefan pe palatinul Vontrobca și pe episcopul Boricovschi, spre a-i iurui¹ agiutoriu cerut; iar pe castelanul Vorocimovischi l-au trimis la Mahomed să-l înduplece a nu combate pe Ștefan, care eră aliat al Poloniei. Inșă sultanul, știind că Polonia nu se armasă încă de resbel, adunând cu oastea sa la Varna, răspunse ambasadorului cum că bucuros s'ar fi înduplicat la cererea regelui, de nu s'ar fi aflat în mișcare cu asămene oaste care ardea de dorință a-și răsbună onorul militar și moartea bravilor companioni de arme. Cu toate aceste, în privirea unei asemenea mijlociri, sultanul va suspenda (amână) marșul său asupra Moldovei, dacă Ștefan VV. se va îndatori a-i depune un tribut, a-i înturna pe Turcii prizonieri și a-i deșertă Chilia și Cetatea Albă.

Aceste propuneri ovelitoare pentru religiunea și onorul unui popor resbelic fură cu despreț respinse de Ștefan VV., care hotărîre, împărtășită adunării boierilor și oastei, de toți s'au încuviințat, încheind jurământ că mai bine să piară cu arma în mână, decât a se supune la niște condițiuni, cari în urmă nu puteau aveă alt rezultat, decât: încălcarea țării și a privilegiilor, pentru a cărora susținere până atunci Moldo-Românii cu fericire s'au fost luptat.

VALEA-ALBĂ. Munții au fost totdeauna azilul libertății popoarelor asuprite. În sânul lor, în epoha modernă, s'au născut și s'au păstrat independența Elveției, și azi încă Caucazul formează cetatea cea neștrăbătută a Circaziilor. De asemenea azil și tărie au fost Carpatul pentru Ro-

¹ făgădui.

mâni, cari și-adăpostiau familia și avutul lor în sânul lui, îngrădit de stânci amenințătoare și încins de râuri impetoase. După sfătuirea boierilor dară, Ștefan VV. rândui a se rădica toți locuitorii, bătrâni, femei și copiii, din șesuri și a se strămută cu toate cele purtătoare la locuri strâmte. Intristată și duioasă privire înfătoșă astă migrațiune, când fiecare își părăsiă casa, livada cu pomătul și ogorul, mai nainte de a-l săceră și de a culege poama, lăsând duple sine cotunurile deșerte. Afară de cetățile Romidava lângă Roman, Mira, Gherțina, și Soroca, erau și sunt încă și azi în țară pozițiuni ce de natură se par a fi plâzmuite pentru apărare, și cari poartă nume de cetăți firești. Una din cele mai însemnate în țara de sus, este acea numită Catelina, aproape de Cotnar, care la asemenea împregiurări au servit de azil și de tărie poporului. Natura, prin minunatele ei combinații, au urzit aici o tărie, ce ar putea fi de model fortificațiilor lucrate după regulile artei, având sub apărarea ei un loc întins cu tabără întărită, unde putea petrece câteva mii de familii, cu tot avutul și cu vitele lor. În pozițiunea aceea se închisă parte din locuitorii țării de sus, unde se vedeau adunate femei și copii, pentru a cărora apărare erau înarmați chiar locuitorii, părinți de familii, pe când giunimea aleasă au sporit oastea lui Ștefan VV., care rânduiise locuitorilor : a arde casele, grânele și toate cele, ce nu le puteau transporta cu dâșii în taberele și palancile întărite, pe la locurile strâmte ; iar el însuși , cu oastea sa, cercă a împiedecă pe Turci în trecerea Dunării, unde ei întinsăseră cinci manine poduri preste acest râu puternic, menit de natură, ca și Carpatul, a fi paladiul apărător al Moldo-Românilor.

Pe când Ștefan se anevoiă de a împiedecă, sau macar a îngreuiă trecerea Turcilor peste Dunăre, în Moldova, aceștia, cu agiutorul lui Vîlad. al României, socru necredincios al lui Ștefan, se înlesniră pe aiure a trece acest râu și a se înainti în țară pe la poalele munților, încât oastea moldovană, spre a nu aveă tăiete comanicațiunile cu puncturile munte-noase, fu nevoită a se retrage, stărpind în calea sa toate cu

foc, spre a nu lăsa dușmanilor nici o înlesnire în drumul lor. Cu toate acestea, pe când Moldo-Românii se retrăgeau spre fundul munților, pe malul drept al Moldovei, călătirea cea numeroasă a lui Mohamed, trecând politia Roman, resbătusă răpede partea dealungul Siretului, cuprinzând între aripile ei pozițiunea oastei moldovene, încât constrânse pe Stefan VV. a accepta bătălia cea memorabilă, Luni în 26 Iunie 1476.

Acest loc se pareă din vechime menit pentru a fi teatrul unui evenimânt mare. Un șes întins, având spre apus culmea dealurilor păduroase, ce despart între sine râurile Bistrița și Moldova, se mărginește despre resărit cu ist din urmă râu, și se deosebește prin natura cea mănoasă a pământului, care preste cea mai mare parte a anului este înflorit și verde, și cu toate acestea din vechime se numia *Valea Albă*, cași râurelul care, având obârșia sa în sânul acelor dealuri, șerpează dealungul și dă în râul Moldova.

Oastea moldo-română din acea epohă nu eră compusă din soldați, adecă luători de sold (simbrie), ce din aprozi, oameni de oaste, a căroră căpitenii erau boierii¹, îndatoriți cu armașii și gloatele lor, la chemarea domnitorului, a se adună spre a compune oastea țării. Drept aceea aice se aflau acei întâi boieri, cu fiii și cu armașii lor, parte călărime parte arcași, având pe spate o cucură cu săgeți, la coapsă încinsă o sabie și în mână unii o lance, alții măciuci ferecate și o pavază, iar călărimea, panțierii², drept gvarție domnească erau cu zale de fier invăscuiți, având de asămine arc și cucură cu segeți, iar mai cu samă lănci și dărzi, pe cari le aruncau în depărtare, în asămănarea geritului³ turcesc. Asămene între aceștia eră și un stol de giuni genovezi, inarmați după datina

¹ Filologii derivă acest nume dela «baro» baron, un grad de nobleță și în vechime militară. Filo-slavul, derivă ăst titlu dela «boier» slavinesc, care de aseminea s'ar trage dela acel roman «baron», precum «țarul» dela «Cesar» (GH. A.).

² *Panțierii*, ostași purtători de panțieri: lorica sau zale, un fel de tunică, cămașă țăsută de fier, spre a apăra de lovirea ascuțitului, pieptul și pancia (pântecele) — GH. A.

³ lance.

italiană cu senețe, în cap coifuri de oțel, având în fruntea lor pe bătrânul Radaman, iar un număr de tunari, cu tunări de nouă în oaste introduse, erau așezate pe la locurile cuvenite. După ce au rânduit fiecărei cete și stol pozițiunea sa, după exemplul anticilor eroi, cari debarcând pe țărmul dușmanului și-ardeau vasele, spre a nu avea puțință de a fugi dinaintea lui, asemenea Ștefan VV. și-au pedestrat călărimea, ca să nu mai aibă mod a se retrage din fața năvălitorilor, ce mântuirea ei să o afle numai în învingere.

Implinindu-se toate măsurile aceste în agiunul acelei zile memorabile, s'au implântat o cruce colosală pe un muncel, aflător în miezul sesului; aice clerul serbă o liturgie, în care Ștefan VV., hatmanii, curtea sa, parcalabii și aprozii s'au împărtaşit cu sânta comunicătură, spre a-și spăla păcatele, înaintea răposării, cu sângele vărsat pentru patrie. Cercetând apoi oastea, domnitorul adusă în giurul său pe căpitenii și le-au rostit aceste cuvinte :

«Oamenilor de oaste, Pentru apărarea țării noastre, pe care soarta au făcut-o mai mult frumoasă decât puternică, noi trăim neîncetat incinși cu arme ; fiecare cu agiutorul celui de sus, până amu am mântuit-o de încercările cele crunte ale dodoitorilor noștri. Amintiți-vă că voi, ca și înainte părinții voștri, ați înfrânt pe Albreht al Poloniei, pe Mateeș al Ungariei, pe Vlad al României și pe Manica al Tatarilor. Toți aceștia pe rând ne învidiază țara mănosoă și bărbăția oastei noastre ! Puternicul Sultan Mohamed, cel ce au supus împărăția grecească, de nou adunând gloata numeroasă de oaste, iată aice ne-au agiuns, și mâne va să cerce soarta armelor ! Dară dușmanul este tot acela căruia i-ați smult Cetatea-Albă și Chilia, acela pe care voi, în anul trecut, cu sunet l-ați înfrânt la Racova, pentru care triumf numele Moldo-Român au resunat până la apus și s'au serbat chiar în cetatea Roma ! Acea amintire glorioasă, sânta cruce, în al căria semn pururea ați învins, și care azi vă umbrește cu lumina ei strălucirea, copiii și femeile voastre, a cărora singură

¹ strălucirea.

tărie este pieptul vostru și care tremurând așteaptă dela voi mântuirea lor, vă conduc la învingere. Ziua aceasta va fi aceea care pe totdeauna va întemeia pacea ; fiecare din voi, ostașilor, pe lângă laudă și mângâiere, se va împărtăși de prăzile avuțiilor resăritului, de cari este plină tabăra dușmanului. Viu este Dumnezeu și vie fie pe totdeauna Moldova !»

La auzirea acestor cuvinte, din mii de rugi, s'au repetat : *Viu este Dumnezeu ! Vie fie pe totdeauna Moldova ;* și strigătul fu atât de tare, că resunetul său au ribombat până în tabăra Turcilor și un tremur resbătù inimile lor.

Soarele, asfințind cătră apus, umbriă nourii și orizonul de o lăcoare roșie, menire cumplită a zilei viitoare ! Asemene și luna plină, răsărind din sinul Mării Negre, abia răsbatând printre nouri, întindea preste Valea-Albă un văl posomorit. Pretutindenea domniă tăcerea, ostașii cetelor deosebite, tăbăriți în pozițiunile ce li s'au rânduit, întinși pe armele lor, repozau ; unii își amintiau de familia lor, alții de amor, cei mai mulți dormiau, numai vigilele împărțite ici, colo pe la posturile lor privigheau și cu ochii ageri spionau cele d'împregiur. Dar Ștefan VV., în port de aprod de rând, acompaniat de fiul său Alexandru, petreceă pe gios într-o cercetarea oastei, după care se retrăsă în cortul său, unde, după ce făcù rugăciunile sale, s'au ațipit de un somn scurt și turburat de multă îngrijire. Aurora nu resărise încă, când Ștefan VV. au aflat toate căpiteniile la posturile lor și ostașii în rând de combatimânt. Buciumările de aramă au dat semnalul lovirii, dar gurile de bronz ale tunurilor turcești, cari nu de mult se făcuse spaima resbelului, răspunseră cu un urlet la astă prochemare, și deodată cu resăritul soarelui, se repezi, ca un nor îngrecat¹ de fulgere, călărimea turcească, invitându-se oștenii între dânșii cu răcnetul de alah !

Cine va putea număra și descrie oastea turcească compusă din felurite națiuni, ce se deosebiau prin fizionomie, port, arme și modul luptei ; cine este în stare a semnală bărbăția Moldovenilor ?

¹ încărcat.

De trei ori călărimea turcească, peste troianuri de morți trecând, resbătusă pân la cruce, care ca un centru era împlântată în miezul oastei creștine, și de trei ori Moldovenii pedestri, dar înaripați de un eroic entuziasm, îi respinseră pân în tabăra lor. Mult timp bătaia era nealeasă, căci ambele părți imblau a se osteni, dar pe când Moldovenilor nu li venia de nicăiera agiutor, ci, din clipă în clipă picând, se împuțina numărul lor, deodată din dosul munților se descinsă un șir de călărime proaspătă turcească, care cuprinsă oastea moldovană din două părți. Atuncea reîncepă în lupta, ci măcelăria, căci zece Turci năbuși asupra unui Moldovan; cei mai mari boieri, cu aprozii lor, fiii, căpiteniile, călugării cu crucea în mână, au pierit de sabia cea ageră a Turcilor, cari însufleșiți de ființa marelui Sultan, desvăliau o bravură și netemere de moarte extraordinară. Ștefan vederă minuni de eroism și de înțelepciune întru conducerea oastei; cungiurat de o ceată de aprozi și de stolul giunilor genevezi, conduși de bravul Radaman, Domnul se purtă pretutindenea ca fulgerul, dar în o amestecătură agiungând în miezul dușmanilor, armasarul său fu rănit, și el însuși, căzând, era aproape să încapă în mâna Turcilor, dacă credinciosul bătrân Radaman, nu i-ar fi dat calul său, care l-au depărtat din acel pericol; însă lovirea sângelui pregătită lui Ștefan nemeri în ochi pe mântuitorul său, care căzu mort. După aceasta, oastea Moldovei fu în urmă nu învinsă, ci stropită de numărul Turcilor, cari cu preț mare și-au rescumpărat învingerea, căci cadavrele lor acoperiau toată poiana din Valea Albă. Ștefan VV., cu un număr mic de ai săi, s'au tras pe la munte și prin codru și au agiuns la cetatea germană, ce-i zic Neamțul, unde se află familia lui, odoarele și mama sa, doamna Elena, care duple tradițiunile istorice au vederat la astă tâmplare un suflet eroic, precum o descriu și cântecele naționale. Auzirea acestei catastrofe respândi un doliu general între familiile Moldovenilor, căci fiecare din ele pierdusă un dorit fiu, frate sau părinte, și în acest doliu rămase ȧara îndelung acufun-

dată, însă și popoarele de prin pregiurul Moldovei, auzind despre astă întâmplare, s'au scârbit și mai mult s'au înspăimântat despre cele ce puteau urma pentru țările învecinate. Polonia începui a se și înarmă. Turcii, după ce s'au adăpat cu sângele creștinilor și s'au înavușit cu despoierea celor uciși, îngropară numai pe morții lor, iar cadavrele moldovene rămaseră espuse câțiva ani vântului, soarelui și gerului, în poiana dintre Moldova și pădurea Uscății, așa denumită din cauza focului ce-i dăduseră Turcii la atacul făcut din astă parte, căci necurmatele lupte n'au fost iertat pe Ștefan a se îndeletnici cu îngroparea oaselor. După aceasta Mohamed a înaintat la Suceava, și altă oaste la Hotin; ambele cetăți fură asediate, însă nu se putură lua. Din neîngroparea cadavrelor se născu în tabăra turcească epidemie pestilențială, foametea urmă din lipsa proviziunii, care, împreună cu flota ce o transportă pe Marea Neagră, se acufundă de o furtună cumplită. Matei Corvin adusă o oaste ungurească pe marginea Serbiei, încât Ștefan VV., cu toate că pierduse bătălia dela Valea-Albă, readunându-și oaste, au urmărit pe Turci pân la Dunăre, le-au reluat cea mai mare parte a prăzilor și a prinșilor. Apoi cu agiutorul unui corp de trupe transilvane, sub comanda lui Ștefan Batori, au alungat din România pe Radul VV. aliatul Turcilor și în locul acestuia, a cuscru-său, așeză în București pe Vlad-Țepeluș; după ce au alungat pe soția-sa Vochița, fiica celui întâiu, el se însură cu doamna Maria dela Magop.

CREDINȚA ȘI FANATISMUL.

Dela reașezarea lui Mengheli-Gherai pe tronul Crimeii, am zis că au urmat fără întrerupere între el și între Ștefan VV. o relațiune neturburată. Atacurile și invaziunile cele dese ale Tatarilor contenise, numai acele ale oardei de Nogai împresurau uneori marginile Nistrului, în atacurile și prăzile lor asupra Poloniei. Ambii acești domnitori se îngrijiau cu reciprocitate de interesele publice și acele private. Mengheli-Gherai, care eră strâns legat prin o alianță cu țarul Moscvei Ivan al III-lea,

fu în multe încungiurări mijlocitor între acel puternic suveran și între Ștefan, care în o epistolă foarte patetică i se tânguia de soarta neferice care au întâmpinat fia sa Elena, măritată cu țarul Dmitri, clironomul tronului Mosevei, provenită din intrigile țarinei Sofia, maștiha acelui giune țar, Greacă, principesă a Bizantului surpat de Mohamed.

Mengheli-Gherai, a căruia agerime în domnie și simțiminte marinimoase și umane îl înălță peste sfera comună a compatrioților săi, în lucoarea restatornicirii sale în Crimeia, nu-și putu uita și stânge simțimănteale lui de familie, și deseori în cele puține oare de singurătate își amintia de ființele prețioase inimii sale, pierdute în catastrofa care, întorcându-i tronul, îi lăsă o amintire atât de dureroasă, mai ales despre fie-sa Fatme, care, precum se știe, eră pentru suvenirul maicii sale, idolul inimii părintești.

Fatme însă își uitase țara nașterii, la care nu o legă decât aducerea aminte a maicii sale. Patria ei eră acum Moldova, și părinții i se reprezentau în domnitorii cari o încungiurau cu o duioasă afecțiune, precum și ea prosforă o respectoasă iubire și adorare.

Pre lângă aceste se deprinsăse a considera pe Radaman ca pe părintele ei; și fiul său, companion al copilăriei și al soartei sale, i se făcu un ce neapărat al vieții, încât această afecțiune eră nutrită în curs de câțiva ani prin mărturisirea simțimintelor reciproce ale giunelui care, ca șeful copiilor de casă genovezi, aveă la curte zilnică ocaziune a întrețineă speranța inimii sale.

Într'o dimineață, Fatme ieșind din curte și mergând singură prin grădină la paraclisul apropiat, când agiunsă între tufanii umbroși, văzu apropiindu-se un străin, pe care după portul său îl recunoscă de Tatar. Acesta eră un imam (monah), venit de curând din Asia, precum ziceă, cu dorința unui simțimânt de evlavie a face un pelegrinaj (hagealic) la Valea Albă, spre a aminti acolo pe fratele său, ucis în memorabila acea bătălie, care cerere umilită, în privirea evlaviei, i se invoisc. Acest imam eră din tagma cea mai fanatică, a cărei

datorie și mai mare merit sta de a mântui din sclăvie pe acei de credința mahometană, însă, în adevăr, eră Tatar din Crimea. El au fost descoperit că în cursul catastrofei Cafei, pre lână Genovezi, mulți din legea mahometană s'au răpit și au încăput între creștini, și prin îndelungă cercetare aflasă că Fatme, fia sultanului, petrecea în Moldova, pentru care, ca unul ce în persoană combătusă la Valea Albă, întreprinsă această călătorie, și cu pericolul vieții sale s'a însărcinat a adevări faptul, a mântui de inchipuita nenorocire a Fatmei (de giugul creștinesc), și prin un mod, ce-l pregăti cu multă ghibăcie, a o fură din mijlocul curții, și a o conduce la Bacci-Sarai, în sânul părintelui, dela care, pe lângă meritul suflesc, așteptă o generoasă mulțămită.

Luând un aer umilit și modest, ca acela ce caracterează pe toți din tagma sa, el cuprinse cărarea giunei, care, acufundată în reflexiuni, pășiă spre paraclis. Depe pozițiunea lui umilită și în vârstă respectabilă, crezându-l un cerșetor străin, ea întinse mâna cu o monedă; însă imamul o apucă de mână și în limba tatară îi zise cu blândețe: «Fiică a Orientului, de unde răsare lumina și credința adevărată, tu născută în paradisul cel pământesc, crescută în sânul desfătărilor curții dela Bacci-Sarai! Numai furtuna cea infurietă a mării te-au putut aruncă pe acest pământ sălbatec, adăpat de sângele musulman! Am văzut sorioarele tale în Crimeia plutind în aur și în aburii miresmelor Arabiei, bând ambrozia plăcerilor, negustând amarul decât când se amintează de dulcea lor Fatme, care în stăinătate petrece în sclăvie! După voința profetului nostru Mahomed, mulți dintre noi s'au ales, cu desprejuirea vieții, a îmblă dela răsărit până la apus, întru căutarea turturelelor rătăcite! Cu toată greutatea, eu te-am aflat, și acesta e semnul cel mai vederat că Alah cel de sus voește înturnarea ta. Ferice de tine, ferice de mine, când te voi reconduce în patrie, vino, urmează după mine, toate sunt pregătite pentru tine, nu la fugă, ci la triumful tău. Așa odinioară Mahomed fugi la Meca, dar fuga

lui este mântuirea Islamului, zelul cel sfânt să înaripeze pasul tău — vino !» și aceste zicând, trage pe giună în partea opusă. Dela început, la auzirea acestor cuvinte, ea crezù pe Tatar rătăcit de minte ; dar când auzi și câteva particularități, i s'au părut că vede un demon necurat, care îi întinde cursă, spre a o abate din calea adevăratei credințe, ce îmbrătoșase cu atâta infocare.

Deci începù a-și face cruce, ca să piară necuratul, dar acesta îndoiă îndemnarea lui, întrebuițând chiar și puterea de a o trage cu sine. Atunce înțelegând că acesta eră un fanatic viu, nevăzând de nicăiere vreun ajutor, se înarmă cu curagiul credinței și cu glas puternic zise : «Din câte mi-ai spus te cred într-o adevăr o Naibă ¹ trimisă din iad spre încercarea credinței mele ! Eu sunt născută din mamă creștină, care m'au crescut în sânul mamei bisericii adevăratului Dumnezeu. El este scutul și mântuirea mea, în numele lui orânduiesc ție ca să piei dinaintea mea, și să te întorni la idolii tăi !...» Fanaticul, văzând că nu o poate îndupleca cătră fugă, s'au infuriat ; și decis a nu lăsa nedeplinit votul ce au jurat, scoase din brâu un pumnal scânteitor și se răpezi asupra-i, spre a o îngiunghiè ; însă Dumnezeu priveghiă preste credincioasa sa. Din tufari, ca un fulger, se aruncă giunele Radaman, cu un strigăt tunător și cu spata în mână, alergând, străbătù pe Tatarul furios, care, lovit chiar în inimă, în miezul blăstărilor căzù pre pământ. La vuetul ce urmă din astă cumplită tâmplare, se adunară din pregiururi păiătorii (?) și ridicară de pre pământ pe giunea leșinată lângă ucigașul care se rotoliă în sângele său. Ea fu transportată la curte în camera sa, și însăși doamna se îngriji de sănătatea și mântuirea ei. La cercetarea ce se făcù, s'au aflat între vesmintele Tatarului ascuns un talisman, cu însemnare că : el, din evlavie legii sale, ucisese un număr de creștini, și că-i lipsia încă un mort, spre a completă numărul de trei ori trei uciși de

¹ Naiba, Italian Nabisso : La orientali, Naiba înseamnă un ornament sântit a giuraților (GH. A.).

propria sa mână, și că între aceștia se află și bătrânul Radaman, săgetat de dânsul în bălălia dela Valea-Albă, pentru-că Tatarul, care îl recunoscù, descoperise că el a răpit pe fiica hanului și împreună cu 150 giuni Genovezi a substras-o dela legea mahometană, la care aceștia erau meniți.

Ist evenimânt, tâmplat chiar în miezul curții domnești, vederă sumeția unui fanatism orb al Tatarului, care știu a învinge toate greutățile unei asemenea întreprinderi. Dar totodată astă tâmplare tristă spori compătimirea și afecțiunea nu numai a domnitorului și a doamnei, ci și acea a curții și a publicului asupra lui Radaman și Domnicăi, a cărora soartă din copilăria lor eră îmbinată în furtună și în fericire.

Văzând din toate aceste o menire cerească asupra lor, s'au decis a reuni pe totdeauna pe acești giuni prin o sântă legătură. Dar înaintea acestui act solenel, Domnica au mărturisit adevărata ei familie, că eră fia lui Mengheli-Gherai. Drept aceea, îndată ce se vindecă din pătimirea suferită, însuși venerabilul mitropolit al țării, Teoclist, i-au cununat în biserica sântului Dmitrie, catedrala Sucevei, și astă zi fu serbată ca un evenimânt ferice de familie, în care s'au încununat și s'au remunerat credința și virtutea. După aceste, Ștefan VV. încunoștiință pe Mengheli-Gherai că fia lui, ce o crezù pierdută, se descoperi în astă giune, care înoință prin două daruri: al botezului și al cununiei, se făcù iar cetățana moldo-romană și soția fiului credinciosului Radaman, încât astă tâmplare aveà să fie un nou gaj de statornică alianță între ambele țări. Mengheli-Gherai, ca un bărbat înțelept și fără pregiudețe, înțelese întră aceasta voia celui de sus, ce este unul în cer pentru toți oamenii lumii, și numai de cătră aceștia sub multe nume și forme se întitulează. El, prin fericirea fiicei sale s'au mângâiet de departarea ei, și prin asta au mărturisit că, mai mult decât plăcerea lui, preferă soarta ei. După închierea acestei serbări casnice, au urmat alta națională, sfântă și patetică, de care s'au împărtășit toată țara.

**PANAHIDA EROILOR
MOLDOVENI.**

Domnia cea îndelungată și glorioasă a lui Ștefan VV. au fost, printre scurte restimpuri de pace, un șir de lupte grele și sângeroase, nevoit a le purta pentru susținerea independenței naționale și apărarea religiei. Monumentele triumfurilor sale nu sunt arcuri, nici coloane, dară 40 de mănăstiri, ce după fiecare învictorie au zidit și îndănuț; aceste mărturisesc nu numai a lui și a oastei sale bărbăție, ci adâncă evlavie și modestie, prin care el atribuia protecției lui Dumnezeu rezultatul ce câștigă din lucrările întreprinse în numele său. Deaceia poporul moldo-român purta cu rezignațiune povara sacrificiilor de avut și de sânge, cerute pentru întâmpinarea întreprinderilor sale, iar oameni de oaste urmau cu încredere chemării domnitorului lor, care remunera și onora pe aprozii săi oșteni.

Acest simțământ drept și marinimos l-au îndemnat a consfinți prin un act public memoria eroilor căzuți pentru patrie în câmpul dela Valea Albă, a cărora oase zăceau de 20 ani încă neîngropate în șesul acela.

Drept aceea, folosindu-se de un paos de pace al anului 1496, un an înaintea cumplitei înfrângerei a Polonilor în Bucovina, orându-i a se face în toată țara, în 26° Iulie, ziua aniversale a bătăliei dela Valea Albă, o serbare mare bisericească, însemnând trei zile de agiunare și de doliu național, iar în acel câmp al bătăliei decise a se face o biserică votivă, consfințită marelui arhistratig. Mihal. Pentru plinirea acestei ceremonii bisericești și militare, au rânduit cele cuvenite în 8 Noemvrie ale acelu an. Dela toate monastirile, schiturile și bisericile poporene s'au conchiemat părinți evlavioși, aducând fiecare câte un amintar (pomelnic) a oamenilor de oaste din ținutul lor, uciși în bătălia dela Valea Albă. Deputați de oaste de toată arma, căpitenii și ostași de rând se adunaseră în o tabără pacinică pe malurile Moldovei, unde fluturau bandierile naționale a fiecărei cete, cu voal negru învelite, iar în mijlocul lor se înălța un pavilion pentru domnitor și familia sa, în giurul căruia s'au adunat, din toate olaturile țării, văduvele, orfanii

și părinții celor uciși, a căroră durere eră astâmpărată de un simțimânt de glorie, că acei din familia lor și-au fost repus vieața pentru patrie! După ce în curs de trei zile, clerul în serbare bisericească au amintat anume pe fiecare din cei uciși, mîliani oșteni săpară temelia bisericii pe locul însemnat de Ștefan VV., care eră acela unde au fost urmat cea mai crîncină luptă; iar afinii¹ morților adunau cu simțimânt respectuos depe cîmp oăsele răspîndite, prețuind în fiecare titvă capul iubitului său; dar nimeni n'au recunoscut mai bine decît Radaman titva părintelui său, prin fierul săgeții care, intrînd prin ochi, rămase înfipt în os. Acest cap prețios al mîntuitorului vieții sale. Ștefan VV. cu mîna sa l-au depus sub locul unde aveă să fie altarul, iar celelalte se depuneau în miezul temeliilor bisericii lîngă altar, peste care se înălța sînta cruce, umbrită de flămurile Moldovei.

Cele întăie raze ale soarelui din 26 lunie lăminaseră preste Valea Albă un popor întreg, învăscut în doliu și împlăntat în lacrimi; nu sunetul bronzurilor sînțite, nici rugile înfocate purtătoare de moarte caracterizau astă solenitate, ci ruge fierbinți din inima domnitorului și a credinciosului popor se înălțau cătră înduratul Dumnezeu, spre iertarea păcatelor acelor uciși și împărtășirea lor de cununa nemuririi. După ce arhieriei au făcut orînduita panahidă asupra oaselor depuse depe rînduială, Ștefan VV., Alexandru și Bogdan VV. depusă în temelie piatra cu următoarea Inscripțiune:

«In zilele bine-credinciosului și de Hs. iubitorului domn Io Ștefan VV. cu mila lui Dumnezeu domnul pămîntului Moldovei, fiul lui Bogdan VV. în anul 6984 (1476), iar al domniei lui 20, anul curgînd, s'au rădicat puternicul Mahomed, împăratul turcesc, cu toate puterile oștilor sale, ale răsăritului, încă și Basaraba VV., chemat fiind la răsboiu, au venit cu dînsul, cu toată puterea pămîntului lui Basaraba, și au venit să robească și să iee pămîntul Moldovei, și au agiuns pînă aice la locul ce se chiamă Valea Albă, și noi

¹ rudele.

«Ștefan VV., cu fiul nostru Alexandru, am ieșit înaintea lor «aice, și am făcut cu dânșii mare război în luna lui Iulie în «26 de zile, și după giudecata lui Dumnezeu, biruiți au fost «creștinii de păgâni, și au căzut aice multă mulțime din os- «tașii moldoveni. Atunce au luat și a treia parte din pământuț «Moldovei, despre acea lature. Pentru aceea au binevoit tot «Ștefan VV. cu a sa bună vrere și au zidit biserica aceasta «întru numele arhistratigului Mihail și întru rugăciunea lui, și «a doamnei sale Maria, și a fiilor săi Alexandru și Bogdan, «și întru amintirea sufletelor lor, dreptcredincioșilor creștini, «cari aice au perit.

«In anul 7004 (1496), iar al domniei lui, anul 40, curgând «în luna lui Noemvrie 8 zile».

S'ar fi cuvenit ca numele a atâta eroi să se fi păstrat în analele patriei; însă în epoha aceea egoismul nu cuprindea inima compatrioților, deaceia de agiuns au fost că au conclucrat, au pățimit și au combătut pentru binele și gloria patriei, și acel merit fără osebire se răspândia peste toți Moldo-Românii.

Adevărat măreț și unic spectacol au fost acesta, de a vedea un popor întreg îngropând deodată pe un alt popor! Aice se vede o mumă bătrână, bocind moartea a trei fii ai săi, bătrânul lăcrămă pentru pierderea unicului său fiu, văduvele, orfanii plângeau pe ai lor; încât Ștefan Vodă, deși deprins la toate scenele crunte, vărsa și el lacrimi de compătimire, și aceasta au fost lauda cea mai mare pentru acei ostași, că duple faptele lor, nu li s'au plâns vieța, ci moartea!...

Amintirea acelu act măreț se păstrează nu numai în istorie și prin această biserică monumentală, ci și prin tradițiuni și cântece, în cari păstorul din Valea Albă repetează, acompaniând pe fluerașul său, cântul următor:

VALEA, ALBĂ

Păstorul.

Vale albă d'albă-vale
 Dela munte râurel, .
 De ce oare 'n a ta cale
 Trecând lângă-al meu muncel,
 De e nou, de-i senin,
 Tu răsuni un trist suspin ?

A ta râpă înverzită,
 Cununată-i de mil flori,
 A ta undă-i limpezită
 De mănunt prund la izvor,
 Și-a ta dulce apă-o bea
 Pasărea și turma mea.

Râul.

A mea apă-i limpegioară,
 Din ea bea azi turma ta
 Și-aceă pasăre ce zboară ;
 Dar aleu ! ea adăpă
 Turme dela răsărit,
 Ce-aiici au fost tăbărit.

Sântul Ștefan, când aice
 Pentru țară s'au luptat,
 Când în zlua neferice
 Ager fier au secerat :
 Pe boieri și pe oșteni,
 Pe păstori și pe săteni.

De-atunci, tristă, eă tot plânge
 Și în veci va suspină,
 Că au curs cu nobil sânge
 Ce Românul revărsă,
 Și cu oase 'ndelungat
 Acest câmp au presurat.

Eu, acea zi de turtună
Amintind-o plâng mereu,
Freamătul pădurii sună
Unit cu suspinul meu
Că Aprozi acuma nu-s
Ca acei ce au repus!

Soarta lor și a lor vântă¹
Azi Românii au uitat,
Păstorule, tu deci cântă
S'aibă cuget deșteptat,
Să le zică al tău cânt:
Cum au fost și cum azi sunt!!!

¹ avânt.

BOGDAN VOEVOD

BOGDAN VOEVOD.

Moldova, care într'un curs de 47 ani au serbat zile de triumfuri strălucite, Marți în 2 Iulie 1504, dela o margine a țării la alta au resunat de bocete publice, căci în ziua aceea apusă luceafărul gloriei sale: *Ștefan cel Mare*, care pentru faptele sale resbelice, plinite intru apărarea independenței patriei, a creștinătății și pentru evlavie sa esemplară, fu pronumit: cel *Sânt*.

Atribuind agiutorului ceresc rezultatul dregierilor ¹ sale, el însuflă în popor și în oaste un simțământ de încredere și de mărire națională, care îndelung și după moartea sa s'au păstrat, iar de străini s'au aprețuit.

Dintre patru fii, născuți din patru legiuite ale sale soții, rămasă în viață numai Bogdan. Acest principe, care pre lângă hărăzia domniei, moșteni și un geniu întreprinzător, n'au urmat testamentului politic, ce părintele său lăsă cu condițiune de a supune țara protecțiunii puternicului învictor al Constantinopolei, care cu pas repede își naintă oastea în miezul creștinătății; ce au cugetat, duple exemplul strămoșesc, a țâneă independința patriei cu armele, în cari erau Moldo-

¹ actelor.

venii amaestrați ¹, prin nenumărate întreprinderi resbelice. Un asemenea sistem eroic se părea cu atâtă mai nemerit, cu cât toate puterile Europei prețuiau valoarea locuitorilor și pozițiunea țării, ce din timpurile antice eră considerată ca o poartă, prin care se strecură cursul cel impețuos al popoarelor, când a celor dela Miazăzi spre Nord, când a celor nordice spre Miazăzi, și pentru care motiv încă Imperatorul Traian trasă cu legioanele sale tăria ² cea gigantică, care și azi în țările noastre așintează admirarea arheologilor și a pacinicului păstor, ce o numește *troian*. Asemene temeuri dictau o politică sănătoasă și înțeleaptă de a țâneă și a asigura esistența Moldovei, precum mărturisesc tratatele ofensive și defensive încheiate cu dânsa între Ungaria și Polonia, care în actele lor diplomatice o denumiau: «Regnum Moldaviae», adică Regia ³ Moldovei. Dar rivalitatea națională între acești doi puternici vecini, din care fiecare pretindă a-și însuși asupra Moldovei o înrăurire predominitoare, desbinându-le între sine, paraliză aplicațiunea puterii comune în scopul cel mântuitor, încât acele staturi, mânate de pasiuni și de interese particulare, săpate încă și de vițioasa lor organizare politică, prin care puterea suverană se împărția între rege și o adunare numeroasă de reprezentanți ai nobilimii țării, precât se nevoiau a astruca esistența politică a Moldovei, pe atâtă ele înseși din zi în zi deșirau mănuntale lor, până ce în decursul timpului s'au acufundat în Imperii mai puternice, când Moldova, păstrând numai principiul drepturilor internaționale, apărută de scutul ce Pronia întinsă asupra ei, și astăzi încă simte vie inima și naționalitatea sa.

Înătrind deci în cugetul său sistemul de a păstră independința patriei, Bogdan s'au îngrijit a se aliă cu unul din aceste două staturi prin legături statornice. Propășirea Semilunii în Ungaria și amintirea foloaselor și a gloriei, ce pentru Moldova au fost produs cu un veac mai nainte legătura și in-

¹ meșteri.

² întăritura; *valul lui Traian*.

³ domnia.

cuscrirea lui Alexandru cel Bun cu dinastia regească a lageloniilor, l-au îndemnat mai mult către plinirea acestui scop.

Dar mai înainte de a păși înastă lucrare, află de cuviință a ademeni pe Turcia, încunoștințând-o prin formală ambasadă despre suirea lui pe tronul Moldovei și mijlocind pace prin trimiterea logofătului Tăutu cu daruri însemnătoare. Sultanul, învăluit în resbeluri cetățene¹, se mulțămî cu asemenea demonstrațiune, și prezentele le-au dăruit trimisului Teutu, care din productul lor zidi biserica din Blândești în ținutul Suceava.

Pe tronul Poloniei, domniă, încă dela anul 1501, regele Alexandru I-ii, fratele lui Ioan Albert, cel ce pătimisă în Codrul Bucovinei învingerea cea sunătoare. Moldova de un veac țâneă în ipotecă Pocuția, provincie mărgineană a Poloniei, cu politica Tismenița și Țesibisc, pentru o sumă de bani, pe care Alexandru cel Bun o împrumutase acelei regii și despre care urmau neconținute certe și resbele. Spre a adăuga la scopul propus, de a încheia cu Polonia o legătură întemeietă pe interese reciproce și încheată prin alianță de familie, Bogdan propusă a înlătură acel pom de discordie, a întrupă Poloniei provinciile ei ipotocate și a contractă o înscrisoare, luând de soție pe Elisabeta, sora Regelui, pentru care au deputat o ambasadă strălucită, compusă din cei mai însemnați boieri ai țării.

Vrednic de observare este că în acea epohă, în care țara eră încă lipsită de așezăminte de cultură, nu-i lipsau bărbați pământenii vrednici de a purta înăuntru și în afară cele mai delicate interese ale statului cu o ghibăcie nemerită, prin care au vederat că diplomatica cea mai trainică și mai înțeleaptă este aceea ce razămă pe principiile de dreptate: «Iustitia regnorum fundamentum».

Cu astă misiune importantă fu însărcinat Giurgea vistiericul, Șerpe postelnicul și Trifail, curtezan² cu știință de multe limbi și ghibaciu foarte în tratarea intereselor politice.

Uricul³ lui Trifail nu eră bine cunoscut, el însuși se zicea văr al

¹ civili, interne.

² curtean; ³ strămoșii.

doamnei Voichița, care de Ștefan VV. cu toată curtea și odoarele ei s'au fost robit, când la 1474 au luat Târgoviștea, capitala țării muntene. Geniul cel esttraordinar al acestui june, timpuriu disvălît, a fost atras asupra-i luarea aminte a învictoriului, care apoi îl trimise spre învățătură la renumita universitate iagelonă din Cracovia, unde, în curs de mai mulți ani petrecând, el își adunase felurite cunoștințe spre a le aplică în folosul patriei celei adoptive. Dar după încheierea studiilor, pre lângă geniul său estráordinar nu întârzie a se desvăli într'insul un caracter înáperios, ambițios și întreprinzător. Împătimirile sale știă însă a le ascunde sub forme plăcute, prin cari cu înăs-cuta sa limbuție ademenea și subjugă inimile. Sistemul său se părea rezemat pe aceea ce în zilele noastre se numește machiavelism, adică : spre a agiunge la un scop propus, a nu respectă nici un drept, a nu se feri de nici un crimen¹. Încrederea nemărginită ce a dănuit Bogdan acestui om se întemeiă pe simțimente de recunoștință ce aveă drept a așteptă dela acela, de a căruia vieață nu numai că s'a îngrijit, dar încă prin bună creștere i-a deschis o carieră strălucită, în care Trifail aveă ocaziune a vederă vrednicia geniului, credința și recunoștința către binefăcător; mai ales că o inimă nobilă se cuvine mai mult încă să iubească pre dăruitor, decât pre darul său. Aceste eră motivele ce îndemnă pe Bogdan a da lui Trifail o încredere nemărginită și a-l atașă la o misiune atât de delicată.

Principesa Elisabeta, menită de soție lui Bogdan VV., eră fiica arhiducesei de Austria și nepoată a lui Albreht, imperatorul Germaniei. Surorile ei eră măritate cu ducii de Brandenburg, de Bavaria și de Pomerania, încât prin asemenea încuscrire, Bogdan ar fi intrat în 'strânsă legătură cu cele întâi capete coronate ale Europei. Cauza creștinătății cu atâta mai mult cereă o sporire a puterii sale, că armele otomane, subjugând Ungaria cea sfâșială prin desbinări civile, agiunsese până în marginea Sileziei. În aceste critice încungiurări, regele

¹ crimă.

Alesandru chemase la Radomno Seimul (adunarea nobleței); însă lovit la picioare de paralizie, fu nevoit a se înturna la reședința sa Cracovia, unde în luna Iunie 1505 sosi și ambasada Moldovei, stolită cu toate cele ce aveâ să reprezenteze demnitatea și puterea țării.

După ce în solenelă audiența au înmănat dresurile¹ domnești, regele trimise propunerea la Seim², care a tratat-o ca o cauză diplomatică a Republicii, când despre altă parte însărcinării se îngrijau a căpăta binevoința familiei regești. Ei îi prezentasă darurile domnești și anume: Un port complet de doamnă, compus din o cămeșă lungă de mătase cu in țăsută, ferecată la guler și la mâneci cu solzi de aur, având altițele cusute cu flori și diamanturi; o fustă albastră fără mâneci mai scurtă, cu flori de aur împestrită, un brâu cu colane, din cari unul cu rubin, altul cu smarand, un tabar porfiriu fără mâneci cu buchete de aur, două brățare de aur cu medalioane antice găsite în Moldova între monumente romane, iar pentru cap un conciu cu măestrie țesut din felurite stofe de aur și cu perle în formă de diadem, prin care aveâ a se prevedea părul capului cu gățe încununat, un voal preveziiu cu franșe (țarțamuri) de aur, și un gherdan prețios în care strălucia stema Moldovei, un sac de piele de bour, plin cu fire de aur, culese din Bistrița și din râul Bogala, ambră neagră mirositoare din munții Carpați, covoară de țară ce rivalizau în vioșia coloarelor cu acele ale Persiei, două părechi turturile în cusce de aur, și două gaițe, din cari una vie, iar alta de argint cu smalt fabricată, însă cu așa măestrie, încât deosebirea între ambele numai atunce se înțelegea, când una dintre ele răsună cuvântul *Bog-dan!* Se mai prezentară și faguri de miere de Vaslui, așezați în un știubeiu, durat din lemn de teiu și pe dinafară împodobit cu o fașă de icoane, de mâna unui săhastru sculpite, și cari în alegorie înfățișau indeletnicirile albinei industriale și pacinice, înarmată de ghîmp numai în contra celui ce o atacă.

¹ actele.

² Cromeri, *de Polonorum*, liber tricessimus, pag. 474 (GH. A.).

Aceste obiecte câştigară plăcerea curţii şi au aşintit curiozitatea publică asupra dănuitorului unor asemenea daruri şi asupra ţării mănoase, în care Elisabeta era chemată a domni, căci acum, după un secol, de când se precurmară relaţiunile de familie între domnitorii ei şi regii Poloniei, Moldova nu se cunoştea acolo decât prin îndelungate certe politice şi prin resbele crunte, iar în aceea ce privia originea şi datinele ei, plutiă o notiţiune confuză. Se ştia atâta că ţara ce Polonii o numia sinonim cu înţelesul de Italia¹ se întindea chiar dela marginile Poloniei pân la gura Dunării şi la Marea Neagră, că locuitorii vorbeau o limbă latină, că aceste semne şi un spirit resbelic mărturisiau uricul² roman, de care a dat probă când într'un singur an cu succes s'au luptat deodată cu trei mari imperii. Aceste fapte, în convorbiri familiare, Trifail le espune prin descrieri amănunte despre oîrganizarea puterii înarmate a Moldovei, unde, după datina strămoşască, lucrătorul de pământ, când cerea patria, prefăcea sapa în spată, iar păstorul ştia a apăra turmele nu numai de lupi, ce şi ţara de duşmanii ei. Prin naraţiuni ademenitoare, Trifail înfăţişa strălucirea şi înavuşirea nobleţei, aerul cel milian³ şi portul cel pitoresc al sătenilor, ce se părea ca figuri înviate ale strămoşilor antici, sculptiţi pe nemuritoarea colona traiană. El laudă clima cea blândă, unde prosperau fructele sudice, via, migdalul şi smochinul; unde evlavia şi moralul evanghelic formau temeiul societăţii, după cum mărturisiau nenumărate aşezăminte în favorul omenirii pătiminde.

Aceste descrieri cu ritorie înşirate şi variate prin multe episoade plăcute aprindeau în secret în inima Elisabetei ambiţioasa dorinţă de a domni peste o asemenea ţară, care însă în legătură cu Polonia ar fi putut fi un scut puternic al creştinătăţii în contra încălcării barbarilor; însă ceeace o reţinea

¹ Polonii în limba lor numesc pe Italieni Vloşcizna, iar pe Moldova Voloşcizna, pe Italieni Vlohi, pe Moldoveni Vlohi, cari vorbesc o limbă romană. — Orichovius, *Annales*, v, pag. 1555 (GH, A.).

² originea.

³ voinicesc.

dela realizarea dorinței, eră neînvoirea maicii sale, din cauza deosebirii religiunii lui Bogdan, și propria ei displăcere a se uni cu un bărbat, care se zicea că are o figură nefavorabilă. Bogdan eră în adevăr un bărbat milian ¹ la stat, cu fața marțială, însă, ca Anibal, el pierduse ochiul stâng în o bătălie, prin o săgeată ce un arcaș tatar țintise asupra lui Ștefan, pre lângă care Bogdan combătea. Asemene și creșterea sa, făcută mai cu seamă în tabără, în miezul ² tumultului de arme, eră lipsită de modurile cele blânde și plăcute, cari subjugă inimile femeilor și cari ar fi trebuit, mai ales spre a căpăta favorul unei principese viețuitoare în sânul curții imperiale. Aceste plecări ale Elisabetei pătrunzându-le priceputul Trifail, îi născu în cuget un plan criminal, însoțit de ambițiunea lui dismăsurată; încât prelungirea tratațiilor deșerte ale Seimului dela Radomno, în cauza pețirii lui Bogdan, dădu lui Trifail ocaziune și îndemn a întinde firile urzirii fatale. În cursul relațiunilor ce făcea la curte, nu lipsiă a țesă și propria sa istorie amănuntă, în ce mod Ștefan VV., învingând pe Radul, domnitorul României, puse în locul său pe Basarab; dar deși mântuisă pe Trifail de moarte, totodată l-au lipsit de dreptul, ce el credea că are asupra domniei țării române, ca nepot al Radului distronat. El istoriă cum Ștefan VV. a fost condus pe vară-sa, doamna Voichița, în triumf la Suceava, nu ca pe o sclavă, ce ³ ca pe mireasă. El descriă festinele ⁴ cele strălucite, serbate în ocaziunea nunții și planurile ce în junie urzisă pre lângă vară-sa. Însă nu-și putu ascunde urgia sa asupra lui Ștefan VV. care, după doi ani de zile de conviețuire cu doamna Voichița, o repudiă (lepedă) în mod defăimător, numai pentrucă părintele ei, voind a recăpăta dela Moldova ținutul Putnei, se văzu nevoit a se alia cu Mahomed, și cu oastea sa au fost prădat acele olaturi ⁵,

¹ voinic.

² mijlocul.

³ ci.

⁴ petrecerile.

⁵ ținuturi.

când și atunci, favorat de noroc, Ștefan, atacând pe Radul, îl învinsă și în urmă îl discăpăină. Cu toate aceste Trifail zugrăvi astă catastrofă a familiei sale ca o fericire personală pentru sine, căci soarta l-au condus la Cracovia, unde prin învățătura lui căpătă un indigenat moral și simpatie pentru națiunea polonă, în a căria interesuri el giură că ferică s'ar crede de a putea conlucra. Zicând proverba latină: «Patria non natus, sed ubi educatus», adecă: «Patria nu-i unde ești născut, ce acolo unde ești crescut», dând prin asemenea cimituri a înțelege că de ar fi el domn al țării române, la care dignitate, ca și în republica polonă, fiecare nobil are dreptate a aspira (a cere), el ar ști să realizeze planul ce în zadar Ștefan VV. au cercat, adecă de a uni în unul ambele acele gemene principate, și le-ar așeză sub suzerenitatea unei puteri creștine, precum e Polonia, spre a fi Moldo-România un troian neinvins în contra încălcării Otomanilor. Aceste zise le mai sprijiniă cu oarecari demonstrațiuni, afectând datini polone, frecventând biserici catolice, despre cari către ai săi se îndreptă ca cu o măsură favoritoare misiunii lor, când pentru curte aveă a fi o mărturie a plecării sale pentru Polonia, iar pentru Elisabeta ca o espresiune a simțimin-telor sale.

Înțelesul unor asemenea dregeri¹ și confidenții fu de agiuns de chiar². Regele însărcină pe principele Sangușco, castelan de Cracovia, de a intră cu Trifail în negocieri secrete, spre realizarea unui plan, la care până amū nici armele Poloniei nu putură agiunge. Așa dar, pe când Seimul, duple datina sa, în forme și în cuvinte deșerte, încă și în sfezi, prin aplicarea faimosului cuvânt veto³, trăgână chestiunea căsătoriei Elisabetei cu Bogdan, Trifail cu nemerire trată în secret surparea domnului său. După ce regele și consiliul său se încredință

¹ acte.

² clar.

³ «Veto», nu învoesc. Fiecare deputat al Seimului Poloniei aveă drit în sesie a împiedeca orice proiect de legiure, dând votul său de «veto», sau în limba polonă: «Nepozwalam» (Nu dau voie) — GH. A.

despre planurile și urzirile lui Trifail, ce prin giurământ se declară organ și instrument activ al Poloniei, dându-i-se pentru viitoarele dregeri instrucțiunile trebuitoare, se compuse răspunsul autografic al regelui, motivat pe îngreuierea ce arată bătrâna mumă a Elisabetei, femeie foarte bigotă, care nu se înduplecă a da învoirea ei la cununia fiicei sale cu un principe de credință ortodoxă, care în Polonia se numea shismatică. Regele și Seimul mulțumiră lui Bogdan pentru înturnarea Pocuției și pentru darurile trimise, iar chestia însoțirii o amânară pe altă dată mai favorabilă, căci nici regele, nici Seimul nu voiau a întărâta un principe puternic în o materie atât de delicată, și, prin un repede refuz, din amic a-l face neamic¹.

Ambasada moldovană, căpătând deci dresurile² răspunzătoare ale regelui și contra-daruri, nu mai puțin prețioase, se înturnă la Suceava, unde espuse lui Bogdan rezultatul misiunii, care atât duple actele oficiale, cum și duple convorbirile familiare, se părea favorabil în privirea însoțirii pețite.

Dar pe când necredinciosul Trifail cu mare ghibăcie urmăria planurile sale, bătrâna arhiducesă, muma Elisabetei, care cu tot bigotismul ei, întru aceste-i eră conlucrătoare, muri în luna lui August anul 1505. După trecerea doliului, Bogdan înnoi la 1506 pețirea sa, cu care misiune Trifail, cunoscând bine rezultatul, se feri a se însărcina, dar totodată nu negrijă a mai invita pe Elisabeta de a rămâne statornică în refuzul ei.

Patric, parcalabul de Hotin, ce fu trimis cu înscrisurile domnului, căpătă chiar dela principesă un refuz, răzămându-se ea pe voința cea depe urmă a maicii sale de a nu se mărita în altă religiune și pretestând figura cea neplăcută a lui Bogdan. Un asemenea refuz eră de natură a curmă toată rădădarea lui Bogdan, care privindu-l ca un afront pentru sine și

¹ Cromer, *De rebus Polonorum*, liber tricessimus, pag. 454 (GH. A.). — În original se citează textual Cromer.

² actele.

ca o desprețuire a dignității națiunii sale, dădû ordin a se adună oastea și a cuprinde din nou provincia Pocuției.

Astă încungiurare întărtă spiritul ambelor popoare : Polonii credeau o ovelire¹ ca provincia, care în curs de un veac n'o putură recăpătă nici prin bani, nici prin arme, să o răscumpere cu o femeie din familia regelui lor ; iar Moldovenii, cari așteptau dela prosfora² lor marinimoasă o îmbrăçoșare în interesul mântuirii ambelor imperii, prin acel refuz se văzură atacați în amorul lor propriu și în dignitatea suveranului lor, încât cearta domnitorilor se făcû obiect de ceartă națională, de care se împărtășau atât bărbații, cât și femeile ambelor țări, și aste din urmă invitau pe junime la arme. Din aceste se poate giudecă cât se aprinseră spiritele giunimii, mai ales în acea epohă, când mânia avânturilor cavalerice nu eră încă de tot stânsă.

Între cavalerii poloni primau doi frați din familia strălucită a Strusilor, ce erau floarea nobilimii. Aceștia, crescuți la curte, se însemnau prin frumuseța lor bărbătească, prin bravură și un caracter întreprinzător. Cel mai giune dintre ei, Felix, se aprinsese de un amor secret pentru Elisabeta, încât realizarea pețirii lui Bogdan, ce aveă să o înstrăineze, eră pentru un amant înfocat o chestie de vieață. Răspunsul Seimului și lupta cea amenișitoare ce se încăerasă întru aceasta făceau pe Felix a se teme că ver interesul politic, ver soarta armelor, vor preface lucrurile în contra dorinței sale. În asemenea îngrigire, mânat de patimă, amantul încheie în inima sa deciziunea disperată de a omori pe urzitorul nenorocirii sale și asupritorul patriei, pentru care, duple înțelegerea ce avû cu emisarii lui Trifail, mai mult s'au îndemnat și s'au dirigit în împlinirea esecutării planului său.

Una din virtuțile lăudabile ale acestor doi giuni eră amorul frăășc, care-i uniă pre dâșii într'un mod esemplar ; încât atât afecțiunile morale, cât și interesele lor erau comune ; însă

¹ umilire.

² oferta.

Gheorghii, cel mare, discutiunea amorul cel temerar pentru principesă, ca unul ce nu putea avea vreun rezultat rezonabil și cu atâta mai mult disaproba deciziunea cea împătimitoare a frăține-său, că ea îl espunea la un pericol vizibil. Disfătuirile sale fură zadarnice; și văzându-l nestrămutat întru urmărirea scopului său, tot acel amor frățesc îl îndemnă de a împărți pericolul în care orbiș se aruncă fratele său. Combinând deci planul întreprinderii lor, sub cuvânt de voluntari, au informat un stol înarmat de nobili, compus din cei mai bravi și mai întrepinzători companioni, doritori a se străluci prin fapte aventuroase. Ei se legară prin giurământ de a vindica¹, precum ziceau, onorul cavalerilor poloni, care se amenință de a fi înfruntat de un principe barbar.

Spre a agiunge mai siguri la scopul lor, ei luară portul cavalerilor germani, din cari în vechime era un stol în serviciul ostășesc al Moldovei. Invăscuți² în zale oțeloasă și de pe creasta coifului fluturându-le pene negre, ce umbriau ascuțitul lăncilor puternice, cavalerii se lunecară în Moldova sub conducerea fraților Strusi și agiunseră aproape de Botoșeni, cu scop a se înainta până la Hârlău, unde pe atuncea pitrecea Bogdan. Aice, descoperindu-se strategimul străinilor, o ceată de călăreți din oastea moldovană îi atacă; surprinși în planul lor, fără a se înspăimânta de numărul atacătorilor, cavalerii poloni încaeră o harță încruntată. Felix, mai înfocat, străbate cu lancea sa pe căpitenia cetii. Atuncea atacul e general, toți se amestecă; săbiile și lăncile scapără și scântează de loviturile puternice ale măciucilor fericite, pavezile remboambă³ și aerul răsună de strigătele luptătorilor, mintenile cele albe ale Moldovenilor se pătează de sânge, zalele cavalerilor se străbat de lănci, și din răni riurează sângelui lor. Furia și disperarea poartă armele lor și nu târziu cu gemetele murinzilor, răsturnați în pulbere, se amestecă nechezatul

¹ răsbună.

² îmbrăcați.

³ răsună.

armasarilor ce se împărtășesc de furia călăreților. Felix se încruntă ca un leu giune, care întâia oară au ieșit la pradă; neputând să-și afle pe rival¹, vra în sângele ostașilor lui să-și stângă sătea de vendetă, și cu sumeție se înaintează unde fierbea lupta mai tare. Mai mult decât armele cele strălucinde și scutul său, împodobit cu sturzul, stema familiei sale, bravura cea sumeată și stirpitoare a acestui giune atrage asupra-i deodată trei Moldoveni miliani², cari, încingându-l într'un cerc îngust, detunau asupra-i lovituri mortale. Deși spata cea fulgerătoare, cu măiestrie cavaleră³ mânuată, îl apără, totuși, văzându-se în pericol, cu un glas detunător, de care au amuțit sunetul săbiilor, chemă în ajutor pe fratele său. Acesta dă pinteni armasarului, și cu furia unei furtuni se repezi pîntre dușmanii ce-i închideau calea, dar un arcan, cu ghibăcie aruncat de un Moldovan pe capul armasarului, îl face să poticnească, să se răstoarne, și sub povoaara sa să țină încătușet pe cavalier. În acel minut, Felix capătă două lovituri de moarte, încât mai nainte de a-și da sufletul, nu-i rămâne timp decât a strigă: «frate, spune că mor pentru Elisabeta și amorul ei!» Cu căderea șefilor, contenî astă cruntă luptă; și pe cât sânge s'au vărsat din furia luptei, pe atîta și mai multe lacrimi au stors durerea duiosului frate pentru moartea lui Felix. Pușinii Poloni, rămași în viață, împreună cu Gheorghe, fură conduși înaintea lui Bogdan, care, descoperind planul perfid al rivalului său și aprins de urgie, rînduî a se discăpăîna toți prizonierii, asupra cărora, împreună cu invincitorii lor, se înălță o movilă singuratică, monument de bravură antică și de dușmănie, care și azi încă din sânul ei aburează spirit de desbinare între mazili, cari vecinic se ceartă pentru proprietatea lor!

Întreprinderea aventuroasă a acestor doi frați renumiți și moartea lor tragică cășună o vie impresiune în ambele țări.

¹ pe Bogdan.

² voinici.

³ cavaleriească.

Ea au fost sugetul unei balade rutene, numite duma, care până în zilele noastre se conservează ¹ în tradițiunea păstorilor, cari prin acte ² accompanează textul acestui cânt elegiac. O asemenea crudă tratare a prizonierilor aprinsă nu mai puțin o cruntă vendetă din partea Polonilor. La cea întâi bătaie, ce a urmat, Polonii nu dădură nici un pardon ³ prizonierilor moldoveni și mumele ambelor națiuni plâneau îndelung împătimirile crude ce au adus atâta doliu asupra lor.

Dar aceste barbare represalii eră numai semne a nepuținței Polonilor de a înfrână cursul vincitor a lui Bogdan. Drept aceea, cu toate disfătuirile amor-propriului național și în contra intrigilor partizanilor lui Trifail, regele fu constrâns a intra în înțelegere cu Bogdan și a trimite trei din miniștrii săi, cari cu un asemenea număr de plenipotenți moldoveni au închiet o convențiune cu următoarele puncturi:

1. Elisabeta se va mărită cu Bogdan, pentru care Papa, în privirea interesului creștinătății, aveă a rândui un arhiereu la celebrarea cununiei.

2. Bogdan va fi sincer aliat al Poloniei și al tuturor puterilor creștine în contra Turcilor.

3. În Moldova se va așeză statornic un episcop catolic cu clerul său; și ist din urmă punct cuprindeă clauzula: cum că Bogdan cu curtea sa ar îmbrătoșă ritul catolic ⁴.

Pentru îndoita solenitate a încheierii păcii și a nunții Elisabetei se făceau în ambele capitalii pregătiri pompoase, în cari Bogdan se vederă triumfând preste nenumărate greutăți pentru statornicirea soartei patriei și apărarea creștinătății, când deodată pătimirea lui Alesandru se arată nevindecabilă, căci în miezul curei — un empiric Grec, ce-l udă toată ziua în

¹ S. Sarnicii, *Annalium Polonicorum*, lib. VII, pag. 1198 (GH. A.).

² gesturi.

³ iertare.

⁴ De însemnat este că în acea epohă Împăratul Maximilian, regele Franței Louis al XII-lea și Ioan al Danimarcei au propus țarului Vasili de a îmbrătoșă catolicismul (GH. A.).

scăldătoare, spre a putea mai mult asuda toată noaptea — pacientul și-a dat sufletul în 19 August 1505.

Astă tâmplare fu nouă piedecă în planurile lui Bogdan. Sigismund urmă fratelui său pe tronul Poloniei și prin o ambasadă a înnoit bunele relațiuni cu Moldova, însă parte pentru doliul răposării, parte pentru resbelul ce s'au aprins între Polonia și Moscva, au rămas iar amânată cauza¹ măritatului în considerațiunea căria Bogdan au mărturisit o marinimie mai presus de ceea ce cerea interesul statului, încât el păzi pacea, fără a supăra întru nimic pe vecinii cei învăluiți în acel greu resbel.

Întârzierea peste măsură a acestei chestii îl făcea cu toate acestea a realiza în urmă tratatul cu arma în mână, când Trifail, neadormit în intrigile sale, au provocat lui Bogdan despre altă parte un nou resbel. Radul al III-lea, numit Călugărul, care urmă pre tronul Țării Muntene, neputând nici el, nici poporul uita pierderea ținutului Putna, luat de Ștefan VV., folosindu-să de învăluirile lui Bogdan cu Polonia și încredințat că timpul ar fi acela favorabil a se vindeca², cu toată puterea sa au intrat în țară la 1507, au ars și au prădat polițiile³ și satele aceluia ținut pân la Siret. Asemene act și pradă din partea vecinilor compatrioți, cari au fost simțit mai nainte toată puterea lui Ștefan VV., îndemnă pre Bogdan a li vederă că bravura Moldovenilor nu s'au descins în mormânt cu părintele său; drept aceea fără preget purcesă la țara da gios cu oastea lui aleasă. În puține zile curăți de atăcători ținutul împresurat, trecu Milcovul și până dincolo de Râmnic pusă sub sabie toată Țara Muntenească, constrânse pre Români la o bătălie decisivă lângă Retezați la locul numit Movila Găitei⁴. Văzând Radul VV. apropierea furtunii ce eră să se discarce asupra-i, și, ca pre antecesorul său, să-l arunce

¹ chestiunea.

² răsbună.

³ orașele.

⁴ *Gaeta*, cetate lângă Neapoli, fondată în suvenirul doicii lui Eneas (Gr. A.). — de aici vrea să spună Asachi că derivă numele movilei de lângă Retezați.

depre tron, căută mântuirea sa în propunere de pace ; drept care, pe când aveau a se lovi oștile, se înfășoșă în miezul lor, în fruntea unei deputațiuni, Maxim, arhiereul țării, care născut din despoții Serbiei, prin evlavie lui și învățătură agiunse mai pe urmă la astă treaptă naltă. La vederea venerabilă, cu care acest eclesiastic se înfășoșă, cungiurat de toată pompa arhierască, se plecară armele invincitoare. Maxim, prin cuvinte dictate de Evanghelie și de politică, au vederat atât pacatul de a se măcelă între sine frații născuți din o singură mamă, cât și dauna ce proviniă pentru ambele națiuni, răspândind sângele și puterea lor, care spre mântuirea creștinătății mai bine l-ar păstră în contra dușmanului comun. În discursul său, învățatul orator s'au folosit de numele locului unde soarta i-au întrunit spre a trată, amintind că precum Gaeta au înlăptat odinioară pe Eneas, străbunul gemenilor frați, fondatori Romei, de asemenea astă movilă, consfințită numelui ei, prin exemplu să nutreze cu laptele iubirii pre Moldo-Români, gemeni unei singure mume. Dreptcare propuind o cruciadă în contra Semilunii și căutând să stirpească toată sămânța desbinării între ambii domni, au discoperit lui Bogdan urzirile cele trădătoare ale lui Trifail, care înțeșise și astă din urmă desbinare. Bogdan, care nutria în cuget planul cel măreț, preferându-l la a sa personală vendetă¹, lesne s'au înduplicat la propunerile de pace, încât a douazi, 20 Octomvrie 1507, urmă pe movila antică a Gaetei întâlnirea între ambii domnitori ; aice în ființa acelui arhiereu și a boierilor țării se subscrise tratatul de pace și Radul giură pe sânta Evanghelie păzirea condițiunilor, întărind pe totdeauna cesia ținutului Putnei cătră Moldova cu cetatea Crăciuna², ca să fie margine între ambele țări învecinate, precum o statornici Ștefan VV. Radul au înturnat încă Moldovenilor toate lucrurile ripite din acel ținut, după care Bogdan VV. se întoarse în triumf la Suceava.

¹ răsburare.

² Crăciuna zidită pre ruinele anticei cetăți daco-romane, de Ptolemeus numită Pirum (Гн. А.).

Închierea cea repede a resbelului, dela care Trifail aşteptase rezultate favorabile planurilor sale, îl făcù a presimţi catastrofa sa. Spre a o preveni, mai nainte de înturnarea lui Bogdan, adunând câtă avere au mai avut, trecù repede în Polonia, unde se declară de pretendent al domniei Moldovei, împrutând lui Bogdan tiranie, înţelegere cu Turcii şi duşmănie neîmpăcată asupra Polonilor. Din aceasta disfirându-se înaintea ochilor lui Bogdan tot şirul intrigilor nemulţămirii lui Trifail şi că în Polonia eră cuibul maşinării ce până amù au paralizat plinirea însoţirii sale, după ce au asigurat pacea despre amiazi-zi, decisă a înol încă odată peţirea Elisabetei, care de nou formal refuzată fiind de Sigismund, Bogdan giură a-şi rescumpără ruşinea şi a pedepsi pe trădător. De aceea el retrimisă în Polonia toate dresese¹ peţirii, cu darurile regeşti şi se pregăti la resbel.

Dar mai nainte, după ce se făcură în toată ţara rugăciuni publice şi agiun de trei zile, Bogdan depuse rugile sale în monastirea Putnei, şi pe mormântul nemuritorului său părinte cerù agiutorul ceresc în astă întreprindere dreaptă. Atuncea, chiar în miezul pregătirilor resbelice, se însoţi cu o giună Română din Moldova.

În acea epohă, Sigismund, păciuindu-se cu Moscva, trimisă o ambasadă strălucită la ducele de Meclemburg, să peţască de soţie pe fiica sa Ana, principesă de o frumuseţă estraordinară. Când deodată, în miezul pregătirilor de solenitatea nunţii, ce se făceau la Cracovia, regele căpătă fatala ştiinţă că Bogdan, cu o oaste puternică, să pregăteşte a-i turbură festinul² şi a răsbate în Polonia. Sigismund, văzând că în locul făcliei Imeneului³ se aprindea torţa Belonei⁴, rechemă pre ambasadorii peţitori, ce agiunsesse la Poznean, prochemă sub grea pedeaspă la arme pe nobilitatea polonă, înrolă pe mercenarii

¹ actele.

² petrecerea.

³ zeul nunţii.

⁴ zeiţa războiului.

germani și boemi, și prin grabnici trimiși ceru agiutor și dela fratele său Vladislav, regele Ungarei. Vladislav n'au pregetat a-l disfatui dela acest resbel, amintindu-i înfrângerea ce au pățimit în Moldova Polonii sub regele Ioan Albreht și cât de vătămător lucru ar fi a lăngezi puterea Moldovei și prin asta a deschide Turcilor o cale spre Polonia.

Voind Bogdan să facă a simți Polonia povoara vârtutei sale, orându-i a se adună oaste din toate olaturile¹ Moldovei. Câmpulungenii, Cumanii și Vrâncenii trimiseră îndoit număr de arcași, purtând fiecare în cucură² câte 100 săgeți, iar la coapsă câte un număr cu îndoit ascuțit. Intre acestia se deosebiau stoluri de senețeri³ Săcui, cu arma cea cumplită, de curând introdusă și în munții lor. Țara de mijloc adună cete numeroase de pedestri lăncieri, cu măciuci ferecate, cu securi înarmați și cu pavaze de piele de bour. Hotărnicenii și Codrenii dela Thigeciu au trimis călărimea, ce prin ghibăcie și repeciune eră spaima dușmanilor; dela Suceava și dela Baia se scoase un număr însemnat de tunuri, cu artileri sași, sub povățuirea⁴ unui Genovez. Amunițiunile și proviziunile erau încărcate pe telegari⁵ de munte. Acești ostași cu armele și portul lor, se păreau re'nvieți din seculile Romei, având o cămeșă pân la genunchi, o cingătoare, un tabar scurt pe umere anifăt, opinci în formă de sandal, în cap o pălărie mică sau o căciulă ce acoperia părul cel comos. Astă oaste, sub Bogdan, o comandau boierii Cârja, Patric, Arvat, Dinga, Sbiera, Șendrea, Telab și Săcueanul.

Ostea de căpitenie, cu pojijiile⁶ ei înșirată în șesul cel întins dintre Prut și Nistru, fu cercetată de Bogdan, care adunând în giurul său pe căpitenii și stegari, le făcu un cuvânt pătrunzător, arătându-le strâmbătatea și insulta suferită dela

¹ ținuturile.

² tolbă.

³ pușcași.

⁴ comanda.

⁵ Teligar, dela teleagă sau cal ce duce săgeți: tela-gerens (Gh. A.).

⁶ corturile, aprovizionarea etc.

Poloni și îndemnând apoi și pe ostașii giuni a se pildui de consoții lor veterani înalbiți în cursul invincerilor. O aclamațiune generală ură pe Domnitor; buciurile de aramă răsunară semnalul înaintirii și bandierile naționale, stolite¹ cu simbolul învictorului balaur, voioase fluturau în aer, care răsună de cântecele resbelice ale giunimii.

Mișcarea lui Bogdan răspândi în Polonia o spaimă nespusă, de care cuprinși locuitorii mărgineni și nobili fugiau în năuntrul țării și în cetăți. Bogdan motivă acel resbel: «1. Pentru «strămbătățirile ce făceau Polonii Moldovenilor, fără a putea «căpăta vreo dreptate, și pentru cruzimile lor. 2. Pentru «toria cea veche a Pocuției. 3. Pentru insulta ce-i făcuse și «4. Pentru refuzarea Elisabetei și pentru protecțiunea ce se «da rebelului Trifail». Oastea după ce prin exerciții și rugi, ca în timpul lui Ștefan VV., s'au pregătit și s'au adunat lângă cetatea Holinului, trecu Nistru, parte în vad, parte pe plute și pe barcele aduse dela Chilia și Cetatea Albă, la 29 Iunie, și a doua zi sosi la cetatea Cameneți, numită Podolschi. De aicea cete de călărime se răspândiră, în câteva zile prădară și arseră locuințele cele înavușite ale Poloniei. Ne întârziez după aceasta dealungul Nistrului oastea sosi înaintea cetății Halici, vechea capitală a Galiției, în care mulți nobili cu averiile lor s'au fost refugit. După câteva zile de asedie cu ajutorul tunurilor bombarduitoare, cetatea a capitulat și s'au tradat² cu toată averea și garnizoana.

Moldovenii, însemnând calea lor prin foc și sabie, sosiră la cetatea Liov, unde se refugisă și trădătorul Trifail, a căruia prindere eră una din cauzele expedițiunii. După ce ei, în curs de trei zile, au asediat cetatea, ce eră cu îndoită întărituri și canale încinsă, și după ce depe muntele apropiat au bombardat-o cu o puternică artilerie, răspingând garnizoana de oșteni și de săteni cu coase înarmați, a patra zi s'au dat asaltul general; în fruntea asăltătorilor se află Bogdan, care au vederat curajul său și vârtutea erculică, căci în miezul

¹ îmbrăcate, împodobite; ² predat.

săgetării, a grindinării pietroase depe murii cetății, cu braț puternic însuși au spart poarta și au deschis-o oastei, care adună de aice o pradă însemnătoare. Însă negăsind pe Trifail, care aflasă mijloc de a scăpa la munte în Ungaria, și încunoștiințindu-se că regele Sigmund, în fruntea oastei de 60.000 de Poloni și auxiliari Boemi, se înaintă dela Cra-covia, Bogdan, după ce scrisă cu săgeata pe poarta Liovului numele său, spre a fi Elisabetei de suvenir amar, iar locui-torilor de spaimă, și care în curs de veacuri s'au ținut minte, se întoarsă pe calea sa. Încărcați cu trofee, Moldoveni ată-cară cetatea Rohatin, au luat-o cu asalt și au prădat în mo-nastirea cea înavuțită multe odoare și obiecte prețioase. Bogdan de asemenea puse a se descinde depe turn clopotul cel manin¹, care eră vrednic de mirare, orânduind a-l transporta la Suceava. În monastirea aceea, care eră a Capușinilor, se află un călugăr foarte bătrân, numit Pater Vicenti. Nașterea sa eră contimpurană cu ziua când s'au vărsat² acolo acel clopot, pentru care călugărul, crezându-să gemene cu dânsul, i au fost clopotar, iar amu în adânci bătrânețe conservă numai titlul onorar al postului său și doriă ca acel clopot, ce i-au sunat la naștere, să-i răsune și la moartea lui, încât cu ne-putință fiind a-l dispărți de fratele său de bronz, precum numiă chiar pe clopot, au fost de nevoie a lua împreună și pe Vicenti. Acest bătrân, șezând pe car lângă clopot, cu glas tare citiă rugăciunile de Ave-Maria și litaniiile, iară bronzul răsună suspinele durerii sale. Pentru transportarea acei po-vorî manine erau la car înșirați un mare număr de boi. Din urgie și vendetă³, mulți nobili prizonieri, spre ajutorul tră-surii, s'au îngiugat⁴ împreună cu Rafail Halițchi, proprietarul Rohatinului. Acest transport cu prăzile, trofeile și prizonierii au agiuns la Suceava, unde clopotul, așezat pe turnul Mi-tropoliei, răsună laude și mulțemiri lui Dumnezeu pentru fa-

¹ greu.

² turnat.

³ răsbunare ; ⁴ au fost injugați.

vorul ce a dat armelor patriei. Dar Trifail din ascunsurile sale, prin partizani, răspândeă prezisul că clopotul acela în curând va sună căderea lui Bogdan.

Aceste evenimănte, ce aruncă o nouă lucoare ¹ asupra Moldovei și eră o rescumpărare dreaptă a afrontului și a daunei comune, ce s'au fost adus parte din politica orbită de pregiudețe, parte din uneltirile perfide ale lui Trifail, au ovelit ² în ochii lumii națiunea polonă și au întristat foarte pe Regele Sighismund, care la începutul domniei sale disvoltă ³ un caracter înfocat și înreprinzător. Văzând deci înfrângerile oastei sale, căderile cetăților țării, prăzile, și sclăviile pătimate, s'au aprins de mare mânie și în public au giurat cum că va spăla rușinea și dauna națională în râuri de sânge moldovân. De aceea amău nici atâta n'au voit să asculte de sfatul fratelui său Vladislav, care îl îndemnă a nu începe un resbel nou, pentru o cauză ce ar figură mai bine în un romans cavaleresc, decât în analele unei națiuni, și al căruia rezultat nu poate fi decât vătămător pentru toată creștinătatea. Sighismund însă, înpismăluit și înțefit de atâte familii nobile, ce au pierdut pe fiii lor în resbel și în sclăvie, mai ales au cerut a nu fi împiedecat spre a da oastei și națiunii sale o satisfacere încruntată ⁴, pentru ovelirea ce au pățimit dela Bogdan.

Drept aceea în 26 August 1509 purcesă în fruntea unei armate puternice, mai numeroase decât aceea cu care au fost combătut în contra Moscvei, dar sosind la Liov și văzând pe poarta cetății zugrăvită figura înfiorătoare a lui Bogdan, întru atâta s'au mâniat, că se simți cuprins de oarecari friguri, cari îl împiedecară a se înainti, încât fu nevoit a încredința supra-comanda oastei lui Nicolai Camenețki, voevod de Cracovia. Acest oștean, de asemenea crud, cât și foarte practic în trebile resbelice, sosind la malul Prutului, lăsă acolo toată

¹ strălucire.

² umilit.

³ desvăluia, arată.

⁴ sângeroasă.

pojijia ¹ militară, și împărțind fiecăruia ostaș proviziune pe săptămâni, repede au trecut râul lângă Ciceu ².

Văzând apropierea unei asemenea furtuni, Bogdan au aplicat tactica cea înțeleaptă de a-și cruța oastea și a constrânge pe dușmani de a-și consuma însuși puterea lor. Drept aceea el se retrăsă din câmpie la locurile cele tari, cu cari însuși natura dănuia această țară pentru apărarea ei. Dacă oastea moldovană, în cursul înruperii ³ sale în Polonia, au întrecut în valoare pe cea polonă, apoi aceasta, intrând amu în Moldova, mai mult au întrecut-o în barbarie și în cruzie ⁴. Cetele lui Camenețki sămănau cu acele ale lui Atila, ele purtau foc și sabie prin politii ⁵ și sate, nici sexul, nici vârsta nu erau apărute, și sătoși de sânge, vărsau numai pe acel-al dizarmaților. Cernăuții, Botoșenii și Ștefăneștii, politii neîntărite, fură răduse în cenușă. Apoi după ce ucideau pe locuitori, îngiunghiau vitele câte mai găsiă pe la curte. Dar acești măcelători nu cutezau a se înainti mai înăuntru, nici a ataca cetățile sau pe Bogdan în pozițiunea sa, amintindu-și nevoile cele cumplite cari au fost pățimit în locurile acelea. Temându-să de un asemenea rezultat, regele Vladislav au trinis doi ambasadori: pe Varlam Bornamiesa și pe Osvald Corlatchi, spre a curmă dușmăniile între aceste puteri. Ei însă nu agiunseră la timp să poată împiedecă bătălia cea sângeroasă care au urmat la Hotin.

După ce Polonii au plinit cruziile neauzite în curs de două zeci de zile, se înturnară încărcăți de prăzi și prizonieri; atunci oastea moldovană, ieșind din codri, cuprinsă vadurile Prutului și au luat pojijia dușmanilor, încât acestia, spre a nu cădeă în cursă, fură nevoiți a se retrage spre Cameneți. Atunci Bogdan, ieșind din pozițiunile sale numai cu călărimea, neașteptat au lovit partea oastei polone rămasă dincoace de Nistru, dar în

¹ aprovizionarea, bagajele.

² Munte lângă Cernăuți (GH. A.).

³ năvăliri.

⁴ Benardi Varovii, *Fragmentum*, pag. 541 (GH. A.).

⁵ orașe.

aceă zi, scăderea repede a apelor au îndămănat în minutul critic pe gvardia polonă, comandată de Tsuravechi, a retrece râul și a ataca la spate pe Moldovenii ce asaltau tabăra polonă, plină cu avuțiile ripite. Din cauza locului stâncos, Moldovenii discălecând combăteau pedestri și acum având a se apăra din două părți ei au încăerat lupta cea mai sângeroasă și înpismăluită. Polonii apărau trofeile ce aveau să mărturisască victoria lor, iar Moldovenii combăteau de moarte spre a-i nimici, nu ca pe oșteni, ce chiar ca pe ripitori sălbatici; furia și opintelile lor au fost atât de mari, că la atacul țaberei polone, întinse pe ripele Nistrului, boierii pășiau în fruntea asaltătorilor, măcelătura din ambele părți fu cumplită, un număr însemnat de boieri au pierit, și câțiva răniți au încăput vii în mânele dușmanului, precum Matei logofătul, Cârja și Patric, pre lângă cari și un număr însemnat de giuni nobili, numiți copii din casă. Spre a-și plini votul, ce lăcrămând Caminețchi făcuse înaintea începerii campaniei, când au văzut la Podhaițe movila în care erau îngropați 50 nobili poloni, discăpăținați după ordinul lui Bogdan, au rânduit amu să se taie capul la un asemenea număr dintre acești giuni Moldoveni¹.

Astă tâmplare, ce au costat Polonilor mult sânge și pierderea întregii gvardii regești, care în zale de oțel învâscută², cu greu combătea pedestră, Sighismund au serbat-o la Cracovia ca o mare victorie, a căria rezultat însă, raportat chiar de hronografii poloni³, se vedează că au fost de o potrivă vătămător pentru ambele părți, căci în alt feliu Sighismund n'ar fi acceptat mijlocirea frățani-său. Astă mijlocire, care avea de scop a încheie pacea și o întreită alianță ofensivă și defensivă, de asemenea s'au îmbrățoșat de Bogdan, înfățișându-se plinirea planului favorit de a încheia prin ea un troian nestrăbătut în contra propășirii Turcilor. Drept aceea s'au încheiet o armistare și s'au întrunit în iarna aceea la Ca-

¹ Banardi Varovii, *Fragmentum*, pag. 541, 542 (GH. A.).

² îmbrăcată.

³ A. Gwanina, *Krotke zebranie Kroniki Poloskey*, pag. 119 (GH. A.).

menet-Podolschi sus-numiții plenipotenți Unguri, iară din partea Poloniei: marșalul imperiului Stansislav de Hodeți, Ioan Lascu, episcop de Gnezno, cancelar al statului, Gheorghe Cikupechi castelan de Belți, și Petru Tomițchi, secretarul regelui; din partea Moldovei: logofătul Ioan Tăutu, boierii Toader, Isaac și Ioan. Acest tractat, încheiet în 23 Ghénarie 1510, sună că după mijlocirea regelui de Ungaria, spre folosul creștinătății și ferirea pericolului Turcilor, va urmă pace și alianță statornică între tustrelele puteri; drept aceea: 1. Bogdan părăsește pretențiunile sale asupra Elisabetei și anulează actul giuruirii¹ ce i s'au dat întru aceasta, 2. Prizonierii se întoarnă de ambele părți. 3. Stricăciunile și daunele unora și altora să se uite. 4. Spre a regulă cearta pentru Pocuția, se vor denumi câte 4 comisari din partea Ungariei, Poloniei și Moldovei. 5. Nici o parte să nu favoreze pe vreun pretendent, ci mai ales să-l alunge din țară. 6. Contractuitorii să-și dea ajutor reciproc în contra Turcilor. 7. Comerțul să fie liber și vămile ca mai nainte. Deasemine au abdicat fiecare parte la desdăunarea cheltuielilor de resbel ce pretindea.

Cu toate daunile ce au suferit în ist din urmă resbel, Bogdan s'au mângâiet că inchierea unei legături cu acele două staturi va favoră planul său primitiv de a statornici pentru viitor soarta patriei și împreună cu aliații săi a formă o barieră puternică în contra încălcării Turcilor. Drept aceea el propusă Papei o cruciadă, însărcinându-să a conduce câte-trele armii în Tracia. Papa, care la ist ocazion aprețui valora și sirguința lui Bogdan, au mustrat pe Sighismund că n'au conlucrat prin însoțirea sa cu Elisabeta a legă mai strâns pe Bogdan cătră interesul apustului și totodată trimisă un delegat la Sigismund ca împreună cu trimișii Ungariei și ai Moldovei să se reguleze astă chestiune a cruciadei. Congresul ce s'au ținut întru aceasta n'avu rezultatul dorit, căci fiecare parte aveă casnicile ei greutăți și interesuri, fără a aminti că în unire stă tăria, încât și Bogdan, după atâte cercări și giuruinți, rămasă părăsit în propria sa putere.

¹ făgădueli.

În epoha pe când începuseră să se întemeieze în Constantinopoli puterea otomană, alta, asemenea ei, mai de mult înflorise în Taurida (Crim), sub dinastia tatară a Ghereilor. Ștefan cel Mare se afla în relațiune bună și personală prietinie cu cel mai mare Han al lor, Mengheli-Gherei, principe înțelept și brav. Însă agiungând la bătrânețe, mâinile cele lăngede ale lui Mengheli-Gherei nu mai puteau ține în frâu oardele barbare ale Tatarilor, cari, din oșteni ce erau mai înainte, prefăcându-se în bande de hoji, începură a încălca Moldova, a o prăda și a trage în sclăvie un mare număr de locuitori. În curs de trei ani, țara pătimi două asemenea încălcări din partea Tatarilor. În acea din urmă înrumpere¹, Bogdan înfrânsă la malul Nistrului numeroasele lor cete încărcate de prăzi și sclavi, din cari cete multe s'au înecat, și au ucis chiar pe Haric Biticherei, fiul Hanului.

Cu toate aceste evenimânte fatale, Bogdan nu pierduse încrederea sa în Dumnezeu pentru mântuirea patriei și căută un aliat coreligionar în persoana marelui principe de Moscva, Vasile-Ivanovici, către care prin Polonia trimisă ambasadori. Deși departarea și învăluirile în cari se află atunci acel monarh cu litva și cu ordinul te tonic nu-l iertau de a întinde îndată lui Bogdan o mână de agiutor, dar acest pas fu folositor mai târziu pentru Petru Rareș, fratele lui Bogdan, pe care Țarul Vasile îl sprijini prin influința sa.

Fără nici un razem străin și bătut de atâte valuri furtunoase, Bogdan, ca un plutitor înțelept n'au mănă vasul în contra vântului, ce² și-au amintit de zisele cele înțelepte pe cari nemuritorul său părinte i-au lăsat prin testamentul politic: de a nu se răzămă în agiutoriu vecinilor săi creștini, cari erau de patimi și de intrigi dinnăuntru deșirați³.

Spre a-și asigura pacea de partea Turcilor triumfători asupra celor întâi puteri ale Europei, pe a cărora tron se suise sultanul Selim, întreprinzător și ambițios, Bogdan i-au trimis la 1513 o ambasadă cu daruri, care epohă și eveni-

¹ năvălire; ² ci; ³ sfâșiați (*déchirés*).

mânt Turcii îl numără ca începutul suzeranității lor asupra Moldovei, deși multe acte diplomatice, tractate și resbeluri, chiar cu Turcia făcute, mărturisesc mai îndelungată independența acestei țeri de orice înrăurire străină.

Cu toate că din epoha tradițiunii¹ lui Trifail în Moldova și a fugirii sale din cetatea Liov mai nimic nu se auzia de dânsul, totuși spiritul său cel întreprinzător și mănos în nouă urziri n'au șezut în nelucrare. Însă cu planul lui au fost nevoit a schimbă și scena lucrărilor sale, căci în Polonia, unde se recunoscă spiritul său neastâmpărat în turburare, ne mai aflând încrezatori, el se văză nevoit a se strămută în Ungaria și în Transilvania cu partida sa, compusă de un număr de nemulțumiți Munteni și Moldoveni, de cari pentru dauna patriei, și chiar a lor, țările aceste niciodată n'au avut lipsă, și asta mai cu samă se trăgea din vițioasa constituțiune, care, ca în Polonia, împărtășia pe fiecare boierin de dritul de a putea agiunge la scaunul domniei. Mănat despre o parte de ambițiunea sa, în care nu-l rețânea nici o piedecă, și strimtorit de datornicii săi, s'au văzut nevoit a cercă toate modurile de a scăpă din asemenea pozițiune. Văzându-și însă și aicea înfrânate dregerile² sale până amă urzite, nu i-au rămas alta decât a se sustrage din aceste greutăți prin o repede dosire depe teatrul lumii, după care de partizanii săi formal s'au înmormântat, spre mulțămirea guvernului, care în puterea tractatului eră îndatorit a-l priveghea, însă cu adâncă întristare a creditorilor săi. Pierderea neașteptată a acestui om depe scena politică făcū o senzațiune însemnătoare mai ales în Moldova, unde-și aveā întinse firurile uneltirilor sale. Bogdan, scăpând de un traditor ce nu agiunsesese încă a-și lua mulțămită în proporția crimenului³ său, au urmat în mai mare liniște a se îndeletnici cu măsurile din năuntru, țintitoare a vindecă suferințele trecute ale poporului, cari se dădū iar la

¹ trădării.

² acțiunile, faptele.

³ crimei.

pacinicile sale ostenele. Însă multe familii moldovene, nobile și sătene, mai ales acele din țara de jos și depe țărmurile Mării Negre, plângeau floarea giunimii ripite de Tataři, a căria număr se suia pân la 60.000 suflete. În epoha aceea de doliu public, clerul țării și monastirile inavuțite, credincioase înaltei chemări și a voinței fundatorilor, au practicat zisele Mântuitorului :

«Am flămânzit, și mi-ați dat de am mâncat ; însătoșat-am, «și mi-ați dat de am băut ; strein am fost, și m'ați primit ; «gol și m'ați îmbrăcat ; bolnav am fost, și m'ați cercetat pre «mine ; în temniță am fost, și ați venit la mine».

Drept care mulți călugări, barbați ce nu se temeau a purta numai semnul crucii și între păgâni, nici își mărginiau evlavia numai în cuvinte, ci o mărturisiau prin fapte vii. s'au însărcinat a merge în Taurida¹ și pe la alte părți locuite de Tataři, ca să rescumpere cu banii acelor monastiri pe Moldovenii cari gemeau în sclăvia străinătății ; încât acei cuvioși părinți, după învingerea periculiilor și a nenumăratelor greutăți, se vedeau înturnând în patrie părinților pe fii și fiicele ripite și copiilor sermani pe ale lor mume eliberate. Asemene evenimânte, în curs de atâța ani repetate, au cășunat nu puține epizoade tragice și interesante, vrednice a fi descrise de condeie mai ghibace, care ar mărturisi contimpuranilor toate nevoile cu cari au combătut strămoșii, până când am agiuns la ist grad de față a siguranței politice și individuale.

Asemene ripiri de oameni, cari urmau până în epoha memorabilă în care armele rusești au disrădăcinat din Bugeac pe Tataři, au ocazionat că nu puține familii moldovene avură și poate încă au afini (rude) între acii Mohametani, lucru care a fost motivat prepusul că unele din familiile nobile ale Moldovei s'ar fi trăgând din Tataři, când este cunoscut că Mohametații în cazuri foarte rare își părăsiau țara și religiunea, încât se poate asigura, că după ce bunii sau părinții unor asemenea familii au fost cândvă în sclavie, nepoții

¹ Crimeea.

sau fiii lor, cunoscându-și uricul¹, s'au folosit de oarecari împregiurări favorabile, spre a se înturna în patria lor primitivă.²

În luna Fervuarie anul 1510 muri văduva lui Ștefan VV., Maria Doamna, mama lui Bogdan, pe care el o iubiă cu un simțământ de evlavie, ce eră una din virtuțile nemuritorului său părinte. Astrucarea³ doamnei se făcū în monastirea Putna, în mausoleul măreș, fundat de acel sânt-domnitor, spre a cuprinde rămășițele lui muritoare și ale familiei sale. După ce s'au înbalsamat, răposata se espuse în curs de trei zile în biserică lângă tronul domnesc, unde cu toată solenitatea primiă onorurile, ca și când ar fi fost vie. Apoi cu toată pompa arhierască și domnească s'au depus în cripta familiei, în fața lui Ștefan VV., unde și astăzi răposază rămășițele ei. Dinastia domnitorilor Dragosizi eră atâta de iubită și respectată de Moldoveni, că și la astă răposare, poporul a mărturisit durerea sa prin manifesturi⁴ publice, reșindu-se de plăceri, agiunând trei zile și umblând în cursul doliului, ca și curtezanii⁵, cu capul descoperit, femeile de tot îmbrobodite și velate⁶. Fiul cel duios însă curs de nouă zile s'au retras în monastire de ochii publicului, petrecând ca și monahii în agiunare și în rugi, care piozitate o repetă la fiecare an, în zilele aniversare ale morții părintelui și mumei sale.

Anul 1513 eră însămnat de o iarnă foarte grea și cumplită ca aceea ce, cu 300 ani mai în urmă, au căpătat nemurire prin catastrofa încălcărilor⁷ Rusiei. Munții se păreau strămutați în șes, căci pe alocure neaua asemănă văile cu culmile dealurilor. Pădurile dispoete de coamele lor se păreau stahii

¹ strămoșii, originea.

² La anul 1804, pe când Moldova se întindea până la Nistru, noi însumi am văzut la Iași în sala Mitropoliei, oaspeți Tătari, ce veniau să viziteze pe unchiul lor Mitropolitul Iacob, care, precum e știut, eră curat bun Român și vrednic Arhipăstor (GH. A.).

³ înmormântarea.

⁴ dovezi.

⁵ curtenii.

⁶ acoperite cu văl.

⁷ campania lui Napoleon în Rusia.

negre, clătindu-se de vânturi deasupra gulgiurii mortale, și astă scenă posomorită se turbură încă și de urletul crivățului, care cu furie dărmă stejarii cei mai anși¹. Gerul cătușisă² cursul râurilor, fiarele sălbatice, înblânzite de o putere mai mare, ca în timpul deluviului (potopului), căutau societatea omului și petreceau cu dânsul în dumesnicie. Numai răutatea inimii nu se plecă înaintea furiei elementelor. Pe când Bogdan, în luna lui Februarie, ce era aniversară doliului său, petrecea între morții monastirii Putna, deodată un stol numeros de înarmați făcù a răsunà în țara de gios strigătul rebel: «Să trăească M. S. Petru VV.!»

Moartea lui Trifail era o enigmă, și chiar amù s'au văzut numai ca un strategim, uneltit cu agiutorul partizanilor, ca prin asta să adoarmă privigherea dușmanilor săi și să favo-
reze uneltirile sale cele noă; încât schimbându-și nume, port și chiar fizionomie, Trifail din Ungaria au trecut în Transilvania, unde dădù semnal partizanilor și refugiților de a se întruni. După ce au organizat în secret cetele sale înarmate, folosindu-să de asprimea iernii, care se părea Moldovenilor a fi de agiuns custodie la marginea țării, Trifail cu sumeție răsbătù pe la Oituz în țara de gios și unindu-se cu congiurații săi pretutindene se proclamă, sub nume de Petru VV., ca domnitor al Moldovei, drept clironom³ al lui Bogdan, care, nevăzut fiind de câtvà timp, îl zicea mort în monastirea Putnei. Pe când deci domnitorul, retras de lume, petrecea în cuget cu iubiții reposați, sunetul de arme îl trezi din meditația sa. Numele lui Trifail, cu toate crimele sale, înfățișându-i-se în memorie, au provocat o dreaptă urgie și pedeapsă asupra-i. Deci pe când Trifail, ce prin a sale moduri, sporisă ceata sa prin alți lesne crezitori și doritori de schimb de domnie, se înaintià, deodată stoluri⁴ alese din trei părți cun-

¹ bătrâni, bogați de ani.

² pusese cătuși, oprise.

³ moștenitor.

⁴ cete.

giurase pe rebel și la podul din gios de Vaslui, în 27 Februarie, l-au lovit, l-au înfrânt, au ucis pe toți compartașii săi, și prinzând pe Trifail de viu, l-au adus înaintea lui Bogdan, unde îndată i s'au tăiet capul, care, de eră mânat de o inimă bună, ar fi putut figură între întemeitorii patriei sale.

Atunci spre semn de mulțemire pentru harul ceresc se făcură rugi publice în toată țara și clopotul dela Rohatin au sunat la Suceava triumful lui Bogdan și pedeapsa traditorului.¹

¹ Facturile de căpitenie ale acestei novele sânt întemeete pe datele istorice, iar epizoadele țesute duple tradițiuni (GH. A.).

PETRU RAREȘ

PETRU RAREȘ.

LACUL.

Râul Prut, în vechime numit Brutus, ce dispică Moldova în toată lungimea ei în două părți, agiungând aproape de marginea de amiazăzi a țării mai nainte de a se revărsa în Dunăre, respinse fiindu-i apele de undele aceluia râu puternic, formează un lac întins, care duple numele antic al râului s'au prounit Brutis sau Bratiș. Pozițiunea topografică a lacului, la care vasele străine din Dunăre și din Marea Neagră pot răsbate cu anevoie prin cele trei guri ce formează delta râului, au merit a fi acest lac un adăposf și port sigur pentru vasele țării, precum aceasta s'au practicat în vecul al XII-lea de republica Berladului, a căria flotilă însemnată de galere cutrieră Marea Neagră, făcea piraterii asupra vaselor de negoț venețiane și genoveze și își supusăse chiar Oleșia, politie faimoasă comercială așezată la gura Niprului, și care eră depozitară manufăpturilor Europei pentru comerțul Chieului și al Asiei.

După a doua descălecare a Românilor în Moldova și unirea deosebitelor staturi mici sub o singură domnie, puterea înarmată a guvernului se concentră în acea depe uscat, unde

mai cu samă statul născând se amenință de către vecini resbelici. Așa cât fărmiurile maritime, ca unele ce aveau o apărare naturală, se păreau de agiuns asigurate prin două cetăți puternice: Chilia și Cetatea Albă, cari erau întărite cu numeroase garnizoane. Deaceea Brutisul, ce dinioare furnică de galerele Berladenilor și vasele prădate, amu nu purtă pe spinarea lui decât lunturi de pascari pașnici și industrioși: pentru că aceste ape, fiind amestecate cu acele ale Mării Negre, ale Dunării și ale râurilor Carpatului, formau o adunătură mănoasă de pește ales a acelor trei regioane, și asta au atras pe malurile lacului numeroase colonii de pascari, cari, praticând mesteria lor, duceau o vieață ostenitoare, voioasă și folositoare. Râpa răsăriteană a lacului se mărginiă cu codrii Tigeciului, spre amiazăzi se deschideă luciul apelor lacului, unde pe câteva arinișuri și insulețe tufoase se vedeau colibi păscărești, între cari întrețineau comunicațiunea lunturi ușoare, ce ca soveice înaripate brăzduiau neconținut fața lacului; iară râpa apusană eră presurată de mai multe cătunuri păscărești, între cari se înălță pe un muncel o casă mai mare, ce prin construcțiunea ei sămănă, și în adevăr eră, a proprietarului acestui lac.

Îndeletnicirea unui așa mare număr de oameni, în o industrie folositoare, înfătoșă în toate zilele un tablou interesant, căci fiecare anotimp eră însemnat de o neîntreruptă lucrare. Staneștile peștilor erau îngrădite cu palance până în fața apei; pe la vaduri erau așezate vârșe și etere țesute din vergele tinere de sălcii, unde peștele, atras de curgerea apei, încăpeă în cursă; aproape de râu erau înființate peștine, în care se păstră peștele cel mai ales de fiecare feliu. Se vedeau pascari nervoși, cum descindeau depe lunturi rețele manine până în fundul apei, când alții, după ce le credeau pline, înotând trăgeau capitele rețelelor spre mal, unde femeile și copiii, ce până atunci se îndeletniciau cu undițe, alergau cu panere spre a culege vânătoarea de pește, care, mai nainte de a-și părăsi elementul cel umed, prin fel de fel de sărituri și opintele se nevoiă de a scăpă de prinsoarea lui; chiar și

noaptea nu conțineașu asemenea lucrări; deseori în liniștea ei, la lucoarea lunii, și, în lipsa acesteia, cu fanare, se întreprindea o asemenea vânătoare, și nu arareori astă mesterie pașnică se încheia cu o luptă cruntă; căci dând preste un moron, cigă sau viză mare, acestia, ce erau spaima peștelui mănunt, opuneau o rezistență mare și uneori primejduiau pe sumeții vânători, de nu li se nemeria, prin puternice și ghibace lovituri cu măciuci și cu ostii, a ameți și a străpunge pe acești monștri ai lacului.

Astă industrie nu producea numai folos pentru pascari, ci și pentru visteria țării, căci corporațiunea eră îndatorită, în loc de dabilă, a aprovizionă cu pește cetățile Chilia, Ghertina și Cetatea Albă, precum și magopeștia Curții Domnești dela Suceava, și încă a întreținea un stol de înarmați și câteva barce pe Dunăre, pentru apărarea marginii de amiazăzi a țării.

Îngrijirea acestor lucrări și îndatoriri de mulți ani o purta Cerinat, vechiul proprietar al acestui lac și al olaturilor sale, care împreună cu soră-sa Domnina împărția folosul și liniștea acestei vieții. Cerinat fusese în giunețe om de oaste și unul din aprozii lui Ștefan cel Mare, pre lângă care au combătut în bătălia cea renumită dela Râmnic în contra oastei întrunite româno-turcești, despre care în orele de repaus istorisiă minunea întâmplată. Bătălia se făcu în ziua sântului Procopie, a căruia agiutor nu-l invocă Ștefan VV. în zadar, căci în miezul tumultului luptei înfiorate, Ștefan, picând depe armăsar, eră aproape să cadă în mâna dușmanilor, dacă acest sânt patron nu l-ar fi învăliț în un sul de nour, din al căruia sân, repede ca un fulger, au propupt eroul, oborînd și stârpind cetele opuse, după care au câștigat cu triumf învingerea cea strălucită. Aice căpătă Cerinat o lovitură grea apărând pe domnul său, care spre mulțămirea credinței și aproziei sale îi dănuî acest loc, spre a împărți folosul cu sora lui Domnina, asupra căreia se întindea un mister nepătruns. Domnina fusese în zilele ei cea mai frumoasă dintre femeile Moldovei, tinerică, cu grații încântătoare îndănuită.

Rămasă văduvă dela Rareș Hărlăoanul, ea au fărâșat inima lui Ștefan VV. și fructul unui amor secret fu un fiu, care dintre toți fiii acestui erou, mai mult sâmană părintelui său și în copilărie meniă să fie bărbat strălucit. Dar fericirea ei trecută Domnina o răscumpără prin o îngrijire neconținută, în care mai mult de douăzeci ani dela moartea eroului, plutiă pentru soarta iubitului său fiu. Vie înainte ochilor ei eră scena depe urmă a întâlnirii sale cu Ștefan VV., când podagra cea nevindecabilă și ostenele unei vieți strălucite îl făneau în cetatea Hotinului, fericat pe stratul durerii.

«Rareșo, zise atunci eroul cărunț în ființa mitropolitului țării, iacă minutul în care am agiuns la marginea vieții pământești. Duple cum m'au luminat Dumnezeu, am pus la cale țara, ca să se poată păstră ființa ei sub apărarea celui ce au înălțat-o. Amu mi-au rămas încă a-ți spune voința me depe urmă în privirea ta. Dacă Dumnezeu ar fi prelungit firul vieții mele și dacă a noastră sântă lege ar fi iertat să mai trec la o altă însoțire, tu erai femeia aleasă întru aceasta, tu Rareșo, care mi-ai născut pre cel mai tânăr fiu, ce încă în fragedă vârstă, menezte a se face demn de vieța Dragosizilor. Inșă, ca un păzitor al legii țării, corona ei am încredințat-o lui Bogdan, fiului mai mare». Amintind apoi cât sânge s'au vărsat în Moldova din cearta fraților, pretendatori coronei sale, «vreu ca uricul fiului meu Petru să fie tuturor, chiar însuși lui ascuns; crește-l și chivirniseste-l în mesteria păscăriei, pe lângă Cerinat, credinciosul meu aprod, căruia i-am dănuit lacul Brutis cu olaturile sale. Aș putea, adause a zice, pre tine și pre fiul iubirii mele, să vă presor cu odoare și să vă dănuesc moșii, dar acele ar fi un dar vătămător, ce v'ar împinge în volborea patimilor și a disbinărilor, în un timp când unirea și concordia cetățeană, va fi arma neînvinsă a Moldovenilor.

«Iar dacă, vreo dinioară, duple voința celui de Sus, Bogdan, au pe tron, au pentru țară combătând, ar muri pe câmpul bătăliei, fără a lăsa un moștean, și Petru ar fi în vieță, atunci, dar numai atunci, giură amu înainte

lui Dumnezeu și în ființa sf. sale mitropolitului, să te duci la direptatea ¹ țării adunată, și să înfățișezi boierilor acest dres domnesc, sigilat cu inelul meu, ce ți-l dănuiesc ca o mărturie și spre aducere aminte. Atunce Petru și tu să vă supuneți la cele ce va orânduî Direptatea, iar până în ziua aceea poartă în adâncul inimii tale îngropat ist mister; spre mântuirea țării și a voastră aceste le cere, prin limbă de moarte, domnul și părintele fiului tău».

Proșternută la picioarele sale, pe care Domnina li scalda cu lacrimi, i-au depus giurământul înfricoșat, despre care la tot minutul îi amintia acel odor sântit ce-l purta pe lângă inima ei.

De douăzeci și trei de ani, zăcea mistuit în cugetul ei misterul, ce nu era nimănui în lume cunoscut, decât reposatului mitropolit Teoctist, încât cu moartea aceluia au pierit și unica mărturie vie. Ea se întristă că asemenea cu dânsa se va stânge misterul, și nici o rază de mărire va luci vreodineoară asupra fiului ei. Deaceea deseori suspină zicând: «Sermanul Petru! nu știe a cui fiu este! Nici va ști vreodineoară, căci altă schimbare în soarta noastră nu văd [decât] aceea a pierderii de speranță, fiindcă Bogdan și-au lăsat de moștean pe Ștefăniță, care, deși giune, au îmbătrânit în disfrânări și în cruzie. De ar avea cel mai mic prepus de ființa unchiului său, nesmintit l-ar prosforă urgiei sale». Toate aceste și caracterul energic al fiului ei o făceau să tremure pentru dânsul. nu cumva cazul ² să-l conducă în vreo cursă, de care, din zioa răposării măritului domn, ea îl credea împresurat.

Dar precum Domnina era turburată de motive grele ce-i erau cunoscute și pe care teama inimii materne încă le sporiă, de asemenea un simțimânt neexplicabil cuprinsese spiritul giunelui Petru. În loc să urmeze îndeletnicirilor și plăcerilor ce-i înfătoșă industria păscară, fiul Domninei avea o plecare de tot contrarie. Abia ieșit din brudie, el vederă un geniu mai pre-

¹ *Dreptatea* se numea în vechime Senatul, precum astăzi *Adunarea* (Gh. A.).

² întâmplarea.

sus de anii și condițiunea sa, jucăriile sale copilărești înfășosau purure lupte, și din fii pascarilor voia să informeze cete de ostași pe cari îi conducea la întreprinderi sumețe, încât mai în urmă ceata acestor Mirmidoni¹ au cutezat a se măsură și câte cu vreun Tatar, căruia se nimeria pentru pradă a se furișă pînțe custodiile mărginene. Numai duioșia cea nemărginită, care aveă pentru mumă-sa, îl reținea de neastămpărata dorință de a cercă în depărtare un obiect mai vrednic de întreprinderile sale. La neconținute întrebări, ce făcea despre soarta familiei sale, Domnina îi răspundeă că un giurământ sfințit și înfricoșat o reținea încă de a i le descoperi. Acest mister mai mult îi aprindea fantasia, care ca printre un vâl cercă a găci oarece mai presus de înțelegerea sa, și înțepirea spiritului său o sporia încă auzirea multor fapte și crimine², plinite sub domnia junelui și distrămatului Ștefăniță VV.

Cel ce ar fi văzut numai îndeletnicirile cele pașnice și industriose ale pascarilor acestui lac, ar fi crezut că toată țara se bucură de liniște deplină și de aplicațiunea unor legi drepte. Dar gemetele țării, ce suferia un jug tiranic, începuseră a resbate pînă și în aceste locuri singurate. Ștefăniță VV. era un domn june, plin de talent, dar și de vișii, distrămat în verșunie și crud vărsător de sângele compatrioților săi. Cu veteranii bunului său au bătut pe Tatars, au fost răspins cu ferice încercarea Românilor ce voiau a restatornici mărginile țării lor pînă la Siret, și un corp de acei veterani au combătut la Mohaci³, unde armia creștină în 29 August 1526 s'au sfărmat de Turci, și unde Ludvig al II-lea, regele Ungariei și al Boemiei, s'au înecat în o mlaștină după care Ungaria în curs de 160 ani au purtat jugul Otoma-

¹ Omuleți fără însemnătate (GH. A.).

² crime.

³ Politoară în Ungaria de gios aproape de Dunărea; tot aice duca de Lorena cu armia germană au bătut de tot pe Turci la 1687 și prin asta au curmat domnia lor în Ungaria (GH. A.).

nilor. Cu o oaste deprinsă a triumfă, cu un nume moștenit dela Ștefan cel Mare, acest nepot al său, în unire cu Polonia, ar fi putut plini încă întreprinderi mari, însă el au preferat a-și încruntă ¹ mâinile în sângele dușmanilor personali și a boierilor țării, încât faptele sale cele tirane se asemănă cu acele ale lui Neron, căci, precum acela cu învățătorul său Seneca, de asemenea și acesta urmă cu renumitul hatman Arbore, crescătorul său, pe care sau de gelozia creditului ce avea la oaste, ori din vreun prepus, l-au discăpăinat în Hârlău și după el și pe ambii săi fii Teodor și Nichita. Asupririle și nebuniile lui cele nesuferite provocase în mai multe rânduri răcoale între popor și între boieri, însă pe aceste Ștefăniță le înfrână cu puterea joldănarilor streini, de cari pururea era încungiurat.

Dar în meizul distrămărilor sunătoare și a urgiilor sale, un gând întunecat turbură deseori seninătatea lui: Ca mulți principii, ce rareori sunt scutiți de crime, pe cari ei le numesc rezon al statului, Ștefăniță, a căruia conștiință era încărcată cu multe nelegiuiri, se domină de prejudețe, credea în preziceri, în visuri, în farmeci și în amulete, și de aceea avea la curtea sa o hârcă bătrână, de națiune faraonă, numită Arifta, faimoasă în arta mistică și în discântec, și care prin mai multe nemeriri a tâmplărilor viitoare câștigase încrederea cea nemărginită a lui Ștefăniță. Arifta era tipul cel adevărat al rassei sale, venite dela ripele Indului din Asia, de unde la 1400 întărită de armele lui Timur s'au imigrat în Europa, și sub Alexandru cel Bun un număr mare s'au statornicit în Moldova. Astă femeie din ierarhia celei întâi cete faraoane moștenise dela părinți secretele astrologiei și ale hiromanței prin care, duple semnele palmei omului, prezicea îniriirea planetelor asupra soartei sale. Prin uneltirea ei, prin care cunoștea secretele familiilor, și prin mincinoase preziceri, cari lingușau patimile lui Ștefăniță, ea avu mare parte în plinirea nelegiuirilor sale, deaceea fu de public de asemenea ca și de dânsul

¹ a-și înrogi.

urită. Agiungând bătrânețe prea timpurie, după o pătimire îndelungată, astă fermecătoare simțindu-se aproape de moarte, chemă la dânsa pe domnitor și-i zisă cu limbă murindă: «că ferindu-se până amu de a-i turburà vieața prin ogururi¹ rele, i-au ascuns un secret ce nu voiă a-l luă cu dânsa în mormânt; drept care, m'ai nainte de a trece în altă lume, îi descopere că în țară se află un om menit de ursită a-l destronă și a-i răpi vieața; îi făcù oarecare descriere a celui individ, care între altele aveà un semn la mâna dreaptă, că în țara de jos se mistuie² sub formă de pascar și că numele lui eră...» când împlă să-l numească, deodată au amuțit; și cu tot ajutorul ce i se făcù de un preut și de un doctor n'au putut să-i dislege limba, încât mută, fără a da vreun semn înțeles, s'au descins în mormânt cu misterul, lăsând pe Ștefăniță în cea mai turburată nedumerire.

Trezit de astă împărțășire plină de cimilitură, Ștefăniță cugetă zi și noapte la vreun mod de a deplini descoperirea do-dăitorului său, ce-i amenință pieire, ca cum crimile sale nu ar fi de agiuns a-l pedepsi și a-i răpi o putere atât de rău întrebuințată; și întru aceasta cu atâta mai mult se întărtă, că pe ici colo prin țară se vedeau simptome de nemulțumire mai prelungită, cari amenințau o prorumpere încruntată³; pentrucă mulți din boerii disterați, parte în Ungaria, parte în Polonia, urziau cu partizanii lor plăduri de a mântui țara de asemenea pedeapsă, pe când chiar favoriții lui, obosiți a purtă un jug tiranic, îl împingeau spre răpa pieirii. Compartaș al dregerilor⁴ sale eră vornicul Troțușanu, om distrămat, curtezan ovelit⁵ și ghi-baciu, care în secret vână pentru sine planuri ambițioase, pentru cari în dregătoria de vistiernic, prin ghibace răpiri și-au adunat bani și moșii, iar Domnitorului crime, cătră care îl înlesniă. Nu eră bărbat patriot și avut, pre care să nu-l fi fost pro-sforat⁶ acestui sistem, nu eră femeie, de orice etate, care să nu fi fost espusă curselor sale distrămate.

¹ preziceri; ² ascundeă; ³ izbucnire sângeroasă; ⁴ faptelor.

⁵ umilit, lingușitor; ⁶ supus.

Astfel Doamna, soția lui Ștefăniță, jignită de purtarea lui, în-
tărită încă și de curtezanul Troțușanu, începî a cugeta la un
mijloc de a se mîntui pe sine și pe țară de un asemenea monstru.

Dar în epoha aceea, neliniștea și împărecherile domniau nu
numai în țara Moldovei; ce¹ și Ungaria și Transilvania în-
vecinată erau teatrul evenimentelor mari și a necontenitelor
lupte civile. Astă din urmă provincie, atârnată de Ungaria, să
guverna de voievozi, locotenenți ai regilor, cari, dela bătălia
neferice de[la] Mohač, o administrau sub înriurirea Turcilor
ce o cuprinsăseră mai toată.

Atunce principele Ioan Zapoila, după ce s'au luptat în de-
lung, pentru corona Ungariei cu Ferdinand I-ii, ce se făcî mai
în urmă imperator al Germaniei, prin o convențiune (1535
cătră Transilvania ca un principat suveran².

Turcii, încă depe atunci, în tratațiile lor diplomatice cu
Apusenii, întrebuințau pe străini, și mai nainte de a începe
ist interes în mîna Grecilor fanarioți. Italianii, cari în știința
limbii și în astuție³ se asemănau cu aceștia, se purtau cu multă
ghibăcie în interesul Otomanilor, și deseori erau mai mult Turci
decît chiar Turcii. Luigi Gritti, duce de Veneția, care pentru
ambițiune și interes n'aflase mulțemie în patrie, fu unul
din acei ce au jucat în astă epohă un rol însemnător în
Constantinopoli; și căpătînd încrederea Sultanului, însărcinat
fiind cu deosebite lucrări în cetele Transilvaniei, se purtă prin
astă țară, a căreia disbinări ticăloase i s'au părut favorabile
planurilor sale; încât încunjurat de numeroși sateliți compa-
trioți ai săi, nu încetă a-și adună partizani și a-și găti viitor.

În numărul acestora eră unul numit Malaspina, cel mai
faimos dintre bravii și sicarii⁴ Veneției, cu o figură frumoasă,
constituție erculică, agerime de spirit și limbuție rară. Pe
acesta cu mulți alții Gritti îl trimese în Moldova și-l reco

¹ ci; ² confuz; ³ șlretenie.

⁴ *Bravo* este nu numai cuvînt de laudă, ce¹ Italianii îl dau și uno-
miliani², cari pentru bani sau patimi ucideau prin ascuns; asemenea este și
cuvîntul *sicar* (GH. A.).

¹ ci; ² soldați.

mandă domnitorului ca pe o persoană în stare de a executa cu nimereală ordinele sale. Malaspina află curând moduri de a se insinua în creditul lui Ștefăniță, a căruia binevoință o câpătă prin dese convorbiri, dregeri¹ și urziri, ce altora se păreau neputincioase. Câpătând în de agiuns probe de vrednicia lui, Ștefăniță, neconținut turburat de stahia necunoscută a Ariftei², în o noapte de insomnie chemă în camera sa pe Malaspina și-i zisă: «Sinior Malaspina, cele ce până amu ai făcut pentru mine mărturisesc meritul bravilor de Veneția; din câte mi-ai spus despre patria ta, Veneția, văd că ea este o republică și că în un punct să aseamănă cu Moldova. Patrioții voștri, după legiuirea ce și-au făcut, moștenesc toate dregătoriile cele mari ale statului, și pe Dogele, adevăratul lor domn, îl țin sub epitropie; iar când acesta caută uneori să scape de acele obeze, ei au moduri de a scăpa de dânsul. În ist punct zic că Veneția samănă cu Moldova. Aice fiecare boier vra să fie domn; de câte ori ei s'au încercat întru asta, bunul și părintele meu, pentru binele țării, i-au înfrânat, dar capetele acestei idre veninoase se renasc; și sub cuvânt că eu sunt june, că lumea de față îmi place mai mult decât acea viitoare necunoscută, nu conținesc a face împărecheri³. Iar amu, ca și cum nu mi-ar fi de agiuns neamicii văzuzi, și în umbra misterului se poartă unul din cei mai periculoși. Acel necunoscut nu mă lasă a domni, și a trăi în pace, și a gustă plăcerile vieții; deaceea mă vezi uneori răsărind în miezul⁴ desfătărilor și, cuprins de o neagră melanholie, vărs poate numai din prepus sângele străin. Spre a-mi înturna repaosul și a mă feri de pacate, eu cer dela tine, Malaspina, să-mi dai pe acel dușman viu sau mort! Ursita să vede că au păstrat ție onorul de a deplini aceea ce reposata Arifta, fermecătoarea curții mele, menisă. «Bravo⁵ de Veneția, miste-

¹ fapte.

² vrăjitoarea dela curtea domnească.

³ conspirații, revoluții.

⁴ mijlocul.

⁵ vezi nota 4, pag. 179.

riile se deschid cu cheia de aur și se închid cu pumnarul»; și aceste zicând, îi aruncă la picioare o pungă de matasă cu 1.000 țechini de Veneția. «Iacă, ia arvona întreprinderii, prețul întreg este înzecit».

Malaspina ascultă astă vorbă în tăcere; și par'că nesimțitor la sunetul aurului, răspunde: «Măria Ta, bine ai asemănat pe patrioții venețieni cu boierii Măriei Tale; și unii și alții au moștenit avuții dela părinți, dar rareori meritele lor; ei se cred meniți numai a domni și a intrigă, iar nu și a ostent în cuget curat; deaceea drept lucru este, cum facem în Veneția, a curăți neghina din grâu, spre a nu incendiă grănarul public. Ce se atinge de aflarea necunoscutului cu asemenea semne, de și ¹ se va nemeri, apoi astă întreprindere va figură în cartea de onor a bravilor, că nu pentru aur, ci numai pentru faima noastră o voiu întreprinde și pentru admirarea energiei și virtuților Măriei Tale».

Spre a favoră imblarea lui Malaspina prin țară, Ștefăniță orându-i a se da o carte domnească, ca și cum sub nume de pelegin catolic el s'ar fi îndrumat spre Ierusalim. După o amănuntă pregătire, ce l-au prefacut în port și în vârstă, luând cu sine și câteva droguri secrete, cu cari aveă să figureze prin țară și ca spițer, doctor și chirurg, Malaspina se îndrumă în avanturoasa sa expediție.

Cutrierând țara de gios, n'au remas lac, nici iaz, nici vreo păscărie, pe care Malaspina n'ar fi cercetat o cu amănuntul, ținind luarea sa aminte asupra pascarilor, ce aveau vreo asemănare cu singnalamentul, și dupre alte simptome cari el însuși și-au fost închipuit. Aproape de două luni de zile umblase în cercetarea aceasta, tot sub formă de pelegin la sântul mormânt, aplicând la unii și alții medicamente, plasturi și scoțind dinți, scriind frigurile ² gratis și dănuind femeilor cosmetice de întinerire; toate aceste în dar, cu scop de a căpătă

¹ și de...

² Se crede și azi la țară că un bolnav poate scăpa de friguri, dacă i le scrie un priceput în astfel de lucruri: pe hârtie sau pe altceva se dedemnează un exagon sau o elipsă, înăuntrul căreia se fac apoi despăr-

încrederea locuitorilor și intrarea în casele și în confidența lor. La lacul Racovei, un alt obiect atrase luarea lui aminte. Deși împlântat în crime, el n'au ramas nesimțitor la vederea celor trei inovili manine¹ ce se înălțau pe malul lui, cu cruci și inscripțiuni mărturisitoare triumfului strălucit ce au purtat asupra Turcilor Ștefan cel Mare, în 17 Ghenarie 1475, și pentru care atât la Roma, cât și la Veneția s'au cântat te-deum de mulțemie, deși astă scânteie de entuziasm au stâns-o sângele unui june pascari, despre care i se părû că putea fi acel pe care-l căută, și a căruia mână semnalată² înbalsemând-o au luat-o cu dânsul. Practicând astă mesterie și tot preocupat de însărcinarea sa, agiunse într'o dimineață la lacul Brutis, mai mult pentru formă, decât de interes, căci el eră sigur că la Racova închiesă problema sa.

Pozițiunea și întinderea acestui lac, în apropierea mării, arinișurile de pascari locuite îi înfățșau icoana Veneției născânde, când locuitorii Acviliei, fugind de stirpitorul Atila, se adăpostiseră în lagunele Adriaticei, și din fugari se făcură domnitori și înfrânători cursului triumfător al Semilunii. În mijlocul mișcării industriose a acestui popor de pascari, a vioșiei junilor, a cântecului fetelor, Malaspina eră surpins a vedea lângă o casă șazănd adâncită în întristare o femeie, care mai mult îndreptă ochii săi asupra lacului, decât asupra țesăturii unor rețele, ce deseori îi scăpau dintre degete. Astă femeie eră Domnina, căci fiul ei, unica mângâiere a inimii sale, atras de patima vânatului, de mai multe zile, trecând lacul cu junii săi companioni, încă nu se înturnase; și astă întârziere umplea cu mii de prepusuri inima ei.

Reîntrând în rolul său cel ipocrit de pelegriin, cu un aer de umilire, Malaspina salută pe Domnina și în numele Madonei (Maicii Domnului) cerû adăpost și ospitalitate, ca unul ce în

știri, iar în fiecare despărțitură se scriu anume litere sau grupe de litere sau chiar cuvinte, considerate ca având darul de vindecare.

¹ mari.

² cu semn.

călătoria sa la Ierusalim s'ar fi rătăcit în aceste locuri dosite. Inima acestei maice, sfărmată de suferințele sale, ușor s'au îndurat de un mizer călător, deși figura lui cea străină înfă-țoșă oarecare oțerire; însă simțământul de ospitalitate, îndatinat între Români, o au înduioșit, după ce el espuse canonul ce i-ar fi impus Papa de a rescumpără pacatele sale călătorind pe gios pân la Ierusalim. Domnina se duse în casă, spre a orându-i de a i se aduce oarecari merinde, fiind și oara prânzișorului, când pascarii, încetând ocupațiunile lor, se retraseră cu sgomot fiecare în coliba sa, ca să guste oarecare repaos în sânul familiei. Rămâind singur, Malaspina începù cu luare aminte și cu amănunțime se cerceteze locurile și oamenii, cu atâta mai mult că agiungând la acest punct, ce eră capătul țării, nu-i mai rămânea altul de căutat. Spre a fi pregătit la orice tâmplare, el se folosi de singurătate, și desbrăcându-se de desagiî săi, începù a cercetă drogurile ce le numiă arsenalul de Veneția, cu presimțirea unui vânător, care, după ce s'au ostenit întru vânarea unei fiare, ochind-o în urmă încoardă cu luare aminte săgeata lui, spre a-i putea da o lovitură nemerită. Mai întâi scoase o fiolă cu un lichid foarte limpede, numit acva tofana, preparată din spuma unui om murind de gâdilitura calăului, venin faimos, care pe încet însă nesmintit conduce în somnul etern pe cel ce ar bea câteva picături. După aceea scoasă un pachet ermetic închis, în care să află în plicuri sigilate pulberea numită simpatetică, care presărată pe un înscris, pe cel ce l-ar citi, îl amețește pe loc și-l ucide prin apoplexie fulgerătoare; mai cercetă o cutie de asbest, în care se află migma faimoasă, numită foc grecesc, cu care Calnic 'au ars la 668 flota arabă ce împresurasă Constantinopoli. Mulțemit de reviziunea arsenalului său, Malaspina depuse toate în desagi pre lângă mâna cea înbalsamată, cătră care ar voi să mai adauge una, spre a aveă o păreche de a prezentă lui Ștefăniță VV.

Domnina, cu îngrijirea ei, îi aduse ospățul și-l așeză la umbra arborului, unde veni și Cerinat. Malaspina, în cursul

ospățului, prin rezicerea ¹ multor avanturi ² știu să ațâțe curiozitatea ascultătorilor săi, în grad de a să interesă de soarta acestui strein, care pretendă că ar fi jertfa intrigilor și a nedreptății corpului doctoral din Veneția, din care făcea parte; peste care însă i se adausă un canon atât de greu.

Pe când urmă această convorbire îndelungată, cerul, ce până atuncea eră sânin, și luciul lacului să legănă numai de suflarea unui zefir plăcut, începū a se posomori despre răsărit. Fulgerele depărtate anunțau o furtună, a căria semnal începū a-l da și paserilor apatice ³, cari în cărduri sburau spre a se așeză în adăpostirile lor tupile ⁴, un întuneric cumplit se descinse preste orizon, apa începū a se încreți, a formă valuri, și cu putere lovindu-să de râpile lacului, uniă resunetul său cătră freamătul arborilor, între care șueră orcanul ⁵, pre când tunetele și fulgerele asurziau și luminau astă scenă înfiorătoare. În miezul acestei confuziuni se vedeau pascarii nevoindu-se unii să lege la mal luntrele lor cu funii mai puternice, alții să strângă uneltele lor, și mulți cercetând de nu descoper pe companionii lor, cari furtuna i-ar fi apucat în miezul ⁶ lacului. Dar nime nu eră mai mult îngrijit decât Domnina; fiecare bubuit de tunet, fiecare fulger rimbombă ⁷ în inima ei și lumineă râul lacrimilor ce vărsă pentru fiul său, pe care imaginațiunea îl vedeă în miezul volburii ⁸ turbate, încât unica ei incredere eră în rugile ce înălță cătră cer. Malaspina singur, deprins la asemenea luptă furioasă a elementelor, ședeă în liniște; și spre a vederă mai bine, din când în când închină toaste în sănătatea furtunii, care, precum ziceă, făcea un concert de tunete și fulgere; când deodată un chiot pă-

¹ povestirea.

² aventuri

³ de apă.

⁴ ascunse.

⁵ vânt puternic.

⁶ mijlocul.

⁷ răsună.

⁸ vâltoril.

trunzător, ce au dat pascarul însărcinat cu privirea, atrasă toți ochii asupra lăcului, unde în depărtare se vedeă o barcă luptându-se cu furia vânturilor și a apei întărlate. Atunci cei mai ghibaci înotători, apucând uneltele de scapare, se nevoiau a da agiutor vasului, pe care puterea vântului când îl apropiă, când îl depărtă de mal. Domnina, care pretutindene unde eră pericolul vedeă pre fiul ei, proșternută lângă o cruce, chemă agiutorul cerului și al oamenilor. Doi din cei mai harnici pascari, aruncându-se în o luntre, se nevoiau să ajungă la barcă, pe care aninând-o au tras-o la port; și atunci se văzù un om, ce cu o mână dirigea cârma, iar cu alta sprijiniă o femeie, pe care, apropiindu-se de uscat și luând-o în brațe, au depus-o sub arborul cel anuos¹. Toți pascarii încungiurară pe cel scapat, dar mai întâi Domnina îl strânse în brațe pe acesta, ce eră fiul ei și care zise: «Iată, mamă, îngrijește de astă neferice, care-i de două ori mântuită, arătând o june femeie încă leșinată de spaima ce suferisă în astă călătorie, în care vasfrângerea² eră mai sigură decât scăparea».

Plină de bucurie despre venirea fiului său, Domnina se grăbi a da agiutor acestei persoane enigmatice, și prin multe silinți i-au înturnat simțirile cele amorțite de spaimă și de osteneală. Necunoscuta care prin frumuseța ei adusăse pre toți în mirare și în nedumerire, lângedă încă fiind, să condusă de Domnina în casa ei, unde prin cea mai duioasă căutare s'au cufundat în un somn binefăcător.

Curiozitatea Domninii, a lui Cerinat și a vecinilor, de a auzi rezicerea avanturii³ lui Petru, n'au întârziat a fi satisfăcută, pe când lui Malaspina ist june se părù prototipul aceleuia ce eră obiectul dorit al căutăturii sale. Incungiurat de ai săi, Petru începù a istorisi întâmplarea sa:

«Știți, zice el, că dorind de mult a face o vânătoare în codrul Tigheciului, m'am înbarcat cu companionii mei și am trecut

¹ bătrân.

² naufragiul.

³ povestirea aventurii.

dincolo de lac. Norocul ne-au favorat de am dat preste un bour, care, deși nemerit de săgețile noastre, avu încă destulă vârtute¹ de a ne atrage prin râpi și prin pârae în desimea aceluia codru, unde policea (?) sa ne înlesni a-l urmări și a-l obosi, în miezul unui chiot de bucurie și al cântecului din bucium ce răsună în tot locul. Osteneala și arșița zilei ne-au îndemnat a ne re-poza pe malul unui râuleț, unde am ospătat merindele noastre. Pe când companionii mei dormitau, eu ținiam ochii asupra cursului apelor celor limpezi, cari, lovindu-să de prund, murmurau un ce melanholic, dar nu târziu apa se turbură de niște flori cari, în buchete legate, treceau în jos înaintea ochilor mei. Acele buchete, de mâna omenească făcute și aruncate pe apă, nu puteau fi decât un semnal mut al unei ființe pătiminde; drept aceea trezind pe companionii, ne duserăm cu toții în susul apei, și peste un patrar agiunserăm la o săhăstrie, întărită în forma unei cetățui, însă așa de mistuită² în codru, încât numai întâmplarea putea să o descopere unui străin. Astă pozițiune făcea siguranța săhăstriei, deaceia și păzitorii ei, compuși din puțini joldăinari străini, petreceau atunce, precum se vede ca totdeauna, în benchete și în somn, și numai unul singur înarmat sta de pază la poarta săhăstriei. Signalul ce au dat câinii de venirea noastră agiunsă răpede până în cămarile de sus, de unde deodată au răsunat bocete și suspinuri deșirătoare³. Dând busta pintre păzitorii pe giumătate treziți din somn, am răsbătut acolo de unde venia acel resunet, provocat de o scenă tragică. Aice zăcea pe un străt o femeie bătrână în cea din urmă agonie, pe lângă care în genunchi plângea și se bocea o jună, care prin rugi și cuvinte duioasă par'că cercă să refie sufletul bătrânei ce eră aproape a părăsi dispoierea (?) cea muritoare. La vuetul intrării mele în camară bătrâna, par'că învieto, văzând pe un necunoscut îmi zise: «Orcine ești, cred că Dumnezeu te-a trimis spre a mântui onorul și vieța nepoatei mele, te

¹ putere.

² ascunsă; ³ sfâșietoare (fr. *déchirer*).

giur în numele celui de sus, apăr'o de cursa dușmanului celui mai crud al Moldovei !» Aceste zicând, bătrâna și-au dat sufletul și-au impus datoria de a apăra pe asuprita leșinată la picioarele moartei. Lupta ce se încăerasă între companionii mei și între păzitorii săhăstriei a grăbit lucrarea mea ; am luat pe femeia leșinată în brață, și cu "arma" în mână mi-am deschis un drum între luptători ; ieșind din poartă, m'am aruncat pe un cal cu sarcina mea ; și urmărit de un singur armaș, repede m'am îndrumat pe calea pe care venisem, până am agiuns la lac, unde mă așteptă barca și un luntraș. Eu n'am cumpănit între pericolul ce mă urmăria și între acela ce-mi înfășoșă o furtună pe lac, și în adevăr, deși cu asprime, totuși vântul dela răsărit mai răpede ne-au mănâat aice, unde am depus astă străină nenorocită. Dar cine-i, care-i istoria ei întristată, nu o cunosc ca și voi».

Vrednicia și curagiul, ce în astă aventură vederasă Petru, despre o parte au implut de bucurie pe muma sa, iar despre alta îi vederă periculile în cari el 'cu ușurință se aruncă. Ascultătorii se mirau de astă istorie, care încă rămasă o enigmă pentru toți. Nime între acestia nu se arată cu mai mare luare aminte decât Malaspina, care cu atențiune ascultă toate vorbele, iar cu ochii cercetă mișcările cele energice ale junelui, și din toate i se părû că ista este anume acel consfințit însărcinării sale celei criminale, de care deplin s'a încredințat, când, fericindu-l despre ghibucea lui vânătoare, află dela dânsul că chiar cu mâna sa au oborit bourul, la care ocaziune Malaspina, făcându-să a admiră acea mână puternică, descoperi semnalul cunoscut. Din acest minut [incepură] toate măsurile banditului spre plinirea nelegiuirii sale. Înțelgându-l ager la minte și îndănuir¹ de însușiri mai presus de starea în care se află, cu amor de patrie și cu dorință de mărirea ei, au căutat prin vorbe maestrite a-l ademeni și a-i căpăta încrederea. Intre altele lăudă pozițiunea lacului Brutis și a Galașilor, care, sub o domnie mai îngrijitoare de

¹ dăruit

cât aceea a lui Ștefăniță, putea face o politie¹ rivală Veneției în comerț cu orientul; el număra folosul pământenilor din contactul lor cu cei [de] la apus și înșiră mai multe alte vorbe ce ar fi cătușit² pe oricare alt giune; însă Petru, convins că relele ce suferia atuncea patria, atât cele publice cât și morale, se trăgeau dela streini, cu anevoie ascultă pe Malaspina, impută mai ales compatrioților lui caracterul cel ovelit³, răpitor și crunt, prin care un stol⁴ de Venețieni s'au putut face organ crimelor lui Ștefăniță. Din astă convorbire, Malaspina mai mult s'au încredințat de câtă primejdie putea fi pentru Ștefăniță omul acesta, de care nu se îndoiă că ar fi urzit planul ce împlea de temere pe Ștefăniță. Pelegrinul se retrăsă înapoi, spre a medita în ce mod să pună în lucrare crimenul⁵ său.

Necunoscuta, restaurată de ostenelele și de spaima suferită, mângâietă de îngrijirea maternă a Domninei, începuse a cugeta la noua pozițiune, la oamenii ce o încungiurau și la viitorul ce o aștepta în aslă singurătate. Cu toate aceste inima ei pătimindă nu rămasă nesimțitoare la fapta cea eroică și cavaleră, prin care Petru o smulse dintre hoți cu pericolul vieții sale, prețuia respectul și îngrijirea ce-i mărturisia el și mumă-sa; și astă filantropie, ce era un balsam și mângâiere pentru sufletul ei, fu tot odată și un motiv nou de întristare, neputând, duple dorință, a recompensa o asemenea facere de bine. Un simțământ de priință⁶, ce în inimă îi răsăriă fără voea ei, să învăluia de simțământul unei datornice recunoștinți către un pascari, aprod marinos; despre altă parte Petru, cuprins de mirare chiar de fapta sa, vedeă în acea necunoscută o nobleță și un mister, care măriau însemnătatea rezultatului; juneța ei, grația cea de întristare învoalată și blândețile caracterului ei, care mai ales în asemenea criză na-

¹ oraș.

² încătușat.

³ supus, umilit.

⁴ ceată.

⁵ crima.

⁶ iubire.

tural se vedeează, ar fi subjugat inima sa, dacă cunoscându-să atât de depărtat de treapta ei, nu ar fi cugetat de îndată la mijloacele, prin deplinirea mântuirii necunoscutiei, a merită simpatia ei. Constrânsă și rugată de Domnina și de Petru a le espune uricul¹ și șirul întâmplărilor sale, intrerumpând dese ori cu lacrimi istoria ei, au zis : «A cunoaște numele familiei mele nu vă va interesa atâta, precât soarta mea cea neferice,² care au atras asupra-mi³ verșunia distrămată⁴ a tiranului țării. Ileana⁵ mă⁶ chiamă,⁷ lipsită de mamă, creșteam sub îngrijirea bunicii mele, pe când părintele meu împărția în dișterare⁸ soarta multor „boieri, cari cercau a se opune nelegiuirilor lui Ștefăniță VV : figura mea avu nenorocire a plăcea acestui distrămat, dar nenemerindu-să nici un mijloc de corumpere,⁹ după ce petrecusem cu bunica mea o noapte în biserică la privighere, la ieșire, când intrasem cu dânsa în leagănul (trăsura) ce ne așteptă, care însă, precum mai târziu ne-am încredințat, nu eră al nostru, ci unul străin ce semănă cu el, acesta cu repegiune ne scoasă din Hârlău, însoțite de un străin, care, călătorind noaptea și ziua următoare, ne condusă în acea săhăstrie, unde Ștefăniță îmi trimisăse dese propuneri, cum că pentru mine se va despărți de doamna sa și mă va lua¹⁰ de soție. Cum¹¹ v'as putea zugrăvi durerea mea, desperarea, văzindu-mă în¹² ghia-răle acestui tiran și neașteptând de nicăire un agiutor ? Cătră aceste, bătrânețile și durerile bunicii mele o aduseră în o¹³ patimă grea, ce au repus-o ; sufletul ei însă amână sborul său până în minutul când providența, prin acest¹⁴ marinimos june, mi-au trimis mântuire ; însă mă tem ca fapta cea vrednică să nu vă fie de pericol, mă tem¹⁵ ca, aflând fuga mea, Ștefăniță să nu descopere locul petrecerii mele și pre mântuitorul meu, care nesmintit ar atrage asupra-i urgia și vendeta¹⁶ tiranului».

Astă istorisire pătrunsă pe toți de duiosie pentru junea

¹ neamul.

² răsbunarea.

neferice și de oțerire ¹ asupra celui ce impluse cupa crimelor sale. Petru, întărit în gradul cel mai înalt, jură că nu va rămâne nevindecă ² un asemenea crim ³ plinit către societate, și toți companionii săi juruie de a o apăra și de a conlucra la deplina ei mântuire. Atunci deodată Cerinat propuse a o așeza și a o mistui ⁴ în unul din arinșurile cele mai tufoase ale lacului. Toți mărturisiau llenei interesul cel mai viu și propuse moduri de a asigura de îndată petrecerea ei, din care cea întâe măsură a fost a o investi ⁵ în port de țară. Domnina se însărcină cu asta. Desbrăcând-o de stofele cele de matasă, îi dăde o cămeșă cu alțițe și cu pușori cusută pe la umere, la mâneci și pe la poale, peste care o încinse cu o fotă vărgată de color vânăt, roșu și galben, picioarele i le încălță cu opinci, și părul capului, ce era desfăcut, îl dresă în un conciu cu cordele și cu floricele întrețesute, iar în locul cerceilor prețioși, alții de simplu filegram, cu un colan de mărgelă încingea gâtul ei, încât pe din afară se părea că ar fi o păstoriță venită dela munte. Acest port, atât de deosebit de acela în care lleana era deprinsă din copilărie, o prindea de minune; spre a o asemăna de tot cu o păstoriță mocană, din ceata acelor ce cu turmele lor iarna se descind la răpa Dunării, nu-i lipsia decât sănătatea, surâsul și cântul doinei a acelor ființe fericite! Văzând-o Petru așa metamorfozată, cum au dorit să fie ea în adevăr, așa precum se înfățișă acum înaintea ochilor săi celor infocați, atunci simțământul său nu ar fi poate un motiv de întristare al inimii, ce ⁶ ar revărsa un nou element de mângâiere. lleana, care mistuia ⁷ numele familiei sale, nu putea ascunde nobleța ei; și cu protectorii săi, ce-i mărturisiau cea mai vie duioșie,

¹ indignare, îndârjire.

² nerăsbunat.

³ crimă.

⁴ ascunde.

⁵ îmbracă.

⁶ ci.

⁷ ascunde.

se consfătuia asupra mijloacelor cum ar putea necunoscută ajunge la Hârlău; dar în cugetul ei se ocupă în ce mod ar putea mărturisi mântuitorului ei recunoștința sa. Pe când aceste convorbiri urmau în cercul familiei, Petru, acufundat în gânduri, căută o distracțiune în obiectele din afară, dar aice auzirile despre starea ce¹ ticăloasă a țării, despre nedreptățile și crimenele² ce pe toată ziua se pliniau, amărau momentele sale, mai ales că judecând duple ovelirea³ publică, nu prevedeă nici un mijloc de îndreptare. Uneori plănuia să se depărteze în secret dintre ai săi, să se furișeze până la Suceava, să omoare pe autorul nenorocirii publice și să vindece⁴ afrontul Ilenei; alte dăți cugetă să se înroleze în vreo oaste streină ungară sau polonă, și cu agiutor strein și al numeroșilor dișterați Moldoveni se realizeze mântuirea țării; iar apoi succesul întreprinderii sale, ce ar fi fericirea patriei și a sa proprie, drept mulțumită i-ar merita amorul junei necunoscute. Cuprins de aceste planuri plăcute, ce-i meniau un viitor dorit⁵, Petru se așeză sub arborul cel anuos⁶, ce cu coama sa verde au fost umbrit jucăriile copilăriei sale, și de la care amu reclamă o oară de repaas.

Malaspina, ce nu-l scăpă din ochi, văzând că de arșița zilei pascarii și casnicii lor erau retrași prin colibeze lor, spionă minutul când și Petru eră așipit de som, și apoi, duple datina italiană, invocând ajutorul Madonei, purcese spre adormitul, fiind mistuit⁷ un pumnar înveninat, iar de față înmână un plic, în forma cărții de drum, cu scop de a-l repune prin unul sau celalalt mijloc. Un inger însă privigheă asupra soartei acelui nobil june, legănat de visuri plăcute; lunecarea, deși lină, a lui Malaspina l-au trezit.

¹ cea.

² crimele.

³ umilirea.

⁴ răsbune.

⁵ d'aurit.

⁶ bătrân.

⁷ ascuns.

Văzând aproape înaintea sa figura cea neagră și de rău ogur¹, aprinzindu-se de o repede mânie, se aruncă asupra lui Malaspina, prepuindu-i un crimen², și nesmintit l-ar fi sugrumat, dacă nu ar fi pretextat că ar fi văzut un balaur ce se apropiă de Petru, și de care el, venind, l-ar fi mântuit cu ocaziunea mergerii sale la biserică, unde aveă să se roage pentru continuarea călătoriei sale la Ierusalim, după cum mărturisiă cartea lui de drum, care, spre a-l încredința, o înfătoșă lui Petru ca să citească. Acesta întinsese mâna să o iee, când Ileana, ce ieșisă din casă, în departare observă astă scenă, se repezi între dâșii strigând: «Nu luă! Cartea este înveninată! Nu de mult postelnicul Timpa au căpătat dela un străin o asemenea carte și celind-o au amefit și au murit pe loc!» Petru respinse cartea. Puind mâna pe pumnar, pe loc ar fi înjunghiet pe Malaspina, dacă ființa Ilenei nu ar fi îmblânzit furia lui. La răcnetul lui Petru, oricine altul ar fi înpietrit de spaimă, afară de acest nelegiuit trufaș, care aruncându-se în genunchi își făcea cruce, bătea metanii, plângea, se jură și protestă de inocența lui. Toate însă nu ar fi produs scăparea lui, dacă un eveniment mai însemnător nu ar fi întrerupt astă scenă.

Custodia, ce după datina acelei epoe nesigure, depe o înălțime privighiă despre încursia Tatarilor, dădă în acel minut un chiot pătrunzător și înștiință că din sus veniă pe lac, repede plutind, un vas cu vântrelele întinse. La auzirea acestei neașteptate veniri, tot cotunul îngrijit se adună într'o clipă, dar în cugetul lui Petru răsări ideia: nu cumvă vasul acela să fie încărcat cu hoji ce vânau pe nenorocita Ileană? Deci, lăsând pe Malaspina într'o parte, rândui a se sună larmă, a apucă toți dărzile și arcurile lor, și făcū pe cei mai aprozi³ a luă junea în miezul⁴ lor și a jură că vor apăra-o până la moarte pe aceea pe care pronia, ca prin minune, o mântuise și o încredințase sub apărarea locuitorilor lacului.

¹ prevestire.

² crimă.

³ viteji; ⁴ mijlocul.

Dar Ileana, care purtă încă întipărirea spaimei suferite, ca o turturică abia scăpată de ghiarele uliului, tupilată la sânul Domninei, tremurândă, așteaptă rezultatul acestei noi furtuni. Iacă vasul se apropie și află toată împoporarea¹ în o pozițiune resbelică; dară Cerinat, văzând că depe catarg flutură bandiera țării, au rânduit pascariilor să plece armele înaintea acestui semnal, sfânt fiecăruia Moldovan. Atunce îndată depe vas se descinsă pe uscat armașul Șeptelici, propășit de un stegar și urmat de mai mulți arcași; cu toate aceste nime nu se îndoiă asupra misiunii acestora. Dela domnia lui Ștefăniță nu putea veni alta decât asuprirea locuitorilor, vreo nouă dabilă², au cereri de produse sau de vite. Cuvântul însă de urare: «Pace vouă, oamenilor buni», rostit de armaș, astâmpără oarece îngrijirea și află curiozitatea despre o venire atât de nedeprinsă. Atunce armașul zise în auzirea tuturor:

— Ascultați oamenii buni! Direptatea țării, adunată în Suceava, trimite cuvânt de pace și de urare la toți boierii țării, la mazili și la oamenii de oaste!

— Să trăească Direptatea! strigară toți pascarii.

— Trăească, răspunsă armașul, că Domnul țării a răposat!

— A răposat, murmură gloata, și făcându-și fiecare semnul crucii, adausă: «Doamne iartă-l, că mult sânge au vărsat!»

Auzirea unei evenimânt așa de neașteptat cuprinsesă pe toți de mirare și de spaimă, prepuind mai mari rele de cum eră în faptă. Deodată Ileana și Malaspina fură cuprinși de două deosebite simțiri, cea întâie nu-și putu ascunde bucuria că a scăpat de dodăitorul ei, iar cel al doile înjură în cuget pre satana și pre toți zeii infernali, că prin moartea lui Ștefăniță i s'au curmat o carieră dela care așteaptă săceriș mănos, mai ales când ajunsăse a dislegă o problemă atât de grea. Amu prevăzând cursul ce puteau lua lucrurile, ar fi dorit a se depărta de acolo, mai nainte de a se desvâli de tot astă

¹ populațiunea.

² dajdie.

scenă serioasă. Spre a satisface curiozitatea adunării despre moartea junelui domnitor, Șeptelici istorisi în scurt criminile ¹ cele crunte, cu cari s'au pătat acest strănepot al virtuosului Alexandru I-ii, au înșirat victimile ce au prosforat ² patimii sale celei însălate, făcându-să, prin omorirea hatmanului Arbore, ucigaș de părinte; prin dișterarea unui mare număr de boieri părinți ai patriei, tiran; prin batjocura soțiilor și fiicelor virtuoase ³; încât după ce au înstreinat dela dânsul pe toți compatrioții, nevoi chiar pe doamna, soția-să, a curmă impetul ⁴ crimelor sale, înveninându-l la o cină în cetatea Hotinului, după care faptă, acuzindu-să ea însăși, s'au osândit a espiă (răscumpără) astă crimă inchizându-să în o săhăstrie pe toată vieța sa. Dar pre câtă oțărare ⁵ urmă despre nelegiuirile domnului, pe afăta eră mirarea despre cugetul cel marinos al doamnei.

După aceasta Șeptelici au continuat a ceti prochiemarea ⁶ Direptății, adresată către toți Moldo-Românii, prin care espunea cum Ștefăniță n'au lăsat nici un fiu clironom; apoi cu moartea sa stângându-să dinastia lui Dragoș, reprezentanții țării sunt chemați a se adună la Suceava, spre a alege dintre boieri pe cel mai vrednic de a putea purta coroana și spata lui Dragoș, mai ales când streinii, văzând țara fără căpitenie și turburată de nenulțămire, din pregiur amenință a-i impresură marginile: Polonii reclamă Pocuția, ce cu sângele și visteriile sale Moldova de un veac au fost rescumpărat-o; Transilvanii cer a retrage convențiunea prin care erau date în dispozițiunea Moldovei cetățile Chiuchelo, Ciceo și Balvanios, unde domnii jineau garnizoane și aveau depuse visteriile țării și a boierimii; Tatarii și Turcii pretindau cetățile Chilia și acea Albă, și chiar frații din România voiau a și restatornici marginile țării până la apa Siretului.

¹ crimele.

² oferit, închinat.

³ lipsește.

⁴ pornirea.

⁵ indignare.

⁶ proclamațiunea.

Dacă espunerea acestor mari evenimănte respândeă între toți o sporitoare îngrijire și mirare, înfățișându-le un viitor încă mai neferice, auzirea însă că cu moartea lui Ștefăniță s'au stâns vița lui Dragoș, a fost pentru Domnina o rază fulgerătoare, care au luminat întunericul misterului ce de atâța ani purtă în inima ei. Trăgându-să într'o parte, mama lui Petru au căzut în genuchi și au chemat asupra fiului ei agiutorul Proniei, înțelepciunea și povățuirea, spre a conduce la capătul dorit sfânta ei însărcinare. Când Petru, întăratat până la gradul cel mai nalt de pericolul în care plutia patria sa, prochemă pe toți pascarii de a se înarmă în massă și a alergă întru apărarea țării, iar el însuși voiă a merge la Suceava cu scop îndoit: a cere lege¹ pentru Ileana, care a fost victima nelegiurilor lui Ștefăniță, și a căută ocaziune prin fapte strălucite a se face vrednic de simpatia ei, Domnina, ce și păstră secretul anume spre a plini nalta ei chemare, s'au unit cu propunerea fiului de a conduce chiar ea pe astă jună până la Suceava, pentru care se dusă a face pregătirile de călătorie; iar Petru și veteranul Cerinat, ce aveau a conduce în astă expedițiune pe armași, au rânduit a s' întări vadurile trecătoare și cu palance cotunul ce înfătoșă un fel de cetățue. Șeptelici adausă amintirea a se păzi foarte nu numai de dușmani înarmați, ci și de acei ascunși, din cari cete numeroase de străini, rămași dela Ștefăniță, s'au răspândit prin toată țara, și sub deosebite forme cearcă a o învălui și a o întărată în interesul impresurătorilor.

La astă luare aminte, Petru, amintindu-și de pelegriuul străin, a căruia ceată o întrerupsesă venirea vasului, il chemă, în minutul când acesta, prevăzând furtuna ce imblă se prorumpă², cercă a se face nevăzut și se escuză cu datoria sa ce-l chemă a nu-și întărzîe pelegriuagiul la Ierusalim. Dar Petru, a cărui prepusuri ajunesă a se face fapturi sigure,

¹ dreptate.

² izbucnească.

apucând pe Malaspina de gluga ce-i acoperia jumătate de față, o trasă cu așa putere, că, scoțând-o depe capu-i, îi smulsă totodată barba minciunoasă și costiumul de pelegin, lăsându-l în portul lui național de bravo¹ venețian, cu două pumnare la brâu !

Un strigăt de mirare, de dispreț și de furie prorupse² din toate gurile. Toți dând busta asupra-i, l-ar fi sugrumat, dacă Petru, păstrându-l pentru o pedeapsă mai mare, nu l-ar fi apărut, pentru că în acel minut, când Ileana îl văzu în naturala lui ființă, recunoscă într'insul pe hoțul nelegiuit, care unelti răpirea ei depe mormântul micii sale, și amă, cuprinsă de o nouă spaimă, căzu leșinată în brațele lui Cerinat.

Malaspina, care întâia oară încăpusă în o cursă din care nu eră cu puțință de a scăpa, n'au pierdut speranța, că pierind să nu tragă cu sine drept vendetă³ pe jertva ce au fost merit înjunghierii sau înveninării ; drept aceea, pe când toți se sfătuiau despre modul călătoriei lor, ce au propus a o face pe lac cu ambele vase, îndreptându-se pe la Galați și de acolo pân la Ghertina pe Siret, unde stolul⁴ înarmaților aveă să întărească garnizona și să deie pe Malaspina în mâna județului, iar Petru, cu Domnina, cu străina și cu Cerinat aveau a continuă mergerea lor la Suceava, Malaspina, folosindu-se de ocupațiunea lor, scoasă din desagii săi cutia cu migma cea incendiară și cu ghibăcie o aruncă în barca cea mică, în care auzise că aveă să între Petru cu Cerinat, și care, după trecerea de câteva oare, nesmintit ar fi ars-o dinpreună cu cei din năuntrul ei.

Când veni minutul îmbărcării, Pentru orândui a legă pe Malaspina și a-l aruncă în barca cea mare ; însă Ileana protestă din toată puterea ei, de a se află la un loc cu acel nelegiuit, prelinzind că el, prin farmecele lui, încă și atunci ar fi putut deplini scopul nelegiuirii sale, încât cu toate rugămințile, împotrivirile și congiurările, Malaspina fu legat de

¹ vezi nota 4, pag. 179.

² izbucni.

³ răsbunare.

⁴ ceată.

catargul bărcii celei mici, și, precum ziceau pascarii întărtați, întors cu fața spre Ierusalim, ca să vadă de departe pe cei doi cruciați depe muntele Golgota. În miezul țipetelor și a blăstămurilor acestui bandit, care se văzu prins în propria sa cursă, în miezul îndemnului ce-și făceau milianii¹ pascarii, transformați în armați și cu sunetul resbelic al buciului de aramă, propășii de Petru, ce din mâna stegarului apucă bandiera Moldovei care voioasă flutură în aerul cel lin, tot stolul² purcesă plin de entuziasm.

Domnina cu Ileana și Cerinat se imbarcară pe vasul statului, urați de pascarii rămași întru apărarea marginilor. Vasul împins și de cursul apelor Brutisului plutiă repede; fiecare își ogură³ de bine și plănuia succesiuni fericite. După vasul acela urmă barca în care Malaspina era legat și de obosală și de gemete se părea leșinat. Nu târziu însă navigatorii cu mirare se treziră de prorumperea⁴ incendiului barcei, ce deodată se cuprinsă de flacără și se învălui de un fum îndesit negru, încât luntrașii, tăind repede funia ce o lega cu vasul statului, au scăpat pe acesta de pericol. După ce se rări fumul, din barcă nu se vedeau decât câțiva tăciuni și țandure rar plutind, dar de Malaspina nici o urmă. Nime n'ar fi cunoscut că acest hoț au știut a-și desnodă obezile și legăturile, și mai înainte de a prorumpe incendiul, au sărit în apă, înotând ca o pasere apatică⁵, când dedesupt, când deasupra apei, până ce agiunsă la un ariniș, unde între papură s'au mistuit⁶, așteptând ocaziunea favorabilă mântuirii sale.

Până vor agiunge călătorii pe Dunăre pe la Ghertina și mai departe, noi îi vom propăși⁷ la Suceava, unde se desbăteau afaceri foarte grele, în cari se află țara.

¹ voinicil.

² ceata.

³ ură.

⁴ izbucnirea.

⁵ de apă.

⁶ ascuns.

⁷ vom merge mai înainte.

DIREPTATEA.

Catastrofa morții lui Ștefăniță, care se părea că ar precurma pătimirile din năuntru țării, îi deschisese mari pericole pe din afară, dar totodată readunasă partizile personale și politice în una singură, ținătoare a lua măsurile cuvenite pentru mântuirea patriei. Acoperind cu vălul uitării criminele lui Ștefăniță, boierii decretară a i se face în monastirea Putna o înmormântare demnă de dignitatea ce au purtat; și dacă la acea ocaziune s'au văzut vărsându-să lacrimi, eră numai pentru că cu acel domn se astrucă¹ cel depe urmă din dinastia strălucită a lui Dragoș. După aceea se întruni la Suceava, reședința țării, Senatul ce purta titlul de *Direptate*, spre a se consfătuî despre cele ce urmau a se pune grabnic în lucrare. Mai înainte toată oastea, sub capitani buni, se trimisă pe la deosebite margini ale țării și se prochemă adunarea generală estraordinară, compusă din cler și din toate treptele boierilor și ale boierinașilor, ca să pășască la alegerea unui domn dintre cei mai vrednici, în stare de a purta astă înaltă sarcină într'o epohă atât de furtunoasă. Dar amorul propriu și ambițiunea, nedespărțite de natura omenească, nu stănsășă de tot nici în astă ocaziune uneltirile cele criminale. Din boierii cei mai vrednici și aprozi², parte pierisă sub securea cea cruntă a lui Ștefăniță, parte murisă în esilul străin. Un singur boier, care întrecea în ambițiune și spirit întreprinzător, eră vornicul Trolușanu. Acesta posedă toate înșușirile de a agiunge la un scop propus prin căile cele mai nelegiuite, pe cari le știă acoperi cu velul ipocriziei. După ce în șir îndelungat de ani au știut a se ținea în postul de vistiernic al țării, în care adunasă mari avuții prin felurite moduri nedrepte, apoi prin lingușirile, sfătuirile și îndemnurile sale, grăbind căderea lui Ștefăniță, cugetă la modul de a-și asigura alegerea de domn. Însă fiindcă nici numele, nici faptele sale în priința³ țării nu înfățișau titluri atât de strălucite, el se îngriji a ademeni în

¹ îngropă; ² viteji; ³ îngrijirea, iubirea.

proiectul său pe Mihul Hatmanul, unicul veteran venerabil, rămas din epoca lui Ștefan VV., sub care cu glorie combătuse, mai ales la faimoasa bătălie dela Baia asupra regelui Ungariei Matieș Corvin. Mihul, deși agiuns la 84 ani ai vieții, eră în-ă verde de vârtute și de spirit, numai cu anevoie s'au induplecat la propunerile Troțușanului de a nu se feri de o sarcină, deși grea, dar strălucită, în care aveă a se face nemuritor prin mântuirea patriei. În acest plan, Troțușanu atrasă pe boierul Cosma, care aveă multă popularitate în țară, și cu care pusăse la cale condițiunile împărțelii domniei viitoare, ce se răzema pe o convențiune secretă, ca, după ce se va alege Mihul de domn, acesta să înfieze pe Troțușanul, care după moartea lui Mihu se va sui pe tron ca un moștenitor legiuit. Toate aceste se conjură între partizani în adunarea nopturnă înaintea zilei de alegere, care se publică îndată după sosirea armașului Șeptelici cu cei depe urmă deputați ai țării de gios, între cari se numără și Cerinat. Dar mai nainte de a agiunge la Suceava, ist veteran cu Petru și Domnina, credincioși giuruirii date proteguitel lor, trecusă pe la Hărlău, unde nefericita jună găsi casa părințască prădată și părăsită, căci în timpurile din urmă ale lui Ștefăniță domniă anarhia; și boierii disperați, precum fu părintele ei, erau socoliți ca rebeli și averea lor părădosită¹. Văzindu-se amă orfană, și după suferinți încă lipsită și de averea părințască, după indemnul protectorilor ei, decisă a reclamă la Suceava să i se facă lege și dreplate pentru toate pătimirile și daunele sale, cu scop a-și prosforă² unei monastiri toată averea și persoana sa.

Pe când Troțușanul și Cosma, cu partida lor, înaintiau planul și pregăteau toate spre realizarea sa, despre altă parte un număr mic de patrioți, în a căroră frunie stau Hat[manii] Brutu și Hărea, cari înțelesăse acele urziri, erau determinați a se opune unei alegeri mesteșugite, ce aveă să fie în folosul unuia, cu scăderea interesului public. Către acestea întâmplarea adusă

¹ confiscată.

² închină.

că Domnina s'au adresat în cauza ei și au aflat într'înșii apărători și vindecători¹ cauzei sale, iar ea, care purtă în cuget planul marelui, au cerut a se înfățișa însăși înaintea Direpțății, spre a espune pătimirile și a reclăma drepturile acestei june. Șeptelici au raportat despre lucrările sale în țara de jos, cum toate politile², satele și cotunele, auzind despre pericolul în care se află patria, au giuruuit³ a-i proșforă averea ei sângele fiilor ei, cum mai ales în asemenea manifestare s'au deosebit pascarii lacului Brutis. Între cari un june răzeș înarmă un stol⁴ de una sută miliani⁵, pe cari i-au condus cu cheltuiala sa spre a-i înșiră în oaste, espuind și un fapt de aprozie⁶ a acestui june, tâmplat în cursul călătoriei pe Dunăre, unde la intrarea vasului statului în gura Siretului, un vas de pirași îmblă să-l atace, când cu o săcure în mână, sărind și acufundându-se în apă, făcû în coasta vasului o hăilură așa de mare, încât mai nainte de a fi hoșii atinși de arme s'au cufundat și pușini dintre ei în not au scăpat cu vieața. Înștiințarea despre entuziasmul locuitorilor pentru apărarea țării au fost de bun ogur⁷, și Direptatea încuviințind simțământul cel patriotic și aprozia junelui rezeș, orându-i a i se da în oaste un post vrednic. Iacă sosi și ziua cea mare a alegerii domnului; după ascultarea unei liturghii solenele, se întruniră în sala curții domnești Senatul, deputații și dregătorii țării. Acea curte, cuprinsă în cetățuia Sucevei, pe înălțimea ce dominează asupra politiei, eră încă din adâncă antichitate urzită, însă în starea de față adusă de Alesandru cel Bun. Arcade gotice se răzămau în sală pe coloane de acelaș stil, între cari pe trei trepte se înălță tronul domnesc, cunjurat de paveze, de scuturi luate în bătălii dela dușmani, și cari stau acațate pe darde și alte

¹ răsbunători.

² orașele.

³ făgăduit.

⁴ ceată.

⁵ voinici.

⁶ vitejle.

⁷ semn.

unelte de resbel, toate umbrite de bandierele națiunilor învinse; deasupra spetezelor tronului se vedeă pe părete portretul lui Ștefan cel Mare, iar tronul eră învălit cu o horbotă neagră, în semn de doliu public. Două rânduri de jălțuri erau înșirate de ambele părți ale tronului, înaintea căruia sta postelnicul Șerpe, fiind în mână un pergament și dresurile ¹ oficiale. Mai întâi intrară mitropolitul și episcopii de Rădăuți, de Roman și de Huși, apoi boierii, părinții țării, în fruntea cărora pășiă Mihul hatmanul, care cuprinsă un loc de a dreapta tronului, după el Trotușanul, Cosma, Hur Bârlădeanul, Vartic, vornicul mare, portarul Balica, Cucoară și Matieș, iar spre stânga se așăzară post[elnicul] Brut, Hărea, Petru Vartic fiul și într'un semi-cerc cu aceștia s'au așezat deputații aleși și trimiși din partea polițiilor ² țării. După ce pos[elnicul] Șerpe au împărtășit adunării scopul cel măreț al sfătuirii la care eră chemată, s'au numărat candidații cari duple legile țării puteau aveă drept de a fi aleși. Desbaterile asupra meritului fiecăruia candidat erau îndelungate și aprinse, patimile ambițiunii și ale interesului covârșiau simțimântul cel drept în favorul binelui public, și astă adunare înfătoșă în urmă tristul spectacol al elementelor unui resbel civil. Din cuvinte aspre se încăeră cearta cea mai aprinsă și cei mai înfocați puseră amū mâna pe mănunchiul spatei, când deodată sunetul «Tatarii!» ribombă ³ sub boltele antice ale salei, și prin indesirea adunării își făcū loc un curier înpulberat, care adusăse dela Parcalabul din Cetatea Albă știre că Hanul Tatarilor, cu o oaste numeroasă, treceă Nistru. Ist evenimânt au electrizat toată adunarea; partida Trotușanului, folosindu-se de el, renoi opintelile sale; pericolul eminent în care toți se văzură cuprinși au amorțit patimile personale, și fără preget toate voturile se concentrară în unul, mângâindu-se fiecare candidat că anii cei înaintiți ai veteranului Mihu nu vor întârziē

¹ actele.

² orașelor.

³ răsună.

a face vacant tronul. Îndată se făcù şi dresul ¹ oficial, întărit duple datină de subscrisul şi de sigilul membrilor Adunării, şi trabanţii proclamară depe târnaţul curţii alegerea lui Mihule domnului Moldovei! Solenitatea bisericească, ce avea să întărească actul alegerii, s'au orânduie a se face a doua zi, iar în prezenta s'au consfinţit a se lua măsurile cele mai grabnice în privirea siguranţei statului şi a se da ascultare reclamaţiunilor şi plângerilor poporului.

Pe când eră Direptatea încă într'unită, Brutu, duple juiţinţa ² dată, au espus adunării răpirea cea infamă a unei fiice de boier, plinită duple ordinul lui Ştefăniţă, aventurile ³ ei şi minunata scăpare, prădarea averii părinteşti şi cererea ei a i se face lege şi a se rândui la o monastire. Spre a lămuri aceste, propusă ca adunarea să asculte espunerea unei femei venite cu dânsa dela marginea ţării. Domnina fu introdusă în sală, aerul ei măreţ de matroană, portul antic şi negru, semnal al doliului, însuflă adunării un simţimânt de respect şi curiozitate: a ţinea în mână un pergament, pe care-l dădù lui Brutu, care-l depuse pe masa logofătului. Boierii însărcinaţi cu cercetarea acestui act dădură un semn de mirare, îşi făcură cruce şi strigară: «Dumnezeule! Minunate s faptele şi misteriele tale! Un fiiu adevărat, din osul lui Ştefan VV., trăeşte! şi acest dres ⁴ îl chamă la clironomia ⁵ tronului ţării!» — La auzirea acestor cuvinte, simptome de mirare, de bucurie şi de urgie se încruciau prin vorbe şi prin semne. Troţuşanul mai ales prorumpeă ⁶ în cuvinte de plastografie, de înşălăciune, până când Mihule, ca trezit prin atâtă sgomot, se sculă şi cerând ascultare au zis: «Prin votul vostru ales, dator sunt a rosti adevărul şi dreptatea. Vă mărturisesc acum cele ce am purtat îngropat în sân, că răposatul mi-

¹ actul,

² făgăduila.

³ aventurile, întâmplările.

⁴ act.

⁵ moştenirea.

⁶ izbucnă.

tropolit Teoctistu, în oara morții, m'au chemat și mi-au încredințat secretul ce-l ținea dela Ștefan VV. că dacă vreodinioară¹ ar avea a se stânge dinastia lui Dragoș și să rămâie tronul fără clironom², apoi Direptatea boierilor să aleagă de domn pe un fiu a lui, pe care l-au lăsat în viață necunoscut și a căruia mumă, pre lângă dresul ce i-au dat scris de mână sa, vă înfățișă chiar inelul cu care l-au sigilat și care-l purtă până în oara răposării sale; deci dacă astă femeie va produce acel inel, atunci nu se poate îndoii despre adevăr. Cele ce voi, fraților și fiilor, ați ales, Dumnezeu încă n'au întărit prin bisericasca binecuvântare, ci mai vârtos le desface prin astă minunată descoperire; eu depun dignitatea la picioarele înaltului moștean! Vie, să ne închinăm și să-l înălțăm.» Domnina scoasă din sân inelul prețios, pre care, după ce Mihul-l recunoscu de adevărat a lui Ștefan VV., l-au sărutat și ca o rețevie l-au depus pe tron. Atunci toată adunarea au cerut să vie fiul cel de Pronie păstrat. Cerinat introdusă în sală pe Petru, care prepunea că este chemat a istorisi tâmplarea scăpării Ilenei. Câtă mirare și bucurie produsă în adunare înfățișarea lui Petru, când mumă-sa, luându-l de mână, îl prezentă, zicând: «Iată fiul!» — Acei ce-l admirasă mai nainte pentru patriotismul, energia și faptele aproape³, despre cari au fost raportat Șeptilici, au propus⁴ în sgomotoasa strigare: «Ista-i!» Bătrânii, cari purtau în memoria lor trăsăturile cele mărețe ale lui Ștefan VV., le recunoscură reproduse în fizionomia acestui june, care se deosebiă de părintele său numai prin o talie mai înaltă. Mihul, cel întâiu, se apropiă de Petru și sărutându-l îi zise: «Prin astă imbrătoșare și închinare cel întâiu recunosc pe Petru de fiu al lui Ștefan VV. și adevărat moștean al tronului Moldovei: să trăești, Măria-ta!» Aceste cuvinte, ce înmiiț răsunau în toată

¹ vreodată.

² moștenitor.

³ viteze.

⁴ izbucnit.

adunarea, au cuprins pe Petru de uimire; toată scena asta i se părû un vis, un farmăc, o cimilitură neînțeleasă, până când, după ce se făcû tăcere, cetindu-se în auzul tuturor documentul lui Ștefan VV., au descoperit lui Petru și adunării tot cursul acestei misterioase încungiurări, prin care s'au oborît planurile cele criminale ale Trotușanului și a partizei sale; însă acest nelegiuit, prefăcându-se, s'au arătat amû închinător și admirător acestui mister mare, ca unicul putincios pentru mântuirea patriei.

Astă criză măreală și neașteptată, care ar fi amețit pe oricine altul, au arătat pe junele Petru în toată marimă sa. După ce se trecû întâia impresiune, el au rostit cătră Adunare :

«A cui fiiu sunt, până azi nu am știut, dară că sunt Moldovan, știu din ziua când am văzut țara împlântată în nenorociri! În acest sișimânt și în ist mister recunosc voința lui Dumnezeu, care îmi împune sarcina grea de a apăra și a înturna drepturile încălcate ale patriei; puterea ei stă în unirea compatrioților; în aste două mă razim: în sfaturile cele înțelepte și în amorul părinților patriei. De îmi giuruți¹ aceste, mă supun votului, iar dacă este întru astă neînvoire, rânduiți-mi un post la oaste, ca să combat și să mor pentru apărarea Moldovei». — «Jurăm cu toți, răsună din adunare, să pășim sub conducerea fiului lui Ștefan VV., domnul nostru!»

Pe temeiul acestei declarații universale, se făcû îndată actul public. Ușerul despoaie tronul de horbotul cel negru, cu care eră învălit, Petru fu de Mihul încins cu spata cea vîcitoare² a lui Ștefan, și învăscut³ cu hlamidă stătû pe treapta tronului, unde fu urat de domn și suveran al Moldovei. Trabanții au încunoștințat despre astă minunată descoperire pe poporul adunat în giurul curții și care făcea să răsune aerul de mii de strigăte bucurătoare, și cu care se uniă răsunetul bronzurilor bisericești și acel al buciumului, ca și cum oastea ar

¹ făgăduiți.

² victorioasă.

³ îmbrăcat.

fi raportat un mare triumf, ca și cum tot pericolul de care eră țara amenințată s'ar fi precum, ca și cum epoha fericirii și a gloriei s'ar fi înturnat și pronia ar fi răspândit asupra țării mănoasa ei binefacere prin *Petru Rareș*!

Pe când deputații, împrăștieți între popor, istorisau amănunțimile acestei descoperiri estreaordinare, și Direptatea împreună cu domnitorul au luat măsurile energice în privirea interesului public, Domnina și Cerinat, credincoși giuruinții ce au dat Ilenei, au introdus-o înaintea Direptății și au cerut a i se face lege pentru cele pătimate. Mângăitoare au fost satisfacerea morală și desdăunarea materi-lă ce au legiuit Direptatea în favorul ei. Aceasta auzind despre descoperirea minunată, mai mult încă se prosforasă¹ a se închide la o monăstire, spre a îneca în lacrimi îndoita ei pătimire de pierderea familiei și a iluziunii inimii sale! Astă deciziune se supusă spre întărirea domnului, care au aprobat dănuirea² averilor ce ea făcuse monastirii pentru fapte plăcute lui Dumnezeu, iar satisfacerea morală, ce i s'au legiuit, n'au găsit-o de agiuns spre a remunera și a mângăia o virtute așa de aleastă și niște astfel de suferinți ale unei orfane, care fu sfara (?) tiraniei; ci, deciziunea sa au rostit-o, și au fost în modul următor:

«Minunea³ care azi m'au cuprins văd că încă nu s'au deplinit; un domn al țării, de nefericire aducere-amine, au răpît unei vergure³ nobile părinții și averea ei, ne rămâindu-i decât virtutea și lacrimile acestia; numai un domn iarăși îi poate înturna macar parte din cele pierdute; apoi precum în nenorocire îi eram părtaş, de nu se opune hotărîrii mele maică-mea, și mă binecuvîntează, fie de azi soarta Ilenei legată cu a mea în viață, căci eu proclam pe Ilena *de soția me și doamnă a Moldovei*. Aceasta, în loc de răspuns, în genunchi proșternută înaintea domnului și soțului său, îi răspunse cu un râu de lacrimi și

¹ oferise.

² dănuirea.

³ fecioare,

de recunoștință. Adunarea se miră de acest act de marinimie, trabanții îl proclamă poporul, în miezul sunetului buciurilor osteșești și a bronzurilor bisericești; propășiți¹ de boierii țării, părechea domnitoare cu mare cortej mersă la biserica sântului Dimitrie, unde se plini îndoita solenitate a întronării fiului lui Ștefan VV și a măritişului său cu cea mai frumoasă și demnă jună a Moldovei; și în ist mod s'au plinit prevederea cea înțeleaptă a lui Ștefan VV., care și după trecerea sa din viața pămîntescă veghet-au preste soarta patriei.

Din domnia I-a a lui Petru al VI-lea Rareș.

Păstrarea cea misterioasă a fiului lui Ștefan în curs îndelungat de ani, descoperirea sa într'un moment atât de critic pentru țară și atâtea însușimi extraordinare într'un june plin de înțelepciune, de energie și de aprozie², de care în pozițiunea sa înjosită, au dat atâtea probe, s'au crezut chiar o minune Dumnezească în favoarea Moldovenilor, cari se electrizară de un nou curagiu și priviau cu încredere în viitorul soartei lor. Dară despre altă parte acest neașteptat eveniment au paralizat planurile neamicilor, mai ales că apucăturile cele energice ale lui Petru îi însuflau respect și reținere.

Petru, deși crescut între pascari, cercetând în giur cu agerime pe vecinii țării, înțeasă că puterea imperiului Ungariei s'au înfrânt prin bătălia dela Mohaci, după care Turcii au impresurat țara aceea. El cu plăcere vază cum Transilvania eră împărțită între două partizi, acea a regelui Ioan Zapôlic și acea a imperatorului Ferdinand, pretendent al coroanei Ungariei, sub titlu de rege, și că unul și altul se nevoiau prin arme a-și însuși domnia preste țara aceea. Cel întâiu pas al lui au fost a închee în 13 Decemvrie 1527 cu Polonia un

¹ precedați.

² vitejie. •

tratat¹ ofensiv și defensiv asupra Tatarilor, cari prin acest act se văzură constrânși a păzi pacea în astă parte și a se retrage în Bugeacurile lor. Tratațiile secrete, cari începuse Petru cu regele Ioan Zapolia, îndemnă pe împăratul Ferdinand a preveni o asemenea alianță și a trimite către Petru o formală ambasadă în persoana lui Georgie Raihersdorfer. Acest ambasador, care cu solenitate se primi la Suceava în curtea domnească de către Petru, încungiurat de boierii țării, au prezentat creditivele² împăratului și au tratat despre oarecari condițiuni, a căroră cuprindere însă nu s'au părut lui Petru favorabile țării, drept care le-au amânat a se urmări la Pesta, unde Ferdinand deschisese o dietă națională; dar nici în Praga, unde în Iunie la 1528 merseră ambasadorii Moldovei, nu s'au putut încheia un asemenea tratat, ce iar s'au amânat la o altă încungiurare. Petru, spre a face cunoscută ambelor părți pozițiunea și puterea armelor sale, pretestând o insultă ce Secuii ar fi făcut Moldovei, au intrat în Transilvania pe la Sepci, Chezdi, Orbai, Cicu și Ghierghi în luna Februarie 1528, pedepsind pe acei Munteni și răspândind spaimă înprejur; după aceea pe la Bistrița s'au înturnat la Suceava, încărcat cu multă pradă, din care au zidit o mănăstire. Astă demonstrațiune au îndemnat pe regele Ioan a câștiga alianța lui Petru, întărindu-l în proprietatea cetăților Chiuchiulo, Balvanios și Ciceo, pe care în caz de emigrațiune Moldova li avea în Transilvania de adăpostire odoarelor sale, încredințându-l că dacă Ferdinand ar apuca domnia Transilvaniei, cu greu i-ar lăsa proprietatea asupra acestor cetăți³. După asta, îndată ce partizanii lui Ferdinand se ocupau a trăda în mâinile generalilor săi cetățile Sașilor, Petru cu o armie puternică intră de a doua oară în Transilvania, și la cetatea Marienburg, în 22 Iunie 1529, dă o cruntă bătălie, în care armia împărătească și aceea a Sașilor s'au sfărâmat de

¹ Dogiel, pag. 169 (GH. A.).

² scrisorile de acreditare.

³ Jovios apud. Katona (GH. A.).

tot, pierzând desăvârșit artileria, iar el cu multă pradă și averi însemnătoare s'au transportat în Moldova, unde cu productul acestora zidi monastirea Probota, care este mormânt și trofeu nemuritor al acestui domn. Prin asta s'au întărit alianța între Petru cu regele Ioan, care spre a înfrâna pe Sași, ce nu i se șupuneau, iar au îndemnat pe Petru a intra la Octom[vrie] 1529 în Transilvania, unde au asallat cetatea Brașovului și trecând prin toată țara pe la Bistrița, au deșertat băile ¹ dela Rodna de tot argintul ce eră adunat și au pus garnizonă în cetatea Bistrița, pe care o pretindea să i se dea ca mulțumită agiutorului căpătat, mai ales că Bistrița eră așezată între Moldova și între cetatea ei Ciceo din Transilvania.

Pe când sultanul Soliman asedia Viena în lunile lui Septemvrie și Octomvrie 1529, având scop vederat, după luarea acestei cetăți importante, a supune tot apusul Europei Semi-lunii, Petru s'au consfătuît cu boierii țării, cum că s'au apropiet epoha, prevăzută de Ștefan cel Mare prin testamentul său politic, și că în asemenea încungiurări eră de preferat supunerea de bună voie a Moldovei sub condițiuni favorabile, decât a aștepta a fi supusă prin puterea armelor. Drept aceea au delegat la Sultan pe marele logofăt Tăutul, care au încheiat un asemenea document subscris chiar de Sultanul ² ca «Poarta să aibă o supra-domnje peste Moldova, sub următoarele condițiuni :

«1. Constituțiunea politică, legile, religiunea și veniturile țării se rămăe neatinsă. 2. Domnii să se aleagă de către boieri. 3. Sultanul este dator a întări pe acela, însă nu va putea să impue țării un domn neales, nici a lepădă pe acel ales. 4. Moldova să nu fie niciodată cu dușmanii Porții. 5. Ci mai ales câteva mii de Moldoveni să agiute armia Turcilor în expediții. 6. Moldova va da de bună voie un dar (peschiș) de 4.000 galbini, 40 cai și 24 șoimi». Acest document prețios, ce se păstră cu relicviile sânteii Paraschiva în monas-

¹ minele.

² Çanemir în *Istoria imperiului otoman* (GH, A.).

tirea sâșilor Treierarhi, regele Sobieschi, în resbelul cu Turcii, l-au ars la 1686. Dar principele Cantemir l-au văzut și îndreptându-se despre cuprinderea sa de mai sus. Nu-i îndoială că un asemenea document, dat din partea lui Petru cu boierii țării, să păstrează în Stambul, în arhivele împărătești. După statornicirea acestor noi relațiuni ale Moldovei cu Poarta, logofătul Tăutu au pus a se zidi în Constantinopoli un palat al Moldovei, cu o biserică, pentru locuința agentului țării și discălecarea deputaților ¹.

Planurile ce avea Soliman asupra imperatorului Ferdinand prin închinarea Moldovei sub suzeranitatea Turciei s'au înlăsat, căci voind el a ocupa Polonia în vreo ceartă, au îndemnat pe Petru de a deschide resbel regelui Sighismund, cu scop de a recăpăta domnia asupra Poloniei. În urmarea acestora, Petru la 1531 cuprinsă cu oastea sa acea provincie, au bătut pe Poloni, au luat Colomea și cetatea Halici. După multe partnice combateri, au urmat în 22 August la Obertin bătălia cea cruntă între Moldoveni, sub comanda lui Petru, și între Poloni, comandați de hatmanul cel mare Tarnovschii, care se baricadasă în pozițiune întărită, încingându-se cu parcană și cu cară răsturnate, încât călărimea cea numeroasă a Moldovenilor nu putu opera asupra dușmanilor, ci numai pedestrima, pentru că nici artileria cea puternică, din cauza pozițiunii Polonilor, nu putea detuna cu nemerire, trecând boambele peste capul Polonilor. În asaltul cel înfocat a lui Petru, care se află în cele întâi șiruri ale oastei, el căpătă două lovituri de sabie, ce-l nevoiră a se retrage; din asta au urmat confuziune în oastea sa. De o asemenea împregiurare folosindu-se Polonii, au ieșit din tabără, au străbătut șirurile moldovene și i-au nevoit a se retrage în nerânduială cu pierdere de câteva tunuri. Atunci Polonii au urmărit pe Moldoveni până la Tărăseuși, unde armata lor fu deplin sfărâmată. Această bătăie care au vindecat ² pierderea dela Obertin, au îndemnat pe Poloni, după mijlocirea regelui Ioan Zapolia, a încheia în 22 Fe-

¹ loc unde să tragă trimișii țării; ² răsunat.

vruarie 1532 o armistare pe un an de zile, când în acelaș an au sosit la Seimul de Petricov ducele Griti cu plenipotență din partea Sultanului, spre a mijloci pace definitivă între Petru și Sighismund. Dară depe atunce ambasadorii Moldovei au fost descoperit că acest fin Venețian urziă în favorul său planuri secrete, spre a putea prin agiutorul Turciei și a Poloniei căpăta pentru sine domnia Moldovei, în care plan au aflat conlucrători pe câțivă din boierii dișerați, ce petreceau în Polonia împreună cu emisarii și partizanii ce-și pregătisă el chiar în Moldova.

Urmărind planurile sale cu ghibăcie, acel duce neastâmpărat și ambițios, cu agiutorul unei oști turcești de 7.000 oameni, au intrat în Transilvania la 1534, sub pretest de aliat al regelui Ioan, însă în fapt spre a se face domn al Transilvaniei; după ce a întâmpinat în Petru neînvins piezeci de a putea realiza planul său asupra Moldovei, apoi l-au îndemnat în numele Sultanului de a veni în Transilvania, care atunce se guvernă de episcopul Cibac, locotenent al regelui. Planul lui Griti n'au întârziat a se descoperi prin omorirea episcopului, care lucrare au invitat pe Transilvani de a apucă armele asupra lui.

În astă generală răsculare ei alesără o capitenie pe Mailat, cel mai vrednic dintre Români, a căruia devii¹, mai în urmă, prin talente și bravură, trecând din grad în grad în serviciul public, au agiuns a se face astăzi una din familiile cele întâi ale magnașilor Ungariei. Răscularea generală asupra acestui uzurpator l-au constrâns a se retrage cu oastea sa în cetatea Mediaș, care s'a împresurat. Aice au sosit și Petru cu oastea sa, cu propunere de a nimici pe Griti pentru nelegiuirea sa și duplicitatea asupra lui. După un scurt asediu, Griti au fost nevoit a capitulă pe discrețiune și garnizoana au depus armele. Dar acest om, odinioară puternic și ambițios, la ieșirea sa din poarta cetății înfătoșă un trist spectacol de jucăria fortunei, care în agiunul mării sale l-au cufundat în

¹ urmași.

genunea ¹ pieirii. El ducea aceea ce-i rămăsese mai prețios, un fiu și o fie, a căroră mamă eră reținută în cetate pe stratul unei grele pătimiri. Asemene repede prefacere a soartei n'au putut schimba, nici a înblânzi furia dușmanilor săi, cari spre espiarea (spălarea) omorului episcopului Cibac, ca niște lei încruntați ² se aruncară asupra-i și-l tăiară în bucăți. Astă catastrofă încruntată ³ fu urmată în părere (?) de un act de omeneire din partea lui Petru, care orându-i a se conduce în Moldova copiii lui Griti, spre a-i feri de vendeta ⁴ nesățioasă a Transilvanilor; de asemenea conform cu îndatorirea sa către Poartă au scăpat de pieire un număr mare de Turci și le-au asigurat înturnarea pân la Dunăre, deși mulți din aceștia s'au omorât ⁵ la trecerea lor prin munții Carpați.

După astă expedițiune, care au întemeet o nouă inriurire a Moldovei în trebile Transilvaniei și i-au produs o însemnată parte de pradă, Petru s'au înturnat în țară, aducând cu sine multe cete de Unguri, ce s'au colonizat pe sub munți. Folosindu-se de un nou pretest politic, Petru, neastâmpărat în purtarea resbelului, în vara anului 1532 cuprinsă iar Pocuția, unde stolurile ⁶ moldovene împiedeau facerea de cetăți, și în resbelul ce atunce aveau Polonii cu țarul de Moscva, el întrețineă cu acesta relațiuni prietenoase. Mijlocirea împăratului Ferdinand n'au putut aduce împăciuire între aceste puteri beligerante, până când Petru cu oastea sa, trecând Nistru, 1538, au ars polițiile ⁷ Cervone, laghelinițe, și la Siret au înfrânt de tot oastea polonă, care au pierdut un mare număr de morți și 800 prinși, pre lângă cari încă 60 din cei întâi nobili cavaleri. După aceea la încheierea anului s'au făcut un tratat formal, Moldovei folositor ⁸, când despre altă parte ghibacea sa politică

¹ prăpastia.

² săngeroși; ³ săngeroasă.

⁴ răsbunarea.

⁵ au fost omorâți.

⁶ cetele.

⁷ orașele.

⁸ Dogiel, pag. 617 (GH. A.).

au știut căpătă dela împăratul Ferdinand deplina cesiune a cetăților transilvane: Chiuchel, Balvanios, Ciceiu și Bistrița, pentru care staturile Transilvaniei mult s'au întăritat, însă de frica lui Petru nu cuteză nici măcar a-și manifesta nemulțămirea lor.

Trecuse amu zece ani dela minunata înălțare a lui Petru pe tronul strămoșesc: în a căror curs acest domn energic fu neobosit în înțepinderile sale; el neconținut se purtă când cu oastea sa prin țările străine, când pe o margine, când pe alta a Moldovei, învingând pe neamici și statornicind siguranța și organizația ei din năuntru, întemeind și instituturi plăcute lui Dumnezeu, precum mărturisesc multe înțelepte orânduiele, ce până azi s'au păzit; încât în asemeneaa marelui său părinte, el se făcu spaîma vecinilor, razimul și lauda patriei, precum și mângâierea familiei, în a căreia sân însă rare ori i-au fost cu puțință a gustă un repaus îndelungat. Doamna Ileana, demnă de a împărți o asemenea soartă strălucită, eră mamă a unui fiu de 9 și a unei fie de 8 ani, podoaba și mângâierea familiei, care agiunsesse la culmea fericirii. Dar dincolo de munți, în Transilvania, văduva lui duca¹ Griti suspină pentru fiii ei, cari duple ordinul lui Petru VV. erau conduși la Suceava, unde de un an zăceau în închisoare. Prin nestatornicia fortunii (norocului), despoietă de dignitate, de avere, singură în țară străină, astă văduvă cerșitoria mângâiere și pâne; într'o seară petrecând în cămara ei, acufundată în lacrimi, văzu înaintea sa un om străin, care în limba italiană o chemă pe nume și amin-tindu-i persoana sa, răspândi o rază de mângâiere. Acesta eră unul din sateliții lui Griti care, în urma catastrofei acelui duce, după multe învâluiri, purtându-se prin țările învecinate, se reînturnă iar pe teatrul lucrărilor sale de mai nainte. Îndemnat parte de recunoștință pentru fostul său domn, parte de neastâmpărul naturii sale de a făptui lucruri grele și periculoase, propusă astei maice neferice de a-i înturnă pe

¹ ducelui.

fii, dar în fundul inimii sale celei înrăutățite se mistuia¹ un plan vechiu de vendetă², însușit mai cu seamă locuitorilor din țările meridionale³.

Oricât de aventuroasă au fost astă întreprindere, ducesa înbrăfoșă propunerea, ca cu o inimă decisă a gustă⁴ astă mângâiere sau a pieri. Spre înlesnirea lucrurilor, conducătorul se prefăcù în negușitor de galanterii de Veneția, a căruia manufacturi erau pe atunce din cele mai maestroke, și de comisionar al negoțului de ceară, de care în acel timp Moldova esportă la Veneția o însemnătoare câtime⁴, iar ducesa eră constrânsă a jucă rol de femeia celui negociant. Încărcați cu o priviziune de acele manufăpturi, ambii se îndrumară peste munți pe la Câmpulung la Suceava, unde agiunsără pe când domnitorul se află la Cetatea-Albă, în celalalt capăt al Moldovei.

După rânduiala de atunce, negușitorul străin ce venia în țară eră dator mai nainte a duce la curte produsele lui, spre a putea fi unele din ele alese de familia domnească. Acest comerțiant transformat, ce cu mai mulți ani nainte fusese în țară și cunoșteă Suceava, începù deindată a încercă modul spre a-și putea plini planul. Mama cea neferice însă nu se putù rețineă de a nu căută, cu toată ferirea, a se înștiinșă de mai sunt în vieață copiii ei și de petrec aice, precum se auziă. Furișindu-se în giurul cetății, unde pre-punea că fiii săi puteau fi închiși, instinctul de mamă sau întâmplarea o conduse spre seară chiar sub murii cei înalți ai închisorii, unde la o ferestruică recunoscu pe copii, cari

¹ ascundeă.

² răsbunare.

³ La Arabi și Italiani s'au înrădăcinat practicarea crimenului numit «vendetă de sânge» în care cei afrontați, prin giurământ, se îndatoresc a se resbună prin vărsare de sânge (GH. A.).

⁴ Esportarea de ceară din Moldova la Veneția eră un ram mare de negoț pân la începutul vechiului, de când din negrijirea culturii albinelor la noi au căzut de tot acel negoț, ba înșă ceara se introduce amă la noi din Rusia și Galitia (GH. A.).

în limba italiană adresau rugă către lună, pe care, văzând-o aplecată spre munți, o însărcină a duce mamei lor salutările și chemările de a-i mântui din închisoare! Sărmana ducesă eră aproape să leșine, și numai caracterul ei cel energic o rețină a nu compromite întreprinderea ei. Înturnându-se la cvartiră, ea împărtăși conducătorului său descoperirea făcută și cu dânsul s'au pus la cale a se introduce însuși ea la curte cu mărfurile ce aveă. Cererea îi fu plinită; ea află pe doamna cu fiiul și fia-sa, care la ani și la figură se ase-mănau chiar cu copiii săi. Doamna alese cele mai frumoase din giuvaeruri pentru dânsa și altele pentru fia-sa și întrebă de prețul lor. Caracterul cel blând al doamnei, afabilitatea ei și duioșia ce vederă pentru fiii săi deșteptară tot simțimântul în inima ducesei și uitându-și rolul și instrucțiunile date de conducător, prorumpse¹ în lacrimi și răspunse: «Valora acestor odoare este prea mică pre lângă prețul ce-mi poți da Măria ta, eu îl cer nu dela o doamnă puternică, ci dela o mamă duioasă, precum văd că ești! De vrei să mă asculți, iartă să-ți vorbesc în patru ochi, în limba unei mamei precum sunt și eu». Doamna, plină de mirare, trasă pe străina în cabinetul de alături, unde ducesa i se aruncă la picioare: «Întoarnă-mi odorul cel mai prețios din lume: pe fiiul și fia mea, cari de un an stau în închisoarea statului! Eu sunt ducesa Criti, văduvă neferice, despoietă de toate, până și de mângâierea copiilor mei, cari în juneța lor nu a fost părtași crimelor părintelui lor, nici pot după dreptate purta pedeapsa lui. Petru VV. va fi avut motiv de vendetă asupra soțului meu, dară marinimoasa și virtuoasa lui soție îl poate feri de un crimen² ce nici odinioară³ nu l-ar rescumpără! Te jur, doamnă, în numele celui de sus, în numele fiilor tăi, dă-mi fiii, sau osândește și pre maica lor a trăi și a muri cu dânsii în închisoare!» Zisele sale le-au înundat un râu de

¹ izbucni.

² crimă.

³ niciodată.

lacrimi, cu care scaldă picioarele doamnei. Aceasta, înduioșată de pătimirile ducesei și a maicii, i-au mărturisit toată compătimirea ei, însă ea cunoștea bine neînduplecarea lui Petru VV. în cele ce odată au rânduit. Între aceste două alternative alesă, cu dauna interesului statului, a ferit pe soțul său de un crimen, și a decis în cugetul ei de a plîși cererile ducesei. Dar aducerea întru plinirea acestei fapte eră mult mai grea de cum chiar doamna credea. Petru VV. păstră pe fiii lui Griti pentru un scop politic, deaceea, deși așezția se tratau bine în închisoare, totuși nimăruia nu eră iertat a intra la dâșșii, afară de un credincios ușăr bătrân, ce le purtă de grijă și le aducea uneori aceea ce filantropii în zile de sărbători trimiteau pentru închiși. Știrea cum că peste două zile aveă a se înturnă în Suceava domnitorul au grăbit deciziunea doamnei de a plini nobila ei propunere înaintea aceluia termin. Drept aceea, după ce au învățat pe fiul și pre fia sa, precum și pe ducesa, despre toate cele ce aveau a se aface, mersă cu fiii săi, ca din tâmplare, la cetățue, și în vizitarea acelei faimoase țării s'au abătut și la închisoare, unde se aflau câțiva boieri pentru crimine de stat, și au cerut să vadă și pe copiii cei închiși. Ușurul, cu tot ordinul aspru ce aveă, n'au putut refuză cererea doamnei, au deschis chilia și au lăsat-o să convorbească cu junii prizonieri. Vederea acestor victime nevinovate, mângâierea lor, văzându-se cercețați și compătimiți, au întărit deciziunea energică a doamnei, de a-i mântui. Fiiul ducesei Griti eră de 10, iar sora sa de 7 ani; în o boltă, unde o mică fereastră lăsa puțină lumină, copiii ședeau îmbrățoșați pe un păt și la început se cutremurără la intrarea străinilor, însă apoi văzând pe o femeie cu doi copii, au prorump¹ în lacrimi de bucurie, ca și cum ar fi revăzut pe mama lor. Doamna, spre a-i mângâia, i-au îmbrățoșat și le-au zis că au venit să-i scoată din acel loc și să-i ducă în brațele maicii lor, însă le recomandă a urmă duple cum îi va învăța. Așa dar fără preget, îndată, fiii doamnei s'au des-

¹ Izbucnît.

brăcat de vestmăntele cele prețioase și luară pe acele italiene ale prizonierilor. Preschimbând pe fiii ei în haine și în rol, doamna au lăsat pe ai săi în închisoare, încredințându-i că peste puțin va veni să-i ia iar, și ieși cu acei ai lui Griti. Tus-patru copiii erau fericiți despre astă tâmplare: cei întâi se bucurau că conlucrează la o faptă bună, ceilalți că se duceau în brațele mamei lor, precum se și tâmplă; căci doamna pusese toate la cale, ca copiii să între în trăsură unde îi așteptă mama cea fericită, care, pre lângă fiii ei, căpătă dela doamna daruri generoase și mijloace de a putea trece cu regegiune peste munți.

Dar conducătorului nu-i fu de agiuns că copiii ducesei se eliberasă fără conlucrarea sa, el aveă, precum am zis, o propunere de veche vendetă; deci îndată după intrarea fiilor doamnei în închisoare, el se înfătoșă la ușer cu oarecari merinde, ce drept elimozină ziceă că ar fi adus pentru cei închiși, și anume unele pentru cei mari, altele pentru niște copii, ce de asemenea împărțau astă soartă. Cazul straordinar, urmat tot într'o zi cu acești copii, deșteptă prepusul ușerului bătrân, care, prinind merindele, cu un mod ghibaciu au închis pe aducătorul lor în altă chilie, și prepusul său s'au întărit când, după proba făcută, au aflat că merindele destinate copiilor erau înveninate. A doua zi, pe când ușerul îmblă să raporteze doamnei cele tâmplate, au sosit și domnul, care ceru îndată a-și vedeă fiii săi. Doamna, pretestând că ei s'au dus la preîmblare, l-au îndemnat de a merge împreună la cetățue. Aice întrând în închisoarea copiilor lui Griti, Petru văzu pre fiii săi; mirarea sa s'ar fi transformat în mânie, dacă doamna și fiii ei, în genunchi, nu ar fi reclamat iertarea nenorociților, mai ales că aceștia în acel minut vor fi fost trecut peste munți. Dar cazul merindelor înveninate voinde a-l cercetă, Petru intră în chilia unde eră închis străinul, pe care l-au găsit încruntat¹ în sângele său, căci acela, temându-să de pedeapsa ce-l așteaptă, noaptea s'au străpuns cu un pumnar.

¹ înroșit.

Mirarea domnului și a doamnei au fost însă mult mai mare, când în mortul criminal s'au recunoscut a fi Malaspina, acel bravo¹ infrișat, care pentru cele ce au fost giuruit² lui Ștefănița VV, și pentru cele ce pășise la lacul Brutis, au voit a se vindeca³, și însuși și-au luat pedeapsa. Astă faptă filantropică au vărsat deseori un balsam de mângâiere în inimile soților domnitori, în o epohă, când o furtună politică din cele infrișate au sguduit tronul și au răspândit asupra lor doliu.

Ungaria și Ardealul gemeau la 1523 sub povara resbelului civil și a preponderenței armelor otomane, de cari ambele aceste țări erau ocupate. Pentru corona Ungariei se luptau atunce între sine doi pretendenți: Ferdinand de Austria, (fratele renumitului imperator Carol al v-lea, după care și dânsul se făcu imperator al Germaniei), și Ioan Zapolia. Ist din urmă, declarându-se rege al Ungariei, se puse sub suzeranitatea Turciei, dela care căpătă și formală investitură, precum și oaste de agiutor în contra lui Ferdinand.

Ambii acești rivali, în cursul luptelor, se anevoiau a trage în parte-le pe domnul Moldovei Petru Rareș, care în multe rânduri făcu a se simți puterea armelor sale și mai ales în bătălia dela Marienburg lângă Brașov, unde la 22 Iunie 1529, armia germano-spaniolă fu deplin învinsă, pierzând și toată artileria sa. Un tractat formal, închiet la Viena în 17 Ianuarie 1535 între imperatorul Ferdinand și Petru Rareș, restatornici pacea și întări Moldovei posesiunea a patru cetăți din Ardeal: Chiuchel, Balvanios, Ciceiu și cetatea Bistrița în apropierea prețioaselor mine de aur Nasut⁴, cari cetăți aveau garnizoane moldovene și erau în timp de resbel și emigrațiune depozite ale averilor clerului, ale națiunii și ale statului. Cearta cea

¹ v. nota 4, p. 179.

² făgăduit.

³ răsbună.

⁴ Năsăud.

veche între Moldova și Polonia, pentru posesiunea provinciei Pocuția, învecinată cu Bucovina, și interesantă Moldovei pentru înlesnirea comunicațiunii cu Maramureșul, vatra Românilor, de unde purcesăse a doua lor descălecăre dincoace de Carpați, întrețâneă un resbel îndelungat între aceste două țări, încât regele Sigismund, voind a-l precurmă prin o generală înarmare a națiunii¹, conchemă la arme toată nobleța¹ care armie, sub comanda hatmanului Tarnovschi, făcea din Podolia incurgeri peste Nistru, prădând și cășunând multe daune până la Botoșeni, când un corp polon, înaintit până la Siret, de tot s'au infrânt, parte din ostași s'au ucis, între cari erau 60 nobili și 800 ostași prizonieri.

Astă vinceală³ răspândi mare spaimă în toată Polonia și îndemnă pe Sigismund a închea cu Petru Rareș pace prin formalnic tractat⁴, cu condițiune ca Pocuția să rămână a face parte din Polonia, marginile ambelor țări să se restatornicească și nici un Polon sau Moldovan să se strămute peste marginea țării fără știrea guvernelor respective, convențiunile vechi pentru procese, fugarii să se restatornicească. Astă înduplecare a lui Petru Rareș de a încheia o pace grabnică fu motivată de sporirea armelor otomane spre apusul Europei, sub personala conducere a sultanului Soliman al II-lea, unul din cei mai înțelepți și resbelici domnitori ai imperiului otoman. Acest sultan, pronumit de Turci Canoni, adecă legiuitorul, iară de Creștini Magnificul (mărețul) și conchistatorul, adusăse imperiul la apogeul (culmea) puterii și al gloriei. El eră crescut duple sistemul principilor creștini, cu toate secretele artei guvernamentale, și s'au întronat la 1520, după moartea părintelui său Selim I-ii. Amorul dreptății eră una din virtuțile sale. El au reorganizat tribunalele giudecătorești și au încredințat dregătoriile numai persoanelor cu dreptate și cu avere. «Voesc,

¹ În original este dat în parentez și termenul polon pentru «înarmarea generală a națiunii».

² În origina], și termenul polon.

³ învingere.

⁴ Vezi Dogiel, I, pag. 613 (GH. A.).

zicea, ca ei se samene cu râurile cari pe unde curg fac sămănăturile mănoase, iar nu cu poveae cari răpesc cu sine toate cele ce întâmpină». Faptele sale resbelice le începă în Ungaria la 1521. El luă Belgradul, Sabaci și alte cetăți, după aceea și-au întors armele asupra insulei Rodos, care de 212 ani se află în mâna cavalerilor crucieri¹, retrași aice după pierderea Ierusalimului și a Palestinei la 1191. Asediul cetății au fost îndelungat și au costat mulți oameni, după care șeful lor Vinier, capitulând la 22 Dec. 1522, s'au retras pe insula Malta. Soliman se înturnă la 1526 în Ungaria, unde în bătălia dela Mohaci învinse armia aliată. Ungurii aveau de ajutor și un corpus de Moldoveni² și în această luptă Ludvig al 11-lea regele Ungariei și al Bohemei s'au înecat în o mlaștină. Soliman, după ce au luat Pesta, s'au înaintit la Viena cu o armie de 120.000 ostași; aice în 20 de zile au dat 20 asalturi zadarnice, cari i-au costat 80.000 de oameni. După ce au învins pe Persieni, au supus Egiptul, Georgia și au răpit dela Venețiani Morea, reînoui resbelul în Ungaria, dădă o parte a țării lui Zapolia, iară alta o rețină pentru sine, și la 1561, patru zile după ce au supus cetatea Sighetul, au murit în vârstă de 76 ani. Imperiul său se întindea în Africa dela Alger, la Euftrat în Asia, și din Marea neagră peste Grecia și Epir. El eră aspru, drept, mare administrator, și se îndelețnicia cu matematica și cu istoria.

Dregerile³ acestui conchistator, înaintea căruia s'au plecat trei părți ale pământului, și cari amenințau a trage în a lor volbură⁴ și pe Moldova, au trebuit să deștepte îngrijirea lui Petru Rareș, care înfrânașă la Chilia un corp de trupe otomane. Prin mijlocirea sa au urmat o împăcare între Zapolia și Ferdinand și s'au încheiet o triplă-alianță între dânsul și acești doi principii, cu scop de a se putea apăra în contra armelor turcești.

¹ cruciați.

² Gëbhardi, v. pag 621 (GH. A.).

³ faptele.

⁴ vâltoare.

Soliman, la auzul acestei alianțe, mai ales după ce nu i se nimeri planul urzit de Venețianul duce Gritti, de a reduce Ardealul în provincie turcească, au decis a trece din nou Dunărea împreună cu o armie puternică și a-și descărca urgia asupra lui Petru, ce-l socoti, precum eră, sufletul acestei alianțe, spre a-l nimici și a reduce Moldova toată în o raiă¹ turcească.

La apropierea unei asemenea furtuni, Petru, în încrederea dreptului său și duple esemplul măreșului său părinte, au luat, cu îndatinata sa energie toate măsurile pulincioase de apărare, însă nu fără împovorarea țării, pe care, după ce au supus-o la cele mai grele dabile², începă a o stârpi prin foc, spre a îngreuiă marșa neamicilor. Locuitorii au căpătat ordin de a se retrage între munți, alții prin cetăți și palance: Vrancea, Codrenii, Comanul, Dorna și Catelina se împoporară de fugari; polițiile³ și satele țării de gios, fumegând, se prefăceau în cenușă, iar averile statului, ale clerului și ale boierilor se depusără, cât s'au putut, în cetățile moldovene din Ardeal. La astă ocaziune și la alte asemenea de mai în urmă s'au transportat acolo și au rămas înstrăinătate documente publice și private, multe obiecte prețioase, din cari parte se află depuse prin arhivele Ardealului și ale Ungariei, precum însăni ne-am putut încredința.

Ciceul, una din cetățile moldovene în Ardeal, așezată între munți, pe calea ce conduce la Maremureș, eră în vechime stațiunea de comunicare între Români de dincolo de munți. În astă cetate, mai întărită decât celelalte, pe o stâncă, Petru rânduse de comandant pe parcalabul Simeon; și ordonă a se transporta, pe cât s'au putut în pripă, odoarele și arhiva statului, iar apoi, duple puterea și iușala lui Soleiman, măsurând greutatea pericolului, au trimis acolo pe doamna sa Ileana, pre fiii săi Ilieș, Ștefăniță și fia sa Rocsanda, conduși de episcopul Atanasie, ce eră confident și mărturisitor al

¹ provincie.

² dajdi.

³ orașele.

curții, și cari în acel azil sigur aveau să aștepte rezultatul tâmplărilor ce erau a se desfășura în Moldova.

Despre altă parte, Tatarii Crimului, cari în epoca lui Ștefan cel Mare, sub hanatul lui Mengheli-Gherei, petreceau în pace cu Moldova, amu atârnați de sultanul din Constantinopoli, ca un nour de locuste începură a împresură marginile țării și împărțind puterea Moldovei în două părți, i-au îngreuiet măsurile de apărare, ce aveă a opune în două deosebite laturi. Atunce toată țara sămănă o tabără înarmată; ostașii veterani își ascuțiau armele și învățau pe cei giuni; uneltele de pace fură prefăcute în omoritoare; fierul aratrului (plugului) luă formă de spadă și de săgeată; falcea (coasa), care era destinată a seceră grâne și iarbă, schimbându-și forma, se făcu armă omucidală¹; păstorii încredințară femeilor și giunilor îngrijirea turmelor: buciul de aramă și sunetul bronzurilor chemă la arme pe apărătorii patriei. Dar astă mișcare nu fu deopotrivă de toți urmată. Boierii cei bătrâni, simțind lăngezită și amenințată puterea lui Petru Rareș și a țării, ar fi dorit a se supune sultanului, spre ferirea nenorocirilor mai mari, unii din cei juni, însuflețiți de ambițiune, prevedeau în căderea domnului lor puțința de a agiunge în locul lui, iar poporul, obosit de a purta povara dabilelor² și a luptelor necontenite, întărit și de șoptele unor uneltitori, așteptă în nepăsare detunarea furtunii ce se apropiă cu mare sgomot. În astă încungiurare critică, egoismul și desbinarea au paralizat toată puterea țării. Rare ori un popor s'au periculat³ și au pierit, pentrucă s'au aflat de o oaste mai puternică, căci popoare mici, precum și Moldovenii, au purtat vînceală⁴ asupra altora mai mari, când o vie voință i-au însuflețit; dar prin desbinare cetățeană, prin vânzare și prin proiecte utopice, ce nu se pot pune în lucrare, cele mai mari staturi au căzut,

¹ omoritoare.

² dajdiilor.

³ primejduit.

⁴ victorie.

iar cele mici, ce voiau repede a se înălța, fără a cumpătă puterea lor, s'au paralizat în cursul lor, poate pe seculi.

Asfel de icoană au înfățișat și pe Moldova în acea epocă critică, boierii, desbinați în partizi, căutau a se înțelege între sine numai pentru interesul personal, pre care îl preferau ori de unde le-ar fi venit.

Aceste agiungând la urechile lui Petru, despre care îl convinse mai cu samă credincosul casnic, chelarul Hârea, cum țara vorbește ca să-l părăsească și cum regele Ioan Zapolia, prin împăcarea sa cu Soliman, au rupt alianța, au stâns toată încrederea lui Petru de a se mai putea opune cu arma în mână, mai ales că Tatarii, despre o parte, Turcii, despre alta, se apropiu amu de țara de sus. Drept aceea pus-au el în cugetul său de părăsi deodată scaunul domniei, care din vechime au fost pomul discordiei între numeroșii pretendenți, și adunând stocul cel credincios de milieni¹ veterani, la locul amu numit Radion, lângă cetatea Catelina, luă dela dâșii o dureroasă ziuă bună. Dar ostașii aprozi² veterani, cari în curs îndelungat cu domnitorul lor susținusă vânta³ armelor strămoșești, se credeau defăimați dacă ar părăsi în pericol pe campoducele⁴ lor, încât voiau a împărți cu dâșul toate pericolele. Petru însă, deși despre o parte se încredea încă în luceafărul ce l-au luminat și condus pe o cale atât de minunată, nu voi prin o opunere nouă să ațâțe un resbel cetățănesc, și rămasă statornic în propunerea sa. Văzutu-s'au atunci pe acei ostași, brăduți de sagne⁵ crunte, vărsând lacrimi și sărutând picioarele celui ce i-au condus la triumf, iară amu se desparte în esil de bună voie. Între aceștia eră un aprod⁶ anume Stârcea, frumos milian⁷, în floarea giuneților, curtean al domniei, îndănuț de spirit și de maniere blânde,

¹ soldați

² viteji.

³ avântul.

⁴ comandantul.

⁵ răni.

⁶ viteaz ; ⁷ soldat, voinic.

care, cuprins de un amor secret pentru doamna Rucsanda, fia lui Petru VV., simția mai mult decât alții cruzia unei asemenea catastrofe, ce-l dispărta pe totdeauna de obiectul pasiunii sale. El după ce ruga pe domn să îngăduie de a-l însoți în fuga sa, au decis pe alte căi a-l urmări, a-l apăra, și cu ajutorul său a ajunge la Ciceu, unde se mutase familia domnească.

Astă dispărțire sămănă mai mult cu o serbare funebră; între ostașii veterani se află un aprod anume Radion, cel mai bătrân dintre toți vecsilarii (purători de steag) încă din timpul lui Ștefan VV., a căruia flamură el de atunci o purtasă prin multe bătălii și cu care în curs de 50 ani se legasă într'atâta ființa sa, încât pierderea flămurei ar fi fost moarte pentru dânsul. Eră noapte, raza lunii abia străbatea pîntre nourii ce învăluiau astă scenă tristă. Petru au rânduit ca astă flamură, încredințată de părintele său oastei și care au fost condus-o în multe vînțele¹, spre a nu cădea în mâni dușmane, să se mistuească² lângă Catelina, în o cisternă părăsită, ce eră foarte adîncă, unde să se păstrează pînă la o epohă mai fericită și să poată continua menirea ei vîncitoare³. Pentru asta, milianii adu-săse o lespede manină⁴, ca să acopere gura cisternii. După ce fu zadarnică opunerea lui Radion, care giuruiă că el însuși o va păstră, au cerut învoirea ca macar cu mâinile sale să depue flamura în cisternă. Așă dar, urmînd esemplul lui Rareș, fiecare ostaș dădă acestui semnal victorios sărutarea sa. Radion se înaintă singur la gura cisternii, dar în loc de a slobozi în ea obiectul ce-l purtă, zicînd: «giurat-am a o păzi și voiu păzi-o» s'au aruncat împreună în fîndul genunei⁵, de unde au răsuna numai: *trăească Moldova!* Un freamăt de admira-re și de întristare au încheet astă scenă vrednică de eroism antic. Fiecare din ostași așeză pe cisternă și împregiur atâtea

¹ victorii.

² ascundă.

³ victorioasă.

⁴ grea.

⁵ prăpăstiei.

pietre, încât locul cisternei se făcù necunoscut, și depozitul acel sântit rămasă acolo până când un alt aprod ¹ ostaș al României va scoate din tunerec flamura, spre a conduce Patria pe calea gloriei strămoșești. Incheind giurământ a să retrage fiecare la casa lui și a se întruni numai la chemarea domniei, toți ca niște umbre s'au împrăștiat prin acele deșerturi, iar Petru, făcând cruce, își încălecă armăsarul, și dându-i pinteni au apucat sânгур calea spre munte.

Cu agiutorul lucoarei de lună, care din când în când străbatea cu razele sale nourii cei întunecați, Petru, purtând vestimente de rând și de nime recunoscut, trecù Siretul, și nu târziu reflexul soarelui înlumină culmea Pionului, cătră care se îndreptă în călătoria sa. Dar șesul dintre Siret și Moldova, plăcut alte dăți prin producerea sa mănoasă, îi înfătoșă amù tabloul ² cel mai întristat, căci ogoarele erau părăsite, deși urmă timpul culesului, grădinile disgrădite, vitele rătăcînde împreună cu locuitorii cari purtându-și în spate pruncii și avutul cel mănunt, se grăbiau a se adăposti la munte în palancele întărite. La vederea acestor pătimiri, pătruns de părere de rău, Petru în mai multe rânduri îmblă să se întoarne, să adune pe aprozii ³ săi și cu agiutorul lor să cerce prin soarta armelor moartea sa sau mântuirea țării. Însă reflecțiunea îi înfătoșă neputința și nefolosul unei asemenea întreprinderi; încât curând cu armăsarul său, ca pe aripele vântului, prin căi numai lui cunoscute, agiunsă spre seară la monastirea Probota, zidită de el din prăzile câștigate la bătălia de Marienburg asupra trupelor imperatorului Ferdinand. Văzându-se de soartă adus în acea monastire, unde însuși își pregătise mormântul, crezù deodată o menire a soartei că ne având nemic glorios a mai făptui pentru țară să-și închee aice cariera sa prin o moarte voluntară. Dar cu toată nefericea ce-l impresură, și-a amintit că mai multă virtute vedează cel ce

¹ viteaz.

² tabloul.

³ vitejii.

poate purtă lupta cu o soartă rivală, decât cel ce prin sinucidere se ferește de ea. Aici, însuflețit și întărit de asemenea cugete marinimoase, după ce au răposat¹ ceva și au făcut cuvenitele rugi, au trecut râul Moldova, dealurile, pădurile anuase² și spre seară agiunsă pe malul Bistriței la monastirea de asemenea numire.

O noapte întunecoasă întinsese iară vâlul misterios preste acele tabloane³ posomorite; cătră sunetul undelor râului se uniă acel al bronzurilor sfințite, care chemă pe călugări și pe căhastri cătră privighere, căci în astă noapte aveă a se face rugi cu metanii (plecare de genuchi), pentru că egumenul evlavios, dar nu mai puțin român patriot despre soarta domnului, unul din ctitori și binefăcător al monastirii, au rânduit a se chemă în favorul său și al țării scutirea⁴ și ajutorul cerului. Iată în miezul cântecilor de călugări, proșternuți la pământ, la lănceda lumină a candelor, Rareș, ca un fantom, venind în mijlocul bisericii, stătù înaintea sântelor icoane. Căntecele amozjiră pe buza călugărilor, iar Rareș, căzând la pământ cu ochii cătră boltă, strigă în glas:

«Prea-puternice Dumnezeu! Tu care prin a tale minunate căi m'ai tras din păscărie⁵ pe tronul strămoșesc și prin mii de pericole m'ai condus la vinceală⁶ pentru gloria bisericii și a patriei, amù, pentru pacatele țării iar mai ales pentru ale mele, m'ai părăsit și ai întors dela mine fața ta cea îndurată, îngăduind la străini să ne amenințe cu moarte și daune. Iartă, Doamne, pacatele noastre, mântue poporul și întoarnă numai asupra mea urgia ta. Iară de te vei îndurà și mă vei păstră ca să pot încă făptui pentru gloria ta și fericirea țării, giur în acest templu sântit, că cătră dănuirile⁷ de mai nainte voiui

¹ s'a odihnit.

² bătrâne, seculare.

³ tablouri, priveliști.

⁴ de primejdii.

⁵ pescărit.

⁶ victorie.

⁷ darurile.

adăugi acestei sante monastiri o nouă avere¹, ca să se sporească mijloacele sale pentru plinirea faptelor ție plăcute și agiutorul nenorociților, între cari eu sunt astăzi cel întâiu».

După ce au rostit aceste cuvinte, adânci suspinuri și gemete răsunau din pieptul cel generos și un râu de lacrimi se răvarsă din ochii ce până amu scăpărau foc și fulgere. Astă scenă duioasă pătrunsă de durere pe toți călugării, cari, proșternuți cu fruntea pe lespezile reci, chemau îndurarea cerească asupra țării și a domnului căzut înurgia sa. După aceasta urmă un pas de tăcere, bătrânii părinți, ghemuiți în strane și în giurul altarului, unii cugetau la deșertăciunea soartei omenești, iar preste acei obosiți de osteneală somnul amorțitor întinsese aripile sale cele binefăcătoare. Numai Petru nu putea închide ochii, ce², proșternut lângă mormântul străbunului său Alesandru cel Bun, cugetă la gloria trecutului, la starea cea ovelită³ la care el însuși agiunsesese, la patria ce o pierde, la familia sa pe care poate nu o va mai revedea. Deși spiritul său eră neobosit, dar lăncezeala trupului refuzându-i funcțiunile îi amorți sensurile, o ceață ușoară se întinse preste ochii săi, când deodată un sunet armonios, ca arfa serafinilor, agiunse la auzul său. Iacă din criptă răsări o lucoare⁴, și după ea umbra lui Alesandru, ușoară ca un nuor, ce uneori în figură omenească se formează în cer cătră apusul soarelui. Pătruns de acea sântă lucoare, Petru nu cuteză a țânti asupra-i ochii săi, ce⁵ plecându-i la pământ au ascultat următoarele cuvinte :

«Fiule al marelui tău părinte, pre care Dumnezeu l-au iubit, pentrucă în numele lui toate le-au făptuit, — învăluirile și minunile prin cari ai agiuns aice încă nu s'au precurmat.

¹ Vezi hrisevul lui kareș prin care a dănuț atunce monastirii moșia Mojești (*Gazeta [de Moldavia]* no. 25, anul 1855) — GH. A.

² ci.

³ umilită.

⁴ lumină.

⁵ ci.

Cetățile cele neînvînse ale patriei sunt casele lui Dumnezeu¹, în cari locuiesc evlaviază și cugetele patrioților, în cari tro-nează virtutea cetățeană; acestea le păstrează și le însuflă stră-nepoților, ca prin ele în o zi depărtată, care o prevăd, țara să triumfeze; deci pas înainte în numele Domnului!»

Petru umblă să se atingă, să înbrățească figura cea vene-rabilă, umblă să zică², doriă multe să mai audă, însă ea, mai repede de cum răsări, au pierit, nelăsând decât uimire în su-fletul său și un miros de ambrozii, ce se răspândi prin bi-serică, după care un somn ușurel îl cuprinse cu ceata visu-rilor îngăimătoare.

Dară pe când domnia aici încă mirarea și liniștea, furia resbelului, cu torța aprinsă și cu sabia în mână, cutrieră țara, și focul, pe aripi de furtună, mistuia biserici, monumente vechi și stârpiă osteneala sărmanilor locuitori. Mai răi însă decât străinii neamici, câțiva fii desnaturați încruntau³ mâinile lor în mănuntalele maicii, numai ca să sature poftile lor fantastice de ambițiune și de interes personal, pe care îl îm-brobodiau cu manifestări și cuvinte de virtute și de onor de patrie. Invidia și gelozia produceau desbinare frățească, patria se făcu pentru dânsii numai un nume deșert, cadavru al statului sta încă, dar sufletul era aproape să-l părăsească!

Mulți din acei pe cari Rareș înălțase, înavușise și boierise întrebuiă amu pozițiunea lor spre vătămarea domnului și binefăcătorului lor. Zicerea veche:

«Pe cât vei fi ferice,
«Prieten mulți ți-or zice;
«Când norocul te-a lăsat,
«Toți atunci te-or uită!»

În un mod crud s'au adeverit în aste încungiurări. Cei mai apropieți lui casnici îl dădură dos, ba încă se uniră cu nea-micii săi, spre a se recomanda domniei celei nouă. Din aceștia, o

¹ mănăstirile.

² vorbească.

³ înroșiau.

partidă slimui¹ a trimite un stol² de mercenari, spre a prinde sau a uide pe Rareș, și prin capul său să răscumpere grația sultanului, care cu oaste numeroasă se apropiă de Suceava, ce fu de dânsul cuprinsă, și unde a găsit toate averile și odoarele prețioase depuse și pe care Petru nu li mai pută ridica.

În miezul acestor împregiurări fatale, clerul și boierii, ce se numiau și erau încă părinții patriei, văzând neputința în care au căzut țara prin desbinarea năuntrică, s'au adunat la satul Bădăuți, în sus de Suceava, spre a se consfătu³ de măsurile ce ar fi a se lua pentru mântuirea țării. Drept aceea, decidând a trimite către sultan o deputațiune, au ales pe lângă doi bătrâni boieri, pe Trifan Cioplan, bărbat ghibaciu, cunoscător de limba și datinele turcești, având cu sine o svită⁴ de 12 pretorien⁵. Urgia asupra Moldovenilor, de care eră Soliman cuprins, se domoli la supunerea țării prin astă deputațiune, care și la vedere înfătoșă oarece măreț și nou.

Cioplan eră un barbat frumos, de stat mare, părul alb al capului și al barbei vederau adânci bătrânețe, dară de sub sprincenele sale cărunte scăpărau doi ochi plini de focul junetelor, și mai ales rostul⁶ său armonios și zisele înțelepte, erau de natură a îmblânzi chiar și inimile crude. Vestmintele sale nu erau mai puțin proprie a atrage admirarea mărețului sultan. Nu prin lux și pietre prețioase se deosebiă atunce portul părinților patriei, ci prin simplitatea antică și modestia personală. Cioplan purtă o togă albă cu sereadă (?) neagră și cu nasturi de argint, iar la gât o gherdană de aur și în mână un toiag de abanos. Astă deputațiune o primi Soliman în tabără în cortul său, cungiurat de toată pompa luxului oriental. Cioplan, închinându-i-se pân la pământ, îi zise, în limbă aleasă turcească, următoarele :

¹ plânduise ?

² ceată.

³ suită.

⁴ glasul.

«Prea puternice Impărate, Mai nainte de a ajunge la noi în persoană, numele tău te-au propășit¹ pe aripile falmei, care au proclamat faptele tale în tustrele părțile pământului.

«Părinții noștri, după ce s'au luptat îndelung cu ai tăi, în urmă s'au închinat ție, spre a petrece în paos² și în pace sub umbra scutului împărătesc. Așa am fi rămas credincioși giuririi noastre, dacă vecinii Unguri și Poloni, cari de demult ni vânează țara, prin multe uneltiri nu ne-ar fi nevoit a ni uni cu dâșii asupra³ puterii tale. Dar Domnul nostru, nevoind a ridica arma asupra ta, s'au retras din țară, lăsând-o ca o orfană, care astăzi cade la picioarele tale cerându-ți îngăduire și ajutor!».

La încheierea acestor cuvinte, pretorianii depusără la picioarele sultanului darul giuruit⁴ prin tratatul cu Bogdan : o somă de aur în desagi de covor pestrițit, 12 șoimi cu glugile lor aurite în cap, iar în fața cortului nechezau și cu piciorul scormoliau țărâna 12 iepe din cele mai alese herghelii ale țării.

Sultanul, imblânzit prin asemenea demonstrațiune, care-i lingusă ambițiunea, și dorind a încheie astă expedițiune prin o pacinică punere la cale, spre a retrage oștile sale din Moldova înaintea iernii, mărturisî deputațiunii marea sa îngăduință și o asigură că interesul ambelor țări este a rămâne în viitor în pace și legătură, ca Moldova să fie din astă parte ca o viglă⁵ a Imperiului, care, după convenția politică, îi va fi protector și garant al autonomiei sale. Drept care a însărcinat pe deputați a se înturna la Bădăuți, a duce adunării acest răspuns și a proceda la alegerea unui domn, fără care țara nu poate rămâne. Prin urmare au trimis către adunare un alt individ, care eră unul din cei întâi ceauși ai săi, spre a-i împărtăși astă punere la cale și dorința fără preget a se alege din sânul ei domnul, urmând datinilor vechi. Adunarea

¹ precedat.

² odihnă.

³ contra.

⁴ făgăduit.

⁵ veghe, sentinelă.

se întruni în biserica din Bădăuți, unde s'au ales de domn Ștefan, denumit mai în urmă Locustă, care împreună cu curtea sa, cu mitropolitul țării se închină sultanului și-l conduse până la Brăila, unde se eliberă un mare număr de Moldoveni luați de Tătari în sclăvie. Avuțiile însă și prăzile cele însemnate trecură Dunărea, și sultanul nu lăsă în Moldova, decât pentru siguranța învoielii, o garnizonă turcească în Cetatea Albă, care, de atuncea numită Akerman, fu dela domnia Moldovei răpită, deși în multe rânduri prin oastea ei aproadă¹ reluată.

Dar mai nainte de a se plini toate aceste învăluiri în soarta politică a Moldovei, Rareș, domnul ei cel legiuit, fugar pe marginile pământului său, proșternut pe piatra cea înghețată a bisericii, deodată, ca de fulger atins, răsări din letargia în care eră căzut înaintea criptei lui Alexandru cel Bun ! Întărit de spiritul cel divin al acestui legiuitor și părinte al patriei, prefăcându-și vestmintele sale în ordinare, luă duioasă ziua bună dela călugări, cari i-au dat cu lacrimi binecuvântarea lor, încălecă armăsarul și se urcă la munte.

Agiungând la monastirea Bisericanii, unde nu mai putea înaintă călare, a descălecat, a desșelat armăsarul, luă și dela acest credincios companion un dureros adio și străbătù în desimea codrului tot în sus dealungul râului Bistriței, pe cărări de păstori și de turme călcate, și cari conduceau spre plaiurile Ardealului. Rătăcind între munți fără călăuz, ne auzind decât sunetul undelor, freamătul vântului și uneori căderea pinilor putrezi, agiunse la o vale unde pășteă o turmă de oi și unde, la umbra fagilor, un bătrân păstor țaseă din vergi de lozie paniere și etere de păscuit ; mai erau doi junei, din cari unul pășiă după oi, iar altul mai mic răsună pe fluier doina cea duioasă. Aice răposă oarece Petru, și înștiințându-se² de locul acela, cerù la unul din juni să-l conducă peste munte, la un vad al Bistriței, spre a trece în Ardeal.

¹ viteză.

² informându-se.

Nu aurul, care prosforă ¹ bătrânului; ce ² mărturisirea că el este fugar și caută pe copiii săi, ce ar fi trecut dincolo de vale, au îndemnat pe bătrân a învoi fiului său Ulea, ca de 10 ani, de a-l acompania la locul cerut. După ce s'au întărit cu un ospăț frugal al păstorului, Petru, condus de micul călăuz, păși înainte, trecând repede peste râpi și pâraie, încât obosit de osteneală a agiuns pe malul Bistriței la un loc mai deschis.

Din vârful unei stânci, Petru observând împregiurimea și direcțiunea ce avea să ia spre Ardeal, deodată văzû, nu prea departe, un stol ³ de înarmați, pe cari îi cunoscû că erau din numărul acelora ce-l vânau, și cari de asemenea din depărtare se păreau că l-ar fi descoperit, căci începuseră a repezi cursul lor. În asemenea caz nu-i rămânea mântuire decât în fugă, dar cum să fugă singur, fără a ști încotro, căci junele călăuz nu-l mai putea urmă și mai puțin încă alergă. Drept aceea puternic, precum eră Petru, au ridicat în brațe pe Ulea, care, spăriet de pericol, răsună bocete dureroase, și în fuga cea mare, ca un bour atîns de săgeată, sărind preste râpi și râurele, se subtrasă din ochii alungătorilor. Dară în ist moment periculos cerul îi veni în ajutor, Nourii cei întunecați acoperiră toată atmosfera, tunetele duruiau, apele Bistriței mugeau cu înfiorare, și unite cu freamătul codrului, făceau un concert înfricoșat. Din sânul munților, cu un gemet funerar, sburau frunzele și ramurile dărâmate, la care intonau urletele fiarelor spăriete; pîntre șiroaiele de ploaie, fulgerul discarcă săgețile sale asupra stâncilor detunate, căile și râpile se împlură de ploaie, care deodată întrerupsă toată comunicațiunea între alungători și între fugar. Uimit de acest spectacol al naturii și mai mult încă de furtuna, ce se părea că cerul o trimisă spre mântuirea lui, Petru, adăpostit sub o stâncă cu călăuzul său, mulțumi lui Dumnezeu de astă minunată scăpare. După ce se resbună puțin cerul, călătorii, intrând în

¹ oferi.

² ci.

³ ceată.

sânul munților și a stâncilor sălbatice, se afundară dealungul râurelului Pluton, în o vale ce era ținta călătoriei și unde se află bordeiul unchiului giunelui Ulea.

Eră spre seară, locuitorii aceluia bordeiu, după încheierea lucrului zilei, erau adunați spre a gusta o cină frugală și răpaosul nopții, când Ulea introdusă pe Petru ca oaspe din partea părintelui său, dându-l în îngrijirea lor spre a-l trece dincolo de munte și de Bistrița. Casa era după modul muntelesc durată de bârne, coperită cu lătunoiu și cu țărănaț pregiurată; două ferestruice, cu beșici întinse, dau puțină lumină în două camere; în cea întâie petrecea gloata lângă hornă, unde pe firostie clocotia apa de mămăligă, iar în a doua, părintele cu fiii și soția sa se ocupau cu pregătirea rețetelor¹ și altor unelte de măjerie². Pe o culme era aninat arcul, cucura³ și o lance cu care Silvan (ista era numele patronului casei) combătusă în zilele giunețelor sale.

Intrând după atâtea zile în un azil ospitalier, Petru fu deodată surprins văzându-se între pascari și în miezul uneltelor de măjerie. I se părură dintâi un vis sau un farmec care îl transportă cu mulți ani înapoi pe râpile lacului Bratiș, unde petrecu giunețele sale, de unde soarta l-au înălțat pe tronul strămoșesc al patriei, pe care au strălucit-o prin faptele sale și au îndănuit-o prin faceri de bine. Reviind din acele meditațiuni, a spus pascarilor că este om de oaste, că are mare nevoie a trece Bistrița și muntele, ca să intre în Ardeal, unde s'au adăpostit muiera și fiii săi, cari au fugit înaintea turbăciunii neamicilor, pentru care se rugă să-l treacă încă noaptea, și aceste împregiurări le-au zăgrăvit cu așa fel de cuvinte, că toți, uitându-și ocupațiunea, îl ascultau cu duioșie și țintiau ochii în figura cea maestrasă a străinului. Silvan însă, care-l observă cu luare aminte, recunoscă pre domnitorul țării, pe eroul Petru, sub a căruia ordin, ca om de oaste, au fost com-

¹ plăși de pescuit.

² pescărie.

³ tolbă.

bătut. Deci în simțirea sa de supunere și de mirare a soartei lui, n'au pregetat a-i spune că l-au recunoscut. Petru mai întâi se îngriji de sine, văzându-se în miezul oamenilor străini cari l-ar fi putut da în mâna Nemților, dar Silvan se giură înaintea sântelor icoane atârinate pe părete că cum i-au fost credincios, când eră el puternic, de asemenea, compătîmându-i soarta, ca și a țării, îi va fi de ajutor, spre a-l scăpa peste valea Bistriței dincolo de munte. Petru, incredințându-se în aceste giurui, se liniști și-i dădă 70 galbini venețiani, din cari mai purtă cu dânsul o somă. Acest dar răspândi bucurie între casnici și bătrâna Veronica lăsă din mână furca și fusul și pregăti oaspei strălucit o cină pascărească, care i-au săturat foamea; pe când companionul călătoriei sale, giunele Ulea, obosit de osteneala călătoriei și a spaimei, ghemuit în un unghiu, visă poate de părintele său și de turma ce au lăsat-o. După un scurt răpaos, care au întărit corpul obosit a lui Petru, Silvan îi dădă vestminte de munte, îi pusă în cap un comanac, și mai nainte de a răsări aurora cea senină alți doi pas-cari conduseră pe Petru prin potici, lor cunoscute, peste măninul¹ munte, care de atunci poartă numele de Petru VV., se descinseră în șesul Bistriței, trecură valea în o luntre, și apucând tot spre apus, au intrat la plaiu, până la marginile țării, unde au întâmpinat vîgle² de oaste ungurească; pentru că regele Ioan Zapoilea, văzând puterea cea înfricoșată a lui Soliman și depărtarea oastei împăratului Ferdinand, părăsi alianța încheiată și se declară vasal al Sultanului, drept care întări marginile sale despre Moldova, spre a nu fi nici de Petru, nici de Turci calcate. Ungurii, văzând pe acești oameni încărcăți cu unelte pascarești și cu pește, i-au lăsat neîmpiedecați să treacă înainte. Aceste locuri le recunoscă Petru, de când umblasă pe aici cu oastea sa, și au cerut a se conduce la casele unu boier mare săcuiu, care în timp de pace fusăse oaspele lui Petru în Suceava. Însă acel magnat se află dus la

¹ marele.

² veghi, sentinele.

Sibiu, numai doamna sa, care în secret fu de pascari prevenită de venirea lui Petru, s'au îngrijit cu toată ospitalitatea a-i da cuvenitul adăpost, deşi tot sub forma unui călător străin.

Aice află Petru despre politica cea schimbată a regelui Ungariei, care din aliat, ce-i fu, amû i se făcû neamic, de care trebuia a se feri. Asemene ştire fu pentru dânsul un semnal a nu-şi prelungi şederea pe aice, ci a să grăbi cu toată ferirea de a ajunge până la cetatea Ciceu. Drept care, după ce se luară cuvenitele măsuri pentru mai departe călătorie, pe a doua zi Petru se gătiă a se culcă, când deodată un străin, intrând în camară, i se aruncă la picioare, pe cari le udă cu lacrimile sale ; acesta fu junele Stârcea, care giurasă a-l urmări prin toate locurile şi pericurile, şi ştiind că calea sa l-ar fi ducând pe aice, i-au aşteptat venirea. Atuncea văzând Petru în străinătate pe credinciosul său curtean s'au mângâiet foarte şi multe secrete cu el au convorbit. După un scurt repaos, se mânecară ambii, şi dîn propunerea casnicilor s'au investit în haine călugăreşti catolice, spre a nu fi cunoscuţi, şi luând ziua bună dela doamna acelei curţi, au intrat cu aprodul ¹ Stârcea într'un leagăn ², şi acompaniaţi de 12 Unguri, mersără pe locuri fără drum bătut, până ce sosiră la un alt boier secuiau, de asemenea cunoscut lui Petru, şi odinioară oaspele său în Moldova.

Păzitorii dela margine aflasără că Petru, în vestminte de pascari, intrasă în Ardeal. Drept care se trimiseră pretutindene înarmaţi, spre a-l surprinde ; aice sosit un asemenea stol şi Petru se părea încăput în vederat pericol.

Pe când ţara gemea sub povoara oştirilor şi domnul ei fugar se feriă de neamicii în vestminte străine înbrodit, espus la mii de pericole, necăutând altă scăpare decât în sânul familiei sale, doamna cu copiii săi, pe care Petru o credeă sigură în cetatea Ciceu, eră supusă de asemenea la pericole cu atâta mai grele, că aceste erau urzite chiar de cătră acei rân-

¹ viteazul.

² trăsură.

duji de Petru de a-i fi de pază. Cine ar fi crezut că episcopul Anastasie, părintele spiritual al familiei domnești, și parcalabul Simeon, apărătorul ei giurat, să se fi putut preface în neamici și trădători? Care pată, chiar infamă, anuserisele ¹ țării ne-au păstrat ²; descriind pe acești nevrednici fii ai patriei, cari au abuzat de pozițiunea și încrederea depusă în sfințenia caracterului lor, sub a căria scut se încredinșază onorul și siguranța unei familii neferice.

Între vițiile oamenilor, nemulțămitorul stă în fruntea tutuilor; nemulțămitorul derâde îndatoririle cele mai sfinte ale omului și e mai gios decât animalele, cari dau exemple de recunoștință. El vinde politica ³ și patria care l-a nutrit, ca Iuda vinde cu sărutare pe amicul său cel mai credincios, el sapă groapa binefăcătorului său, spre a pune mâna pre avutul cu care l-au nutrit și l-au agiutat. Pre învățătorul ce i-au arătat calea mântuirii îl acopere cu defăimare, și aruncă în foc arborul, a căruia poame l-au săturat. Nemulțămitorul rădică brațul cel sacrilegiu asupra capului părintelui său, care au încărunțat îngrijindu-se de dânsul, și deșiră ⁴ sânul mamei la care au supt! Toate popoarele, toate religiunile au pentru nemulțămire un blăstăm osebit; toți oamenii au pentru tot felul de criminali o lacrimă de îndurare; dar pentru nemulțămitori, numai oțărare ⁵ și despreț; căci asemenea ființă, ori de ce stare ar fi, are numai formă de om.

De ist fel erau acești doi oameni, pe cari Petru îi acoperise cu binefaceri și cărora li încredinșază familia sa, ce viețuiau în cetate în convingerea credinței; dară ei au călcat, unul giurământul încheiet înaintea sânteii cruci, altul înaintea steagului ostășesc. Văzând că steaua lui Petru apusă, ei s'au unit în complot secret cu domnul cel nou al țării, care nu se credeă sigur pe tron pe cât eră în viață Petru și familia. Așa

¹ analele, cronicile.

² Vezi în cronica lui Miron Costin, fața 165 (GH. A.).

³ orașul.

⁴ sfâșie (fr. *déchirer*).

⁵ indignare.

dară nu numai că trimisăse ucigași în calea fugarului, ce¹ încă căută a omori pe doamna și pe fiii săi, pentru cari giuruse² păzitorilor din Ciceu some de bani. Uneori îi spuneă că Petru s'ar fi ucis în o harță cu alungătorii săi și înfătoșasă, drept dovadă, un semn secret ce-l purtă asupra sa și care s'au fost găsit pe urmele sale, când fugiă în codru. Dară astă difăimată păreche, neștiind cum se va înturnă norocul cel nestătornic, au crezut să întreacă în falsitate pe Ștefan VV., urzitorul planului, încât ei s'au consfătuīt a-l înșelă chiar și pe dânsul, căci după învăluirile țării prepunea că domnia lui n'ar putea fi îndelungată, și cunoscând cât respect au Moldovenii pentru dinastia Dragoșizilor, dacă ar păstră în mâna lor pe fiii lui Petru, ei i-ar întrebuința ca un amanet prețios în propriul lor folos. Iar parcalabul au mers cu gândul mai departe. Pe temeiul că Petru s'au ucis, au ideat proiectul a luă pe doamna văduvă de soție, și făcându-să vitrig giunilor principi, ar fi putut domni sub numele lor, iar conlucrătorul acestui conplot își rezervasă cârja arhierească a Sucevei.

Pe acel temeiul, episcopul și Simeon parcalabul începură a lucră, a răspândi în cetate știința despre evenimentele urmate dincolo de munți în Moldova; închipuind când sosirea unui curier, când a unui călugăr cu scrisori și știință dela Suceava. Toate aceste știri contrazicătoare când înbucurau, când întristau pe doamna și pe fiii, săi, până când într'o noapte se auzi sosirea unui călător, venit dela Câmpulung cu știre despre moartea lui Petru, pre care l-ar fi ucis în codru hojii și l-ar fi dispoiet de odoarele ce purtă asupra-și. La auzirea acestei fatale noutăți, care au rupt firul speranței familiei domnești, curtea Ciceiului au răsunit de bocete pătrunzătoare; și cu cât mai amară eră durerea nenorociților, cu atâta mai vie mulțumire aducea acestor barbari. Doamna au recunoscut medalionul de aur al sântului Gheorghe, pe care Petru îl purtă asupra sa, și această încungiurare nu-i lăsă nici o îndoială

¹ ci

² făgăduise.

despre tragica întâmplare. Au că infamii credeau adevărată moartea lui Petru, sau că prin un act solonel voiau a o adevăra și a o publică¹ pentru plinirea planului lor, se rânduise a se serbă o panahidă domnească în biserica curții. Doliul despre o parte adevărat, despre alta mincinos, s'au întins peste toată curtea. Doamna în văduvie, fiii fără părinte, cungiurați de neamici și dispoieți de avere, prevedeau soarta cea amară a sărmanilor și a desșeraților, cerșitori de agiu-tor și de pâne. Mai ales că cetatea eră păzită pe din afară de o numeroasă oaste ungurească. Acei puțini ostași veterani, ce formau garnizoana cetății, se disperau de pierderea domniei Moldovei, cu care au apus gloria armelor.

Noaptea, în vestminte negre și cu vel negru înbrobodită, nenorocita doamnă, împreună cu fiii, săi, ingenunchetă între monahi și în lacrimi înlântată, se rugă înaintea unui secriu deșert, espus în mijlocul bisericii și care reprezintă dispoierea muritoare a lui Petru; cântecele maestroase ale călugărilor și sunetul clopotului formau un concert lugubru, iar într'un unghiul al bisericii, sub umbra bolții, ambii traditori, în loc de rugăciuni, își șoptiau la ureche planurile, se bucurau de nemerirea lor și de lacrimile nenorociților.

Când deodată o figură maiestooasă repede străbătea pinto-gloatele ingenunchete, și agiungând înaintea secriului aruncă depe spate mantia ce-l îmbrobodiă. Cântecele monahilor amuțiră, șoptitorii inghețară, iar doamna și fii ei, răsunând cumplite țipete, se aruncară în brațele lui Petru !² Un murmur dintâi de spaimă, apoi de bucurie să lăți prin toată biserica, toți alergau să sărute picioarele domnului ; și panahida îndată se prefăcù în rugăciuni de mulțumire pentru mântuirea cea minunată a domnului.

Episcopul și parcalabul, autorii acestei ceremonii, urmară cu fățarnică ghibacie rolul lor, și cei întâi veniră se ureze pe Petru, care nu aveă până atunci nici o umbră de prepus

¹ a o face cunoscută.

² În 28 Septemvrie 1538 (GH. A.).

asupra necredinței lor, giudecând ceste tâmplate ca o urmare firească a vuetelor răspândite asupra morții sale.

După ce au istoriat a doua zi șișirul evenimăntelor cari le-au petrecut și mai ales cum, cu arma în mână și cu agiutorul giunelui Stârcea, au scăpat din miezul unei cete de Unguri, ce-l incongiurasă, mai nainte de a intra în cetate, apoi au început a se consfătuî despre cele ce ar fi a să face în pozițiunea cea nouă în care au agiuns.

Evenimănteles patriei depărtate îi aduceau nu mai puțină grijă decât propia lui pozițiune actuală. Precum s'au zis, regele Ungariei, Ioan Zapolia, înspăimăntat de puterea ce desvălisă Soliman în astă espedițiune, au fost cel întâiu care, călcând condițiunile alianței cu Petru, i se făcù, măcar la părere, neamic și după cererea lui Ștefan Locustă se îndatori cătră Turci a-l țineă asediat în Ciceu, spre a nu compromită domnia cea nouă.

După ce, în puterea alianței triple, imperatorul Ferdinand îi trimisă oastea giuruită¹, regele Ioan, care concentrasă oastea sa între munți pe marginea Moldovei și care părăsise pe Petru VV., se văzù compromisat cu Soliman, ce prin un ceauș imperial îi trinisă aceste cuvinte: «Tu nemulțămitorule, oare așa iute ai uitat binefacereles mele? Disșerat, te-am reconduș, te-am așezat pe tronul Ungurilor, să te recunoască de rege: iară tu ai cutezat să tragi sabia asupra mea? Peste puțin vei vedeă ce are să urmeze, căci, după ce ai abuzat de marinimia mea, în locul ei vei simți asuprimea urgiei mele».

Asupra acestor cuvinte, regele Ungariei, întrebuițănd cea mai mare supunere, tot pînă acest ceauș, trimițindu-i somă mare de bani, i-au răspuns: «Rog să nu aibi de mine o asemenea ideie rea, împărate neînvinse! Te cunosc de plăsmuitoriușl vieții și al soartei mele politice, pentru care vreau a-ți mărturisi vecinica mea, recunoștință. Să știi dară că acea puțină oaste a mea, care o vezi, nu am adus-o în contra oastei tale, ci în contra lui Petru al Moldovei, care s'au re-

¹ făgăduită.

belat¹ asupra domnului său. Deci spre mărturisirea credinței mele, o împărate, îndată ce am luat știință că el au trecut în cetățuia sa, îndemnat și de atacurile personale despre cari deseori m'am tânguit maiestății tale, am decis a nu mă lăsa, mai nainte de a ți-l tradă viu sau mort»². Din aceste unelte perfide, Petru au înțeles că n'are nimic a spera, ci a se teme de regele Ioan.

În urmare, Petru rămasă deplin domn, mărginit în cuprinsul cetății sale, ca, cu trei secole mai în urmă, bărbatul cel de o potrivă glorios în norocire și în esilul din Sant-Elena. Astă stare s'au prelungit mult. Petru, pre lângă cele politice de care n'au încetat a se ocupa, consfințise mare parte a timpului în creșterea fiilor săi, Ilieș și Ștefăniță, cari însă, precum istoria ne spune, n'au răspuns la virtutea și aprozia³ părintească. Ce se atinge de Roxanda, care eră podoaba sexului ei și mângâierea părinților, se încheesă o legătură între familia sa și între aprodul Stârcea, care o căpătă de soție, nu numai în privirea amorului ce-i consfinția, ce⁴ încă ca o mulțămită a credinței și a bravurii ce arătasă pentru Petru VV. în nenorocirea sa.

Dar aceste împregiurări n'au răcit planul gemenilor⁵ cungiurați; parte înboldiți din afară și parte pentru propriul interes, ei urmăreau criminala lor urzală. Unul sub velul ostășesc, altul sub motive bisericesti, știau a întreține încrederea lui Petru, deși doamna, din presimțământ, deseori aveă prepusuri asupra machiavelismului lor.

Într-o zi episcopul căpătasă dela congiurații săi, prin un călugăr venit din Moldova, un înscris secret, cuprinzător de lucruri importante; pentru a căroră împărtășire și din viu grai introdusăse și pe venitic în cabinetul lui Petru. Aice, pe

¹ răsvrătit.

² Wolfgang Bethlen, I, pag. 267 (GH. A.).

³ vitejia.

⁴ cl.

⁵ celor doi.

când episcopul citia înaintea sa epistola, iacă crezutul călugăr, retras în dosul scăunului, înarmat de un pumnal, ca un tigrul să arunce asupra lui Petru, spre a-l străpunge, dar tot în clipa aceea, Stârcea, care cu ai săi înarmați, după prepusul doamnei, sta la ușă, simțind mișcarea banditului, cu un salt îl agiunsă și-l răsturnă la pământ, mai înainte de a putea criminalul plini fapta sa omucidă¹. Acest act, deși episcopul și parcalabul căutau a-l înbrobodi, au desvălit de agiuns lui Petru perfidia lor. Ca domnitor, ce era în cetatea sa, el ar fi putut a-i osândi la moarte, însă crezând că o vieață defăimată în public și muștrarea cugetului le-ar fi lor mai mare osândă, iar altora de exemplu; și tot odată ar fi o mărturie de marinimia lui Petru.

Așa deci, după ce proclamă în public culpabilitatea lor, i-au alungat din cetate și i-au lăsat în judecata lui Dumnezeu și a oamenilor.

Retras în astă singurătate din învăluirile lumii, Petru avu ocaziune a reflecta asupra trecutului patriei, în care avusă o parte atât de înălmădoare. În liniște deseori luă aminte la smintelele² ce au făcut, la lingușirile ce au ascultat, patimile de cari s'au povățuit³ și din cari au rezultat scăderea interesului public: Nenorocirile sunt școala cea mai mare pentru domnitor! De câte ori zicea în cugetul său: «De m'aș vedeă iar pe tronul țării, numai dreptatea ar domni în locul meu, înfrânând ambițiunea și aviditatea (lăcomia) mea și a altora; pacea și fericirea ar fi unicul scop la lucrărilor mele!» Astă a lui reflexiune n'au rămas fără efect.

Lumea nu au produs nici un om mare, care să nu se fi format prin singurătate și să nu se fi pregătit pentru o înaltă chemare. Creșterea lui Petru însă în săngurătățile Bratîșului, unde de departe auziă strigarea țării, au fost deșteptat în inima sa amorul cel înflăcărat de patrie și dorul de a i se

¹ ucigașă.

² greșelile.

³ s'a condus.

consfinți, — amu găsiindu-se iar în siugurătate, deși de altă natură și mult mai grea, strigările țării pătiminde de încălcarea străină și de uneltirile ambițioșilor din năstru, deșirându-i ¹ inima, nu-l lăsau în repaos și-l îndemnau a cercă toate mijloacele de a veni în ajutorul ei.

Guvernul ² noului domn Ștefan urmă a fi semnalat de mari nenorociri publice. Soliman, spre a și asigura mai mult înrăurirea sa asupra Moldovei, au așezat în Cetatea Albă, din vechi numit Moncastrum, precum s'au zis, o garnizonă turcească, încungiurând-o cu un țănut, care se numi Raiaua de Akerman, cum mai în urmă se făcu la 1592 Raiaua Tighinei, Bender, și la 1702 Raiaua de Hotin. În cursul acestei domnii, care s'au semnalat prin cruzii din partea acestui domn crunt, țara de două ori s'au stârpit de lăcuste, încât poporul, crezând că acea bătaie se află în cortetul domniei, l-au denumit Locustă. Căci voind el să scape de ele din țara de gios, unde petreceă, au fugit spre munte, și de acolo spre Nistru, unde pururea l-au urmărit nourii cei stâtpitori, cari atrăgeau după sine foamea și lacrimile locuitorilor; dar funest, ce din timp în timp ni veni din deșerturile Tartariei.

Văzându-se amenințat despre o parte de urgia cerească și de [alta de] ura națiunii, ce o întărtă prin faptele sale sângeroase, Ștefan nu se simțiă sigur pe tron, pe cât eră Petru în viață și în coasta Moldovei, cu care ar fi întreținut legături secrete. Drept aceea ceru la Soliman să înduplece pe Zapolia de a-i tradă pe Petru. Regele, ca un vasal al Turciei, rânduî un corp de oaste, sub comanda lui Gheorghie Martinusius, care au cungiurat cetatea Ciceu, așezată pe culmea unei stânci.

Doamna, care au petrecut cursul fazelor vrednice de mișare a vieții politice, desvâli și în astă încungiurare energie și înțelepciune. Ea scrisă din partea lui Petru cătră Soliman o carte în limba sârbească și în înțelegere cu un om al ei credincios, ce se află afară de cetate, noaptea îi aruncă scrisoarea,

¹ sfâșiindu-l (fr. *déchirer*).

² guvernarea.

care, încapând în mâinile Sultanului, au înblânzit urgia sa asupra lui Petru.

După patru luni de zile, Petru s'au învoit a primi în cetate și garnizona ungurească; și prin asta regele Ioan, ce nu încetă a fi în secret în bună înțelegere cu Petru, au plănit cererea care Sultanul făcea în favorul lui Ștefan VV., dar tot odată n'au pregetat a mijloci o împăcare între Soliman și între Petru. Cruzeile de cari se pătă domnia lui Ștefan au provocat o mare strigare a țării asupra sa, și aceste au înlesnit împăcarea cerută, încât Petru, luând cu sine multe dăruri, au întreprins a călători la Constantinopoli, trecând pe la Cluj, unde au agiuns la anul 1540.

Precum soarta lui Petru se părea prefăcându-să în mai bună, de asemenea acé a lui Ștefan îl conducea la cădere, prin a lui fapte tiranice. El rânduiă arbitraré și grele dabile¹, se încruziă asupra aceloră ce erau lui de aproape, chemă pe boieri la prânzuri, și în cursul toastelor, șezând la masă, ordonă de li se tăia capetele. Se încredințază² că amorul unei frumoase fete musulmane l-ar fi înduplecat a se face în secret mohametan; dar fapta sa de a da Turcilor un district al țării din partea Cetății Albe au aprins focul revoluției asupra sa. Boierii Gănești și Arborești, cu Mihul hatmanul și logofătul Troțușanul, făcând complot cu casnicii lui Ștefan, ce dormiă în cetățuia Sucevei, sus în un foișor, l-au omorît și tăindu-i capul l-au aruncat afară pe fereastră. După aceasta armata ar fi dorit înturnarea lui Petru, dar boierii, neștiind nimic despre el, alese la domnie pe Alexandru Cornea, și temându-să de urgia lui Soliman, au trimes ambasadori în Germania către împăratul Carlu al v-lea, cerându-i o armie de 10.000 ostași pedestri, către care Moldova se îndatoriă a pregăti 40.000 călăreți, și că cu astă putere va fi în stare a se opune Turcilor. Împăratul eră pe atunci ocupat cu resbelul contra Franței, iar fratele său, regele Ferdinand,

¹ dăjdii.

² se asigură, se zice.

avea lipsă de ajutor bănesc, spre a întreține o asemenea armie, încât a răspuns nu în faptă, ci cu promisiune. Aceste negociații și ajutorul care Moldovenii au cerut dela regele Sighismund a Poloniei, au dovedit că și după Petru Rareș, Moldova, cu toate învăluirile ei, era independentă și actul închinării era dese ori numai un înscris.

Aceste negociații Soliman le-au paralizat, încuviințind întoarcerea lui Petru pe tronul strămoșesc.

În asemanarea cu eroul cătușit¹ pe insula Elba (Napoleon), Petru deodată se prezintă pe râpele Dunării, numai cu suită² de credincioși și cu doi Turci. Alexandru Cornea, deși se află în fruntea a 15.000 ostași, fu delasat³ și de ai săi descăpăținat⁴, pentru că Moldovenii mult se bucurau de înturnarea neașteptată a lui Petru, care apăra pe popor despre asupririle boierilor⁵. Dar congiurații, cari credeau că prin prosforaua⁶ capului lui Cornea vor câștiga grațierea lui Petru, au căpătat recompensa lor, căci Petru, oferindu-se⁷ de a lor faptă, au pedepsit pe făptuitori. Toată țara au alergat într-un tâmpinarea domnului ei legiuit, care prin atâtea minunate evenimente s'au înturnat pentru plinirea prezicerii: că un demn domnitor al Moldovei trebuie se moară pe tron, pe care în faptă iar l-au cuprins în Suceava la 19 Fevruarie 1541.

După ce au rânduit cele mai necesare ale țării și au restatornicit liniștea, au trimis boieri la Ciceu, spre a aduce pe doamna Elena și pe fiii Ilieș, Ștefan și Rucsanda, cărora le-au ieșit trei mile înaintea Sucevei, și cu cari au intrat acolo, la 29 Mai, ce au fost ziua aflării capului sântului Ioan, înaintea căruia, în catedrala biserică, au depus umilite mul-

¹ încătușat.

² suită.

³ părăsit.

⁴ i s'a tăiat capul.

⁵ *De rerum gestarum Sigmundi I.*, anno 1541 pag. 103 (GH. A.). — În original se citează și textual.

⁶ oferirea.

⁷ indignându se.

țemiri pentru paza și-agiutorul cu care Dumnezeu l-au condus și l-au mântuit din neînumărate pericole.

DESPRE ARDEAL¹. Istoria Moldovei este întrețesută cu multe episoade păstrate în analele țărilor învecinate, încât prin a lor studii detaliate se descoper unele evenimente, ce sunt publicului nostru încă puțin cunoscute; și asta urmează din lipsa scriitorilor, cari nu au cunoscut, sau nu au pătruns bine cronicile polone, ungare și bizantine. Domnia lui Petru Rareș ni înfățișază multe asemenea evenimente, tâmplate din relațiile pacifice sau resbelice a Moldovei cu vecinii ei.

Transilvania, țară clasică, inima României, în care au crescut și s'au păstrat naționalitatea descinzătorilor Romei, merită a fi studiată mai de aproape nu numai în privirea istorică, ce² și a zilnicilor interese ce unesc a noastră cu acea țară, care este a noastră soră trigemene. Numele latin Transilvania înseamnă o țară dincolo de codruri, iar Românii moderni o chiamă Ardeal, depe cuvântul ungur Erdeli, ce are tot acea semnificație de pământ păduros și muntenos.

După trecerea legioanelor romane din Dacia în dreapta Dunării, la 274 după Hs., coloniile cari au voit să-și păstreze avuturile nemișcătoare în țară, rămânând fără apărare, se traseră mai cu seamă între munții Carpați, părăsind șesurile în prada barbarilor, cari mai ales dela secolul al V-lea își disputau posedarea acelor câmpii mănoase.

Ștefan I-ii, supranumit cel sânt, rege de Ungaria, subgiugă și încorporează cu statul său și Transilvania, care apoi se guverna de locotenenți numiți voievozi. Multe din localități al acestei țări întinse rămaseră deșerte încă dela emigrarea pământurilor români. Geiza al II-lea, regele Ungariei, au adus la 1143 din Germania coloniști și anume dela Rin, din Siebengebirge, cari cu nedreptul se numesc astăzi Sași (Sacsoni). Aceștia

¹ Subtitlul acesta lipsește în original.

² ci.

au reîmpoporat locurile părăsite și le-au cultivat prin industria germană, încât cultura au plantat-o la marginea răsăriteană a Europei. După restatornicirea liniștei și a siguranței din năuntru, Românii din Mesia au început a se înturna pe la vetrele strămoșești și la afinii¹ ce nu părăsisă a lor moșii, însă mare parte din aceste le găsiră cuprinse, nu numai de Sași, ce² și de vecinii Unguri și Secui, colonizați de Ștefan I-*iu*, pentru apararea marginilor țării.

În zilele noastre, toată împoporarea Transilvaniei se sue la două și giumătate milioane locuitori, dintre cari partea cea mai mare se compune din Români, iar țara este împărțită politicește numai între Sași, Unguri și Secui. Încât, nu de mult încă, Românii, adevărați proprietari acelor pământuri și mai mare la număr decât tustrele acele clase la un loc, erau o nație numai tolerată, considerați și tratați ca Ilojii Lacedemonezi³; cu toate că eroii cei mai mari a Ungariei și ai lor bărbați însemnați au ieșit din sânul acelor Români, precum renumitul I. Huniad, înfrângătorul Turcilor, fiul său regele Matei Corvin, concvistorul Vienei, învățatul arhiepiscop Olaus, magnații Mailat, și mulți alți cari formează astăzi puterea aristocrației maghiare sunt de viță Români. Asta provine din cauza că constituția cea mult lăudată a Ungariei esclusea pe orice talent, pe orice om avut de drepturile politice, de nu eră Ungur sau Secuiu și de religie catolică au protestantă. Numai ostașilor români, cari fac cea mai bravă parte al armiei ungare, eră lasată religia și naționalitatea, ca să

¹ rudele.

² ci.

³ *Ilot, sclav al Grecilor*. Aceștia erau vechi pamânteni a țării lor, cari de Lacedemonezi fură reduși la sclavia cea mai ovelitoare. Domnii lor îi tratau cu cea mai mare asprime și înadins se păstrau în neștiință completă. Acel cari prin a lor frumuseță sau curaj se deosebiau de alții fără cruțare fură omoriți. Tâmplându-să uneori se sporească a lor număr, Lacedemonezii trimeteau oameni înarmați spre a-i stârpi. Ilojii au cercat în mai multe rânduri a scutura giugul sclaviei, și numai după mare curaj, cari au desvălit în resbelul peloponez la 469 înainte de Hs., au capatat a lor libertate (GH. A.).

verse sângele pentru o patrie ingrată; așa dar Românii cari voiau a se înainta și a se folosi de a lor însușimi morale sau materiale, erau nevoiți a îmbrățișa una din religiile și naționalitățile privilegiate, spre a putea intra în școalele publice, a învăța limba străină și numai ca renegat a-și putea face o carieră.

„Abia pe la încheierea secolului trecut, simțul naționalității, amorțit, au început a se deșteptă între Români prin organele ilustrilor scriitori eclesiastici Klain și Șincai. Acele scrieri avură un răsunet în inimile poporului, ovelit¹ și asuprit de un guvern aristocratic exclusiv. Românii în mai multe rânduri s'au încercat a scutura acel giug nesuferit. Întreprinderea cea mai serioasă, Românii o făcuseră sub domnia imperatorului Iosef al II-lea, căruia au supus faimoasa petițiune intitulată: *«Supplex libellus Valachorum Transsilvanice iura tribus receptis nationibus communia postlimino sibi adseriulantium»*. Deși acel imperator filantrop avea bune plecări pentru Români, dar argumentele acestei petițiuni combătute fiind de adversarii lor prin sofisme, cererea atât de legitimă fu respinsă, după care au urmat o mare răscoală condusă de Românii Horia și Cloșca, cari în asemănare cu eliberatorii Svițerei, însă cu deosebit rezultat, au înălțat bandiera răsculării în contra tiraniei; dară prin întrunitele trei puteri a Ungariei, a Sașilor și a Secuilor, fură învinși. Conservându-se însă viu simțul naționalității, revoluția anului 1848 au sfârșit și obezile Românilor Transilvaniei, deschizându-le macar o cărare la drepturile politice, cari drepturi, la 20 Octombrie 1860, s'au completat prin constituția liberală dată tuturor naționalităților ce compun imperiul Austriei, cu cari și Românii vor împărți drepturile.

Revenind la epoca în care urmează evenimentul ce formează subiectul acestei nuvele, aflăm că la început, când Moldovenii, ca aliați ai Ungurilor, combăteau în contra Turcilor pentru apărarea creștinătății și a propriilor vetre, domnii noștri că-

¹ umilit.

pătase în Transilvania ca proprietate castelele : Bolovan, Ciciu și Ciucelo sau Cetatea Bălă¹, în cari, în timp de resbel, se depuneau visteriile și arhivele țării și unde domnii rezidau uneori. Acea epocă eră însemnată de ocuparea Ungariei prin Soleiman al II-lea, care aveă a sa rezidență la Buda, și prin resbelele îndelungate între Ioan Zapolia și Ferdinand de Austria, ambii pretendenți ai coronei de Ungaria și de ai lor partizani deodată proclamați și încoronati de regi. În acest resbel cetățenesc, purtat numai din ambiția personală, ambii au căutat la Petru Rareș agiutor spre izbutirea scopului lor. Acest domn, având de lege numai foloasele țării sale, au negociat cu fiecare din pretendenți, trimetând înadins ambasadori în Transilvania la Zapolia și în 1528 la Praga la imperatorul Ferdinand. Deși acest din urmă au trimis la Petru pe generalul Raihendorfer, se vede că condițiile acelu întăiu au fost mai avantajoase, pentrucă Rareș au încheet cu Ioan Zapolia un tratat ofensiv și defensiv.

Ioan Zapolia, care pentru a sa bravură în contra Turcilor fu ales de rege al Ungariei, văzându-se strâmtorat de armia ferdinandă, compusă de Unguri, ai săi partizani, de Germani și de Spanioli, ce-i trimesese fratele său, celebrul Carlo Cuint (Carolus Quint, imperatorul Romanilor germani, al Spaniei și al Americii), pe temeiul tratatului, chemă pe Petru Rareș. Oastea moldovană, măsurându-se cu trei diferite armii de unguri, germani și spanioli, din cari unii erau chiar din acei ce sub Pizaro combătură în America, au purtat la Marienburg la 22 Iunie 1529 o strălucită invingere, în care acea oaste, ca armada invincibilă a lui Filip al II-lea, fu desfăcută, pierzând și toată a ei artilerie, care eră temeiul puterii sale.

Pentru acest însemnat agiutor, prin care se întemeiă tronul său, Zapolia către cetățile ce posedă Moldova în Transilvania

¹ Imperatorul Ferdinand I-ii, prin act formal încheiat la Viena în 17 Ianuarie 1535, întărește Moldovei pe lângă aceste cetăți încă și cetatea Bistrița din Transilvania (Gh. A.). — Se mai citează textual Olahus și Istvanfi.

au adaus cetatea Bistrița și Rodna cu minele cele mănoase de argint, din a căroră produse s'au sporit visteria țării și acea particulară a lui Rareș.

Acest domn evlavios, în asemănarea marelui său părinte, trofeile victoriei sale le-au consacrat în fundația de opt monastiri, între cari Probota, unde reposează și a sale rămășițe muritoare. Bătrânii călugări conserveasă prin tradiție faptul ¹ care caracterizează pe acel renumit domnitor. Intrând el în mănuntalele pământului, spre cercetarea acelor mine, au cerut dela băiași ² să-l agiute a tăia în norocul lui o bucată de mineral, din care să facă pentru monastirea sa o cruce mai lungă decât a lui statură; băiașii, îndemnați de conlucrarea domnitorului în a lor mesterie, au despicat din stâncă un manin ³ bolovan de mineral, îngreac ⁴ de mine de argint, pe care Petru, ea un lucru bisericii consfințit, pe spate l-au scos afară la lumină și petrecu cu maistrul la topitoare, până s'au ales argint curat, ce mai apoi fu prefăcut în o cruce înaltă cât Petru, care de persoană ⁵ eră milian ⁶; și care îndelung inpodobiă altarul bisericii Probota.

În acel an, sultanul Soliman al II-lea, care pentru a sa întreprindere resbelică și mărire eră supranumit cel mare și magnific, înturnase armele sale asupra Europei; în a lui curs triumfător au supus tributului România, Serbia și Ungaria, unde la Mohaci au învins pe Unguri, în o bătălie din cele mai crunte, în care au murit regele Ludovic al II-lea, împreună cu un mare număr de arhieriei și floarea nobleței ungare. Soliman înaintindu-să au cungiurat Buda; și spre întreținerea resbelului cetățenesc între Unguri, au îmbrățoșat interesul lui Zapolia în contra competitorului ⁷ său Ferdinand

¹ fapta.

² mineri.

³ mare, greu.

⁴ încărcat.

⁵ la înfățișare.

⁶ voinic.

⁷ rivalului.

de Austria. Prin urmare, cu o armie de 120 mii Turci, au asediat cetatea Viena, însă în zadăr bombardând-o în curs de 23 zile, fu nevoit a se înturna la Buda, care cetate o prefăcù în rezidență turcească, cu nouă gemii ¹, și băi, iar bisericile creștine fură prefăcute în cazarmе, rămăind în acea stare un secol și giumatate. Aice la 21 Iulie instălă pe Zapolia pe tron, dăndu-i cu mare solemnitate, în prezența magnașilor Ungariei și a Turciei, insigniile regești și adresându-i următoarele cuvinte : ².

«Amice și frate, După ce, în nefericirea ta, pre lângă Dumnezeu ai alergat la mine, bine ai făcut ; înțelegând eu a ta cauză a fi dreaptă, te-am luat sub al meu patronagiu, și după ce Dumnezeu au favorat a noastre dorințe, acele ce am întreprins pentru tine, le-am și plinit. Drept aceea în mâinile tale și în a ta putere încredințez cetatea și poliția ³ Buda și astăzi îți tradez ⁴ tot regatul Ungariei și pre tine te proclam și te numesc de rege al Ungariei ; iar vouă, magnașilor, vă anunț ca să fiți supuși acestui al vostru rege și cu credință să urmați guvernului său ; dacă veți face aceste, mă veți aveă de amic ; iar de nu, sabia mea în voi se va încrunță ⁵. Și tu, amice rege, să amintezi-a lui Dumnezeu și a mea binefacere, iată corona și celelante insignii regești, cari doresc și poftesc ca tu și ai tăi descinzători să le întrebuințeze. Dacă vreodinioară ai voi a face cu cinevă alianță, fește-te a nu face fără a mă consulta, căci în altfel te vei căi».

După aceea i-au dat o diplomă turcească cu traducere latină, prin care îl numește și îl întărește de rege tributar al Ungariei. Din acest act se vede cu ce putere dispoză acest sultan asupra unei nații atât de resbelice, precum erau Ungurii, și cu ce pute[re] Petru Rareș au cutezat a combate ; și în multe nefavorabile evenimente, a se susțineă pe tronul părinților.

¹ geamii.

² Vezi W[olfgang] Be tien, tom I (GH. A.).

³ orașul.

⁴ dau.

⁵ înroși,

După îndelungate vărsări de sânge și suferinți, înțelegând Zapolia și Ferdinand cât de vătămător eră a aveă un asemenea protector, au încheiet între dânsii pace și o convenție la 1538, prin care lui Zapolia s'au dat o parte a Ungariei și Transilvania, cu condiție ca după moartea sa aceasta ¹ să se întoarcă la Austria. Inșă astă clauzulă nu s'au executat, ce ² mai ales fiul său, sub epitropia Isabelei, fu cel întâju prinț a Transilvaniei, neatârnat de Ungaria.

Spre întărirea intereselor sale, Ioan Zapolia la 1539 s'au căsătorit cu Izabela, fiica regelui Sigismund de Polonia, și în astă însușime s'au și încoronat. Din acest matrimoniu se născu un fiu, numit Ioan Sigismund. Zapolia, simțindu-să cuprins de o putimă ³, au numit epitrop pe Izabela și pe călugărul Georgie Martinisius, episcop de Varasdin, și la 1540, în 53 ani a vieții sale, au răposat.

Sultanul Soliman, după ce au învins armia lui Ferdinand, mai nainte de a intra în Buda, au stătut acolo în tabără. Vroind a atrage cătră sine pe Ungurii partidei naționale, ce eră contrarie lui Ferdinand, și a încurajă pe Izabela în susținerea dreptului ca epitropă fiului ei și regentă, i-au trimis în ambasadă strălucită doi fii ai lui, pe sultanii Selim și Baiazet, născuți din Roxolana, a lui favorită, și prin aceasta au prezentat pruncului rege daruri împărătești, vestminte, gherdane, țrei armasari cu prețioase harșele; și pentru regina, o diademă, colane și stofe de Persia. În epistola care-i adresă sultanul cereă dela Izabela a-i trimite pe pruncu, ca să saluteze în persoană pe fiul amicului său Zapolia, zicând că asupra pruncului și dânsul are drit ⁴ de îngrijire până la a sa creștere și suire pe tronul părintesc. Sultanul speră că regina va vedeă în aceasta o mare probă de încredere ce el are în principiile Izabelei, cătră care el, în contra legii și uzul mu-

¹ în original, *cetatea*.

² ci.

³ boală.

⁴ drept.

sulman, trimetea pe fiii săi între străini și în fața unei ne-mohametane.

Izabela, a căreia soartă, precum și acea a fiului ei, atârna de Soliman, deși cuprinsă de grea durere, s'au înduplecat la cererea sultanului, spre a-l saluta prin fiul ei. Deci incredințându-l lui Petrovici, unuia din epitropi, cu o doică și o svită¹ de matroane, cu mare pompă și lustru² îl trimesea în careta regească la tabăra turcească. Sultanul luă pe pruncul în brață și sărutându-l cu blândețe adresă către cer o rugăciune, ca să-l facă demn de părintele său și să moștenească cu corona și amiciția ce avea el către Otomani.

Dar pe când urmă astă scenă, la părere³ duiosă, Soliman ordonă unei cete de ieniceri a intra și a cuprinde polția⁴, după care operație, împlinită fără nici o opunere de către cetățeni, pruncul rege s'au înturnat cu asemenea⁵ svită în brațele maicii sale.

După aceste, convenția încheietă nu s'au pus în lucrare; mai ales junele Ioan Sigismund, care sub epitropia Izabelei au fost acel întâiu prinț de Transilvania, nefiind ca rege ales de Unguri, cu tot ajutorul lui Soliman, au rămas numai prinț, și în acea însușime⁶ Izabela ca regină așeză a ei rezidență în cetatea Alba-Iulia, astăzi numită Carlsburg.

Monahul Georgie Martinisius, care în această epocă, au giucat un rol atât de însemnat, eră de nație Dalmatin.

Petrecând junețele în distrămăre⁷ la curtea lui Matei Corvin, după moartea acestui rege au cercat pe aiurea a lui soartă.

¹ suită.

² lux.

³ în aparență.

⁴ orașul.

⁵ aceeaș.

⁶ calitate.

⁷ distrăbălare.

au cutrierat Moldova, de unde au trecut în Polonia și la renumita mănăstire Censtohov, au intrat în tagma călugărească. Aice, în privirea agerimii spiritului său, s'au înscris în ordinul lezuitorilor, care atunci fu instituit de Ignatie de Loiola, și care n'au întârziat a se face faimos atât prin serviciile sale în favorul creșterii junimii, a literaturii clasice, a răspândirii credinței creștine în țărmurile cele mai depărtate; și în urmă prin intrigile politice, care în mai multe staturi au cauzat a lor esilare. Esercitat în toate artificile tagmei sale, Martinisius se înturnă în Transilvania prin Moldova, unde află ocazie a se prezenta lui Petru Rareș, a intra cu dânsul în materie politică și în combinații pentru interesele ambelor țări, cari suferiau atâta de preponderanța turcească.

Inturnându-se în Transilvania, prin mijloacele sale și o evlavie farisee, proprie acestei tagme, au știut să iee dela Papa investitura episcopiei de Arad și să capete încrederea, munificența și amicitia lui Ioan Zapolia în așa grad, că acest rege aproape de a sa moarte l-au numit ca episcop a fiului său Sigismund; și de atunci Martinisius se făcu ministru și protector reginei Izabela.

Călugărul Martinisius, care era partizan Austriei, încheiesă o convenție, duple care Elisabeta să cedeze lui Ferdinand toată țara și corona cea sfântă a Ungariei, pentru care ea să aibă a posedă provincia Țips și a trage un venit anual de 12.000 galbeni. Insa setea domniei au împiedicat-o a realiza astă giuruire¹, când spre altă parte uneltirile lui Mailat o strâmtoriau a se înturnă în Polonia la părintele ei, regele Sigismund.

După ce episcopul Emeric Cibac, guvernorul Transilvaniei, fu omorât de Venețianul Griti, care-i ocupă postul, poporul întărâtat asupra celui venetic, chemă în agiutor pe Petru Rareș, ca să-l libereze de acel tiran. Rareș, fără întârziere

¹ făgăduială, angajament.

intrând în Transilvania, sfărâmă oastea lui Griti, care pierd și viața, iar fiil săi fură conduși în Moldova. Regele Ioan Zapolia, în locul lui Griti, au fost numit de guvernator pe Ștefan Mailat, de viță Român, care prin bravură și avuție agiunsesă la cel mai înalt post al statului. După moartea lui Zapolia, Mailat conservă postul, însă uitând binefacerile ce au avut și giurământul de credință ce i-au fost dat reginei, în loc să susție drepturile fiului său, întreține în ascuns relații criminale cu Ferdinand; și prin măsuri arbitrare compromită și despopulariză guvernul¹ reginei, preparând prin aceste o răsculare în contra Izabelei. Despre altă parte călugărul Martinisius cercă a respinge pe Isabela din epitropia fiului ei și chiar din țară, ca prin aceasta să poată împlini convenția ce încheiesă cu Ferdinand, care stipulă anexarea Transilvaniei cu Ungaria și însoțirea fiului Isabelei cu fiica lui Ferdinand.

Ca să poată înlătură toate cele ce ar fi putut împiedeca realizarea aceluia plan, Mailat mai de mult au căutat a paraliza giuruirea² lui Petru Rareș asupra intereselor Transilvaniei, întinzându-i în Moldova neamici, rivali și răsculări; în urma cărora, după ce s'au luptat și cu preputernicul Soliman, acest domn fu nevoit a se retrage în a lui cetate Ciceu dela 1538 până la 1541, lăsând țara în prada ambițioșilor, cari nu au putut țâneă fruntea înaintea unor asemenea cumplite furtuni, și căutând a sa mângâiere în o retragere filozofică.

Alexandru, subnumit Locustă, care i-au urmat, nu numai s'au însemnat prin plaga locustelor, ce prin cruzii și prin darea Cetații Albe (Akerman) în mâinile Turcilor; o congiurație proruptă³ din aceste au avut de rezultat măcelarea⁴ acestui domn și alegerea lui Alexandru Cornea. Rareș, observând în a lui singuritate, nefericirile patriei, care să apropiă de răpa pieirii, rezolusă a-i consfinți cele din urmă zile a

¹ guvernarea.

² angajamentul.

³ izbucnită.

⁴ măcelărirea.

vieții, drept care, părăsindu-și azilul, adună la Brăila pe ai săi partizani din Transilvania și intră Moldova. Cornea avea curaj a nu aștepta pe competitorul său, ce¹, cu câtă oaste au putut adună, se repezi în țara de gios; și lângă Galați urmă o bătălie în care Cornea, învins fiind, pierdă și capul duple ordinul lui Rareș.

Re'ntarea în domnia strămoșească a lui Rareș au mai sporit nimicivă și rivalitatea între dănsul și între Malia, care n'au încetat a urmări planul său în contra Izabelei.

Am zis că domnii Moldovei posedau în Transilvania trei cetăți. Cea mai însemnată din aceste eră Chiuchelo sau Cetatea Balta, ca 25 oare dela marginea țării, situată pe râul Chiuchelo, în provincia mai cu samă de Români împoporată². Aproape de acea cetate este Blaj, am rezidenția episcopiei, astăzi greco-unită. Cetatea Baltă, situată în o poziție pitorească, au fost în acel timp fortificată cu încăperi nu numai a fi rezidenție de domn, ce³ și cu numeroasă garizoană, care atuncea eră compusă din ostași Moldoveni, că- rora în epoca de resbel eră încredințată paza visteriei țării și unde uneori petreceau și domnitorii.

Folosindu-se de un timp de liniște innăuntru, Petru cu fiul său Ilieș trecuse în Ardeal, spre a vizita a sa cetate și pe unii din magnați, ai săi vecini, dela cari, în timpul emigrării sale, căpătase probe de simpatie și de admirare a geniului, prin care în încungiurări atât de grele au știut a susține a sa dinastie și a-și apăra țara. În acea petrecere căpătă în secret un mesagiu regesc, prin care Izabela scria că-i va depută persoane de a ei intimă confidență, spre a trata de interese comune, încât el să aibă a da trimișilor toată credința.

A doua zi n'au întârziat venirea anonsată. Rareș fu surprins a recunoaște în acea vizită pe însăși regina, acompaniată de

¹ ci.

² populată.

³ ci.

ministrul ei, călugărul Martinisius. Isabela, cu fiul ei în brațe, au rechemat în memoria lui Rareș legăturile de amiciție cu reposedatul ei soț, Ioan Zapolia, dependența ambilor de puterea lui Soliman și interesul lor de a fi strâns uniți în contra lui Ferdinand, inamicului comun; căci acesta, după ce au încălcat Ungaria, se apropie a înghiți și Transilvania, prin locotenentul său Ștefan Mailat, căruia, spre desdăunarea cesei acei provincii, i-au giuruit¹ a-l ajuta de a concvista² Moldova. Prin urmare atât legăturile vechi, cât și interesul de față impuneau ambilor nevoia a combate și a nimici pe acest guvernator ambițios și necredincios. Isabela îi prezentă pe fiul ei, care, cu brațe întinse către Ilieș, par'că și el reclamă acea amiciție, ce lăsase pe părinții lor. Deși acel spectacol duios și cele espuse erau de agiuns a îndemna pe Rareș întru îmbrășșarea propunerii Izabelei, totuși mai mult încă l-au stimulat o epistolă care Soliman prin Izabela îi adresa întru aceasta.

Sultanul îi scria dela Buda că încredințându-se cum că Transilvania nu va rămâne statornică întru recunoașterea domniei Izabelei sub suzeranitate³ Turciei, în cât³ Mailat va guvernă provincia și va amenință pe Rareș, deaceea de nevoie este a nimici pe acel partizan secret al Austriei. Prin urmare, spre mai nemerită plinire a acestei măsuri, Ahmet-Bei de Nicopoli aveă ordin, împreună cu Rareș și Radu Vodă a Muntenilor, a intra în Transilvania și a conlucra întru aceasta după direcția lui Rareș.

Aceste deplin l-au determinat a întreprinde o lucrare mântuitoare chiar pentru interesul lui și ca o mărturisire de recunoștință către vechiul său amic, regele Zapolia. Incât, pe acest sânt titlu, au depus reginei și fiului ei un solemnel giurământ, care fu înscris în un dres⁴ oficial, compus de Martinisius și subscris de ambe părți. Izabela, care incognito fă-

¹ făgăduit.

² a cuceri.

³ cât timp.

⁴ act.

cusă astă călătorie, fu de Rareș acompaniată până la marginile dominiului ;[apoi] se înturnă în a ei rezidenție, iar Rareș, plin de planul unui nou resbel, fără preget trecând munții, au re-
-ntat în Moldova.

La chemarea sa, oastea, din care o parte eră purure mobilă, se formă în două corpuri ; cu acel mai numeros, Rareș iștră prin pasul Oituz, iar celalalt, compus mai cu samă din plăeși, străbătù în Transilvania prin plaiuri și potici, numai acestori Munteni cunoscute ; și aceasta cu așa repeciune, încât Mailat, care, simțind furtuna ce-l amenință, în pripă adunându-și oaste, se văzù deodată cungiurat de trii armii și a sa comunicație tăietă cu restul țării, de unde putea așteptă ajutor.

Armiiile să întâlnească lângă Făgăraș, unde la 20 Iunie au urmat o cruntă bătălie, în care duple tactica lui Petru și a sa personală bărbăție, care încuragiă toată oastea aliată, Ungurii fură de tot învinși, încât Mailat, spre a nu cădea în mâna neamicilor, fu nevoit a căută scăpare în cetatea Făgăraș, care eră din cele mai puternice, spre a așteptă acolo ajutorul ce venia pentru a lui mântuire.

Nerânduilele și prăzile plinite de Turci în țară au întărit pe locuitori, cari, spre a scăpa de atâtea nenorociri, sporiau numărul oastei, ce să adună din toate părțile, ca să elibereze pe Mailat din cetatea asediată.

Luând în considerație aceste grave incungiurări, tăria cetății, a ei aprovizantare¹ de toate cele ce o puneau în stare de a susține și a respinge asaltul, șefii tustrelelor armii s'au consultat în ce mod ar putea grăbi realizarea însărcinării lor ; care, întârziind, i-ar amenință a fi atacați de o generală resculare a poporului. Drept care ei trimeseră în cetate de² parlamentar pe Baltasar Bornemisa, familiarul lui, spre a înduplecă pe Mailat, ca în întreprinderile resbelice, să vie în tabără, ca se reguleze împăcarea desbinării lor.

¹ aprovizionare.

² ca.

Indoindu-se de loialitatea Turcilor, Mailat au giuruit că va veni, dacă Pașa va trimete pe fiul său ca să stee în cetate, drept gagiū până la a sa înturnare. Turcul, care medită o perfidă stratagemă, au răspuns că fiul său nu-l poate trimete, aflându-se el în tabăra împărătească, dar însărcinează în locul său pe pașaii de Silistria și de Vidin, cari să rămăe în cetate până la încheierea convenției. Însă acești trimeși nu erau alta decât doi comișei, stoliți¹ în veșminte aurite și purtând arme prețioase ferecate. Mailat, încrezându-se în sfințenia parolei Pașei, au ieșit din cetate cu o mică svită², mai ales că Petru-i garantă inviolabilitatea personală pe cât soarele în cer va lumină. Mailat fu primit cu onorurile cuvenite, după cari au urmat tratație, însă noaptea, în miezul ospețului, s'au încăierat înadins o ceartă, în care svita lui Mailat fu masacrată, iar el însuși, fiindcă soarele nu mai lucia în cer, fu ferecat în obeze și trimes la Constantinopoli, unde, ca un om periculos pentru interesele Turciei și chiar a Moldovei, au rămas la închisoare până la a sa moarte, urmată la 1551. Petru se crezū îndriduit a aplică o stratagemă deși neloială cu acel om, care prin a sale cruzii țâneă în turburare nu numai Transilvania, ce³ și țările învecinate și prin toate modurile căută a încorporă Moldova cu Transilvania sub supradomnia Ungariei; cauză din care decurgeă nimiciția asupra lui Petru, ca unul ce eră o mare piedecă la plinirea planurilor lui Mailat.

Rezultatul acestor lucrări Rareș îndată [l-]au încunoștiințat Izabelei prin epistolă, dela care îi veni un nou act întărit de posedarea cetăților din Transilvania, deși aceste mai nainte posedau domnii Moldovei. Prin astă repede și ferice expediție au înlăturat din teatrul politic pe un om ambițios și puternic, care aveă în agiutorul planurilor sale o nație resbelnică. Rareș au asigurat Isabelei pacinica posedare a Transilvaniei, iar Moldovei un sprijin în învăluirile la cari ea eră

¹ îmbrăcați.

² suită; ³ ci.

espusă. După aceea, Petru, cele multe averi din ale lui Mailat și a partizanilor săi, le consfinți în completarea monastirii Probota, și se întoarse pe la Bistrița, Câmpulung la Baia, și de acolo la Suceava, unde făcù publice mulțămiri lui Dumnezeu, care l-au agiutat a plini un act de evlavie către biserică și de folos Patriei. Însă nu îndelung s'au bucurat de acea liniște răscumpărată cu sângele Moldovenilor, învăluiri nouă îl așteptau din partea Poloniei, încât el se încredință că ținara mai multe nevoi și pericole avea a suferi dela vecinii creștini, decât dela Turcii depărtați ; drept tristă mărturie ni este înstrăinarea Bucovinei și a Basarabiei!

MAZEPA ÎN MOLDOVA

MAZEPA ÎN MOLDOVA.

Pe când Moldova, în secolul al XVI-lea, prin fapte glorioase, plinite pentru apărarea existenței politice, a întregirii pământului strămoșesc și păstrarea religiei, luptându-se în contra puterilor covârșitoare, eră pavăza creștinătății și admirarea Apusului, un vâl neguros ascundeă încă la ochii Europei țarmurile ei cele nord-răsăritene; și Moscva, încă gemând sub giugul Tatarilor, așteptă raza cea puternică ce aveă să o cheme la o nouă viață și mărire. Petru cel mare au fost eroul destinat a plini fapte demne de mirare, înaintea căruia se întunecă toate dregerile a altor fondatori de imperii.

Spre a spori mărirea acestui erou-lege dătător, soarta i-au dat de contimpuran și antagonist un barbat nu mai puțin străordinar și energic, deși nu așa de ferice în întreprinderile sale.

Carlu al XII-lea, regele Svediei¹, agiungând pe tron în vrastă de cincisprezece ani, disvoltă un caracter de bravură sumeajă, prin care s'ar fi făcut un al doile Alexandru Macedon, de nu ar fi avut pe Petru în contra sa; încât prin

¹ Suediei.

neconținute lupte cu armia rusiană, cu scop de a înfrâna și a mărgini reforma și întemeierea celui imperiu colosal, Carlu se făcu lui Petru dascal în maestria de resbel.

Ambii acești renumiți monarhi, spre a căpăta o poziție și mijloace mai îndemânatică pentru operația planurilor lor, își disputau a lor înrăurire politică în Polonia. Astă țară, care, mărginindu-se cu Svezia, se întindea atunce dela Marea Baltică până la Marea Neagră, eră dișerată¹ în mai multe partizi, din cauza sistemului constituției sale, care legiuia alegerea regelui-domnitor. De acest drit² se înmândriau Polonii, fără a prevedea că chiar acesta aveă să aducă, precum și în faptă au adus, pieirea patriei lor.

Astă constituție care măguliă amor-propriu nobleței (șlahta) cei numeroase și da fiecărui nobil drit de a votă și a fi ales de șef a statului, au fost obârșia desbinărilor casnice, de cari să folosau vecinii și mai cu samă Rosia, care de atunce au început a așeză a ei mărire preste mādulările cele ciunte a Poloniei.

Precum în Moldova, după stângerea dinastiei Dragoșizilor, domnii au început a se alege din sânul boierilor pământeni, iar apoi dintre străini și în urmă a se impune de Turci, de asemenea în Polonia, îndată ce s'au stâns familia laghelonilor, corona s'au declarat electivă, iar prerogativa suverană a regelui, la fiecare nouă alegere se restrângeă, chiar spre dauna republicii, care din cauza dezbinărilor civile mergeă scăzând în putere.

Acel depe urmă act de înrăurire a Poloniei pe din afară au fost a ei intervenție în trebile Rosiei și ocupația Moscvei la 1610. După aceea puterea Poloniei au început să apue, ea au pierdut suzeranitatea asupra Prusiei și domnia asupra provinciilor Smolensc, Chiev și Ucraina.

Pe la miezul secolului al XVI-lea, Ucraina, mare provincie a Poloniei, locuită de Cozaci, se află în fermentație. De-

¹ sfâșiată (fr. *déchirer*).

² drept.

părtată de centrul guvernului, moșiile cele întinse a magnaților, de cari se compunea cea mai mare parte a Ucrainei, erau administrate de Evrei. Tirania acestor sugători de sânge au fost mai apăsătoare, căci domnirea unor oameni osândiți la șerbie și la dispreț este mai simțitoare și mai ovelitoare¹ de cum eră puterea cea îngânfată a aristocraților. Acea suferință o mai adausă persecuția (prigonirea) lezuiților asupra cultului ortodox, care eră religia Cozacilor.

În asemenea încungiuurări, Cozacii dese ori se răsculau, spre a căpăta o protecție despre asuprirea pătimită și o siguranție a privilegiilor lor, încărcate de nobleță, pe care chiar nici regele nu [o] putea înfrâna. Ne urmând un rezultat împăcător la reclamații, nemulțumirea Cozacilor s'au prefăcut în revoltă, care s'au sporit în așa grad, că focul ei s'au întins preste toată Ucraina, Polonia și au agiuns până la Nordul Europei.

Precum în Svițera un simplu vânător, pentru o personală ovelire făcută fiului său, au dat îndemn la o răsculare generală, prin care toată țara s'au eliberat de giugul asupritor a străinilor, de asemenea în Ucraina un insult infaimător, făcut femeiei unui Cozac, au produs o mare catastrofă, a căria urme s'au întins și preste Moldova.

Cozacii aveau pe atunci de șef pe Bogdan Hmelnițchi, oștean veteran, care servise pe republica polonă în multe rebele. Puterea lui se întindea până la țărmul mării Azovului, de unde proiectasă o expediție pe Mare asupra Constantinopolului, pe când oastea polonă, cu acea a Moldovei, aveă să atace pe uscat pe Turci și a se înainti dealungul mării asupra capitalei.

Bogdan Hmelnițchi aveă pe râpa râului Dnipru o moară, pe care o răpi Ceaplinschi, inspectorul domeniilor unui magnat polon. În loc să aștepte dreptate la reclamațiile sale, Cozacul fu închis; și numai prin fuga sa la hanul Tatarilor au putut scăpa de osânda morții ce-i pregătise tiranul. Acolo, aflând că

¹ umilitoare.

acel inspector au completat nelegiurea sa, omorînd pe femeia și pe fiul său, Bogdan, aprins de urgie și de vendetă (răsplată), se întoarce în Ucraina. La chemarea lui, tot poporul Cozacilor se rădică în arme, spre a răsbună o asemenea injurie. Toamna anului 1648, Bogdan, în fruntea a trii sute mii Cozaci, s'au înaintat spre Polonia, învingând pe cei mai renumiți generali poloni, pe cari republica trimesăse spre a înfrîna rebelia: toată Ucraina, Volinia și Podolia au îmbrățșat cauza Cozacilor, Tatarii din Bugeac s'au unit cu rebelii, spre a sfîșia Polonia în bucăți.

Cozacii cu ai lor aliați varvari se înaintiau dealungul Nistrului, ca un povoiu de foc, răsturnând bisericile catolice, prădând și arzând monastirile, cu sabia în mână nevoiau pe călugărițe a se mărita cu călugări. Nobilii mai ales, apăsătorii șerbilor, fură măcelăriți¹ cu familiile lor, femeile și fetele dispoiete cu strămurare² mănate înaintea călăreților, cădeau pe drumuri și dese ori muriau de durere și de rușine. Varvarii înfureți, când nu mai găseau pe cei vii, deschideau mormintele, măcelau cadaverile și le lăsau în prada fiarelor³.

După moartea regelui Vladislav și după o lună întredomnie⁴, nobleța polonă, în miezul⁵ acestei catastrofe, au pășit către alegerea unui rege.

Astă dignitate își disputau doi frați, ambii călugări, cari pretindeau nu numai corona Poloniei, ce⁶ încă și pe văduva fratelui răposat.

Unul dintre ei, Ioan Cazimir, care lepădasă cardinalia Romei, spre a lua dignitatea de rege a Sveciei⁷, abdică și acel titlu și fu ales de rege a Poloniei, iar apoi după dispensa (deslegarea)

¹ măcelăriți.

² boldul cu care se împung boii să meargă.

³ Pastorius de Hirtenberg, *Bellum Scythico-Cosacum* (GH. A.).

⁴ interregn, timpul dela moartea unui rege până la alegerea altuia.

⁵ mijlocul.

⁶ ci.

⁷ Suediei.

Papei se însură cu cumnată-sa. Luisa-Gonțaga, frumoasă și spirituasă Italiană, favoră luxul și pompa curtezană, și întru aceasta eră conformă cu plecările soțului ei, care mai mult se ocupă de literatură și de paradă, decât de guvernarea țării. Astă regină cu damele ei împodobiă pompele militare și alimentă desfrânările curții. Giudecând duple strălucirea și eleganția vestmintelor și duple frumuseța fizionomiei, abia se putea deosebi de femeie un june pagiu a reginei, care, mai în urmă se făcu lumii cunoscut prin galanterii amoroase și prin a sale aventuri¹, menit a figură, cincizeci ani mai în urmă, între Petru cel Mare și Carl al XII-lea, ca șef de Cozaci. Numele acestui paj eră Mazepa.

Ist june, pe care natura îl îndulci cu haruri alese, căpătasă o creștere îngrijitoare și cavaleriească. El eră născut în Podolia pe râpa Nistrului; și fizionomia sa cea regulată purtă mai mult tipul rasei romane, decât acei slave.

Petrecând între curtezani, în miezul intrigilor și a desfrânărilor, el închiesă o intrigă amoroasă cu femeia unui castelan, din cei întâi curteni. Acel magnat, mândru de averea sa, de vechea nobleță a familiei, de reputația ce purtă, numără frumuseța și virtutea femeiei sale între podoabele curții.

De câtă urgie trebuia să fie el aprins, când în curțile sale dela țară au suprins pe soția sa în nelegiuită relație cu Mazepa. Infuriet de asemenea afront, au hotărît a-i face o pedeapsă aspră, crezând că prin o extraordinară aplicație a puterii sale va spăla defăimarea și pata casei.

De eră deagiuns înarmat în acel moment fatal, Mazepa, văzându-se atacat la inimă și la onor, cu bună samă că cu al său sânge ar fi rescumpărat durerea sa, dară suprins în casă străină de o numeroasă ceată de șerbi a castelanului, nenorocitul june în zadar rugă pe castelanul infuriet de a-i împlânta în inimă arma cea de vendetă. Castelanul, neascultând decât sentimentele urgiei sale, au rânduit a se aduce calul cel mai sălbatic, ce de curând i se adusăse din stepele Ura-

¹ aventuri.

nei; Mazepa, despoiet de vestmănte, fu legat cu îndoite frânhii de mâni, de trup și de picioare pe spinarea acelui cal, încât cu neputință, îi eră a să desnodă; și în miezul îngiurărilor a cetei șerbilor și a unui sgornot cumplit, calul fu mănăt cu sarcina sa și alungat în câmpie.

Cu greu se puteă cunoaște care au fost mai mare durere, aceea a trupului înnodat prin mii de fegături ca niște desagi pe spetele unui cal sirian, nedeprins încă a purtă vreo sarcină, sau suferința inimii nu numai pentru pierderea obiectului amoros, ce¹ și pentru a sa publică înfruntare și pericolul către care orbiș îl duceă calul înfuriet.

Acompaniat de urletele și de hohotele batjocoritoare a joldănarilor curții castelanului, calul s'au repezit cu iuțala unei săgeți înaripate; și îmboldit de loviturile trupului ce purtă, fugiă, alegând în calea sa numai câmpii deșerte și ferindu-se de locurile împoporate², fără drum, fără povățuire, urmând numai instinctului care îl mână spre țara nașterii sale.

Uneori agiungând pe o culme, sta, ascuțită urechile, necheză, ca cum ar fi chemând agiutor și ca cum ar fi așteptând vreun răspuns; apoi neauzind alta, decât gemetele nenorocitului Mazepa, calul spăriet de ele, se repeziă iar la fugă; spuma sa se amestecă cu sudorile cele reci ale nenorocitului și cu sângele ce roură din sagnele³ sale. În miezul unor asemenea suferințe a lui Mazepa, cari îl făceau a dori și a așteptă moartea, după o fugă de o zi și nopte, calul agiunse la o mare pădure, unde un nou pericol să păreă că-î va curmă pătimirile. O droaie de lupi, adulmecând prada cea îdoită de om și de cal, se luasă a urmări pe călărețul cel ferecat, umplând pădurea de a lor urlete sălbătice. Lupii, în mai multe rânduri agiungând, erau aproape să apuce prada, dacă a lor aprinsă furie nu se astâmpără la vederea unei fiare străine, ce li să păreă compusă din om și din cal, adecă

¹ ci.

² loculte.

³ rănile.

de forma centaurului, de care și lupii spărieți se dederă îndărăt la fugă.

Nouă pericol, dar odată liman de scăpare au înfățișat un râu, în care calul să aruncă în not. Apele cele răci, scaldând mădulările schingiuite a lui Mazepe, erau să-l și înecă, dacă ghibăcia cea firească a corsierului¹ nu l-ar fi scos repede pe râpa opusă. Agiungând la uscat, calul au scuturat depe trupul său apa, ce în șiroaie depe el se strecură, și prin asta deșteptă simțirile leșinatului Mazepe, care nu se trezi decât spre a mai vedea a sa înfricoșată poziție, luminată de raza cea lăngedă a lunii, ce străbatea dintre nouri posomorîți.

Păscând oare ce iarba cea mănoasă, de care, de ar fi putut, și Mazepe ar fi gustat, calul necheză și căută în giur, ca cum ar fi voit să aleagă direcția ce avea să iee în a lui călătorie; și ca cum călătorul, ca o stahie, l-ar mână, începî din nou a fugi, neavînd înaintea sa decât un șes întins, sălbatic nelocuit.

Acolo nici se auzia macar cântul a unei paseri; calul însă nu mai fugia cu replegiunea primară, ce² din când în când se poticniă, din nări răsufliă aburi fierbinți și din gură i se strecurau bale spumoase. În așa mod agiunseră înaintea unei preluci³ unde înfrînă cursul. Aice nu tîrziu vuetul tropotelor sale chemă o herghelie de cai sălbatici, cari, atrași de instinctul lor, nechezînd, ieșiră dintre tufari.

Cățivă cai din cei mai îndrăzneți se apropiară de calul nemernic, ca să-l adulmece; dar văzîndu-l prefăcut în monstru, forînd și sburlînd coamele, reintrau din nou între tufari. Astă scenă, pe care instinctul cursierului ostenit i-o înfățișă ca de agiutor, îl îndemnă a-și adună toate puterile, spre a-i rechemă prin o nechezare; vroind a-i urmări, mai făcî un pas înainte, însă călătoria cea estreaordinară, lîngîndu-i vinele, i-au tăiat vîrtutea, ne mai putîndu-se țînea în picioare,

¹ calului.

² ci.

³ speluncă, prăpăstie.

cade la pământ pe coate, ochii i se întunecă, întinde coapsele, lungește gâtul și își dă cea depe urmă suflare. Stolul cailor iese iar din tufari, încungiură trupul zăcând, îl adulmecă și ca cum s'ar oțări¹ de soarta monstrului mort, deodată caii dau îndărăpt și se depărtează în desimea tufarilor. În astă poziție, au zăcut Mazepa până ce soarele se apropiă de apus, viu ferecat peste un mort; vârtutea fizică-i eră ștânsă, și el aruncă încă odată a sa privire asupra aceluia deșert, ce aveă a-i fi mormânt. Numai corbii plutiau deasupra sa, și cârâind par'că-i sunau cântecul de moarte. Una din acele pasări sălbatice, se așezasă pe hoit, ca să se înbuipe de comânda² cea grejoasă, dară simțind încă mișcarea omului, sbură, și prin o cârâitură anunță amânarea cinei fatale. Neputând nici prin voce, nici prin mișcare să apere trupul cel schingiuit, Mazepa căzu în o letargie, inima i se cuprinsă de un leșin; și din ochi îi scăpărau câteva scântei, ca din o lumină ce este aproape a se stinge.

Dar pe când pajul neferice, din palat regesc, din miezul plăcerilor și din sânul amorului, ca prin un fapt³ se vede aruncat în stepele Ucrainei, unde se luptă cu o crudă moarte, femeia, ce eră cauza acestei neauzite catastrofe, prin o pedeapsă nu mai puțin bizară, răscumpără a ei faptă nelegiuită.

Castelanul, soțul ei, jignit la inimă și la amor propriu, nu au săturat a sa răsbunare cu pedeapsa cea neomenoasă asupra Mazepei, ce⁴, orbit de urgie, s'au încruzionat asupra soției sale, încât au plănuit o pedeapsă, care, lăsându-i vieața, o espuneă la publică defăimare, prin care își resbună afrontul și credea că ar fi și de esemplu înspăimântător pentru femei, de a nu calcă credința congiugală.

Spre a pune în lucrare planul său bizar, care să deosăbiă prin cruzia și a sa originalitate, el au rânduit a se pregăti un

¹ necăji, întristă.

² pomana mortului.

³ făcut, fermece.

⁴ ci.

car negru, în asămănarea celui funerar rustic, la care s'au îngiugat doi tauri, asemenea negri. Nenorocita sa femeie Tereza, cu vâl negru acoperită și în negru investită¹, au fost așezată în acel car, având în fața ei un călugăr capuțin, care predică moralul și înfruntă păcatul ei; înaintea carului, pe un taur negru, călăria un joldanar², fiind un steag, pe care era înscrisă sentința și osânda nenorocitei femei,

Cu asemenea cortej defăimător, espusă la ochii publicului în toată a ei cale îndelungată, Tereza au fost condusă la o moșie a castelanului depărtată, în sânul Carpaților, la obârșia râului Prut, unde în urmă, închisă în un schit, departe de lume era osândită a închiia a ei zile lăcămoase.

Deși în Polonia, moralul nu era prințipul³ domnitor, și scandalele de acel fel erau de modă în sferile cele înalte, totuși astă pedeapsă, pentru a ei originalitate, s'au escuzat hu numai prin legea Decalogului (zece porunci), ce⁴ și prin alte legiuri civile, cari pre călcători de credință congiugală îi osândiau a fi uciși cu pietre. Defăimarea ce pătimiă Tereza în a ei călătorie o făcea a preferă moartea, însă a ei nenorocire mai era sporită prin simțirea ce avea că era îngrecată⁵ și prin perspectiva petrecerii sale în locul cel sălbatic a esilului ei între hoți și fiare răpărețe.

Lăsând pe nenorocita în a ei soartă, să ne înturnăm iar la Ucraina, înaintea prelucei⁶ unde cursierul conducând ca în sbor pe Mazepa, după plinirea incruzitei misii, au pierit pe pământul patriei sale.

Soarele era aproape a se ascunde la Apus și întunerecul începea să acopere cu vâlul său două cadavere, când un Cozac vânător, înturnându-se cu fiul său dela vânat, fu atras

¹ îmbrăcată.

² servitor al curții.

³ principiul.

⁴ ci.

⁵ îngreunată.

⁶ prăpastiei.

de lătratul ogarilor, carii de departe adulmecară¹ oarece străin în calea lor. Urmând după câni, Cozacul descoperi lungită în iarbă fiara pe care amurgul o cufundă în una cu corpul unui om. Asemene vedere, dela care chiar ogarii se retrăgeau, nu au înspăimântat pe curajosul Cozac, ce² făcându-și semnul crucii și întinzând seneafa³, face sgomot, chiamă și văzând nici o mișcare, să apropie de monstrul presupus, și vede pe spinarea calului mort un om, înfășurat de o puternică legătură. Il pipăe și simte în el încă un rest de căldură și de vieață. Din asta înțelegând un cumplit mister, se grăbește a tăia legăturile ce-l țineau ferecat, și agiutorat de fiul său rădică pe Mazepa în spate, îl duce la cotunul apropiat și îl depune în a lui locuință.

Îngrijirile duioase a familiei Cozacului filantrop și a locuitorilor cotunului, cari, la auzirea unei asemenea întâmplări, s'au adunat din pregiur, pe încet au rechemat la vieață pe Mazepa. Repausul îndemânat, în care se află, și constituția acestui june îi înturnară virtutea fizică și a lui înțelegere, încât prin istorisirea aventurii⁴ sale și a cruzimii pățimite dela un magnat polon, au atras asupra sa compătimirea Cazacilor și au sporit ura lor asupra nației polone. Manierele cele plăcute a lui Mazepa, frumuseța unui june milian⁵, înălțăciunea sa și ghibăcia în purtarea armelor îl făcură peste puțin obiectul admirării Cazacilor, cari cu plăcere l-au înscris în a lor cete înarmate.

Suferințele cele nepilduite, a sa mirabilă⁶ mântuire din o catastrofă destinată nu numai a-l omori, ce⁷ a-i sfâșia trupul sau a-l face prada fiarelor sălbatice, ospitalitatea care au găsit în sânul aceluia popor rebelic, au schimbat de tot caracterul

¹ mirosiră.

² ci.

³ pușca.

⁴ aventurii.

⁵ voinic.

⁶ de mirat.

⁷ ci.

cel sburdatic a junelui paj și îl prefăcură în un aprod¹ om de oaste.

Între Poloni și Cazaci tot urmă dușmănie deschisă. Hatmanul lor Bogdan căută să întemeeze pentru compatrioții săi driturile² promise și tot călcate, din care motiv vechiu să încăerasă un nou resbel între ambele nații.

În Moldova domniă atuncea Vasile Lupu, prinț înțelept și întreprinzător, renumit prin reformele naționale și civilizatoare introduse în țară, între cari mai cu samă să numără restaurarea limbii române în biserică și în acte oficiale. Nu numai aceste și a sale mari avuții îl făceau puternic, ce încă a sale trei fiice, cele mai frumoase dintre princezele acei epoe, îi sporiau mândria familiei, dar și grijile statului, pentru că străinii și puternicii pețitori cereau a se încuscri cu domnitorul Moldovei. Una din fiicele sale eră amă măritată cu prințul Radzivil din familia regească a Poloniei, și prin asta Moldova se află oarecum politicește aliată cu acea republică. Bogdan, care domniă dincolo de Nistru, n'au voit să sufere dincoace de rău o înrăurire, care ar paraliza planurile sale. Pre lângă aceste eră cuprins de patima tuturor oamenilor parveniți în sus din starea de gios, și aveă ambiție să anobleze și să înalțe pe poporul său și pe familia sa din ovelirea³ moștenită, drept care, ca unul din mijloace nemerite de a asigura și a sa politică, au hotărît a se încuscri cu prințul Vasile Lupu.

Ist proiect se întemeasă în cugetul fiului său Timuș, care auzise de frumusețile cele încântătoare a doamnei Rocșanda, fiica cea mai jună a lui Vasile Lupu, drept care, mai nainte de a o peți, propusă în ascuns să o vadă cu ochii săi.

Spre a pune în lucrare acel proiect, l-au împărtășit lui Mazepa, care, precum știm, eră maistru în arta aventurilor⁴ amoroase.

¹ viteaz.

² drepturile.

³ umilirea.

⁴ aventurilor.

Prin urmare după o secretă înțelegere, ambii, travestiți ca neguțitori Tatari, se îndrumară în săptămâna mare spre Iași.

Rezultatul acestei expediții, în care junelui Cozac să nemeri, fără a fi cunoscut, a vedea pe acea princesă, au fost că înturnându-se în țara sa, au istorisit despre frumusețile minunate a Rocsandei, despre strălucirea și puterea lui Vasile Lupu, arătând de mare folos și laudă o asemenea alianță de familie, nu numai pentru fericirea persoanei sale, ce¹ și pentru interesul politic a Ucrainei.

Pe când prințul Vișnovețchi cerea mâna surorii Rocsandei, iar un prinț din Ungaria peia pe însăși Rocsanda, Bogdan au trimis încă în acea primăvară o strălucită ambasadă către Vasile Lupu, spre a cere pentru fiul său pe princessa Rocsanda, dar domnitorul Moldovei, privind pe Bogdan ca pe un rebel în contra Poloniei și cu tot poporul său încă barbar, invitat fiind și de ginerele său, prințul Radzivil, au refuzat încuscrirea propusă cu atâta stăruire. După îndelungată tratație, venind în urmă la ruptură, acel refuz, provenit după mijlocirea Poloniei, au mai sporit urgia lui Bogdan asupra republicii.

De atunci politica lui Bogdan au luat o proporție mai mare. Nemulțămindu-se a comanda la un popor de șerbi, el au chemat pe toți mezerii² la împărțala averii proprietarilor poloni și au rădicat bandiera în contra religiei catolice pentru triumfarea acei ortodoxe. Turcia, cea mai puternică în acea epohă, dădu lui Bogdan titlu de prinț a Ucrainei. Patriarhul de Constantinopol îi trimisă o sabie sfințită, relicvii (moaște) și o ceată de călugări misionari Greci, având în a lor frunte pe arhiepiscopul de Corint. Bogdan, cu o armie de 300 mii Cozaci și Tătari, au intrat în inima Poloniei. Mazepa îl propăș³ cu avangardia, sentimentul său de răsbunare îl înfocă. Curtea castelanului, urzitor a pătimirilor sale, fu pusă sub

¹ ci.

² săracii.

³ precedă.

foc și sabie, și preste puțin un munte de ruine mărturisii că odinioară au fost acolo rezidența aceluia magnat. Toate cercetările ce el făcuse, spre aflarea urmelor nenorocitei Tereze, au fost zadarnice. Polonia [se] crezuse pierdută, vechea capitală Cracovia se deșertă și magnații fugiau în Germania și până la țărmul Mării Baltice. Tot atunci Timuș, cu un corp puternic de Cozaci, se înaintă asupra Moldovei, spre a dobândi cu arma ceea ce prin pașnica peșire nu au putut câpăta. Un corp de Poloni, sub comanda lui Potojchi, care voia să împiedice intrarea Cozacilor în Moldova, fu la Bato-vici învins, ca și oastea Moldovei, care cercă a-i împiedica trecerea Nistrului. Cu toate acestea Vasile Lupu nu se înduplecă la cuscria cerută în puterea armelor, până când toată boierimea, îngrijită de nenorocirea de care țara se amenința, au impresurat cu atâta rugămintă pe domnitorul, încât, apăsând mai mult interesul țării, decât propriul sentiment, au învoit căsătoria.

Îndată după aceasta, Cozaci cei înarmați se prefăcură în peșitori pacinici, și în Iunie anul 1652 s'au serbat în Iași cu mare pompă nunta lui Timuș cu doamna Rocsanda. Solini-tățile și festinele ¹ date în astă ocazie au ținut o lună întreagă, la cari Cozaci se dedau la plecarea cea înăscută pentru benchete. După aceasta acel mire norocit au condus pe a lui frumoasă mireasă între stepele cele sălbatice a Ucrainei.

Astă neplăcută căsătorie promite măcar în privirea interesului politic un razim pentru Moldova, mai ales că o nouă furtună veni a se dăscărca asupra acestui pământ. Sistemul domniei electivă care, dela stângerea dinastiei lui Dragoș, au produs ne-nunțate turburări în țară și amestec din partea străinilor, au ocazionat și astă dată un nou șir de complicații. Vasile Lupu, deși nu era din naștere Moldo-Român, dar din junețe servind în țară în toate ramurile publice cu aleasă vrednicie, au câpătat un indigenat bine agonisit, după care s'au ales de domnitor, care dignitate cu strălucire au purtat în curs de

¹ mesele.

douăzeci de ani. Dar sistemul tronului electiv, care înputerinea pe fiecare boier a aspira la domnie, și intrigile din Țara Română au urzit un nou complot asupra domnitorului. În săptămâna cea mare a anului 1653, Vasile Lupu, având a asista la liturghie în monastirea Aron Vodă, unde oficia Macarie, patriarhul de Antiohia, care trecea prin Moldova în a sa călătorie la Moscva, un călugăr adusesese domnitorului o scrisoare secretă, prin care el se înștiință ¹ că logofătul cel mare Gheorghiță Ștefan dela Răcăciuni, în înțelegere cu Matei Besaraba, prințul Țării Românești, și cu prințul Răcoți din Transilvania s'au întrunit spre a destronă și a ucide pe Vasile Lupu. Tot odată dela marginile țării îi veni știință că o armie de Unguri și Români, sub comanda lui Kemeni, străbătând în Moldova, se înaintă spre Iași. Neputându-se răzărâ pe numărul cel mic a oastei, pe care, duple sfătuire a necredincosului logofăt Gheorghiță, [o] redusesă foarte ca în timp de pace, domnitorul, prodoșit ² și surprins de întâmplări, se văzu nevoit cu toată familia și cu averea a se trage în cetatea Hotinul și de acolo, trecând Nistrul, a se pune deodată în cetatea Cameniți, sub apărarea ginerului său. La chemarea bătrânului Bogdan, un corp de Cozaci sub comanda lui Federenco și Mazepa, trecu Nistru împreună cu Vasile Lupu și intrunindu-se cu partizanii acestuia, s'au înaintit până aproape de Iași, și la satul Popricanii deplin au învins oastea ungaro-română, încât Kemeni cu Ungurii și cu logofătul Gheorghiță au luat fuga în țara de gios spre munți, iar Vasile Lupu se reașază iar în domnie.

Spre a-și răsbună asupra lui Matei Besaraba, care din bun vecin, prefăcut în dușman ne'npăcat, nu încetă a săpă domnia Moldovei, Vasile Lupu au întreprins o expediție în Țara Română, având de agiutor un corp de Cozaci, sub conducerea lui Mazepa. Motivul care mai îndemnă pe Vasile a grăbi acea expediție au fost de a putea agiunge pe fugari spre a.

¹ fu înștiințat.

² trădat.

li reluă prăzile cele înavușite, cari le luasă în a lor trecere prin Iași. Între aceste se află și unica fiică a unui bătrân boier, care prin a ei frumusețe și virtute eră podoaba sexului și sângura mângâiere și moșteană a născătorului ei.

Acel incident au mai sporit în Mazepa sentimentului său cavaler, încât au giuruit părintelui a eliberă pe fiica sa din mâna răpitorilor. Infocat de astă propunere, el alesăse trei Cozaci și atâta Moldoveni, cu cari, propășind¹ oastea, purtat ca pe aripi de vânt, s'au repezit pe urma fugarilor, cu cari deodată, pe neașteptate, se văzù față în față dincolo de Panciu. Kemeni, mîrîndu-se de sumeția unei mâni de oameni, mai nainte de a-i ataca și a-i nimici, cerù o explicare, pe care Mazepa o făcù în un ton ce au înduplecat pe Ungurul a auzi propunerea. Infocatul Mazepa au apelat la caracterul cavaleresc a lui Kemeni, la principiul său filantrop și la onorul oștenilor, care nu îngăduia ca lucrările lor să fie patate de crime și de hoșie. Prin urmare au cerut a se eliberă junea fată răpită din sânul părintelui, iar dacă răpitorul nu ar voi să o dee, Mazepa propunea ca astă cvestie să fie dislegată prin o luptă între dânsul și între răpitorul. Astă propunere, de tot nouă, au suprins pe Kemeni, care au și acceptat-o cu a ei condiții.

Se descoperi că trei frați unguri erau răpitorii frumoasei june, din care cel mai mare acceptă provocarea. După ce s'au stipulat rînduiala luptei pe podișul colnicului, oastea Ungurilor ca neutrală, se așeză la una mie pași dela cercul ales, în care despre o parte se află Kemeni cu Unguri, între cari tustrei frații răpitori, și junea, ce așteptă rezultatul tramurând; despre alta, Mazepa cu cinci de ai săi. La semnalul dat, ambii antagoniști pedestri purceseră unul asupra altuia cu sabia. Ungurul, infocat și orbit de pasiunea lui, căută mai mult să lovească, decât să se apere, și pe când împlă să dee lui Mazepa o lovitură mortală, acesta îi aruncă buzduganul în cap, ce-l sfărâmă și-l obori mort la pământ. Atunce cei doi frați,

¹ precedând.

înfurieți de astă moarte, călcând condițiunile luptei, se aruncară asupra lui Mazepa. Cel mezin apoi ¹ stătù lângă fratele căzut, crezând a-i putea da ajutor. Mazepa se retrasă oarece îndărăpt, și făcând o voltă, străpunsă pe înfuriatul frate, care căzù scâldându-se în sângele lui: După asta Mazepa se înaintează asupra celui mai mic din frați, care cu sabia și cu buzduganul se aruncasă asupra-i, ca să răsbune o moarte îndoită, însă cade și el sub arma cea încruntată ² de sângele frăține-său. La astă scenă dureroasă, marturii rămăseră ca împetriți, oastea, ce priviă din depărtare, ar fi voit să răsbune pierderea acestor trei frați, dacă giurământul nu ar fi îndatorit-o a respecta condițiunile; încât Kemeni dădù pe junea, obiectul ³ acestei scene romantice, în mâna lui Mazepa, iar el cu cetele sale, îngrijit de apropierea oastei lui Vasile Lupu, s'au grăbit a se retrage prin munți în Transilvania.

Oastea aliată, sosind la acel loc, nu puțin s'au mirat de rezultatul întreprinderii lui Mazepa, căruia în unanimitate i-au dat lauda cuvenită, iar mai ales bătrânul părinte, care, cu toate bătrânețele sale, încinsese arma, spre eliberarea fiicei, prin manifestarea bucuriei și a mulțămirii cătră eliberatorul generos, pătrunsă toate inimile. Intru amintirea acestui evenimânt, demn de un monument, Mazepa au plântat pe colnic, în suvenirul celor trei frați omorâți, trei pini sau brazi, cari crescând au dat locului nume de *Brazii*, ce-l poartă până astăzi.

După astă tâmplare, Mazepa se înturnă în Ungaria, iar Vasile Lupu, cu Cozacii sub Timuș, se înaintiră în Țara Română, unde, după multe strălucite lupte asupra oastei lui Matei Besaraba, fu în urmă învins la 17 Mai 1653 de oastea ungaro-română, care venisă în ajutorul lui Georgiță Ștefan, încât Vasile Lupu fu constrâns a trece în Ucraina la Bogdan, spre a-i cere ajutor; iar Timuș, în retragerea sa, urmărit de Ungaro-Români, se închisă cu 8.000 Cozaci, cu soția și cu soa-

¹ În original, *însă*.

² înroșită.

³ În original, *ogetul*.

cră-sa în cetatea Suceava, unde erau depuse și visteriile cele mari ale lui Vasile Lupu.

De atunci steaua acestui domnitor reformatör începü a se plecä spre apus, el erä acum nevoit a căütä în persoană agiutor în Ucraina, unde resbelul Cozacilor cu Polonia absorbiä toată puterea lui Bogdan și bravura lui Mazepa erä acolo ocupată. Atuncea Moldova înfăjöşä tristul spectacol, în care trei armii de naţiuni diferite, pentru a lor propriu interes, băteau o luptă în sânul Moldovei, ce aveä sä fie sfara acelei complicări. Asediul cetăţii Suceava ţinu trei luni și 15 zile, oastea aleasă ungaro-română, între care se aflä și Ștefăniță, pretindintele domniei, cu o ceată de partizanii săi, băteä necontentit cetatea cu artileria transilvană, la care asediații răspundeau nu cu mai puțină energie și apărau cu aprozie¹ atât averile cele colosale ale lui Vasile Lupu, cari se aflau acolo depuse, cât și pe șeful lor Timuș cu soția sa Rucsanda și pe muma acesteia. Agiutorul de Tataři și Cozacı pentru eliberarea asediaților, condus de Vasile Lupu, trecusä Prutul, când o boambă, discărcată asupra cetății, ucisä pe Timuș, și garnizoana, fără șef, demoralizată, au capitulat, trădând în mâna neamicilor atât familia, cât și toate averile domnitorului, cari s'au împărțit între Besaraba, între Unguri și Ștefăniță. Soarta familiei lui Vasile Lupu rămasă² necunoscută, precum și aceä a domnitorului, care auzind de capitularea Sucevei, s'au înturnat în Crimea. Cățivä ani după această catastrofă, care au suflat depe pământul Moldovei pë ist vrednic domnitor cu toată familia și avuțiile sale, au pierit depe scena lumii și Bogdan Hmelnițchi.

Ist om straordinar giucă un rol însemnat pe scena lumii; mare politic, aprod³ oștean, investit de putere de Suveran, trăia în casa lui ca un țäran, pe ambasadorii capetelor încoronate îi primiä în camera în care locuia cu femeia sa. El erä biciul Poloniei în curs de zece ani și Moldova au simțit

¹ vitejie.

² rămasë

³ viteaz.

înfrâurirea puterii sale. Neputând plini planul său de a face din Ucraina un stat confederat cu Polonia, s'au văzut nevoit a se pune sub protecțiunea țarului Alexi, părintele lui Petru cel mare. Dacă Polonia au pierit mai în urmă din a ei treptată ciuntire, națiunea cozacă au fost cea întâi care a căzut sub giugul țarilor.

După multe învăluri și resbele între Poloni, sub Sobieschi, și între Turci, a căroră teatru a fost Ucraina și Moldova, Turcii dăduse Ucraina sub guvernarea principelui Duca al Moldovei, care aveă la Niemirow un locjiitor, iar după înfrângerea Turcilor sub Viena, hatmanul Cozacilor Samuilovici, la moartea sa, au încredințat dignitatea sa lui Mazepa. Acesta, văzând că Turcii incalcă întregimea Ucrainei, s'au adresat cătră țarul Petru cel mare, care în privirea înfrâuririi lui Mazepa între Cozaci îl numiră principe de Ucraina. Noul principe, deși înaintit în ani, aveă de agiunsă energie, spre a începe nu numai o reformă între Cozaci, ce încă spre a face țara lor independentă, la care plan atuncea mai mult s'au îndemnat, când Petru cel mare, după ce s'au declarat imperator al tuturor Rusiilor, au vederat planul a încorpora în imperiul său toate provinciile locuite de ginta slavă. Prin urmare Mazepa se legă în secret cu Carl al XII-lea, care neînterupt combăteă întemeierea regeneratorului Rusiei.

Spre a deplini planul său, regele Sveziei purcesă din Saxonia cu o armie de 45 000 ostași, și după înțelegerea cu Mazepa, care îi giuruă¹ oaste și proviziune, au străbătut în Rusia în anul 1708, au trecut Beresina, care cu un veac mai în urmă au fost atât de fatală oastei lui Napoleon I-ii. Deși mai de multe ori învins, Petru tot urmăria armia svedeză până la Desna lângă Dnipro, unde Carl așteptă agiutorul Mazepei, care nu i-au putut aduce mai mult de 2.000 Cozaci, fiindcă tot poporul lor n'au voit să combată pe Ruși. Cu acel mic agiutor, Carl, condus de Mazepa, agiunsă la Pultava, unde în 27 Iunie 1709 s'au făcut memorabila bătălie, ce aveă

¹ făgăduia.

să deslege o chestiune europeană. Rizicul nu era egal între acești doi rivali. Moartea lui Carl ar fi lipsit pe lume de un erou, dar și de pieriă Petru, lucrurile cele folositoare Rusiei și civilizațiunii erau să se înmormânte cu dânsul. Chiar la începutul bătăliei, Carl fu rănit la un picior și în tot cursul ei fu nevoit a fi purtat pe targă. Ambele armii și șefii lor făceau minuni de bravură, o bombă care sfărâmă și pe cei ce purtau pe Carl ocaziună o nouă învăluire Svedezilor și pierderea bătăliei, în care au capitulat 14.000 Svedezi și toți generalii lor, iar Carl, nevoit a încăleca, au fugit, acompaniat de Mazepa și de pușinii săi casnici, și îndreptându-se spre Moldova agiunsă la Varnița lângă Tighina, adică Bender, cu scop a înduplecă pe Turci de a declară resbel lui Petru. Toate uneltirile sale ar fi fost zadarnice, dacă hanul Tatarilor nu ar fi descoperit planurile cele colosale, care Petru pregătiă la marea Azovului. Incredințându-se de pericolul ce amenință Turcia, renumitul mare vizir Chiuperli, purceasă cu o puternică armie spre Dunăre, după ce mai nainte au numit pe Dimitrie Cantemir domnul Moldovei, cu scop că este credincios Porții.

Acest domn însă încheesă în secret cu Petru un tractat, prin care puneă pe Moldova sub protecțiunea Rusiei și în astă campanie giuruiă¹ o armie. Petru se văzù nevoit să părăsi de îndată lucrările reformei, și acompaniat de soția sa Ecaterina, de națiunea germană, care din sclavă de resbel, se făcù împărăteasa Rusiei, au sosit în Moldova la Cantemir, noul său aliat, cu o oaste ce aveă a fi sporită de un corp moldo-român, pe a căriă agiutor răzemat venisă în astă țară. Însă după o așteptare de trei zile în Iași, necăpătând răspunsul dela principile Brancovan, au fost nevoit numai cu oastea sa de 25.000 și cu 5.000 Moldoveni, a întâmpină armia turcească de 100.000 mii, care, trecând Dunărea, să înainteă dealungul Prutului.

Cunoscut este evenimentul cel istoric, în care astă mână

¹ făgăduia.

de bravi, cungiurată în 16 Iunie 1710 la Stănăleşti, lângă Fălciu, de armia cea puternică a marelui vizir Chiuperli, lipsită de amuniţiune, de proviziune şi în miezul arşifei chiar de apă, eră cu eroicul ei imperator, consfinţită pieirii. Numai energia Ecaterinei mântui pe Petru, pe oaste şi pe Rusia de a recădea în genunea întunecoasă¹. Deşi pacea încheietă la Prut n'au fost în avantajul material al lui Petru, dar ziua aceea s'au strălucit prin o vinceală² morală, pe care el au purtat-o³ refuzând, în strămtorirea în care se află, a trădă pe credinciosul său aliat principele Cantemir, pe care ca o condiţiune îl cereau Turcii. Petru răspunse marelui vizir: «Mai bine aş «da Turcilor toate ţările cari se întind până la Cursc, căci «mi-ar rămânea speranţa de a le putea recăpăta, dar pier- «derea credinţei ce am dat ar fi ne'ntocmită; noi n'avem «nimic al nostru decât onorul, a-l părăsi este a încetă a fi «monarh». După aceasta Petru cu restul armiei, cu Cantemir şi cu una mie boieri moldoveni s'au tras în Rusia, unde mai în urmă la Harcov le-au însemnat a se coloniza, supuind pe aceşti Moldoveni giurisdicţiunii lui Cantemir. Iar Mazepa, care fusă una din cauzele catastrofei, fu declarat rebel Rusiei şi osândit a fi în tot anul publicaminte afurisit în biserică, când despre altă parte portretul lui s'au osândit a fi defăimat pe spânzurătoare.

Cărl al XII-lea, care petrecea lângă Bender, în cursul acelor evenimănte mari, s'au înduplecat de Mazepa a merge în tabăra turcească, spre a împiedecă încheierea păcii, însă în zadar, încât regele se întoarsă iar la azilul său, unde petrecu cinci ani; şi tocmai toamna, la 1714, travestit în ofiţer german, călare trecând prin Moldova, Transilvania şi toată Germania, agiunsă în staturile sale la Stralsund.

Mazepa însă, deşi obosit de ani şi de lovirile soartei, nu

¹ Vezi viaţa lui Cantemir în *Spicuiorul moldo-român* (GH. A.), — un ziar scris în româneşte şi franţuzeşte, la care colaboră şi Asachi.

² victorie.

³ repurtat-o, câştigat-o.

pierdù speranța a mai lucrà pentru Ucraina ; și despărțindu-se de Carl, decise a călători la Constantinopoli, spre a mai stăruî pentru el pe lângă Turci. Cunoscând Moldova încă din junețele sale, când oștisiă în epoca lui Bogdan și Timuș, în călătoria sa la Galați, își aminti de scena cea cavalească, care cu cincizeci ani mai nainte o plinise în contra Ungurilor.

Conduc de memorie, agiunsăse la colnicul ce fusăse teatrul aproziei¹ sale, însă abiă putù recunoaște locul. Cei trei brăzișori crescuse și se făcuse frumoși pini puternici ; și ramurile lor colosale umbriau un schit, care erà refugiul unor călugărițe mizere², retrase din sgomotul lumii.

Aflând acolo, dupre datina unor asemenea așezăminte, o modestă ospitalitate, Mazepe voi să cunoască în ce mod locul acel sălbatic se prefăcuse în azil religios. Bătrâna proestoasă³ a schitului au istorisit cum la 1653, în timpul învăluirilor și a încălcărilor țării, o vergură⁴ frumoasă, răpită de Unguri, prin o minunată lucrare au fost în acest loc eliberată de un renumit oștean strein, și cum părintele acesteia, întru mulțumire, au fundat pe acest loc schitul spre nemuritoare amintire.

Mazepe, electrizat de astă istorisire, care îi rechemă icoana junețelor sale, înduioșit a vedeà că macar una din faptele sale au găsit o mărturisire trainică, fără a se descoperi, au dorit a cunoaște și istoria călugăriței, care au espus acel evenimânt.

«Cine sunt, nu mă cunosc, respunsă venerabila femeie, atâta știu, că fugind de Tătari împreună cu mama mea, am venit în copilărie din Polonia dela obârșia Prutului, în acest loc, unde se făcuse schitul. După câțiva ani o întristare secretă a grăbit moartea ei ; ea mi-a mărturisit că erà văduva unui castelan polon, de care o soartă crudă o dispărțisă, încât au cerut ca, spre rescumpărarea păcatului său, să îmbrățșez și eu shima călugărească, în care de atunci urmez, rugându-mă zi și noapte pre lângă mormântul răposatei !»

¹ vitejei.

² sărace.

³ stariță ; ⁴ fecioară.

Aceste cuvinte le-au închiet cu plâns și cu suspinuri. Dar cine ar putea descrie simțământul de durere, de înduioșire și de mirare, ce fiecare cuvânt al acestei istorisiri, deșteptă în inima bătrânului Mazepa, recunoscând din aceste și din fizionomia călugăriței pe propria sa fiică și a nefericitei Tereze, a căria onor și pace casnică el au fost surpat-o și au împins-o într'un șir de evenimente atât de aspre, cât și vrednice de mirare. Prin urmare, pătruns de mustrare, de înduioșire și ne mai putând înfrână furtuna din năuntru a simțimentelor, cu un râu de lacrimi, care inundă fețele sale, strigă : «Vino în brațele părintelui tău, fiică a Terezei, a căreia soartă și păcat eu am fost autor și cauză ; astăzi prin a sale mirabile decrete înduratul Dumnezeu îmi înfățișază ocaziune de căință ; iar ție, de a închide cu mâna ta ochii părintelui tău și a mormântului de lângă muma ta».

Atuncea străbătând o rază de lumină prin misterul care ascundeă soarta maicei sale, călugărița căzù la picioarele lui Mazepa și în părinteasca lui îmbrățișare, află cea întâie mângâiere care au simțit dela moartea maicii sale.

Disvălirea aceluï mister au prefăcut natura cea oșteană a lui Mazepa, lăsând un adio etern politicei și planurilor celor mărețe, ce în tot cursul vieții au fost vânat pentru reforma și mărirea patriei. El decisă a sacrifica zilele sale evlaviei și meditațiunii. Împreună deci cu călugărița făcù vot de a pelerină la Ierusalim, a cere acolo dislegarea blestămului sub care se află și apoi a se înturnă la schitul Brazii, spre a încheia aicea vieața lor.

Prin urmare ambii se îndrumară pe la Galați, ca de acolo să înainteze călătoria lor. Dar buna sa propunere Mazepa n'au putut-o plini ; căci în astă politie¹, moartea l-au agiuns. Nicolai VV. Mavrocordat, care au urmat în domnie după Dimitrie Cantemir, așa precum au fost apărat și onorat în Moldova pe nenorocitul ex-rege Stanislav Lescinski, unul din personagele ilustre cari au figurat în drama politică între Petru

¹ oraș.

și Carl, de asemenea, aflând despre moartea lui Mazepa, au ordonat a i se face o pompoasă astrucare¹ în biserica sântei precuratei Mariei (Precistei), unde pe o piatră sculptată s'au scris că după o îndelungă învăluire corpul lui Mazepa au aflat acolo repaos². Se zice că fiica au plinit votul părintelui său de a peregrină la Ierusalim; și neputându-se împărți de a petrece la schitul Brazii lângă mormântul maicei și la Galați lângă acel al părintelui său, au preferat a-și încheia zilele lângă *Mormântul Mântuitorului*.

¹ înmormântare.

² Biserica din Galați a sântei precuratei Maria în zilele lui Vasile Lupu la 1647, a mitropolitului Varlam, a episcopilor de Român Atanasie, și a Rădăușului Eremia, s'au prefăcut de frații diaconi, Șerbul și Teodor, și s'au închinat patriarhiei sântului Munte Vatopedi. Piatra săpată a lui Mazepa au fost în mijlocul bisericii, cu stemă și descriere, iar la anul 1821 de Turci s'au sfărâmat. Se zice că canțileria consulatului Rusiei au dat întru aceasta o relațiune, iar răposatul arhieru Grigori Ierianopoleos au declarat că a văzut la 1805 acea piatră întreagă cu inscripțiune înăurită. Astă știință este estrasă din un raport a d-lui Toma Giușcă, adresat la 1836 (Ch. A.).

RUCSANDA DOAMNA

RUCȘANDA DOAMNĂ.

Unul din resbelele cele mai faimoase ale antichității, care au format pre cei mai mari eroi și cea întâi poemă epică, au fost resbelul Grecilor întreprins pentru frumuseța unei femei a vechimii. Timpurile s'au prefăcut foarte mult; amorul nu are în zilele noastre atâta înrăurire asupra popoarelor. Resbelele se fac astăzi numai pentru câștigarea vreunei provincii, pentru păstrarea vreunui principe sau a vreunei dinastii. Moldova însă, ca o altă Troadă, înfătoșă cel din urmă exemplu de un resbel încruntat¹ pentru o principesă atât de frumoasă ca și Elena Lacedemona, însă fără îndoială cu mult mai neprihănită decât ea.

Pe la mijlocul veacului al XVII-lea, domnul Vasile Lupu, după ce restatornici în țară pacea și buna orânduială, se îndeletnicia de mijloacele întemeierii bunelor sale întocmiri; marginile țării erau păzite despre încălcările unor vecini neastâmpărați, o înțeleaptă administrațiune vindecă nenorocirile resbelor trecute, iar isteția, întemeiată pe legi drepte,

¹ sângeros.

siguripsia ¹ driturile ² proprietății. Acest domn urzi așezăminte plăcute lui Dumnezeu și școli publice, sporindu-și averea prin prelucrarea băilor ³; eră în stare a întimpină toate cheltuielile neapărate pentru ținerea unei curți strălucite, a căria podoabă cea mai mare eră familia sa atât de frumoasă, cât și numeroasă. Din căsătoria lui cu o principesă mahometană din Circasia, a căria frumuseță îndemnasă pe principe a înălătură sfiirea sa cea religioasă, se născuse două fiice, cari prin harul și frumuseța lor întreceau toate femeile contimpurane. Faima harului lor se respândisă și prin țările cele depărtate. Cea mai mare eră acum măritată în Polonia cu principile Radzivil, marele mareșal al coronei, dară *Rucsanda*, mai frumoasă decât soră-sa, eră pețită din partea deosebiților cinci regi și principi străini; însă părintele nu se putea înduplecă pentru vreunul din aceștia. Pozițiunea politică și deosebirea dogmelor făceau foarte grea o asemenea alegere.

Cu toate aceste apropierea Poloniei și legăturile sale cu Moldova înduplecară în urmă pe domn a giurui ⁴ pe filca sa acelui mai brav și mai stălucit din cavalerii poloni, principelui *Coribut*, care, în vârstă de 22 ani, întruniă la un caracter statornic o bărbăție eroică, ce au fost umplut lumea de faptele lui ostășești. Cu tot acest farmec de faimă, *Rucsanda*, dupre legea patriei sale, nu voiă să se înduplece la această unire, mai nainte de a cunoaște pe acest tânăr principe în persoană.

În mijlocul acestor trăgănări, fiul unui Cozac faimos, născut pe malurile râului Boristenes (Don), unde agiunsesă lauda despre frumusețile cele minunate ale *Rucsandei*, cuteză a-i dori inima și mâna; el, însumețit de patima sa, urzește planul de a merge pe ascuns în Moldova, ca să vadă acea necunoscută frumuseță, ce-i insuflasă un amor nebiruit. Drept

¹ asigură.

² drepturile.

³ exploatarea minelor.

⁴ făgădui.

din partea Polonilor asupra femeiei sale și a fiului său au prefăcut pe hatmanul credincios în neamic ne'npăcat. La chemarea lui, tot poporul Cozacilor s'au rădicat, împătat de turbare și însătat de răsbunare. Bogdan cu trestia în mână, singurul semn al dignității sale, nu târziu se văzù în capul unei armii de 300.000 oameni. Noblesa Poloniei, care se oștise în contra acestui rebel, fu sfărâmată. Polonia, Ucraina și mica Rusie s'au supus puterii lui Bogdan, și Tătarii dela Crâm au mai înmulțit armele revoltaților, pentru ca să sfășie republica în bucăți. Aceste oarde barbare, alcătuite din creștini și din păgâni, să înaintau, stârpind toate în trecerea lor, omorau pe nobili, nevoiau pe călugări și pe călugărițe de a se căsători și până și răposaii, în mormânturile lor, nu rămăneau scutiți de bărbărie.

Pentru a înfrână această cumplită stârpire, patruzeci mii Poloni cutezară a întâmpina pe neamici în câmpiile de Pilaviți, dar deodată, cuprinși de o spaimă panică, se înprăștie și dau în mâna Cozacilor republica lipsită de generalii ei și de cea mai mare parte de boieri, cari pe țărmul Donului gemeau în închisori.

În asemenea pericol agiungând, regele Poloniei nu văzù alt mijloc de mântuire decât a începe o tractație de împăcare. În cursul armistării¹, principele Coribut, pre care nu-l putea descuraja nici o învingere, au decis a întrebuiță toate chipurile spre a împiedeca o împăcare rușinoasă; și cu o tinerime neastâmpărată au turburat conferințele cele pacifice, dând un asalt în tabăra insurgenților, cari erau fără vreun presus. Mare au fost măcelăria² Cozacilor. Bogdan, cu o inimă plină de răsbunare, s'au tras în Ucraina cu cât au putut aduna din ai armiei sale. Regele au mai cercat a reîncepe tractația, sârguindu-să a desvinovăși frângerea armistării³, dar hatmanul cel înfricoșat au pus de a fierestrui⁴ pe ambasadorii pleni-

¹ armistițiului.

² măcelărirea.

³ ruperea armistițiului.

⁴ i-a tăiat cu ferăstrăul.

potenți. Aceste cumplite răsbunări au vederat Polonilor că singura lor mântuire este resbelul. Ei făcură cea depe urmă opintire, toată națiunea, bătrâni și tineri, abiă în stare de a purtă armele, s'au adunat sub steaguri; și înturnându-să cu floarea noblesiei, înformară o armie îndestul de numeroasă. Regina, cu toată curtea ei, însuflețită cu ființa sa pre oșteni; în svita¹ ei se află și pajul Mazepa, care atuncea eră mai mult cunoscut prin aventurile² sale amoroase, decât prin fapte militare, și care mai în urmă, în lupta îndelungată între Petru cel Mare și Carol al XII-lea al Sveziei, se făcū șeful chiar acestor Cozaci, asupra cărora imblă acum să cerce curajul său. Coribut nerăbdător începū el întâi lupta resbelului pre care-l ațășase. Cungiurat de o tinerime înflăcărată, se aruncă înaintea neamicilor la Vișnoveț, proprietatea sa. Bogdan din nou întrunise sub steagurile sale Ucraina, mica Rusie și pre hanul Tatarilor. Aceste cete numeroase neîntârziat incungiurară oastea Poloniei, asediind-o în tabăra sa. Cozacul bătrân au propus slobozirea neamicilor săi, cu condițiune dacă îi vor da pre Coribut. Înștiințindu-să³ de această nouă învingere, Ioan Cazimir au purces ca să cerce scaparea noblesiei. Dar Bogdan, lăsând asedia taberei în grija hanului de Tatars, ieși întru întimpinarea regelui. După o bătălie de două zile, Polonii se împrăștieră; numai prin cumpătarea, curajul și rițoria⁴ tânărului Ioan Sobieschi, s'au nimerit de a adună pe oarecare timp armia lângă steagul regesc; dar zadarnice au fost toate acele minuni de bărbăție și de jertvire. Polonii, din nou învinși și incungiurați, s'au văzut în caz⁵ au a pieri, au a se supune. Ioan Cazimir au ținut sfat calare, în care au arătat nevoia de a cere pace. Cozacul cel bătrân au înfătoșat la această împregiurare simțimânte marinimoase; el au răs-

¹ suită.

² aventurile.

³ fiind înștiințat.

⁴ darul vorbirii.

⁵ situațiune.

puns că dorește a împlini cererea regelui, însă, ca o încheiere¹ timpului viitor, puse condițiunile următoare :

1. Împuternicire de a ține o oaste de 40.000 soldați.

2. Alungarea lezuiților și a Jidovilor din Polonia, și

3. Darea în mâna Cozacilor a tânărului principe Coribut, care se arătasă cel mai aspru neamic al lor și care mai în urmă putea să se facă încă mai înfricoșat.

Acest tânăr oștean, de a căruia bărbăție și spirit cavaleresc am avut ocaziune a ne miră, au voit să cruțe pe regele său de îngiosire, a da în mâna neamicilor săi pe un brav al armiei sale sau de a tracta iertarea lui. În această încungirare, au decis a se trage atât de subț puterea regelui, cât și de răsbunarea neamicilor săi. Drept aceea, folosindu-să de o negură foarte deasă, care învăliă imbele tabere neamice, și pe când Polonii tractau cu rebelii, Coribut, însoțit numai de câțiva călăreți, ca un fulger purcede din partea opusă a tărilor², și cu sabia în mână își face o cărare încrunțată³ printre Cozacii uimiți și spărieți. Înăluntrându-să în o pădure apropiată, prin drumuri lăturalnice, necunoscute neamicilor, adaugă teafăr la poalele munților Carpați.

Petrecerea sa în Polonia i se făcū atât de nesuferită, cât și neputincioasă⁴. Intorcând în cugetul său mii proiecte de răsbunare, vru să aștepte, în o țară străină, un prilej mai favoritor de a putea folosi patria. Propunerile de încusrire, care îi făcuse Vasile Vodă, giuruia⁵ planurilor sale un rezultat dorit; dar în pozițiunea sa de față, atât de neasemănată cu acea trecută, el nu vru a compromite pe acest credincios aliat al Poloniei și decise să meargă în Moldova sub un nume străin. Aceste două țări petreceau pe atuncea în secretă unire, pentru că amândouă eră amenințate atât de Turci, cât și de Tataři și de Cozaci. Acele depe urmă întâmplări ale

¹ garanție.

² întăriturilor.

³ singeroasă.

⁴ cu neputință.

⁵ făgăduia.

Poloniei nevoiră pe regele Ioan Cazimir de a căuta noi prietini și a se încredința de cei vechi. Deci mai înainte de a se auzi în Moldova mai cu amănuntul învingerile sale, el au espeduit cu mare grăbire pe hatmanul său Calinovschi, spre a mai strânge cu Vasilie Vodă legăturile sale de prietenie; și ca o mărturie a unei adevărate alianțe, i-au hărăzit diplome de indigenat, adică de împământenire a Poloniei. Coribut s'au folosit de acest prilej, au încredințat planurile sale lui Calinovschi, care îl luase în svita¹ ambasadei, sub nume de Arghir. Acești trimiși s'au primit în chipul cel mai prietenos. Coribut, ale căruia însușimi plăcute au fost deopotrivă cu bărbăția sa, nu târziu se făcù obiectul unei generalnice simpatii. Cu toate aceste pozițiunea sa la curte se făcù din cele mai grele și foarte învăluiă proiectul căsătoriei sale cu Rucsanda. Deși ea au fost întru adevăr înamorată de Timuș, i se părea că iubiă pe Coribut, și ținind toată ura ei asupra adevăratului ei amant, ea îndatoriă pe Arghir a-i istorisi faptele tânărului principe polon, pe când Coribut, care nu putea înțelege o asemenea înfocată patimă, oricât eră de măgulitoare, nu cutezà nici să împuțineze dragostea, care i se părù că au însuflat Rucsandei numai prin reputațiunea sa, dară nici a se compromită, mărturisindu-și numele cel adevărat. Științele² cari pe ascuns luă din partea sa îi adăugiau neastâmpărarea. Sănătatea lui, struncinată prin ostenelele resbelului, din zi în zi se făcù mai pătimitoare. Această impregiurare arată în ochii lumii nevoia de a mai petrece acest oaspe în Moldova chiar și după ducerea ambasadorului, care după ce și-au încheiet însărcinarea, s'au înturnat în Polonia. Vasilie Vodă s'au bucurat mult câștigând un asemenea bărbat; și aflând în acest tânăr polon un consiliar cu cunoștința impregiurărilor imbelor țări, l-au luat între curtenii săi.

Pe atuncea au sosit în Moldova înștiințarea celor din urmă întâmplări ale Poloniei și catastrofei lui Coribut; toți se tân-

¹ suita.

² informațiunile.

guiau de nenorocirea acestei națiuni și nu puțin se mirau despre făptuirile acestui nou Orlando; ¹ cu toate aceste soarta lui era necunoscută; unii ziceau că vrând să-și facă un drum pînă la tabăra Cozacilor ar fi pierit cu o mână din bravi să compănioni; alții încredințau că, rănit fiind, s'ar fi prins ² și s'ar fi mînat la malurile Donului. Una și alta din aceste istorisiri erau deopotrivă înspăimîntătoare pentru Vasilie Vodă și înfricoșată pentru inima Rucsandei, care se îngrijiă acum de mijloacele scăpării amantului ei. Aceste auziri, cari despre o parte înlesniau planurile lui Coribut, au mai adăus îngăimările sale. Căci fiind el în numărul celor favoriți ai curții, ne'ncetat era întrebat despre Coribut; uneori era dator a descrie pe faimosul său compatriot, alteori a-i zugrăvi caracterul și lucrările sale. Sfiirea cu care el pliniă această însărcinare, adeseori atrăgea asupra-i imputare de răceală și de lipsă de entuziasm pentru acest erou.

Îndeletnicirile pozițiunii sale cei grele și relațiunile cu domnul și cu Polonia, nu-l împiedecau a se folosi în răpaos de câteva momente plăcute.

Această epohă au fost pentru Moldova epoha reformelor: limba sârbească ³ care, dela consiliul de Fiorența, era introdusă în biserică și pînă la tribunale, s'au înlăturat de cătră cea română; și spre a grăbi restatornicirea ei în drepturile sale, curtea legiuise ca o îndatorire neapărată de a vorbi și a se scrie românește. Coribut, care cunoștea limba latină, desbătea cu învățații moldoveni felurite materii cu așa nimerire, că nici odinioară ⁴ nu s'ar fi socotit că acest tînăr venia din câmpul bătăliei; ce ⁵ din vreo academie.

Coribut ar fi dorit mai ales a cunoaște deplin limba Ruc-

¹ Orlando e cel mai suneț cavalier al poemei italiene cu de asemenea numire intitulată (Gt. A.) — opera poetului italian Ariosto.

² ar fi fost prins.

³ slavonească.

⁴ niciodată.

⁵ ci.

sandei, spre a-i împărtăși secretul ce îl ținea legat atât de aproape cu interesele ei și ale țării sale și pe care nu cuteză a încredința nimărui altuia, nici însuși domnului, ce nu puțin s'ar fi turburat de o asemenea descoperire.

Dar astă dată puterea simpatiei nu se adevăra; nicio simtomă secretă nu favăria, nici depărta simțimintele acestor tineri. Coribut înzeia pre aceea ce iubiă pre rivalul său, și Rucsanda nu se putea apăra de oarecari simțiminte pentru protivnicul cel mai crud al amantului misterios. Întru aceste însă, ea urmă după plecările familiei sale și a curții în privirea ăstui tânăr străin, care subjugasă toate inimile, nu numai prin talenturile și manierele sale, ce ¹ încă și prin făptura lui cea interesantă. Fața lui cea palidă, ce eră învioșată de doi frumoși ochi albaștri, și statura înaltă, înfrumusețată de un costum circazian, adoptat de curtezani, în onoarea principesei ².

Pe când Coribut eră în acest chip osândit la nelucrare, Bogdan culegea toate produsele lucrărilor sale celor sângeroase. Spre a împlini dorința cea stăruitoare a fiului său, decisă a-i asigura și mărirea câștigare a Rucsandei, pentru care se certau alți pretendatori străluciți. -Ura sa nemiărginită asupra lui Coribut, plecarea ce au toți domnitorii de gios înălțați, de a se alia cu vechii nobili, dorința de a ridica pe a sa națiune și familie, toate aceste îl îndemnau a încheie asemenea căsătorie. Dar întreprinderea nu i se pără ușoară; spre a o înlesni chiar el au luat asupra sa rolul de ambasador, însărcinându-se a încheie cu Moldova un tractat de alianță, pentru care prin scrisori către Vasilie Vodă și-au împărtășit planul.

Această neașteptată novită ³ cu spaimă au cuprins pe Moldoveni, căci ei deopotrivă se temeau și de prietșugul și de dușmănia sa. Coribut, care propunea întru aceasta vreun

¹ ci.

² care eră Circaziană.

³ noutate.

plan îndreptat chiar asupra lui, au giudecat a se depărta dela curte pe vreo câtvă timp. Mai întâi au întărit pe domnul în plecările sale binevoitoare către Polonia, au pus cu el la cale despre măsurile ce aveâ să se urmeze în o împregiurare atât de grea, și purcegând dela Suceava s'au înălăuntrat în munți, unde pre lângă altele doriâ să-și întărească sănătatea lui pătimitoare.

Bogdan, după ce au așezat pe Nistru un corpus de Cozaci, au sosit la Suceava cu o svită¹ numeroasă. Înavușirea și pământul cel mănos al țării, strălucirea curții lui Vasilie Vodă și mai presus de toate frumuseșile Rucsandei îl îndemnară a cercă toate chipurile, ca să i se nemerească proiectele sale. Dar în zadar întrebuițază mii de meșteșugiri, spre a vădi lui Vasilie Vodă folosul unei alianță politice, pre care o făcea mai firească religiunea cea uniformă a ambelor națiuni, mai ales în o epohă în care popoarele se desbinau de desbaterile religioase; în zadar giuruește² din partea Cozacilor biruitori întregirea țării până la Serafineț, care de mai 'nainte Moldova o aveâ pe malul stâng al Nistrului; dar nici aceste propuneri, nici neputința Poloniei, care el cercă a vădi, n'au înduplecat pe Vasilie Vodă a uită relațiunile cele sfinte, care-l legasă cu astă țară. El stătù ne'nvins la toate propunerile; și pentru de a prelungi timpul, au pretestat că nimic nu poate face fără învoirea Porții.

Bogdan, îndoit jignit de acest refuz, care vătămă interesele sale și sporiâ numărul neamicilor săi, mânios purcede rapide din Suceava; și abiâ au trecut Nistru, când îndată au și pornit pe hatmanul său Doresenco cu 40.000 Cozaci și cu nenumărate cete de Tataari, cari călcară Moldova. Polonii, ce erau pre mult ocupați a drege pierderile lor cele din urmă, nu aveau nici timp, dar nici mijloace de a agiutoră pe aliatul lor, încât Moldovenii, loviți fără veste, deși au pus o apărare curagioasă, s'au înfrânt și se văzură nevoiți a se închide în

¹ suită.

² făgăduiește.

cetățile Hotinului și Soroca, Pentru de a se feri de o nenorocire mai mare, Vasile Vodă fu strâmtorît a primi condițiunile ce din nou îi propusă Bogdan, îndatorindu-să încă, după trecere de doi ani, a mărită pre fiica sa cu Timuș.

Tractatul cel laconic (cu puține cuvinte) din 1651, chiar de Bogdan compus în limba latină, închizeșluiă lui Vasile Vodă posesiunea Moldovei, orânduia condițiunile căsătoriei, hotăria zestrea Rusandei la 600.000 taleri (9 milioane lei) și îndatoriă pe Moldoveni a nu agiută pe Poloni. Iată pre lângă original și cuprinderea acestui tractat, compus din patru articole:

1. Pricipale Moldovei cu tot dreptul va păstră Moldova.
2. Fiul lui Hmelnițki ginere principelui Moldovei va fi.
3. La Cozaci și la Tatari acum șese sute mii taleri se vor numără.
4. Iar pe Poloni niciodintioară¹ va agiută.

Dar Vasile Vodă, deși se supune acestei neapărate nevoi, totuși nu pierde încrederea că mai târziu se va putea disbăra de niște asemenea îndatoriri, cerute numai de puternice împregiurări. Polonia, înțelegând mărimea acestor întâmplări, cari aveau se înrăuțeze chiar asupra soartei sale, întrebuiță toate mijloacele, ce-i erau în putere, de a zădărnici o asemenea alianță. Mai ales marșalul Radzivil, ginerele lui Vasile Vodă, se nevoia de a împedecă o unire pre care o socotiă atât de defăimătoare interesurilor patriei sale.

Dar Rucsanda eră acufundată în cea mai adâncă durere, văzându-se fără vreo vină pricinuitoare nenorocirilor ce-i amenințau patria, ea se vedeă aproape nu numai a pierde pe mirele ales de părintele ei și cătră care se simția pe totdeauna legată dela întâlnirea cea misterioasă a unui minut, ce² încă vedeă nevoia a se mărită cu asupritorul patriei și a familiei sale. Întru neputința în care se află de a înrăuri asupra unor asemenea întâmplări, ea căută să afle în sânul religiunii o mângâiere și un agiutor la pătimirile sale.

Coribut, care se trăsesă între munți, spre a se feri de cur-

¹ niciodată.

² ci.

sele lui Bogdan, s'au folosit de acè ocaziune pentru a cercetă și a cunoaște țara și limba Moldovenilor, care de Poloni se numesc *Italieni*¹, popor -deodată oștean, păstor și lucrător de pământ, și care de șaptesprezece veacuri aruncat în depărtare de 306 mile dela Roma, în miezul popoarelor neamice, dupre nenumărate întâmplări, și-au păstrat limba, deprinderile și acel amor pentru agricultură și arme, ce eră izvorul virtuților de căpitanie ale strămoșilor celor plini de faimă, și care acuma au păstrat Moldovenilor o rămășiță de neatárnare în o epohă când alte națiuni au fost îngenuchiete înaintea puterii otomane.

El îndreptă mai întâi cercările sale spre obârșia râului Moldova, vizită la Carli-Dava (Cârlibaba) minele de argint, precum și acele de aur ale Bistriței, din cari Țiganii aurari scoteau pe atuncea o mare câtime de fire de aur, ce eră obiectul comerțului lor și cu care ei îndestulau dabila (dajdia) lor. El petrecu câtvă timp la cetatea Baia, ce eră locuită de o colonie de Sași-Transilvani, cari încă din veacul al XI-lea prelucrau² minele cele inavuțite de arină de aur, și prin asemenea indeletnicire însuflețeau industria și informau³ înstărirea⁴ publică.

Adeseori petreceă între plăeși, cari sunt vânători de munte, și cari ca barzii celtici⁵ fac se răsune stâncile de cântecile lor eroice păstrătoare de vântă⁶ bravilor strămoși.

Retras într'o sehastrie, ce eră adăpost de evlavie și de care se înfrumusețează coastele cele pitorești ale munților Carpați, în mijlocul indeletnicirilor sale, a căroră noutate amorție uneori durerea întristării a unei inimi atât de înfocate, precât neastâmpărate, Coribut se cuprinse de o boală, a căria asprime puțin de nu l-au răpus; rădicarea din ea a

¹ Polonii numesc pe Italieni *Vlahi*, iar pe Români, pentru a lor asemănare cu Italienii, îi numesc *Volohi* (GH. A.).

² exploatau.

³ În original, *însuflețesc*.

⁴ bogăția.

⁵ Vechi cântăreți ai Scoției, cari cântă faptele eroilor patriei (Gh. A.).

⁶ avântul.

fost indestul de lungă, și în cursul întâmplărilor mari, ce au urmat, nu putu folosî pe Moldova nici cu sfaturile, nici cu bărbăția lui.

Atunci când Vasilie Vodă l-au înștiințat de nenorocirile urmate, de asemenea și Radzivil îi trimise oarecare novitale ¹ ce i-au însufleșit speranța. Prin aceste din urmă el au aflat pregătirile cele mari ce făcea Polonia, voind să răsbune defăimarea subvingerii sale celei de urmă. Radzivil chemă pe Coribut să se întoarne fără preget în patrie, ca prin neașteptata sa arătare să însuflețească curajul armiei și să înfricoșeze preneamici. Plăcutele novitale i-au grăbit însănătoșarea; și îndată ce și-au căpătat vîrtutea, el au și purces, spre a pune mai întâi la cale cu Vasilie Vodă măsurile pe cari Moldova, împreună cu Polonia, aveă să iee asupra lui Bogdan. Pe atuncea Vasilie Vodă se află petrecând pe Nistru la Soroca, pentru a putea observa de aproape întâmplările ce aveau să se nască și de cari eră decis a se folosî pentru a scutura un giug atât de asupritor. Timpul eră scurt. Coribut făcea acest drum călare, însoțit numai de un singur comis. După ce au ieșit din munții cei grei de petrecut, sosi către seară pe malul Sucevei, la locul unde dă în Siret. El trecuse amîndouă aceste râuri, dar mai nainte de a călători noaptea mai departe, cufundat în cugătări triste, reposă ² sub un stejar vechiu. Când deodată un vuet estraordinar l-au trezit din visurile inadîncite. Atuncea îndată se scoală în picioare, caută împregiurul său și vede cerul și pămîntul într'o stare chiar contrarie. Acele din urmă raze ale soarelui înaurau încă culmele munților, a cărora gene se despicau din orizon pe un fund porfiriu și auriu; stejele scînteietoare îndemnă pe natură către repaus, cînd un muget confuz, gemînd dealungul Siretului, menia o revoluțiune apropiată a elementelor.

Nu târziu râul, care curgea mai cu samă liniștit în îngusta sa albie, începe a-și umflă cu reperiune undele sale

¹ noutăți; ² se odihneă.

spumoase, sporite de disgrearea ¹ nourilor și disfacerea omăturilor tâmplată între munți.

Puțin timp fu de agiuns apelor, spre a se revărsa pe șes, în care cu spaimă se vedeau copaci desrădăcinați, bordeie și mori răpite de unda cea înfuriată. Pentru a scăpa de neașteptatul pericol, locuitorii satelor învecinate, bărbați și femei, ducând în brațele lor copiii și icoanele sfinte și umplând aerul cu gemete și cu bocete, se nevoiau să agiungă pe la locuri mai înalte, când totodată și vitele, trase de instinctul firesc al pericolului, mugind, se adunau din toate părțile, spre a afla un adăpost între oameni. Această scenă de nenorocire, pe a căria înfiorare și pericol o sporiă întunericul nopții, începuse a se lumina de cele întâi raze ale lunii, care răsăria pe orizontul oriental; atuncea Coribut, auzind oarecari țipete pătrunzătoare, aleargă pe malul râului și vede pe cealaltă parte două persoane cari nu se putuse mântui cu fuga și cari, înspăimântate, se rugau către Dumnezeu. Fără a pierde un minut, Coribut se aruncă pe cal, și urmat fiind de comisul său, intră în undele spumoase ale Sucevei, care se umflase de un ram ² al Siretului. Sosind la locul de unde răsunau acele bocete, vede o femeie înbrobodită și leșinată, iar alături un sehastru bătrân plângând și făcând cele depe urmă rugi.

Cuprinși de astă cumplită catastrofă, acești nenorociți se vedeau aproape de pieire, căci, cungiurați de apele îmbelor râuri, erau aproape să fie răpiți de cursul lor. Coribut, a căruia minte cumpenită în pericole eră de asemenea cu bărbăția sa, rădică în brațe pe femeie, incalică pre calul său cel puternic și răsbate pînăre apele acestor două râuri, cari își întrunise acuma undele și pe tot minutul sporiău în replegiunea lor. Valurile mugitoare se luptau între sine ca într'o mare tulburată de furtuna cea mai puternică.

Din ziua cea vrednică de aducere aminte, în care răsbătuse cetele cele înfricoșate ale Cozacilor, Coribut nu au fost întâm-

¹ descărcarea.

² braț.

pinat un pericol mai mare, dar astă dată calul cel credincios eră menit a mântui pre domnul său și pre o jertvă necunoscută. După opintele grele, Coribut, favorit atât de soartă și de puterea calului, pre cât și de curajul său, agiunsă de a trece apele revărsate și sosi cu fericire pe celalal mal; după el veniă comisul său, care luase pe spetele calului pe bătrânul săhastru, a căruia rugi întristațe se amestecau cu sunetul apelor. Pentru a se asigura de revărsare, călăreții nu au stătut decât deasupra unui muncel cungiurat de copaci, unde Coribut depusă sarcina lui prețioasă.

Alergând la chemarea de agiutor, el nu aveà alt scop decât acela de a mântui o jertvă. Pericolul de care și el se amenință¹ îl împiedecasă a cunoaște femeia pre care o scăpase și pe care cursul² cel repede și struncinător au deșteptat-o din leșin. Cu toate aceste din straele ei giudecă că este de vreun rang înalt. Dar cât s'au mirat atuncea când, rădicând voalul ce acoperiă pe astă misterioasă străină, au cunoscut în ea pe principesa Rucsanda, palidă și pe giumătate moartă de spaimă și de osteneală; în acest minut numai, însuflețită de simțirea recunoștinței, ea e îndreptat cătră mântuitorul ei ochii, a căroră putere au fost cercat-o în multe rânduri.

Dar în curând suvenirul pricinilor, ce adusăse această neașteptată întâlnire, au acoperit ochii principesei cu o negură de întristare.

Legăturile ce erau între părintele ei și între Arghir erau binecunoscute Rucsandei, și ea nu se îndoiă că barecare prietenie trebuie să fie între acest tânăr polon și între faimosul său compatriot³, încât simți dorința și nevoia de a-i împărtăși împregiurările sale de față. Cu bătrânul său călăuz, șezând lângă focul ce-l aprinsesă comisul, Rucsanda, după câteva

¹ eră amenințat.

² mersul.

³ cel care cerea mâna Rucsandei.

minute de liniște, istorisi cu amănuntul întâmplările urmate la curte dela purcederea lui Coribut.

«Știute-ți sunt, d-le, propunerile cele cumplite de alianță și de însurare, ce ni făcû barbarul venit din fundul stepelor Donului. Nu te îndoești de energia cu care părintele meu au stătut împotriva tuturor propunerilor, a tuturor ademenirilor, nu mai puțin și a tuturor amenințărilor Cozacului mânios, căci am refuzat a împobobi triumful¹ său cel încruntat și n'am voit a mă împărtași de soarta unui rebel. Nu-ți sunt neștiute urmele nenorocite a necredinței sale; neputându-și în vinge statornicia, el deslănță asupra patriei furiile resbelului.

«Spre a ferî mai mari nenorociri, părintele meu, apăsât de atâte pătîmîri, s'au înduplecat în urmă a înființa acea fatală căsătorie.

«După ce am pierdut toată speranța, decisesem mai întîi prin moarte a mă mîntui de nenorocire, dar după-aceste în curând îmi zise cugetul că după moartea mea ar urmă pieirea familiei întregi, aducând încă preste patria mea cetele Cozacylor și ale Tatarilor, cari nu ar fi lipsit de a înoi cruzimile, cu cari au fost impresurat Polonia. Aceste amari împregiurări nu numai că m'au nevoit a călcă giurămintele ce am fost făcut să mă mărit cu bărbatul care se părea că cerul mi l-au fost menit, ce² încă a vărsă lacrămile cuvenite nenorocirilor lui Coribut.

«Decizând a mă supune pentru mîntuirea patriei, am simțit dorința să aflu în religiune o mîntuire, ca să pot purtă cumplita mea soartă. Iată acuma am împlinit dorința, ce făcusem, de a merge în pelerinaj pe gîos la Iași, ca să mă închin moaștelor sfîntei Paraschive³.

¹ În original, *triamoul*.

² ci.

³ Vasile Vodă, care se închină sfîntei Paraschivei, au dăruit Sultanului Murad al II-lea o sumă de 300.000 lei, ca să-i dea voie de a aduce la Iași, dela Epivatos în Bulgaria, relicviile (moaștele) sfîntei, care le-au depus în Biserica sfînții Trei-Erarhi, zidită de el și înzestrat cu multe averi (GH. A.).

«Mărturisorul meu, căruia încredinșasem deciziunea, cu toată vârsta sa inadâncită, și-au propus a merge cu mine în această călătorie. La treptele altarului acestei sfinte, cari le-am înrăurat¹ de lacrimile mele în curs de trei zile și trei nopți, am aflat virtutea sufletească neapărată, pentruca să pot purta povara nenorocirilor mele; și cu oarecare speranță a unei viitorimi mai bune, mă apropiam de țința călătoriei mele; peste două zile aveam să mă aflu în sânul familiei, când m'am cuprins de o întâmplare căria ai fost martur și de care m'ai mântuit cu pericolul vieții tale».

Aceasta fu istorisirea principesei, care istorisire adeseori se întrerupsese de lacrimile ei, ce înduioșau inima lui Coribut și îndoiau în el dorința a-și răsbună asupra Cozacului.

Nu ni se pare de trebuință să înșămnam cetitorilor noștri că sosirea lui Timuș la curtea Moldovei au rămas secretă și că Coribut nu știa că împrumută numele său și vânta² sa unui rival mai fericit.

În cursul istoriei Rucsandei, Coribut adeseori era să se descopere, spre a-i mărturii pătimirea ce l-au fost însuflețit mai mult decât frumuseța ei, adică nobilitatea simțimintelor acestei inime, care întemeia amorul ei preste admirarea faimei.

Dar cuvinte mai însemnătoare îl împiedecau a-i face o asemenea mărturisire. Cu cât mai mult s'ar fi simțit fericit prin căsătorie cu cea mai frumoasă și mai îndeplinită dintre femei, cu atâta mai mult înțelegea că o descoperire prea timpurie nu putea decât a fi de daună interesurilor sale și ale acelora ale țării. Așa el cugeta că, de se va descoperi Rucsandei, amorul lor nesmintit³ ar crește și că prin aceasta s'ar naște învăluiri nouă cari l-ar împiedeca a aduce întru împlinire planurile ce înrăuriau asupra independinței patriei, asupra numelui și a fericirii sale.

Un amarez din cei de rând, lingușindu-să de o asemenea

¹ udat.

² avântul.

³ negreșit.

statornicie rară, ar fi sfărmat piedicile ce-i opuneă mintea cătră fericirea lui, dar un suflet urzit pentru fapte mari nu sacrifică amorului interesele patriei, nici pe acele ale faimei.

Aceste luări aminte, vrednice de inima cea măreață a iroului nostru, l-au mai întărit în rugăciunea lui de a înfrână acum deodată, pornirea simțimentelor și de a urmă prelângă Rucsanda rolul de Arghîr. Dar pe cât se nevoește a-și ascunde simțimentele de amor, acele ale răsbunării scânteiază în ochii săi și se vedesc prin vorbele sale; încât luând drept martor pre Dumnezeu, se declară că cavalerul Rucsandei, îi menește că ziua dreptății au venit, că principele Coribut se va renaște din mormânt, că Polonia, pentru a răsbună chiar defăimarea ei, va mântui pe Rucsandă de un giug atât de uricios și că nevinovăția ei și evlavia îi păstrează o viitorime fericită.

În cursul acestora, locuitorii, cari spre ferire de răvărsare părăsiseră casele lor, începuse a veni din toate părțile în acea pădure; și Coribut, văzând pe doamna în siguranță, luă dela ea ziua bună, giurul că preste puțin va auzi despre el, și drept suvenir al acestei neașteptate întâmplări, i-au cerut nemetezul ei, care de atunci îl purtă în o șarpă¹. După aceste călători cu așa grăbire, că a sosit la Soroca pre lângă Vasile Vodă mai nainte de a încheia Rucsanda călătoria ei. El dădu domnului o scrisoare din partea regelui, îi împărtăși cuprinderea depeșei lui Radzivil, înștiințătoare de pregătirile cele mari de resbel, cari le făcea Ioan Cazimir. Pe lângă una sută mii de nobili (șlahtă), el își mai sporise armia cu 50.000 veterani (bătrâni) germani, deprinși la resbel sub steagurile lui Valenstein și Montecuculi. Pentru a însufleți pe Poloni cu zel religios, Papa Inocenție al x-lea trimisesă în mare pompă o ambasadă, care au hărăzit regelui o spadă și coiful sfințit, iar soției sale o roză de aur.

Coribut din partea sa au îndemnat pe Vasile Vodă a-și înmulți oastea, spre a putea înfrână pe Tatarii din Bugeac;

¹ eșarpă.

și a aștepta momentul favorabil, ca să poată rumpe îndatoririle cele uricoase și ne'ntemeiete, pre cari un rebel l-au fost nevoit a le subscri. După aceea, înțelegându-se despre mijloacele mai nimerite a asigura rezultatul interesului lor comun, Coribut trecu Nistrul la Hotin și nu târziu se arată în mijlocul moșiilor sale, a cărora stârpire văzând-o cu ochii, mai mult îl infuriază asupra Cozacilor.

Bogdan însă disvăliă o politică ghibace; nemulțemindu-se a chema șerbii la libertate, iară săracii cătră avuție, proiectează încă¹ o cruciată² ortodoxă asupra catolicilor, pentru care se adresează cătră Poartă și patriarhul de Constantinopoli. Mahomed al IV-lea îi dă titlu de principe al Ucrainei, iar patriarhul îi trimite o sabie sfințită și relicvii³ prin arhiepiscopul de Corint, însoțit de câțiva călugări din muntele Atos, din cari unul se face ministru lui Bogdan. Când despre o parte sosirea acestui agiutor religios au ațâțat învăpăierea ortodoxilor, despre altă parte ființa lui Coribut aprinsă în inimile Polonilor un nou entuziasm, cu atât mai mult că el se socotiă mort și arătarea lui se părea în ochii lor chiar ca o minune. Ioan Cazimir și toți magnații îi înfășoșară semnele iubirii, el trecu țara în toate părțile, pretutindene însuflă nouă încredere și prin ea gătirile de resbel. Strigătele «la arme» au răsunat dela țărmurile Donului până la munții Carpați. Felurite popoare, ce locuiau în țările aceste întinse, s'au rădicat în picioare; și la 30 Iunie anul 1651, amândouă armile sau mai bine a zice amândouă națiunile erau față una în preajma alteia. Coribut fu cel întâiu care, repezit asupra dușmanilor, li-au dat o lovire cumplită. Biruința îndelungat timp au fost îndoelnică între domni și sclavi; în urmă Tatarii s'au spart⁴ de reperiunea călăreților Poloni. Bogdan, care se ne-

¹ și.

² Cruciată se chemau resbelele ce făceau creștinii asupra Mahometanilor spre mântuirea sf. Mormânt de sub giugul lor; ostașii purtau pe piept o cruce roșie (GH. A.).

³ moaște.

⁴ risipit.

voia a-i înturna la bătălie, el însuși fu rănit de hanul și-l duse prins în Crimea. Cozaci, după ce au făcut minuni de bărbăție, cea mai mare parte au pierit, iar rămășița insurgenților au scăpat preste Don. Coribut vru să-i fugărească, spre a stânge cuibul rebeliei, dar Polonii, după această învingere, se împrăstieră în pripă și tabăra lor s'au desfăcut prin biruință, precum acea a dușmanilor prin pierdere.

Resbelul se părea trecut, fără să fi fost domnul Moldovei nevoit a călca vreuna din îndatoririle sale, puse asupra lui prin tratatul cu Cozaci. Învingerea lui Bogdan și fuga lui Timuș au deslegat pe Rucsanda de giuruințele ei de căsătorie; novitatea¹ înturnării lui Coribut aduse în Moldova încrederea; și pentru Rucsanda fu ca o minune, pe care Dumnezeu i-au hărăzit-o pentru pătimirea și evlavia ei.

După ce și-au plinit două dorinți ale inimii sale, adică a-și răsbuna patria și a sfărma legăturile Rucsandei, Coribut, luându-și adevăratul său nume, cearcă a înol relațiunile cu Vasile Vodă; și aducându-i aminte propunerile de mai nainte, cere a se căsători cu Rucsanda. În păruta lui fericire, au voit să-i ascundă însă o prefacere atât de norocită, cât și extraordinară, și au decis pe viitoarea primăvară epoha în care avea să vie în Moldova, când, după ce ar fi regulat interesele sale, doriă să serbeze nunta.

În cursul iernii, Polonia, după o asemenea mare biruință, rescumpărată cu atâte sacrificii, iar începù a se aligni în desbinările sale dinlăuntru și a petrece în ospețe voioase, când la curtea Moldovei se făceau pregătiri de nuntă, a cărora strălucire avea să asemenea bucuria acestor două popoare.

Timuș, care prin astă catastrofă pierdeă și carieră politică, și pe Rucsanda, face toate chipurile și în puterea aurului răscumpără pe părintele său, care din fundul Crimeiei se grăbește să-și adune rămășițele armatei. El încredințază pe Cozaci că nenorocirea lor din urmă se trage numai din necredința Tatarilor și că tot neamul lor nu va întârziă a se

¹ noulatea.

stârpi de Poloni, dacă ar depune acum armele. Aceste cuvinte aprind între Cozaci curajul disperării și peste puțin Bogdan se vede în fruntea unei nouă armii numeroase. Cu toate aceste având alte proiecte, se adresează către Ioan Cazimir cu cuvinte de pace și timpul se strecoară în mijlocul trac-tațiilor și a luptelor fără capăt din partea ambelor părți. Această nestatornicie a soartei, care se părea că se gioacă cu norocul acestor trei popoare, de nou cufundă pe Moldova în îngrijirea cea mai crudă. Rucsanda însă începui a se încrede în steaua cea favoritoare a lui Coribut și nimic nu mai putea tulbură încrederea ce pusesse în fericirea ei viitoare. Intru adevăr acest tânăr erou înțelese că atât onoarea sa, cum și interesul comun, cereau a răpi cât mai în grabă pe Rucsanda din o pozițiune care putea se înfățișa lui Timuș încă vreo speranță.

Venirea primăverii apropiă minutul în care avea a se sator-nici soarta unei inimi, ce până atuncea eră tulburată numai de pătimirile amorului. După trimiterea darurilor de nuntă, cari mărturisiau toată strălucirea principelui polon, avea să urmeze și venirea sa. Dar și despre altă parte, încheierea terminului, decis prin tractat, dă și lui Timuș drit ¹ a se căsători cu logodnica sa. Spre a nimici proiectul rivalului său, face rezoluțiune a se duce însuși în Moldova cu 100.000 Cozaci și Tataři. Această înștiințare au aprins toată urgia lui Coribut; și în nerăbdare de a putea răsbună cutezarea unui dușman, ce în mijlocul învingerilor sale pururea se renăște, se pornește cu 40.000 nobili, ca să-i închidă drumul, și-l întâmpină la Bateuți, aproape de malul Nistrului.

Lovirea nu semnă o bătălie comandată de generali, ce ² eră o luptă de omor între dușmani însetați de sânge. În mijlocul unei încruntate măcelării ³, Coribut vru să-și astâmpere setea în sângele rivalului său. El îl chiamă la luptă singuratică, dar în minutul când umblă să se repadă asupra dușmanului

¹ drept.

² cl.

³ măcelăriri.

său, o săgeată, aruncată de un Tatar, ce eră mistuit¹ între cei morți, îl nimerește cu o lovire de moarte. Sufletul sprijiniă încă oarece trupul cel puternic; deși înlântat într'un râu de sânge, totuși înaintează calul în mijlocul cetelor, printre cari își deschide o cale sângeroasă, dar prin aceasta pierde rămășița puterilor ce erau păstrate a da dușmanului moarte și însuși pierе, mai nainte de a agiunge pe Timuș. Astă întâmplare răspândește spaimă între Poloni, cari preste puțin s'au încungiurat și s'au învins²; Noblesa cea mai aleasă pierisă și fratele lui Ioan Sobiețchi eră în numărul strălucitelor jertve, cari încungiurau pe Coribut. După această bătălie cumplită care cuprinsă de spaimă pe Poloni, Timuș puse a se îngropă rivalul său cu mare pompă, și o movilă înaltă acoperi rămășițele aceluï oștean, care pe atuncea carecteriză faptele cele minunate ale lui Orlando³. Așa muri acest irou în floarea vârstei sale. Alianța lui cu Moldova ar fi avut o mare înrăurire asupra soartei acestei țări, cu atâta mai vârtos că coboritorii familiei sale au domnit mai [pe] urmă în Polonia.

Cu toate aceste Vasile Vodă, neputându-se înduplecă de a-și nenoroci fiica, vroiă a-și călcă promisiunile. Boierii moldoveni, înspăimântați de izbânzile neașteptate ale Cozacilor și îngrijindu-se pentru țară de niscaivă nenorociri cumplite, ce ar mai puteă urmă din o împrotivire mai îndelungată din partea Rucsandei, rugară pe domnul lor a nu mai cercă soarta armelor și a învol căsătoria fiicei sale cu învingătorul.

Drept aceea nimic nu mai împiedecă plinirea dorinților lui Timuș. Un erold de arme (trimis oștean) au înștiințat pe Vasile Vodă de sosirea mirelui pe marginile Moldovei; și fiul lui Bogdan, după ce au așezat oastea sa pe malul Nistrului, intră în Moldova în fruntea a o mie călăreți aleși ai națiunii sale și purcede spre Iași, unde, în urmarea alcătuirilor⁴, aveă

¹ ascuns.

² au fost înconjurați și învinși.

³ Eroul din *Orlando furioso*, epopeia lui Ariosto.

⁴ conform înțelegerii.

a se serbă nunta. Aceștia nu mai erau Cozacii cei sălbatici, cari răspândiau odinioară spaimă în trecerea lor, și astă dată sunt prieteni, cavaleri plăcuți, cari umpleau aerul de cântece voioase și cari prin purtarea și împărțirea lor de bani însuflau încredere între locuitori.

Înștiințarea despre moartea lui Coribut și despre apropierea lui Timuș au fost cumplită pentru Rucsanda, care se gătiă a suferi pătimirile unui martir. Întâmplarea au urmat iar în săptămâna cea mare, și acest suvenir adăugă încă disperarea ei. Chiar ca o jertvă, ce așteaptă ziua junghierii sale, ea petrecu în lacrimi și în rugăciuni noaptea agiunului zilei fatale.

În depărtare de două ore dela Iași, pe malul drept al Prutului este un șes numit al Țușorei, cunoscut atât din învingerile, cât și din pierderile ce Moldovenii au suferit din vechime. Timuș pe acest șes și-au așezat tabără sa cea mică, pregătindu-se a intra a doua zi în capitală.

Cele întâi raze ale soarelui abia răsărise preste orizon, când Vasile Vodă cu Rucsanda și cu toată familia, urmat de o svită¹ strălucită, mersă la biserica sf. Trei-Erarhi. Deodată dealungul râului, de care se adapă² șesul, se părea un fel de pădure înaintindu-se asupre politiei³; astă pădure mișcătoare se apropie repede; și iată că înaintea bisericii s'au plântat un red⁴ umbros, ca de o sută de pini, cu ramuri lungi înverzite, cari se purtau de călăreți ascunși între acei frunzari. Timuș, cel mai frumos dintre acei oșteni, îmbrăcat în zea strălucită, se înaintează în mijlocul cetei, fiind în mână, în loc de sabie, un ram, cu care intră în biserică, unde se întâmpină de mitropolit și de domn, care ținea pe Rucsanda de mână. Timuș, învingător, îngenunchind înaintea aceleia pentru care s'au fost luptat și câștigat triumful, îi înfățișază iar acel ram simbolic și-i zice: «*Acela căruia cerul te-au menit îți dă astăzi mâna și vieața sa*».

¹ suită.

² este udat.

³ orașului.

⁴ crâng.

Rucsanda, ca cum s'ar trezi dintr'un somn, cunoscù acele trăsături ale feței, ce i-au fost întipărit puternicul amor în inimă. Ea cunoaste sunetul acelor zise, cari răsunau pururea în mijlocul tuturor pătimirilor sale. Atunce statornicia ei s'au încununat prin o fericită lămurire a unui șir de întâmplări, atât de însemnătoare pre cât erau de neuzite, dar nici ea, nici familia sa nu puteau înțelege misterul ce ascundeă încă toată drama aceasta.

Însă iată că comisul cel credincios a lui Coribut, pe care în ziua cea cumplită îl însărcinase de a duce Rucsandei cel depe urmă adio, află mijloace de a răsbate lângă ea și-i dă voalul, pe care domnul său, în ziua când o mântuise de pericol i l-au fost luat dret suvenir și drept semn al amorului. Atuncea numai s'au putut înțelege încungiurările, ce până în minutul acela rămăseră un secret, adecă că acel erou, sub nume de Arghir, pretrecusă în Moldova timpul dișterării sale.

Mai nainte de a gustă fericirea ei, Rucsanda vărsă lacrimi asupra morții cel timpurie a marinimosului și bravului Corivut; ea nu putea fără înduioșire a-și aduce aminte că farmecul acestui nume și a vânteii¹ sale au fost călăuzit-o în întâmplări estraordinare și că vieța sa eră datoare curajului lui. Deaceea, până la încheierea zilelor sale, ea au afierosit² în inimă-i o statornică admirare de entuziasm și de dragoste pentru aducere-aminte eroului polon.

Nunta acestor doi fericiți s'au serbat în 2 Iunie anul 1652, în curs de trei zile, cu o strălucire chiar împărătească. Între spectaculele brilante și jocurile ce au urmat la această încungiurare, s'au văzut lupte închipuite pe cari Cozacii și Codrenii moldoveni, ce erau faimoși oameni de arme, le-au făcut călare pe șesul Frumoasei, sau pe apă cu luntre sprintene, în cari plutiau cu ghibăcie asupra lacului Frumoasa, care înfătoșă atunce pe lași ca o politie³ pe malul pitoresc al unui râu.

¹ avântului, curajului.

² consacrat.

³ oraș.

Prejmetele¹ cele frumoase și mănăstirea *Frumoasă*² păstrează până astăzi, prin acest nume, suvenirul Doamnei *Ruc-sanda*, a căreia frumusețe minunată au fost ațâțat un război cumplit între doi dintre cei mai faimoși oșteni ai acelei epoci.

¹ împrejurimile.

² În această mănăstire au petrecut Ruxanda și Timuș până la purcederea lor la Don (GH. A.).

INDREPTĂRI

Pentru că am voit să redăm exact și limba lui Asachi, relevăm aici și micile deosebiri cari s'au strecurat între original și textul tipărit. Nu sunt greșeli cari ar împiedica înțelegerea textului; dar pentru exacta redare a originalului, e bine să fie consemnate.

Pag.	Rândul	<u>În loc de</u>	<u>Să se citească</u>
15	12	evangeliei	<i>evangelii</i>
16	6	virtutei	<i>vârtutei</i>
19	28	mărinimii	<i>marinimii</i> ¹
20	10	împlinire	<i>plinire</i>
20	21	în	<i>pe</i> ²
22	2 și 20	împlini	<i>plini</i>
22	24	costumul	<i>costiumul</i>
22	32	țineă	<i>țâneă</i>
25	23	vigilele	<i>viglele</i> ³
29	27	sihaștri	<i>săhaștri</i>
30	22	aratul	<i>aratrul</i>
30	34	alci	<i>aice</i>
31	25	armăsarul	<i>armasarul</i> ⁴
47	9	ajuns	<i>agiuns</i>
56	2	prejudețe	<i>pregiudețe</i>
58	31	a judecat	<i>au giudecat</i>
59	30	cătunului	<i>cotunului</i>
63	22	eveniment	<i>evenimânt</i>
81	19	prosforă	<i>prosforă</i>
84	6	coroana	<i>corona</i>
85	notă }		

¹ Peste tot trebuie citit *marinimie, marinimos*.

² În original e *în*, dar nu are înțeles.

³ Peste tot trebuie citit *vigilă, vigile*.

⁴ Peste tot trebuie citit astfel.

Pag.	Rândul	În loc de	Să se citească
86	{ 26 28	eveniment evenimente	<i>evenimânt evenimânte</i>
89	1	încetați	<i>însetați</i>
89	10	eveniment	<i>evenimânt</i>
99	11	evenimente	<i>evenimânte</i>
99	18	congiurau	<i>cungiurau</i>
103	33	eveniment	<i>evenimânt</i>
106	ultim	estraordinară	<i>straordîr .ră</i>
110	30	umplea	<i>împlea</i>
111	13	aici	<i>aice</i>
111	ultim	atunci	<i>atunce</i>
145	9	subjugă	<i>subgiugă</i>
155	15	pavaze	<i>pavăze</i>
164	18	învingere	<i>învîncere</i>
164	ultim	sclavie	<i>sclăvie</i>
194	20	coroana	<i>corona</i>
222	16	stocul	<i>stolul</i>
234	12	junele	<i>giunele</i>
236	20	evenimente	<i>evenimânte</i>
237	2	solanel.	<i>solenel.</i>

INDICE DE CUVINTE ȘI FORME ¹

- abbe* (abiă), 56.
abgiură (a), 56.
acé (aceă), 242, 272, 298.
acufundat, 20.
adecă, 58.
afini, 132, 164, 245.
afront, 75, 88 notă.
afrontă (a), 88.
agiun, 154.
agiunare, 131, 165.
agiunge (a), 12, 17, 24, 25, 26, 31, 33, 34, 43, 48, 58, 70, 71, 73, 77, 78, 86, 92, 97, 102, 108, 110, 146, 159, 162, 164, 165, 171, 178, 186, 198.
agiuns, 15, 62, 65, 133, 166.
agiută, (a) 103, 208, 235.
agiutor, 21, 27, 29, 31, 33, 37, 56, 57, 58, 75, 77, 86, 87, 88, 104, 111, 112, 139, 150, 155, 156, 157, 161, 162, 166, 173, 185, 189, 191, 208, 247.
agiutoră (a), 101.
aice, 25, 30, 31, 32, 33, 36, 38, 56, 78, 88, 93 notă, 99, 108, 111, 112, 157, 173, 224, 234, 239; *aicea*, 75, 99, 156.
aiure, 50.
alături, 214.
alisdă, 51, 86.
alurgidă, 51.
amaestrat, 140.
amănnunt, (adj.), 145.
amintă (a), 132; *amîntează* (amin-tesc), 99, 111.
amintar (pomelnic), 131.
amorfișă (amortise), 19.
amû, 12, 21, 26, 34, 35, 40, 61, 76, 109, 146, 154, 157, 158, 159, 160, 163, 166, 172, 174, 180, 193, 196, 204, 212, 221, 222, 225, 227, 234, 254.
amulet, 81, 177.
anale, 55.
anoblă (a), 271.
anos (bătrân), 166; *anuos*, 24, 185, 191, 225.
antagonist, 39, 76, 261.
antecesor, 39.
anuscise (anale), 82, 235.
apatic (acuatic), 184, 197.
apogeu, 218.
aprețui (a se), 139.
aprod (viteaz, subst. și adj.), 174, 188, 198, 203, 222, 224, 230, 234, 271.
apropiet, 12, 14, 15, 19, 23, 32, 34, 36, 156, 208, 277.

¹ Să se țină seama de «Indreptări».

- aproviantare*, 256.
aprozie (vitejie), 173, 200, 206, 277, 281.
apucasă (apucase), 25.
aratru (plug), 30, 221.
arestul (a), 92; *a arestă*, 91.
armasar, 87.
armie, 48, 58, 59, 76, 87, 91, 161, 176, 207, 218, 219, 242, 245, 247, 249, 262, 279, 291.
armistare, 49, 87, 160, 210, 290.
arvonit, 62.
asămene, 130; *asemene*, 9, 12, 13, 15, 18, 19, 20, 21, 23, 27, 28, 31, 52, 58, 61, 70, 72, 82, 85, 93, 99, 140, 151, 162, 164, 175; *asemenea*, 19; *asemine*, 16, 16 notă, 17, 79, 90, 105.
asedie, 156, 291; *asediu*, 105, 210, 219.
astă, 16, 18, 20, 21, 22, 36, 37, 43, 44, 51, 69, 72, 73, 76, 82, 86, 87, 90, 91, 105, 146, 148, 155, 160; *v. și ist.*
astrucă (*a = a îngropă*), 140, 198; *astrucare*, 165, 283.
astuție, 179.
atare, 19.
atitudă, 33.
atribuă (a), 65.
atunce, 11, 13, 16, 17, 21, 23, 27, 33, 37, 38, 50, 60, 63, 70, 74, 76, 77, 85, 98, 102, 111, 146, 159, 179, 196, 209; *atuncea*, 38, 43, 44, 45, 46, 49, 50, 70, 71, 87, 88, 88 notă, 91, 99, 101, 102, 104, 230, 277, 282, 291.
au (sau), 18.
auspițiu, 33, 36; *auspiții*, 37.
avantură, 59, 184, 185, 187, 202, 265, 270, 271, 291.
avanturos, 149, 150, 181, 213.
avé (aveà), 56, 59, 62.
avedeă (*a = a băgă de seamă, fr. apercevoir*), 31.
aviditate, 240.
avidoma, 61.
Bandieră, 30.
baricadă (*a se*), 209.
băi (mine), 208, 288.
băiaș (miner), 248.
benchet, 186.
besarabian, 11 notă.
binezicere, 86.
boambe (bombe), 209.
boierin, 163.
bombarduitor, 156.
brudie, 175.
burgar, 17.
calomniă (a), 90, 92.
campoduce, 222.
canțilerie, 283 notă.
capitalie, 151.
cară, 209.
cavaliier (adj.), 150.
caz (întâmplare), 34, 175.
cămeșă, 190.
căpienie, 81.
cătră, 12, 13, 17, 19, 21, 22, 26, 31, 37, 43, 62, 64, 72, 77, 79, 81, 83, 98, 107, 112, 129, 130, 141, 161, 172, 179, 207, 214, 225, 250.
cășună (*a = a provocă*), 48, 164.
cătuși (*a = a încătușă*), 166, 188; *cătușit*, 243.
cdtime, 213.
ce (cea), 191.
ce (ci), 15, 16, 21, 24, 27, 32, 72, 78, 81, 103, 145, 162, 179, 226, 230, 236, 244, 245, 250, 268.
celalant, 52.
cerimonie, 237.
cetățean (adj.), 141.
chiar (clar), 79, 83, 90, 146.

cimilitură, 178, 204.
clauzulă, 151, 250.
clironom, 55, 78, 85, 91, 92, 93, 102, 109, 166, 194, 203.
clironomie, 92, 202.
color (culoare), 190; *coloruri* (culori), 30.
comandă, 268.
combate (*a* = a luptă), 232; *combateri* (luptă), 209.
combină, (*a*), 60.
comerțiant, 213.
comișel (dim. dela *comis*), 59, 62, 257.
comod, 24.
comos («părul cel *comos*»), 155.
companioană, 35, 61.
compartaș, 167.
compatriot, 61.
competitor, 248.
compromită (*a*), 238; *compromitare*, 60.
conchemă (*a* = a convoca), 80, 131.
conchistator, 219; *conquistator*, 245.
concrede (*a*), 37.
concuistă (cucerire) 44, 101.
concuistor, 104.
concuistă (*a*), 255.
confaptul (*a*), 70; *confăptuitor*, 20.
confident, 220.
congiură (*a*), 15, 84, 93, 107, 199; *congiurare*, 196; *congiurat* (înconjurat), 25, 84, 166; *congiurație*, 253; *conjurat*, 200; v. și *congiurat*.
consof, 156.
content (*a*), 150.
contractuitor, 161.
coperit, 232; *a acoperi*, 235.
coronă (*a*), 90.
coronă, 17, 23, 39, 52, 84, 85, 85 notă, 86, 174, 179, 206, 217, 251, 262, 264, 288.
corpos, 47, 296; *corpus*, 219.

corsier (cal), 267.
cortef, 23.
corumpere, 48, 189.
costium, 21, 49, 59, 81, 92, 196, 295.
cotun, 14, 24, 38, 111, 112, 195, 200, 270.
covil, 33.
creditive (scrisori de acreditare), 207.
crim, 190; *crimen*, 84, 90, 142, 163, 188, 191, 192, 214, 215; *crimine* (crime), 176, 194, 198; *crimă*, 27; *crime*, 178.
crisobule, 51.
cristalin, 29.
critic (adj.), 24, 87.
crucer (crucia'), 10, 60; *crucier*, 219.
cruciat (crucificat), 197.
cruciță, 19.
crunt (răsbunător), 188.
cruzie, 38, 223, 241.
ctilor, 225.
cucură (olbă), 24, 155, 232.
cumpănire («cumpănire ostășească»), 30.
cungiură (*a*), 99, 248; *cungiurat*, 18, 73, 107, 153, 228, 280, 291, 300; v. și *a congiură*.
cuprinsă (cuprinse), 25; *cuprinsăse* (cuprinsese), 19.
curtezan (curtean), 141, 165, 179.
custodie (sentinelă), 31, 33, 166, 176, 192; *custodii*, 13, 26, 30.
cutrieră (*a*), 24, 26, 30, 181; *cutrierat*, 10.
cvaritără, 214.
cvestie, 275.
dabilă, 32 notă, 173, 193, 220, 221, 242, 298.
dănu (*a* = a dăru), 32, 85, 86, 142, 159, 173, 174; *dănu*, 38; *dănuire*, 225; *dănuitor*, 144.
dărmă (*a*), 27.

- defilă*, 69.
deldăsat, 11 notă.
deluviu, 166.
deplin (a), 25, 196.
depusdse, 24.
deră (a = a dură), 9, 10.
descuviință (a), 92.
desdăunare, 161.
deslăsat (părăsit), 26.
desnaturat, 227.
desnervat (slăbit), 97.
despopulariză (a = a face nepopular), 253.
desșelă (a), 230.
destronă (a), 274.
deșiră (a = a sfășfă), 140, 235, 241; v. și *dișerat*.
deșirător (sfășietor), 186.
detail, 61.
detunat, 231.
deviitor (urmas), 37, 102, 210.
dignitate, 93, 146, 148, 198, 203, 212, 264, 273, 278, 290.
dinioară (odinioară), 38, 172.
dirigere (faptă), 33, 77, v. și *dregere*.
discătecă (a), 160.
discăpățână (a = a tăia capul), 31, 84, 89, 90, 146, 150, 160, 177, 243.
discuviință (a), 149.
dișerat (sfășiat), 262.
disfată, 69.
disfătui (a), 155; *disfătutire*, 87, 149, 151.
disfiră (a se), 154.
disgrezare (descărcare), 300.
dismăsurat, 145.
dispoiet, 49, 165.
dispoză (a), 50.
distrămăre (destrăbălare), 177, 251.
distrămat (destrăbălălat), 176, 178, 189.
dișerare (exil), 74, 189.
dișerat (exilat), 71, 71 notă, 178, 191, 210, 238.
disvoltă (a = a probă), 158.
dodăitor, 64, 178, 193.
dominiu, 256.
domnul-zeu, 22, 23.
dorit (d'aurit), 191.
drege (a = a face), 91, 99.
dregere (faptă), 17, 34, 60, 63, 65, 66, 78, 82, 139, 146, 163, 180, 219, 261.
dres (act), 79, 143, 154, 201, 202, 203, 255.
drit, 77, 84, 87, 103, 250, 262, 271, 288.
droguri, 181, 183.
ducă (duce), 212.
duloaie, 31.
dumesnicl, 190; *dumesnicit*, 33.
dumesnicie, 166.
duplicitate, 210.
dupre, 20, 23, 26, 79, 232, 236, 240.
durat, 32 notă, 35, 62, 63, 112.
eho, 36, 111.
electrizat, 13.
eliberasă, 12.
epangheltă, 30.
episod, 55.
epohă, 17, 39, 51, 69, 70, 74, 75, 78, 80, 91, 93, 97, 100, 102, 134, 141, 148, 154, 162, 163, 164, 178, 179, 192, 198, 199, 205, 208, 217, 223, 272, 294, 298; *epocă*, 44, 51, 221, 222, 246.
esciză (desemn), 52.
escuză (a), 269.
esemplu, 11, 22.
esercită (a), 13.
esil, 91.
espedui (a), 101, 293.
espiare, 211; *espiățune*, 105.
espus, 26, 28.
estradă, 85.
extraordinar, 28, 34, 70, 112, 154,

- 198, 205, 206, 299; v. și *straordinar*.
etap, 87.
evenimant, 63, 82, 86, 99, 103, 130, 158, 162, 164, 193, 195, 201, 236, 238, 276, 279; *eveniment*, 9, 10, 15, 32, 36, 55, 83, 92, 99, 179, 192, 244, 246.
fact, 27, 30, 45, 218; *facturi* (fapte), 55, 79; v. și *fapt*.
falce (coasă), 221.
fapt (fermece), 268; *fapturi*, 195.
farmac, 204.
favor, 37.
favoră (*a* = *a favoriză*), 30, 33, 45, 63, 8, 161, 181, 186; *favorat*, 146; *favoritor*, 85.
fărmacă (*a*), 174; *fărmecător*, 85.
festin, 145, 154, 273.
fețe (față), 282.
fiastru, 83; *fiastră*, 80.
fiel (flică), 72, 74, 81, 108, 130, 211, 214.
fierestrui (*a*), 290.
fiolă, 183.
finit, 50.
frostie, 232.
flamurd, 36.
focutar, 38.
formalnic, 218.
funeral (funerar), 18.
ga, 47.
gardist (gardian), 52.
garnizon, 26; *garnizonă*, 241, 242.
generalnic, 293.
genie, 55; *geniu*, 70, 76, 82, 93.
genune, 211, 223, 280.
gherdan, 250.
ghibaciu, 83, 84, 141, 164, 173, 178, 185, 187, 228, 237.
ghibăcie, 62, 80, 141, 147, 150, 155, 179, 196, 210, 270.
gios, 44, 61, 80, 82, 166, 181, 183; v. și *jos*.
giucă (*a*), 277; v. și *a jucă*.
giucărie, 18.
giudecă (*a*), 13, 71, 92, 148, 238, 265, 296.
giudecată, 240; *giudecătoresc*, 218.
giug, 15, 33, 66, 70, 75, 76, 77, 88, 246, 261; v. și *jug*.
giulgiură (giulgiu), 166.
giumătate, 110, 186, 245, 301.
giune, 108, 109, 110, 111, 112, 129, 130, 148, 150, 156, 160, 175, 188, 221, 232, 234; *giund*, 129, 154; v. și *june*.
giunețe, 173, 232.
giunime, 148, 156, 164.
giur, 28, 33, 62, 63, 131, 155, 187, 204, 213.
giură (*a*), 16, 19, 22, 58, 146, 153, 158, 174, 225.
giurmant, 14, 20, 22, 88, 147, 149, 175, 176, 224, 302.
giurisdicțiune, 280.
giurul (*a* = *a făgădui*), 17, 22, 61, 89, 101, 200, 204, 217, 223, 236, 288; = *a jură*, 27; *giuruit*, 87, 229, 238; v. și *a jurul*.
giuruință (făgăduială), 161, 205; v. și *juruință*.
giuruire (făgăduială), 17, 19, 29, 60, 73, 161, 229, 233.
guardie, 105; *gvardie*, 49, 81, 88, 160.
guvern (domnie), 41.
haaruri (farmec), 18.
hăiturd, 200.
hiromanție, 17.
horbot, 204.
hornă, 232.
hronograf, 55, 160.
hronologie, 10 notă.
hultuit, 107.

- ideă (a)*, 256.
ierta (a-i = a-l permite), 162.
imperator, 48, 104, 179, 207.
imperie, 71, 74, 76; *imperiu*, 99, 102, 109.
impet (pornire), 112, 194.
importent, 52, 239.
încurgere, 69; v. și *încurgere*.
indigenat, 146, 273.
însignii, 51.
însult (insultă), 263.
insurgent, 290.
ipovol, 57.
îrou, 304.
ist, 19, 20, 25, 29, 34, 47, 48, 50, 56, 63, 70, 71, 83, 86, 90, 91, 92, 93, 105, 111, 130, 151, 161, 164, 175, 180, 185, 201, 204, 206, 217, 265, 271, 277; *ista*, 187, 232.
istori (a), 30, 34; *istorid (a)*, 238; *istorist (a)*, 46, 60, 61, 62, 82, 173; *istorisire*, 92.
istorian (istoric), 9, *istoriograf*, 52, 90.
îmbiă (a), 102, 195, 200.
îmbrăfoșă (a), 59, 71 notă, 108, 129, 160; *îmbrăfoșare*, 18, 50.
îmbrobodit (îmbrăcat), 234.
împărțală, 61.
împărechere (neînțelegere), 103, 179, 180.
împărechetor (revoluționar), 104.
împleă (a), 99, 109, 110, 187, 231.
împoporă (a), 59; *împoporare (populațiune)*, 30, 37, 105, 193; *împoporat (populat)*, 16, 254.
împrăștiat, 31, 87, 109, 205.
împregiur, 36.
împregiurare, 27, 47, 55, 56, 57, 59, 63, 75, 76, 82, 90, 165, 209, 232, 289; *împrejurare*, 18; v. și *încungiurare*.
împregiurime, 231.
împulberat (prăfuit), 201.
înadăncit, 303.
înainti (a), 35, 199; *înaintit*, 201, 218, 274.
înarmat (subst.), 231.
încăruntă (a), 235.
încătușet, 150.
încheiet, 47, 57, 73, 87, 140, 151, 160, 223; *închiesă*, 182.
închizeșului (a), 297.
încruc (a), 202.
încruntă (a = a înroși cu sânge), 177, 227, 249; *încruntat*, 31, 111, 158, 178, 211, 276, 287.
încungiură (a), 102, 188, 241; *încungiurat*, 19, 49, 69, 84, 177, 179, 185, 207; *încungiurare (împrejurare, întâmplare)*, 28, 46, 61, 70, 101, 106, 148, 204, 207, 208, 227, 236; *încungiurări*, 142.
încurgere, 75; v. și *încurgere*.
îndănu (a), 131, 232; *îndănu (a)*, 173, 187.
îndesul (a), 87.
înduioșit, 21.
îndumesnicit (domesticit), 33.
înfătoșă (a), 18, 25, 45, 55, 92, 98, 105, 187, 192, 223; *înfătoșare*, 16.
înfomătat, 88.
înfomă (a = a formă), 16, 24, 44.
înfuriat, 22.
îngălmător, 227.
îngenuchet, 22.
îngiugă (a), 157; *îngiugat*, 88.
îngiunghia (a), 159.
îngiură (a), 28; *îngiurare (înjurătură)*, 23, 266.
îngrecat (încărcat), 248, 268.
înlăturat (alăturat), 64.
înmândri (a se), 262; *înmândrit*, 101.
înpăgănit, 28.
înpismăluit, 158, 160.
înrăurd (a = a vărsă), 303.

înrușinare (năvălire), 159, 162.
însușime, 250, 251.
întărit (a), 56, 90, 241; *întăritat*, 92, 185, 190, 197; *întăritat*, 195.
întăziet, 14, 25.
întemeșă, 191; *întemeiet*, 9, 38 notă.
întinsă (întinse), 17.
întrebui (a), 48, 86, 89.
întredomnie (interregnum), 264.
întrolocă (a = a înlocui), 34.
întru (în), 20, 23, 24, 26.
învălit, 9.
învăluire (întâmplare), 243, 278.
învăscut, 64, 91, 132, 149, 160, 204.
învești (a = a îmbracă, a acoperi), 19, 22, 108, 190, 269.
învincere (victorie), 31, 156, 164;
învingere, 141; v. și *vincedă*.
învincitor (învingător), 105, 139, 142, 150, 153, 156.
învie (a), 36; *înviet*, 186.
jalt, 85.
joldănar, 177, 186, 266, 269.
jos, 178; v. și *gios*.
jucă (a), 179, 213; v. și *a jucă*.
jug, 97, 176; v. și *giug*.
june, 22, 35, 60, 75, 79, 81, 84, 86, 92, 106, 176, 182; *jună*, 14, 19, 20, 25, 30, 35, 60, 63, 65; v. și *giune*.
junel, 230.
junie, 59, 77, 90, 145.
junime, 52.
jură (a), 129.
jurul (a), 190; v. și *a giurul*.
juruiță, 102.
laconic, 297.
lacrămos, 269.
lătunoiu, 232.
lânced («lâncedele lui raze»), 18.
leagăn (trăsură), 189, 234.
legion, 36; *legioane*, 10, 44, 244.

li (le), 51.
litografit, 52.
loialitate, 257.
lozie, 230.
luasă, 13.
luoare (lumină, strălucire), 18, 19, 25, 34, 36, 37, 76, 158, 173, 224, 226.
lupoaie, 9.
lustru (lux), 251.
macar, 24, 109.
maestrie, 262.
maestros, 213, 317.
manieră, 47; *maniere*, 16, 222, 295.
manifest (manifestare), 165.
manin (mare, greu), 33, 34, 36, 157, 172, 182, 223, 233, 248.
manufăptură, 171, 213.
marinimie, 92.
marinimos, 22, 81, 84, 90, 93, 131, 188, 194.
marșal, 161.
marșă, 220.
masliță (mamă vitregă), 57, 80, 82.
măcelă (a măcelări), 264; *măcelare* (măcelărire), 253.
măcelărie (măcelărire), 17, 31, 59, 290.
măcelător, 159.
măcelătură, 160.
măjerie (pescărie), 232.
mănține (a), 44, 50.
măscuit (mascut), 63.
măneacă (a se), 234.
mănuat (mănuț), 150.
melanconie, 34, 60; *melancolie*, 107, 111; *melanholie*, 78; *melanholle*, 79, 180; *melanholie*, 186; *melanholie*, 18.
mesterie (meșteșug), 17, 173, 248.
mezer (sărac), 272; v. și *mizer*.
miez (mijloc), 18, 22 («în miezul furniilor»), 35, 45, 47, 55, 64, 65, 70, 74, 76, 81, 85 («în miezul biseri-

- cii»), 87, 130 («miezul curții domnești»), 132, 145, 156, 173.
milian (soldat, voinic, subst. și adj.), 30, 80, 112, 144, 145, 150, 197, 200, 222, 248, 270.
minunt, 20, 21, 160.
mirabil, 270.
mistiul (a = a ascunde), 64, 108, 178, 190, 197, 213, 223; *mistuit* (ascuns), 25, 27, 63, 175, 186; = a distruge, 227; *mistuire* (dispariție), 23.
mizer (sărac) 183, 261.
mod (manieră), 145.
moștean, 83, 86.
muncel, 35, 172.
mur, 48, 98, 157.
mursă, 15.
mușchios, 34.

nea, 165.
neamic, 32, 180, 206, 234, 253, 292.
nedeplinit, 129.
nefast, 36.
negotiație, 243.
neguță (a), 13.
negușitor, 13.
neîntârziat, 15, 10, 30, 37, 50, 91, 156
neloial, 257.
nemăsurabil, 37.
nemetez (voal), 304.
nemic, 224.
neputincios (imposibil), 19, 292.
nerv, 80.
nervos (puternic, voinic), 80, 172.
nesmîntit (negreșit), 59, 103, 175, 183, 189, 192, 803.
nevindecabil, 174.
nevindecat (nerăsbunat), 190.
nicăture, 129.
nictodinioară, 37, 57, 214.
nime, 77, 93.
nimicifție, 254.

niscăivă, 24, 26.
nobilitate, 154, 303.
noblesă, 289, 290, 291; *nobleță*, 218, 262.
nor, 36.
nostalgie, 79.
noțiune, 97.
nour, 25.
novelă, 10, 50.
novită (noutate), 295, *novitate*, 299.

oară, 14.
obârșie, 55.
obor (a), 14, 204.
ocazion, 161.
ocazionă (a), 164; *ocasionat*, 47.
odinioară (odată), 63.
oget (obiect) 276.
ogur, 20, 28, 36, 178, 192, 200.
ogură (a), 197.
olat, 131, 145, 155, 173, 174; *olaturi*, 39.
olocaust, 93, 106.
omucidal, 221, 240.
onor, 89, 90, 102, 149, 180, 181, 186, 227, 235, 275, 280, 282.
onoratic, 50.
orcan (uragan), 184.
ornic, 81.
oști (a), 231.
oșări și oferi (a se = a se îndârji, a se indigna), 16, 243, 268; *oșărire și oferire*, 16, 19, 20, 105, 183, 190, 194, 235.
veli (a = a umili), 88, 158; *ovelire*, 28, 34, 39, 148, 191, 263, 271; *ovelit*, 39, 80, 97, 105, 178, 188, 226, 246; *ovelitor* (umilitor), 15, 263.

pacat, 27.
palance, 172, 195, 220, 224.
panaghie, 26 notă.
panahida, 131, 132.

- parcan*, 209.
pardon, 151.
partnic, 209.
pas' (mergi), 22.
pascar, 172; *păscar* (adj. «industrie păscărd»), 175.
pașos (liniște), 64, 131, 229.
părințesc, 18, 25, 93; *părintesc*, 89.
păruț (aparent), 62.
păscărie, 225.
pătimind (adj.), 29, 144.
pelegrin, 181, 195; *pelegrină* (a), 62, 77; *peregrină*, 88; *perigreni* (pelegrini, expl. de Asachi prin «hagi»), 10 notă.
pelegrinaj, 195.
periculă (a se), 221.
peștină (piscină), 172.
petrecător, 15.
pictorat (pictat), 51.
plântă (a), 276.
plenipotent, 151.
plin (a = a împlini), 15, 20, 28, 33, 63, 78, 107, 159, 160, 191, 206, 213, 278; *plinire* (împlinire), 20, 21, 39, 60, 65, 71, 72, 160, 187, 226; *plinit*, 176, 262; *plinitor*, 27.
pojiție (subsistență), 38, 155, 159.
politeasă, 80.
poliție (oraș), 11 notă, 12 notă, 30, 43, 44, 46, 73, 78, 91, 93, 99, 102, 107, 152, 159, 188, 200, 201, 220, 235.
poporan, 30, 131.
potică, 35.
povățuire (comandă), 155.
povoară, 18, 150, 221.
povoii, 219, 264.
pradă (a), 101.
pre (pe), 51.
pregetă (a), 64.
pregiudeț, 33, 130, 158; *pregiudețe*, 56, 65; *prefudeț*, 177.
pregiur (împrejur), 24.
pregiurat, 232.
prejmete (împrejurimi), 15.
prelucă (speluncă), 22, 24, 267, 269.
prepune (a), 19, 28, 109; *prepus*, 12.
preputere (forță, silă), 10, 38.
preste, 21, 22, 35, 19, 98.
pretendator (pretendent), 47, 219, 222, 295; *pretendinte*, 277.
pretindă, (a), 57; *a pretinde*, 76.
pretutindene, 26.
prezent (dar), 50, 51, 81.
prifacere, 21.
prînță (îngrijire, iubire), 59, 60, 90, 188, 198.
primă (a), 148.
princip, 287; *prințip*, 269.
privighetor, 93.
prochemă (a), 56, 85, 154, 198; *prochemare* (proclamație), 194; *a proclama*, 240, 249.
proditor (trădător), 104.
prodosie (trădare), 26.
prodosît (trădat), 274.
proestoasă, 281.
pronumit, 38 notă, 139, 218.
propăși (a înainta, a progresa, a preceda), 24, 64, 229, 275; *propășit* 193, 197, 206; *propășitor* (predecessor), 85.
prorumpe (a = a izbucni), 102, 173, 195, 203, 214; *prorumpere* (izbucnire), 23, 178, 197; *prorupt*, 253.
prosforă (a = a oferi, a închină, a se jertfi) 17, 23, 25, 27, 35, 56, 177, 178, 194, 200, 205, 231, 243;
prosforat, 106.
prosforă (oferire, închinare, jertfă), 27, 81, 148.
proșternut, 175, 185, 225.
proteguitor, 69.
proviant, 87.
provinție, 43, 47, 179, 209, 218, 220, 287.

- publicaminte*, 57, 280.
pulbere, 25.
purcede (*a = a plecă*), 89; *purcedere* (*plecare*), 18, 109.
pute (*putea*), 59, 108.
șaiă, 200.
razim, 212.
rădvan, 38.
răpede, 187.
răposă (*a = a se odihni*), 225.
răsbună (*a se*): «*se răsbună puțin cerul*», 231.
răsimfi (*a*), 35.
răzemat, 35.
răurel, 232.
reaflă (*a*), 28.
rebel, 39 notă, 166, 167.
rebelă (*a se*), 238—239.
rebelic (*subst.*), 272.
rebelie, 264.
recercă (*a*), 12.
reciproc, 184.
reclămă (*a*), 200.
refugi (*a se*), 46, 71, 89, 111, 156.
reghium (*regim*), 46.
regioană, 172.
regn (*domnie*) 46, 47.
relicvie, 203; *relicvii* (*și cu înțeles de moaște*), 47, 82, 208, 272.
repegiune, 22, 25, 33, 35, 63, 70, 74, 155, 189, 299.
reportă (*a*), 48.
represalii, 151.
repudiă (*a*), 145.
resbel, 30, 31, 44, 47, 48, 51, 56, 57, 59, 69, 75, 80, 86, 88, 88 notă, 89, 92, 93, 102, 104, 152, 155, 158, 161, 201.
resbelă (*a = a luptă*), 47.
resbelic, 23, 109, 111, 140, 144, 156, 158, 172, 193, 197, 244, 248.
resbelnic, 49.
restatornicitor, 9.
retocmi (*a = a reîntocmi*), 46.
retrece (*a*), 11, 49, 160.
revedul (*a*), 88.
rezicere (*povestire*), 184, 185.
rezidintă, 13.
rezidul (*a*), 11.
rezignațiune, 131.
rezolă (*hotări*), 50; *rezolând* (*hotărând*), 51.
rezon, 177.
rimbombă (*a = a rasună*), 29, 36, 149, 164, 201.
ritorie, 144, 291.
romans, 158.
rosian (*rusesc*), 252; *rusian*, 82, 93.
rost (*grâu*), 228.
rotoli (*a*), 35, 36, 129.
roură (*a se = a se udă*), 46.
sacrilégiu, 235.
sagnă (*rană*), 222, 266.
săhastru, 15, 24, 29, 32, 36; *săhastră* 33, 34; v. și *sihastru* și *sehastru*
săhastrie, 186, 194; v. și *sihăstrie*
săte, 150.
sânt (*sfânt*), 30, 51, 82, 85, 86, 89, 97, 130, 173, 174.
sânfi, 132.
scapare, 17, 22.
schiptru, 74, 76; *sciptru*, 91, 103.
sclăvie, 15, 19, 30, 33, 34, 88, 156.
scrisă (*scrise*), 19.
sculpi, 43, 144.
sehastru, 77, 78.
seim, 210.
semnal, 187.
semnalat (*cu semn*), 182.
seneață (*pușcă*), 270.
senefer (*pușcăș*), 155.
sensațiune, 163.
servițiu, 149.
sfărma (*a*) 105; *sfărămat*, 163.
shismatic, 146.

- r*, 179.
nal, 186.
znalament, 61, 62, 181.
gnificație, 244.
zuripsi (*a* = *a asigura*), 288.
shastru, 37; *v. și sâhastu*.
si idstrie, 187; *v. și sâhâstrie*.
ș nboț, 289.
ș nboțic, 35.
ș mplicitate, 228.
ș nșimânt, 200.
ș onim, 144.
slimni (*a*), 288.
sminteală (greșeală), 240.
solemnel, 255; *solenet*, 51, 52, 80, 91, 130, 143, 200, 237.
solemnitate, 249; *solenitate*, 21, 23, 29, 37, 49, 72, 132, 151, 154, 165, 202, 206, 207; *solinitate*, 273.
somă, 47, 81, 141, 229, 233, 236, 238.
spăriet, 231.
stahie, 163, 180, 267.
stanești, 172.
stânge, 175; *stâns*, 14, 19.
steclă, 83.
sterpire, 11 notă.
stol (ceată), 149, 155, 166, 173, 188, 196, 197, 200, 211, 231, 268.
stoli (*a se* = *a se îmbrăcă*), 21; *stolit*, 35, 143, 156, 257.
straie, 88.
straordinar, 265.
strat («*stratul suferințelor sale*»), 19.
strategim, 149, 166.
strălucind (adj. «*strălucindă de frumusețe*»), 16, 20.
subgiug (*a*), 66, 97, 189; *subgiugare*, 70; *subgiugat*, 109; *subgiugător*, 33, 77.
sudit, 101.
suget, 97, 151, 246; *sujet*, 52.
sunător (sgomotos), 177.
surnumit (supranumit), 46.
surupă (*a*) 101; *surupare*, 70–71; *surupat*, 33; *a surpă*, 102.
suvenir, 157.
sviță (suită), 79, 79, 81, 87, 92, 228, 243, 251, 257, 291.
șarpă (eșarpă), 304.
șerpă (*a* = *a șerpui*), 34.
șese, 91.
științe (informații), 293.
șabar, 143.
tablon, 52, 224; *tabloane* (tablouri), 51, 225.
tăiet, 28, 85, 167.
tărănaș (prispă), 232; *târnaș*, 202.
tărie (întăritură), 23, 105, 140.
tâmplă (*a se*), 10, 63, 105, 107; *tâmplare*, 17, 64, 83, 129, 203, 216, 221; *întâmplare*, 303; *tâmplat*, 99, 130, 200, 238, 244.
trabant, 202, 204, 206.
tradă (*a se* = *a se predă*), 156.
tradimânt (trădare), 163.
traditor (trădător), 156, 163, 167, 235, 237.
transmută (*a se*), 66.
treile (*al*), 55.
trezvie, 59, 62.
trii, 91, 256.
triunghic, 28.
tumult, 145.
tupii (ascuns), 184.
tupilă (*a se*), 108.
tustrele, 229.
șâne (*a*), 20, 22, 26, 28, 140.
șânti (*a*), 19.
șău (ied), 33.
șesă (*a* = *a țese*), 25.
șermonial, 18.
șermural, 97.
șicleu, 26

ură (*a* = a face urări: «ură pe juna
lui doamnă»), 18; **urat**, 197, 204.
urie (origine), 19, 105, 141, 144, 165,
174, 189.
ușăr, 215; **ușer**, 204.
valor, 30; **valoră**, 140, 159, 214.
varvar, 264.
vasfrângere (naufragiu), 14, 110, 185;
vasfrânși (naufragiați), 12, 13.
vântă (curaaj, avânt), 222, 298, 303.
vântrele, 109.
vârșe, 172.
vărtute, 156, 186, 199.
vecsilar (purător de steag), 223.
vede (vedea), 90.
vederă (*a*), 61, 69, 77, 79, 93, 130,
156, 160, 175, 187, 291; **vederat**,
20, 25, 37, 63, 82, 90, 208, 234.
veghet, 206.
vel (vâl), 19.
velat, 78, 165.
veler, 99.
vendetă, 15, 23, 24, 27, 29, 150, 151,
153, 157, 189, 196, 211, 213, 264.

ver (sau), 148.
vergur (virgin: «codri *verguri*»), 38.
vergură (fecioară), 16, 20, 26, 26
notă, 32, 33, 51, 89, 105, 205, 281.
verșunie (inverșunare), 59, 176, 189.
vigilă (sentinelă), 25, 229, 233.
vignetă, 49.
vinceală (victorie), 45, 46, 49, 218,
221, 223, 225, 289; v. și **învincere**.
vincitor (învingător), 35, 36, 48, 69,
76, 101, 151, 204, 223.
vindecă (*a se* = a se răsună), 152,
191, 209, 217; *a vindică*, 75, 149.
vindecător (răsunător), 200.
vioșie, 18, 65.
vizunie, 25, 60, 61.
voat, 301; v. și **nemetez**.
volbore (vâltoare), 26, 174; **volbură**,
184, 219.
voluntar (adj.), 224.
votiv, 131.
vra (vrea), 150.
vreodinioară (vreodată), 175, 203.
vuet, 29.

CUPRINSUL

	Pag.
<i>Prefaşa</i> (Între nuvelă şi istorie) de Petre V. Haneş	V
Patriotismul lui Asachi	V
Cercetările epigrafice, arheologice şi istorice ale lui Asachi . .	IX
Şcoala istorică a lui Asachi	XII
Influenţa rusească asupra lui Asachi	XIV
Literatura istorică a lui Asachi	XLII
Relevarea latinităţii noastre	XXI
Cuprinsul bucăţilor	XXIII
Insemnătatea nuvelor istorice ale lui Asachi	XLVI
Asachi izvor de inspiraţie	LVII
Textul	LVIII
Clişeele	LIX
<i>Prefaşa ediţiei din 1867</i>	1
<i>Biografia autorului</i> (din ediţia dela 1867)	2

NUVELELE.

<i>Dragoş</i>	9
Introducere istorică	9
CAP. I. — Romidava	10
CAP. II. — Bo-urul	24
CAP. III. — Vizlune	32
<i>Alexandru cel bun</i>	43
<i>Svidrighelo</i>	55
<i>Elena Moldovei</i>	69
<i>Vatea Albă</i>	97
Taurida sau Crimeea	99
Cetatea Chilia	109

	Pag.
Valea Albă	120
Credința și fanatismul	126
Panahida eroilor Moldoveni	131
<i>Bogdan Voevod</i>	139
<i>Petru Rareș (Lacul)</i>	171
Dreptatea	198
Din domnia 1-a a lui Petru al VI-lea Rareș	206
Despre Ardeal	244
<i>Mazepa în Moldova</i>	261
<i>Ruxanda Doamna</i>	287
Indreptări	311
Indice de cuvinte și forme	315

Cărți apărute în Editura Institutului de Arte Grafice „Minerva“

AUTORII CLASICI:

Alexandri V. — Poezii populare ale Românilor	1.50
— Poezii	1.50
— Proză	2.—
— Teatru I	1.50
— Teatru II	2.—
— Teatru III	2.—
— Teatru IV	1.50
— Teatru V	1.50
Alexandrescu Gr. — Versuri și proza	1.50
Bălcescu N. — Istoria românilor sub Mihai-Viteazul	2.—
Beldiceanu N. — Poezii	1.50
Boliac C. — Meditații și Poezii	2.—
Bolintineanu D. — Poezii	1.50
— Călătorii vol. I	2.—
— „ „ „ vol. II	2.—
— Proză	2.—
Creangă Ion. — Opere complete	2.—
Demetrescu Traian. — Romane	2.—
Eminescu M. — Scrieri politice și literare	2.—
— Literatură populară	2.—
— Poezii postume	1.50
— Geniu pustiit	2.—
— Lumină de lună (Poezii)	2.—
Fillimon N. — Ciocoli vechi și noi	1.50
Ghica Ion. — Opere complete, 4 volume, fiecare à	2.—
Golcu C. — Însemnare a călătoriilor mele făcută în anul 1824, 1815 și 1826	2.—
Ispirescu P. — Legende sau basmele Românilor	1.50
— Poveștile unchiușului sfânt	1.50
Ivireanu Antim. — Predici	2.—
Katargiu B. — Discursuri parlamentare	3.—
Kogălniceanu M. — Scrisori	2.—
Maiorescu Titu. — Critice vol. I	2.—
— „ „ „ vol. II	2.—
— „ „ „ vol. III	2.—
Negruzzi C. — Opere complete, proză	1.50
— Poezii	1.50
— Teatru	1.50
Nicoleanu N., Cârlova V., Stamati C. — Opere complete, poezii și proză	1.50
Odobescu Al. — Opere complete, vol. I	2.—
— „ „ „ vol. II	1.50
— „ „ „ vol. III	1.50
Pann Anton. — Povestea vorbel	1.50
Russo Al. — Opere complete	2.—
Sion G. — Proză	2.—
— Poezii	2.—

O VORBĂ CĂTRĂ CITITORI

Astăzi se poate vorbi fără sfiiciune că avem cu adevărat o literatură bogată, variată ca genuri, atrăgătoare și originale ca conținut. Cu greu ne-am putea închipui o astfel de rodnicie fără sprijinul plin de încredere și avânt al **Institutului de arte grafice și editură „Minerva“**, care a editat și editează cu înțeleaptă prevedere, tot ce poate ajuta «creșterea limbei românești».

A fost fericită ideea de a tipări pentru marele public, în volume mult coprinzătoare, și eficiente întreaga comoară de **Autori Clasici**, astăzi în toate mâinile, spre cel mai mare bine al nostru al tuturor.

Tot așa de fericită a fost ideea de a încuraja pe scriitorii care vin, tipărind cea mai bogată colecție de **Autori Moderni**, care vor fi modelele de mâine, colecție care a fost primită cu aceeași largă bună voință din partea publicului cititor.

Iar ca o încoronare a muncii sale, același institut cultural, tipărește încă cele două publicațiuni populare, una **Biblioteca „Minervei“** a 30 bani, în care se dau lucruri originale și traduceri de cel mai mare folos cultural și educativ, și alta **Biblioteca Teatrului**, tot așa de eficientă, dar de o valoare specială așa de însemnată, că nu se poate prevedea întinderea rezultatelor bune ce le vom avea ca națiune de pe urma acestei publicațiuni.

Librăria
și Papetăria
M. & W. HÖNIG
BUL. CAROL 42
Atelier propriu de
Legătorie de Cărți
și Cartonage

3.805.

Prețul : Lei 2.—